INHOUDSOPGAVE VAN DE EERSTE KLEMBAND MET ARTIKELEN

OVER DE GESCHIEDENIS VAN GROENLO

DECEMBER 1988

OUDHEIDHEIDKUNDIGE VERENIGING GROENLO

GROENLO IN DE VERTE
Rondom de totstandkoming van een telegraafkantoor en postkantoor te Groenlo
door V. Smit augustus 1984
bl. 1 - 6

De kerkelijke toestand in Groenlo na de verovering door Maurits in 1597
Een rapport uit 1600, bestemd voor de bisschop van Münster
door N.J. Tops
bl. 7 - 14

De gemeenteraadsverkiezingen van 15 mei 1919 te Groenlo
door N.J. Tops Haaksbergen 1984
bl. 15 - 18

De havezate Marhulsen, 1764 - 1794
door J.J. Seekles Zoetermeer, november 1984
bl. 19 - 29

"Een veer van hier op Zutphen"
door P.C. Engel o. carm. slot volgt
bl. 30 - 43

Het servitiebook over de jaren 1630-1635 en enige conclusies daaruit
door N.J. Tops
bl. 44 - 52

Doortje Waanders kruist de degens met het gemeentebestuur van Groenlo
door N.J. Tops Haaksbergen 1984
bl. 53 - 57

De havezathe Marhulsen: 1788 en 1789
"Rentmeester Roelvink contra Timmer- en Smidsgilde"
door J.J. Seekles Zoetermeer, april 1985
bl. 58 - 62

Iets uit de Groise rechtspleging in de achttiende eeuw
door P.C. Engel o. carm.
bl. 63 - 71

De brief van een geïrriteerde Joodse slager en de omzwervingen van zijn zoon Bram
door N.J. Tops Haaksbergen 1985
bl. 72 - 74

"Een veer van hier op Zutphen" Slot
door P.C. Engel o. carm.
bl. 75 - 84

Uit: De Memorie- en Resolutieboeken van de Magistraat van de Stad Groenlo
De Groise visserij
door P.C. Engel o. carm.
bl. 85 - 92

GROENLO IN DE VERTE
De heelmeesters en hun zorgen
door V. Smit Groenlo, februari 1985
bl. 93 - 105

GROENLO IN DE VERTE
Rondom de totstandkoming van de gasfabriek
door V. Smit Groenlo, september 1985
bl. 106 - 115

Een merkwaardige verkoping
door P.Th.J. Hakkenbroek Utrecht, november 1986
bl. 116 - 118

De kerkelijke goederen in het oude kerspel Groenlo na 1600
door N.J. Tops Haaksbergen
bl. 119 - 139

De stadhouder Willem V in Groenlo
door P.C. Engel o. carm.
bl. 140 - 149

Het kantonnale Huis van Bewaring te Groenlo (1)
1861 - 1888
door J.J. Seekles Heino, oktober 1985
bl. 150 - 153

GROENLO IN DE VERTE
Uit de school geklapt (3)
door V. Smit Groenlo, februari 1985
bl. 154 - 168

Burgerwacht
door P.C. Engel o. carm.
bl. 169 - 181

Het stoomschip "Groenlo"
door P.C. Engel o. carm. Beltrum
bl. 182 - 184

Een onderzoek naar de Staatse verdediging en overgave van Grol in augustus 1606
door J.J. Seekles
bl. 185 - 200

GROENLO IN DE VERTE
Het ontstaan en de lotgevallen van de stoomtram Groenlo-Lievelde
door V. Smit
bl. 201 - 210

Enige gegevens over de uitbouw van de vesting Grol na 1606 dienende tot beter begrip van de bijdrage over de samenvoeging van de beide kloosters
door N.J. Tops Haaksbergen, 1987/88
bl. 211 - 226

Een plus een is een wordt vervolgd
door P.C. Engel o. carm.
bl. 227 - 239

Schepenen van Groenlo 1319 - 1627
door P.Th.J. Hakkenbroek
bl. 240 - 246

Toelichting bij de lijsten vanaf 1597
+
Gegevens over de schepenen van Groenlo tot 1718
door N.J. Tops Haaksbergen
bl. 247 - 256

Het "Doönhuusken" op de Nederlands-Hervormde Begraafplaats te Groenlo
door Johan Pleiter
bl. 257 - 262

De tynsheffing te Groenlo in de periode 1395 - 1583
door Raymond Boekelder
bl. 263 - 273

GROENLO IN DE VERTE.

Rondom de totstandkoming van een telegraafkantoor en postkantoor te Groenlo.

Op 6 mei 1868 stond voor het eerst een mogelijke stichting van een telegraafkantoor te Groenlo op de agenda van de stadsraad. Men kwam op die dag tot een voorlopige conclusie: "omdat de gevoelens over dit onderwerp uiteen loopen, informatiën te nemen, op welke kosten zoodanige inrigting te staan komt". Burgemeester H.J. Huiskes werd gemachtigd inlichtingen in te winnen o.a. te Goor "alwaar in der tijd zoodanig kantoor heeft bestaan".

Op 1 juli 1868 deelde de burgemeester mee, dat de inlichtingen uitwezen dat voor globaal ƒ 1400,- de inrichting tot stand kon komen, echter nadere informaties waren noodzakelijk. Hierop volgde op 31 augustus 1868 bericht van het gemeentebestuur te Waalwijk met als inhoud: "dat voorwaarden om een telegraaphkantoor te verkrijgen, bestaan in de kosteloose daarstelling van behoorlijk en geschikte localen". Toegevoegd werd dat de staat waarborgen verleende" resp. van ƒ 1500,- bij beperkten dagdienst, en ƒ 2000,- bij doorloopenden dienst".

Ruim vier jaar verdwenen de activiteiten in de ijskast. Op 19 februari 1873 werd de kilte onderbroken, en kwam de stichting opnieuw aan de orde. Opnieuw stelde burgemeester zich beschikbaar voor het inwinnen van inlichtingen. Inmiddels was burgemeester Huiskes opgevolgd door A.M.C. van Bommel.

Op 12 maart 1873 blijkt dat de burgemeester zich intensief met de zaak had beziggehouden. Hij verklaarde, dat de bouw van een telegraafkantoor "zeer gemakkelijk is uit te voeren, mits de raad tot het aangaan eener geldleening besluit". Hij had verder doorgedacht, en deed een suggestie waar het kantoor kon worden gebouwd. Hij meldde dat drie huisjes die voor de ingang van de hervormde kerk stonden konden worden aangekocht voor ƒ 1085,75. Het hervormde kerkbestuur had als wens uitgesproken, dat het kantoor zo dicht mogelijk zou worden gebouwd tegen de woning van Harperink, om verbreding van het kerkplein mogelijk te maken.

De raadsleden Weenink en Westerman vonden de plek voor de bouw weliswaar geschikt, maar achtten de vraagprijs voor de drie huisjes te hoog, omdat de kerkvoogden verbetering van hun plein nastreefden, en dat het in dit verband billijk was "dat ook zij tot die verbetering en verfraaing een geldelijk offer brengen". Na deze opmerking schorste de burgemeester de vergadering en stelde voor "dat den raad het terrijn gaat bezigtigen", tegenover het gemeentehuis gelegen.

Aldus geschiedde. Na hervatting van de vergadering werd overeengekomen nog niet definitief vast te stellen waar gebouwd zou worden. Men wilde uitzoeken in hoeverre de inzichten van zowel de raad als het kerkbestuur "vereenigbaar waren". De burgemeester pakte de zaak echter voort-

varend aan, en stelde bij voorbaat voor, als streefdatum 1 october 1873 aan te houden voor de opening van "het vereenigd post- en telegraaphbureau". Voor de dekking verzocht hij een geldlening aan te gaan van ƒ 5000,-, tegen 4% rente, verdeeld in obligaties van ƒ 100,-.

De diverse onderhandelingen verliepen naar wens. Op 26 mei 1873 werd medegedeeld dat overeenstemming was bereikt met H.J. Huiskes eigenaar van de grond waarop twee van de drie huisjes stonden, en met de "Nederduitsch Hervormde gemeente" eigenaar van het derde huisje "alles gelegen voor de hervormde kerk". De gezamelijke aankoopsom bedroeg ƒ 800,-. Geruild werd een klein gedeelte gemeentegrond gelegen aan de zuidzijde van de kerk, met grond van de hervormde gemeente, nodig voor voldoende ruimte het telegraafkantoor tegen het kerkplein te bouwen.

Op 21 mei 1873 bleek dat er te weinig inschrijvers waren voor de geldlening van ƒ 5000,-. Besloten werd de rente te verhogen van 4 naar 5%. Op deze wijze lukte het de lening volgestort te krijgen, naar later zal blijken door slechts één geldschieter.

Op 14 juni 1873 volgde de aanbesteding. Van de vijf inschrijvers bleek timmerman A. Sieverink te Groenlo de laagste voor ƒ 5095,-. Op 4 juli 1873 volgde de verkoop van de afbraak van de huisjes die voor de kerk stonden. De opbrengst wordt niet vermeld.

De stad Groenlo onderging rondom het kerkplein en de Mattelierstraat een gedaanteverandering, die sinds 1873 vrijwel ongewijzigd bleef. Tegelijk met het telegraafkantoor werd het gemeentehuis aan de markt en straatzijde gebouwd, Het telegraafkantoor is behalve de benedenverdieping aan de straatzijde (winkel) intact.

De "bouwexplosie" in het jaar 1873 veroorzaakte echter problemen met de financiering. Er was een overschrijding van de gezamelijke bouwkosten geconstateerd van ƒ 1500,-. Ter dekking van de tekorten stelden burgemeester en wethouders voor, gronden van "het Lindveldsche slat", en gemeentelijke heidegronden onder Beltrum te verkopen.

De raad nam het voorstel over. Kopers van de heidegronden waren J.B. Klein Gunnewiek, landbouwer te Beltrum, J.W. Hogelugt, wieldraaier te Groenlo, J.H. en A. Blankenborg, landbouwers onder Eibergen, W. Groot Holkenborg, J.B. Hulshof en J. Mentink te Lichtenvoorde, Joh.Hulshof landbouwer te Beltrum en J.B. te Brake onder Eibergen. Op 2 september 1873 werden de kopers bekendgemaakt van de zes percelen van het Lindveldse slat, J.H. Hofman, J.Nahuis en J.H. Borgheyink onder Eibergen. De opbrengsten waren ƒ 1545,-. De verkoop werd mede ingegeven omdat "de beweiding van dit slat", slechts ƒ 50,- per jaar opbracht.

Op 19 november 1873 volgde een voortgezette verkoop van heidegronden onder Beltrum en nu ook te Lichtenvoorde. De kopers waren: G.J. te Vruchte onder Ruurlo, G. Groot Hemmink, H. Withack, J.W. Wiegerink, J.H.Byleveld, J.D. Klein Nijenhuis en E. Klein Gunnewiek, landbouwers

onder Eibergen. Voorts G.J. Garstenveld en Antony Mengers onder Lichtenvoorde. De opbrengsten waren ƒ 210,50.

Op 3 februari 1874 werden "46 stuks peppelen en 8 stuks kastangsboomen bij de Eibergsche poort" verkocht. De opbrengst was ƒ 496,25. Op 30 december volgden voor ƒ 811,- "166 stuks peppelen boomen gedeeltelijk staande langs de stadswal, gedeeltelijk langs den grindweg op Borculo".

Het is interessant waar te nemen, dat zowel het telegraafkantoor als het gemeentehuis tot stand konden komen dank zij een voortzetting van zeer langdurige en uitgebreide procedures, n.l. de verdeling of zo men wil de ontbinding van de markegronden ontstaan sinds de opheffing van de markenwet van 1850. Na de opheffing van deze wet werd een middeleeuws rechtsinstituut ontbonden, met als gevolg dat stadseigendommen hoofdzakelijk bestaande uit veldgrond en woeste grond aan de rechthebbende werden verdeeld of verkocht. Dit gold voor gronden zowel binnen als buiten het schependom gelegen.

De procedures van overdracht werden voor het overgrote deel per contract op 31 october 1871 en 26 april 1872 afgesloten en werden begeleid door notaris A.F.C. Weyn. Notaris Weyn overleed in 1873. Zijn opvolger notaris J.H.R. Koolwijk regelde op 2 augustus en 19 november 1873 de verkoopprocedures van de resterende delen.

De opbrengsten werden niet uitsluitend voor het stadhuis en telegraafkantoor benut. Zo werd een deel gereserveerd voor de uitwendige "beportlandering" van de gemeentetoren. Dit werk werd op 22 mei 1874 aanbesteed, en aangenomen door J.H. Wiegerink, metselaar te Groenlo voor ƒ 600,-. Hoewel dit niet in de archieven staat vermeld is het zeer waarschijnlijk dat de hervormde gemeente is overgegaan tot het pleisteren van schip en koor van de kerk. De laag cement bleef gehandhaafd tot de algehele restauratie van de kerk na 1945.

Er blijft een heleboel duister omtrent de opening van het nieuwe post en telegraafkantoor. Wij weten tot dusver de datum niet, en we verkeren eveneens in het ongewisse of de opening uitbundig of met stille trom geschiedde. Onbekend is tot dusver ook wie de eerste beheerder of directeur is geweest.

De uitbreiding van het kantoor.

Op 11 mei 1877 kwam er een verzoek binnen het telegraafkantoor met een vleugel in oostelijke richting te mogen uitbreiden. Voor dit doel was de aankoop van 64 vierkante meter grond nodig, eigendom van de hervormde gemeente. Het hervormde kerkbestuur stemde op 1 october 1877 toe. Er werd 66 vierkante meter voor de uitbreiding beschikbaar gesteld, à ƒ 0,25 per vierkante meter, totaal ƒ 16,50.

Op dezelfde dag berichtte de minister van financiën, dat toestemming was verleend "het rijkstelegraaphkantoor" te vergroten. Het rijk was genegen omwille van de uitbreiding

de huurprijs met ƒ 100,- per jaar te verhogen. De bouwkosten werden aanvankelijk geraamd op ƒ 1180,-, maar dit zou wellicht groeien tot ƒ 1530,-. Raadslid H.L.H. Lasonder vond de huurverhoging te gering, en vroeg zonder succes meer.

Op voorstel van wethouder Weenink werd de aanbesteding uitgesteld tot mei 1878, omdat zo verklaarde hij "hier in de nabijheid voor dien tijd moeyelijk steenen zullen worden verkregen". Op 11 october kwam hij hierop terug en deelde mee, dat er alsnog stenen voor de uitbreiding te krijgen waren. Hij vond om die reden uitstel van de aanbesteding overbodig.

Op 13 december 1877 volgde de aanbesteding. Het werk werd aangenomen door J.W. Stevens-voor ƒ 1318,13.

Na de aanbesteding kwam er op het stadhuis een briefkaart binnen van de directeur van het telegraafkantoor, met het verzoek een regenwaterput met pomp te plaatsen vergezeld met een dreigement "zullende hij zich anders hoe ongaarne ook genoodzaakt zien zich tot den minister te wenden". Wethouder Weenink verklaarde, "dat er gene berekening voor een pomp is opgenomen". De schrik was binnen het stadsbestuur danig in de benen geslagen, en omzichtig werd voorgesteld "ten einde voor alle onaangenaamheden gevrijwaard te zijn", de directeur de volgende vragen "ter zijner beslissing" te stellen: 1) het bestek te laten doorgaan zoals het is aanbesteed zonder regenpomp mits de directeur zich verbindende hierover geene reclames in te dienen, 2) het maken van een regenput, mits daarvoor door de directeur wordt betaald aan de gemeente een som van ƒ 50,-. De directeur weigerde op de voorstellen in te gaan. Ook het stadsbestuur bleef vooral door de invloed van burgemeester H.F. Hesselink van Suchtelen star op hun standpunt staan. De conflicten over de regenwaterput met pomp rezen zo hoog, dat de gunning van de aanbesteding werd uitgesteld en later zelfs werd ingetrokken.

Een nieuwe aanbesteding was het gevolg en vond plaats op 25 januari 1879. Aannemer Stevensvoor was van het toneel verdwenen. De gunning werd aangenomen door J. Zeggelink tt Groenlo. De aanneemsom was ƒ 1415,-. De verhoging, zo werd uitgesproken, werd veroorzaakt door het aanbrengen van eiken ribben in de kapcontructie, en ƒ 100,- voor de regenwaterput. Hieruit blijkt dat de directeur van het kantoor toch zijn zin kreeg.

Besloten werd een geldlening aan te gaan van ƒ 1600,-. Als geldschieter werd E.H. Huyskes, H.G.zoon, aangezocht. Hij was genegen het geld telenen tegen 4½ % rente, onder voorwaarde dat de gemeente de nog lopende schulden aan hem afloste.

Op 26 mei 1879 kwam men met Huyskes tot een overeenkomst. Hij wilde de ƒ 1600,- lenen tegen 4½ % rente. Echter in verband met de resterende schuld van ƒ 2600,- afkomstig van de leningen van 12 maart en 21 mei 1873 groot ƒ 5000,- afkomstig van de bouw van het kantoor werd overeengekomen dat de gemeente jaarlijks ƒ 400,- zou aflossen. Op deze wijze werd Huyskes tevredengesteld.

Intussen waren op 20 maart 1879 de financiële perikelen nog verzwaard door een bericht van de minister van waterstaat, handel en nijverheid "afdeling telegraphie", waarin stond dat het telegraafkantoor ƒ 289,95 had opgebracht. Hierdoor was de gemeente verplicht het ontbrekende bedrag groot ƒ 310,05 aan te zuiveren. Over de termijn waarover zich de bedragen uitstrekten wordt niets vermeld.

Het werd daarna voor zeer lange tijd stil rondom het telegraafkantoor. Op 4 januari 1894 verzocht "de directeur generaal der posterijen en telegraphie", het postkantoor aan te passen. De kosten werden geraamd op ƒ 1000,-. Eveneens werd voorgesteld het kantoor eigendom van de gemeente voor 10 jaar aan de posterijen te verhuren. Na de verbouwing zou de jaarlijkse huur met ƒ 70,- moeten worden verhoogd, zo concludeerde het stadsbestuur. De jaarlijkse huur die de gemeente ontving bedroeg ƒ 400,-, en zou dus tot ƒ 470,- per jaar moeten worden verhoogd. De directie van de posterijen stelde als compromis voor ƒ 450,- jaarlijks te betalen voor de komende tie jaar. Het voorstel werd door het stadsbestuur aanvaard.

Kort voor de bouwplannen van het postkantoor aan de markt werd per brief van 11 juli 1904 door de "inspecteur der posterijen en telegraphie te Arnhem", verzocht een "spreekcel" aan te brengen in het postkantoor voor het voeren van interlocale gesprekken. De reactie van het gemeentebestuur was "Wij zijn bereid de spreekcel aan te brengen mits geheel op kosten van het rijk", aldus werd bondig op 13 juli 1904 geantwoord. De "spreekcel" kwam dus nog tot stand in het postkantoorin de Mattelierstraat. Voor het eerst konden in Groenlo interlocale gesprekken worden gevoerd. De telefoon had zijn intrede gedaan.

Toch viel het in die tijd moderne woord "telephonie" niet voor het eerst binnen de stadsraad. Per brief van 5 maart 1897 verzocht J.Th. Hulshof te Eibergen (wijk I 9) vergunning "tot het spannen van een draad, benoodigd tot eene geleiding tusschen twee telephoontoestellen, en wel vanaf zijn huis tot zijn kantoor te Groenlo, in de eerste plaats de gemeentewegen te mogen snijden en in de tweede plaats: plaatsen van palen en spannen van draad vanaf den Rijksweg bij Landzicht (A.B.T.B.) langs den zoogenaamden Groenenweg tot bij Stroetman". Hij kreeg de vergunning. De plannen tot de aanleg van dit particuliere telefoonlijntje schijnt moeizaam te zijn verlopen. Op 20 augustus 1903 verzocht Hulshof "een telefoonpaal te mogen plaatsen bij de Bleek bij het Vincentiusgashuis, en het spannen van een draad over gemeentegrond tot in de Lepelstraat No.392". Hij had de paal al laten plaatsen voordat de gemeente de vergunning afgaf, en hij kreeg hiervoor een reprimande. Er volgen geen nadere berichten over dit particuliere initiatief.

Het postkantoor aan de markt.

Op 12 maart 1904 werd voor het eerst gesproken over de bouw van een geheel nieuw post en telegraafgebouw. Dit gebeurde tijdens het overleg over het verstrijken van de tien jarige huurovereenkomst op 15 maart. Er was sprake van "de waarschijnlijke stichting van een nieuw zoodanig gebouw". Vooruitlopend op deze beslissing werd overeengekomen de huur van het post en telegraafkantoor in de Mattelierstraat Sectie C. No.1263 te continueren tot de laatste maand wanneer een eventueel nieuw gebouw zou worden betrokken.

Er volgde een correspondentie met de inspecteur der posterijen te Arnhem. Na mondeling overleg met de adjunct inspecteur bleek op 13 juli 1904 de noodzakelijkheid voor het maken van een bestek.

Het duurde tot 31 maart 1906 toen de inspecteur der posterijen en telegraphie per brief mededeelde, dat het rijk in beginsel had besloten het pand van horlogemaker J.A.G. Balink aan te kopen, gelegen aan de markt, voor ƒ 5600,-, en de daarnaast gelegen panden Sectie C. No.1564 en 1688, eigendommen van de gemeente voor ƒ 2300,-.

Horlogemaker Balink werd het oude postkantoor als remplacant aangeboden voor ƒ 3000,-.

Op 22 december 1904 werd door architect L. Kuiler te Zutfen de plattegrond, geveltekening en overige bescheiden ingediend. Burgemeester de With deelde mee dat de waarde van het terrein ƒ 4806,- bedroeg en de bouwkosten op ƒ 14.900,- werden geraamd.

Burgemeester en wethouders stelden voor het rijk te berichten, dat de gemeente bereid was het postkantoor in eigen beheer te bouwen, indien voor het nieuwe gebouw 7 % rente van de bouwkosten als huur zou worden betaald en 4 % over de waarde van de grond.

Ondanks het aanbod aan horlogemaker Balink, waren de raadsleden Lasonder en Harperink toch bevreesd dat de gemeente met het verlaten postkantoor zou blijven zitten. Ze vonden een hogere huurprijs op zijn plaats. Burgemeester Mr. M.P.D. baron van Sytzama was het in beginsel met de zienswijze eens, maar vond het verstandiger niet te overvragen. Hij wees er bovendien op dat het nu eindelijk mogelijk werd de gemeentelijke eigendommen aan de markt te benutten.

Op 22 februari 1905 maakte de gemeente de overeengekomen rente procentages kenbaar aan de administratie der posterijen.

Het is onwaarschijnlijk dat het postkantoor werd gebouwd onder verantwoordelijkheid van de gemeente. Er volgt geen enkele discussie over huurprijs of procentages. Het postkantoor verdween voorgoed uit het stadsarchief.

Horlogemaker Balink verhuisde naar het oude postkantoor.

Het gebouw nu bijna tachtig jaar in gebruik is een sierraad voor de stad Groenlo, in neo renaissance stijl gebouwd. De rijke gevelpartij aan de marktzijde is sinds de stichting ongewijzigd gebleven, en onderging enkele jaren geleden een grondige restauratie.

Groenlo, augustus 1984. V. Smit.

De kerkelijke toestand in Groenlo na de verovering door Maurits in 1597.
Een rapport uit 1600, bestemd voor de bisschop van Munster.

In het Staatsarchief te Munster bevindt zich een stuk uit het jaar 1600 van de hand van Johann von Velen. Als administrator van het aartsdiaconaat Vreden oefende hij de jurisdictie uit over dat deel van de Graafschap, dat van oudsher onder de jurisdictie van de bisschop van Munster stond. Hij noemt als plaatsen onder andere Groenlo, Aalten, Dinxperlo, Bredevoort, Varseveld, Sinderen, Silvolde, Hengelo(G.) en Zelhem op 't Goy. Hij klaagt over ingrepen van de Verenigde Provinciên (de Republiek) op die jurisdictie na de verovering van Grol in 1597 door Maurits.
Een transcriptie van dat stuk van 1893 bevindt zich in het Grolse archief. Een fotocopie van het origineel te Munster werd mij ter beschikking gesteld door de heer B.T.M. Verheij, waardoor de laatste onzekerheden weggewerkt konden worden. Hiervoor mijn dank.
Het is een niet onbelangrijk stuk, dat hier beknopt weergegeven zal worden.
Toelichting.
Het stuk van de domcustos Johann von Velen uit 1600 illustreert nog eens overduidelijk in welke verwarde kerkelijke toestand Groenlo toen verzeild raakte.
Was de stad in handen van de Spanjaarden, zodat de Katholieken hun godsdienst vrij konden uitoefenen, dan was er onenigheid over de vraag, onder welke jurisdictie men viel,
die van Deventer of de voortzetting daarvan, de Hollandse Missie onder een apostolisch vicaris zoals Sasbout Vosmeer,
of onder die van Munster. (vgl. de affaire Wolsinck vóór 1597 - Thielen pag.80 en verderop)
De stad was evenwel een speelbal tussen de Spanjaarden en de Staatsen: van 1580 tot 1597 Spaans, van 1597 tot 1606 Staats, van 1606 tot 1627 Spaans en na 1627 blijvend Staats.
Na de verovering door Prins Maurits spelen dan twee factoren een nadelige rol:
a) de onenigheid over de kerkelijke jurisdictie, hoewel deze

factor - vooral later - toende Missie behoorlijk georganiseerd was en een flink tegenwicht tegen Munster vormde, van groter belang werd;

b) de aantasting van het kerkelijk leven zelf onder het Staatse bewind, doordat de openbare uitoefening van de R.K. godsdienst verboden werd, zodat de pastoor Wolsinck de stad verliet, doch ook, doordat met de kerkelijke goederen op bedenkelijke wijze werd omgesprongen, waarvan het rapport van Johann von Velen enkele staaltjes geeft.

De tekst.

Sinds onheugelijke tijden was de bisschop , tevens wereldlijk vorst van het Stift Munster, in het bezit van de jurisdictie over een bepaald stuk van de Graafschap Zutphen. Daartoe behoorde onder andere de reeds in de aanhef genoemde plaatsen. Dit recht kon ten alle tijde met deugdelijke oorkonden en bewijsstukken aangetoond worden. Om dit recht goed te kunnen uitoefenen, werd er over dat gebied een domcustos of thesaurier aangesteld, wat voor deze prelaat geen geringe last betekende.

Daar nu de Graafschap Zutphen door de verovering van Grol geheel onder de souvereiniteit van de Verenigde Provinciën (de Republiek) is gekomen, ziet men geen bezwaar deze jurisdictie van de vorst-bisschop van Munster en vorst van het H.Roomse Rijk aan te tasten en ter zijde te schuiven, dit alles in strijd met de Godsdienstvrede van Augsburg (1555) en de met het vorstendom Gelre gesloten verdragen.

Daarom volgen hier - om U heren Raden van Munster op de hoogte te stellen - een reeks van klachten, die mij aartsdiaken ter ore zijn gekomen en waartegen naar behoren opgetreden kan worden.

a) Onmiddellijk na de verovering van het stadje Groenlo moet het voorgevallen zijn, dat de gouverneur aldaar zich binnen de stad Groll in het klooster Engelhuysen metterwoon vestigde en bevolen had, dat de zusters naar hun geboorteplaats werden uitgewezen en dat de aktaar- en grafstenen, de estrik en het plaveisel uit de kerk werden verwijderd, zodat de gouverneur zijn keuken en andere vertrekken daarmee kon plaveien of als gootsteen of anderszins kon gebruiken. Daar de vorst-bisschop als wereldlijk vorst zulke excessen en vergrijpen wegens zijn geeste-

lijke jurisdictie kan bestraffen, zou dit ook ten aanzien van genoemde gouverneur moeten en kunnen gebeuren.
b) Zo werd in Groll ook een rechter aangesteld, Gerlach van der Wiek, die zich evenals de Zutphense superintendent (uit naam van de Staten) rechten over de geestelijke goederen aanmatigde en een dominee naar hun smaak en welgevallen hebben aangesteld, ofschoon de collatie (= benoemingsrecht) aan de vorst-bisschop van Munster toekomt, en dat ononderbroken zonder enige lacune of gaping. Tevens werden de vicarieën op hervormde leest geschoeid, de katholieken en hun geestelijke de uitoefening van hun godsdienst verboden, genoemden onder druk gezet om onder ede te verklaren, hoe hoog de inkomsten waren van elk beneficie en het zegel, de breve en de stichtingsoorkonde te tonen, waarna zonder enig voorafgaand recht aan de Roomsen hun beneficies werden ontnomen, ofschoon zij deze van de vorst-bisschop of diens aartsdiaken zoveel jaren ongestoord in hun bezit hadden en waarvan het benoemingsrecht alleen toekwam aan de bisschop of de door deze benoemde pastoor. Na deze onteigening werden de beneficies toegekend aan hen, die wegens onwaardigheid deze voorheen verloren hadden. Rechter en superintendent eisten echter wel de derde penning, d.w.z. een derde van de inkomsten van de vicarieën, voor de Staten op.
c) De volgende klacht werkt verwarrend en wordt daarom niet letterlijk weergegeven. Ze luidt, met aanvullingen tussen haakjes: Onze voorganger, Bitter von Raesfeldt, heeft de vicarius Dois, deken van Deventer (sinds 1570 vicarius van Drie Koningen) uit deze vicarie ontzet en deze aan Judocus Grevinckhoff toegekend. (Hier vergist Von Velen zich. Johannes Tremoniensis(=Dortmund) volgt Dois op en doet dan op 27 okt. 1580 afstand, waarna Judocus Grevinckhoff vicaris wordt). Deze nu wordt door van Wiek en de superintendent uit de vicarie ontzet ten voordele van Peter Dois, die zijn zoon in het genot stelt van de baten. (Peter Dois was dus concubinarius.) Grevinckhoff keerde tot de lekenstand terug, daar hij geen inkomsten weer had. (nog voor het beleg had Wolsinck, pastoor te Groenlo, die de jurisdictie van Munster niet erkende, op 5 juni 1597 deze vicarie toegekend

aan Coenraad Thiesselinck. Het is begrijpelijk, dat Johann von Velen deze collatie verzwijgt, want Wolsinck had zich onder de jurisdictie van Deventer en de apostolisch vicaris gesteld. Hieruit blijkt duidelijk, dat het kerspel Groenlo niet alleen te lijden had van de Hervorming, doch ook van de heilloze strijd om de jurisdictie.)

d) Zo hebben genoemde superintendent en rechter de bezitter van de vicarie St.Silvester, Diederick Grevinckhoff (geweerd door pastoor Wolsinck, hierin gesteund door de Magistraat), pastoor te Eibergen met de sterke arm van de vicarie beroofd en de meinedige monnik en afvallige Johannes Leiferninck daarmede begiftigd. Het zal de heren Raden te Munster bekend zijn, dat deze Leiferninck te Borken enige kloosterzusters heeft verkracht en daarom door zijn orde gevangen werd gezet. Hij kreeg de doodstraf, doch verkreeg gratie, ja zelfs werd hem een beneficie toegekend.

Ofschoon Grevinckhoff zich aan zijn vicarie wilde wijden en waarvan de goederen in het Stift Munster en dus in het H.Roomse Rijk lagen en hij om stopzetting van alle geweld had verzocht, hebben superintendent en rechter een man, die tot de parochie Eibergen en niet tot de vicarie gehoorde gevankelijk naar Groenlo overgebracht en daar zolang vastgehouden, dat Grevinckhoff hem met 28 rijksdaalders moest vrijkopen.

e) Meergemelde superintendent en rechter treden tegen Roomsen met zo'n sluwheid op, dat zij een zoon van adel, Leco genaamd, die de aartsdiaken met een vicarie (O.L.Vrouw I en daarvan laatste possessor + 1641) had begiftigd en hem te Munster de school liet bezoeken, ertoe dwongen, zijn heer en leer af te zweren en in Grol tot de hervormde leer over te gaan, daar hij anders zijn vicarie zou verliezen.

Dergelijke inbreuken op de jurisdictie van Munster komen ontelbaar vaak voor. De vermelde voorbeelden mogen voor zich zelf spreken.

Of echter zulke handelingen overeenstemmen met de constituties van het Rijk, de godsdienstvrede en de verdragen met het vorstendom Gelre - ook al wil men toegeven, dat ieder volgens zijn

geloof vrij moet zijn en leven - zullen de heren Raden van de Staten (te Arnhem), wanneer zij met de zaken grondig vertrouwd zijn, wel beter te weten onderscheiden en zonder twijfel toegeven, dat gedurende hun bewind geen vorst van het H.Roomse Rijk zich behoeft te rechtvaardigen wegens gebruik van enig onrechtmatig geweld.

Mocht dit euvel niet behoorlijk worden bestreden, doch verder gehandeld worden als tot dusver - alsof men de strijdende partijen verzocht niets kwalijk te nemen in zoverre zij door gelijksoortige maatregelen en methoden, waar ook toegepast, getroffen worden, doch daarop in dezelfde zin van repliek dienen, waardoor de zaken zich van kwaad tot erger ontwikkelen.

Tenslotte wat toelichting, waarbij ruim gebruik is gemaakt van kanttekeningen van Pater Drs. Engel te Beltrum, waarvoor mijn hartelijke dank.

Peter Doys.

Uit nadere gegevens afkomstig van het Salm-Salmsche Archiv te Anholt (Die Vikarien Trium Regom und St.Silvester in der Pfarrkirche zu Groenlo 1563 - 1611) kan voor Drie-koningen de volgende ontwikkeling geschetst worden.

Peter Doys, deken van het kapittel van Deventer, concubinarius, krijgt de vicarie te Groenlo ± 1555.

In 1570 wordt hij door Bitter von Raesfeldt afgezet. Johannes Tremoniensis (=Dortmund) wordt vicaris. In 1580 doet deze afstand ten behoeve van Judocus Grevinckhoff. Deze zal de inkomsten 5 à 7 jaar genoten hebben, ofschoon hij in 1597 in naam nog vicaris was.

De landdrost Thiesselinck herstelt in 1587 Peter Doys weer in de vicarie. In 1597, vóór het beleg, begoftigt pastoor Wolsinck Coenraad Thiesselinck nog met de vicarie, terwijl na het beleg Gerlach van Wiek en de superintendent Doys nog eens ten overvloede met de vicarie begiftigden, ofschoon hij sinds 1587 weer vicaris was. Dit zal gebeurd zijn om zowel Coenraad Thiesselinck als J. Grevinckhoff alle hoop te ontnemen.

Judocus Grevinckhoff.

Judocus Grevinckhoff van Munster was volgens pastoor Wolsinck van 1580 tot 1597 vicaris geweest, waarna Wolsinck deze vicarie Driekoningen aan Coneraad Thiesselinck toewees. Godefridus Borckloe rentmeester schrijft in een brief aan Vosmeer (4.7.1606, R.A. Utrecht O.B.C.), dat hij vol slinkse streken zat en zijn vicarie voor een hoeveelheid wijn aan de pastoor van Delden had verkocht. Hij zou een vette parochie in het Roermondse bezitten en werd onder de 'drinckebroders' genoemd.
Zou er verband hebben bestaan tussen deze brief van Godefridus Borckloe en het feit, dat op 9 juli 1606 Thiesselinck afstand doet ten behoeve van Lubbert Borckloe, de zoon van Godefridus Borckloe?

Diederick (Theodorus) Grevinckhoff.

Ook de collatie van St. Silvester bleek een twistpunt tussen Deventer resp. apostolisch vicaris en Munster. Na de dood van Berend Roleves (1582), vicaris van St. Silvester en H.Sacrament benoemt pastoor Wolsinck, die Munster ontrouw geworden was (Thielen p.80), Gerrit de Grote tot vicaris. Deze was al kapelaan over de kapellen Vragender en Lichtenvoorde.
De tegenzet van Munster was de benoeming van Diederick Grevinckhoff tot vicaris. Wolsinck belette de inbezitneming door Grevinckhoff en kreeg de steun van het garnizoen. Grevinckhoff verliet overhaast en onverrichterzake de stad. Dit alles nam Munster hoog op en deed Wolsinck een proces aan. De collatie door Johann von Velen, aartsdiaken over Groenlo, aan Grevinckhoff pastoor te Eibergen, is te vinden in het Salm-Salmsche Archiv te Anholt onder Bredevoort nr. 71 HS Bredevoort I. pag. 103. Het regest luidt: Voor de vicarie van het altaar van de H. Silvester in de parochiekerk te Groenlo, welke door het overlijden van Heer Bernard Roleves vakant is, heeft de pastoor van deze kerk ons Heer Gerhard de Groote ter investituur voorgesteld. Daar zowel de voorsteller als de voorgestelde ongeschikt zijn, hebben wij de pastoor een termijn gesteld, waarbinnen hij bij ons moet verschijnen. Gerhard de Groote heeft niet geschroomd de vicarie in bezit te nemen. Daar deze collatie nietig is wijzen wij de vicarie toe aan de Heer Theodor Grevinckhoff, clericus van het diocees Munster en bekleden hem op zijn verzoek plechtig met voornoemde vicarie.

Johannes Leferink, vicaris van Silvester van 1597 tot aan zijn dood op 1 nov.1613. In het register van 1604 schrijft Leverink, dat zijn voorganger bij het vicariehuis een huis had laten bouwen voor zijn vrouw en kinderen. Dat zou dan Geert de Groote geweest moeten zijn, want Grevinckhoff werd uit Groenlo geweerd. Fabritius noemt Leverink steeds Dominus Joannes, Heer Johannes. Herhaaldelijk wijst hij er op, dat de man oud, afgeleefd en versleten is, de mis niet kan opdragen en zich nauwelijks tussen stoelen bed kan bewegen.
Zijn vicariehuis brandde door onvoorzichtigheid van een Bourgondisch soldaat vrijwel geheel af, met groot gevaar voor de kerk en omliggende huizen. Het ongemak, dat die brand veroorzaakte, gevoegd bij zijn gebrekkigheid en ouderdom, was natuurlijk groot. Verzoeken aan de stadscommandant om daarin verlichting aan te brengen, daar bij hem ook soldaten waren ingekwartierd, haalden weinig uit.
Leferink was allesbehalve een sieraad voor de geestelijke stand. Hij had de vicarie in de Staatse tijd verkregen en was dan ook een volkomen illegaal bezitter. Uit medelijden met zijn toestand zal men hem in het genot daarvan hebben gelaten.

Johannes Lecou.

In het register te Arnhem van 1604 (Hof nr. 2399) staat te lezen:
"Bekenne ijck Anne Oevelinck wed. z. Adriaen Lekow voor die gerichte waerheyt wegen mins soens Johannes Levou dit naevolgende in sijn vicarie Maria de Dolore genombtt gehoric etc."
Hij is kennelijk vicaris, wel jong, want hij is pas in 1610 subdiaken. Hij resideert niet, want zijn moeder maakt de lijst op. Het is dan (1604) de tijd, dat hij door Van Wiek en de superintendent onder druk gezet zal zijn.
In 1606 moet lecou omzwaaien. Fabritius en Vosmeer dringen dan aan om te residieren. Dat gaat moeilijk, zoals de brieven van Fabritius aan Vosmeer laten zien. In 1613 wordt hij in Groenlo verwacht, maar hij stelt uit, steeds maar weer.
In 1624 wordt hij als vicaris genoemd in een stuk, waarin de deken van Oldenzaal Vordenus de armenzorg in Groenlo regelt.

Ook dan is hij niet in Groenlo aanwezig. (Utrecht Coll.Rijsenburg Groenlo 1130)
Lecous huis wordt in 1630/31 in het servitieboek genoemd. Kapitein van Eck woonde er. Lecou waarschijnlijk niet, anders had er gestaan 'bij Heer Johannes Lecou'. Hij is de laatste vicaris en als zodanig genoemd in de lijsten van Munster van 1672/74. Lecou overleed kort voor 11 november 1641.

N.J. Tops

De gemeenteraadsverkiezingen van 15 mei 1919 te Groenlo.

Op 15 november 1913 begonnen de voorbereidselen van een belangrijke grondwetswijziging. Haar beslag kreeg deze door de plechtige afkondiging op 12 december 1917. De wet voerde het algemeen mannenkiesrecht in en schiep de mogelijkheid tot algemeen vrouwenkiesrecht. Dat was een tegemoetkoming van rechts aan links. Tevens werd het bijzonder onderwijs gelijkgesteld met het openbare en dat was een tegemoetkoming van links aan rechts. Een compromis dus naar beide zijden. Voorbeeldig werk van de beide kamers en het extra-parlementair kabinet Cort van der Linden.
Op 15 mei 1919 werd te Groenlo het algemeen mannenkiesrecht bij de gemeenteraadsverkiezingen in praktijk gebracht. Stemmen was verplicht. Er werden 765 stemmen uitgebracht, waaronder 41 ongeldige. Vijf lijsten werden er ingediend. Of deze lijsten partijen vertegenwoordigden kan betwijfeld worden, zeker als men denkt aan de strak georganiseerde partijen van nu met een vaststaand program. Het waren meer groeperingen: lijst Bomers, schependom, de agrariërs dus, lijst de Groen katholieke ondernemers en zelfstandigen, lijst Heringa protestanten, lijst Heymans joden en ook protestanten, lijst Stottelaar katholieke loon- en salaristrekkenden.
Lijst Stottelaar werd niet tot de verkiezingen toegelaten. Daarover verderop meer. Toen de afwijzing op 26 april definitief werd, verklaarden daartoe gemachtigden van de lijst de Groen, J.A.G. Balink en J.H. Baack gemachtigde voor de lijst Bomers op 29 april, dat lijst 1 en 3 tot een groep werden verbonden.

De uitslag van de verkiezing op 15 mei 1919 te Groenlo met bijzonderheden.

Aantal stemmen 765, ongeldig 41, aantal geldige stemmen 724.
Aantal zetels 7, kiesdeler 103 3/7.
Lijst 1. De kandidaten waren:

de Groen Th.J.	stemmen 195	gekozen
Wijgerinck J.F.A.	66	gekozen
Dierkes J.H.F.	35	gekozen
Harperink G.J.H.	12	n.g.
Nales A.J.	29	n.g.
ter Bogt G.J.B.	13	n.g.

Totaal aantal stemmen 350. Dat is 3 x de kiesdeler + 16 6/7.

De sympatisanten bij lijst 1 waren:

W.H.R. Heggen	B.C. Plieger	H.W. Verheyen	J.W. Post
J. Balink	G.A. Nijman	B.A. Wolters	E.H. Fornier
Th. Harbers	H.J. Tops	L.H. te Brake	H. Nijhof
J.H. Dankbaar	G.T.B. Wissink	E.J. Nahuis	J.S. Leyser
A. Ellerbeck	W.H. Pondes	J.R.A.Oosterholt	G.J.Wijgerinck

Lijst 2. Joh.E. Heringa	stemmen 86	gekozen
Hallers B.	26	n.g.
Nales J.F.	4	n.g.

Totaal 114 1 x kiesdeler + 12 4/7.

Sympatisanten bij lijst 2:

G.J. Bartels	J. Ordelman	E.G. ten Broeke	G.J.Bouwmeester
L.W. Lasonder	J.L. Puntman	G.J. Hilferink	G.D. Burgers
G. Lasonder	F.K. Rotman	G. ten Broeke	G.H. Rotman
W.F. Heringa	J.W. Scholl	D. Staverman	G.J. Hallers
I.M. Mendels xx	H. Abbink	W. de Bruin	H.A.Huyskes
v. Hiele	E.J. Wisseborn	R.G. Nales	J.M.Heymans xx
M.L. Mogendorff xx			

Lijst 3. Bomers J.B. stemmen 158 gekozen
Bleumink J.G. 12 gekozen
Geerdink J.A. 14 n.g.

Totaal met lijst 1 350 en 184 = 534, dat is 5 x de kiesdeler van 103 3/7, dus 5 zetels voor de beide lijsten, 3 voor lijst 1 en 2 voor lijst 3. Op de volgende manier:
Totaal aantal stemmen op de lijsten 1 en 3 bedraagt 534. Toe te kennen 5 zetels. Kiesdeler voor 1 en 3 534 : 5 = 106 4/5.
Op lijst 1 toegekend 3 zetels, overschot 29 3/5. Op lijst 3 voorlopig toegekend 1 zetel, overschot dan 77 1/5. Dus nog een van de vijf zetels beschikbaar voor lijst 3.

Sympatisanten bij lijst 3:

Th.G. Brus	J.A.Siebelink	B.J. Sandberg	J.B.Nijkamp
G.J.Th.Kroekenstoel	B.A. Bleumink	H.J. Nijbroek	G.J.Schuurman
J.H. te Marvelde	A.J. Severt	G.H. Nijland	J.Klein Avinck
H.J. Wolters	J.A. Wildenborg	J.A.Wallerbosch	onleesbaar
H.J. Blankenborg	A.H. Bleumink	J.A. Ottink	J.W. Rotink
J.H. Baack			

Lijst 4. Heimans H. stemmen 35
Knipping W.C. 39 gekozen

Bij deze lijst gebeurt iets pijnlijks, nr.2 streeft de lijstaanvoerder voorbij. Hier is een toelichting op zijn plaats. Volgens de kieswet van nú, en die geldt op dit punt sinds 1921, zou lijst 4 geen zetel hebben gekregen, omdat voor kleine gemeenten nu (en dat sinds 1921) geldt, dat een partij voor één zetel niet de kiesdeler behoeft te halen, doch minstens 75 % daarvan en met 74 stemmen zou lijst 4 dat niet gehaald hebben.
Maar de kieswet in 1919 was anders. Het aantal behaalde stemmen moest minstens 50 % van de kiesdeler zijn om mee te kunnen doen bij het aanwijzen van een zetel volgens het grootste overschot. En aan die voorwaarde voldeed lijst 4 wel.
Volgens de kieswet van 1921 zou lijst 1 vier, lijst 2 een en lijst 3 twee zetels hebben gekregen.

Sympatisanten waren:

I. Trijbits	E.J.Mogendorff	Ernst Heijmans	H.H.Heymans
J. van Ooyen	S. Mogendorff	B. de Vries	S.Philip
J.H. Abbinck	... Philip	H.Heymans	J.Mogendorff
M. Mogendorff	I. Mendels xx	D.Fortuyn	A.Mogendorff
J.M.Heymans(Markt)	L.Philip	B.Heymans	onleesbaar
J.G. Rotman	B.S. Cohen	J.W.Wisseborn	M.M.Mogendorff
onleesbaar	L.Trijbits	G.Jongkind	S.Mendels
M.L.Mogendorff	J.H.A.Gantvoort	J.M.Heymans xx	

De met xx aangeduide handtekeningen komen ook voor bij de lijst van handtekeningen bij lijst 2 en zijn op beide lijsten gemerkt met een kruis. Of dat geoorloofd was, is me niet bekend. Sancties heb ik niet kunnen ontdekken.
De vijfde lijst had de volgende kandidaten:

Stottelaar G.J.
Bouwhuis H.A.
Koppelman E.H.
Fiselier J.H.

Hun sympatisanten waren:

J.H. van Uum	J.H.Theissen	J.Th.Kleine Nienhuis	J.H.Oosterholt A.Schutten
J.H. Niers	J.C.Wiegerink		
H.H. Kolkman	A.A.Stottelaar	J.W.Maarse	W.Nijhuis
H.J.Oosterholt	J.W.Bekkenutte	J.H.Oosterholt	J.Th.Konings
J.H.Kolkman	B.J.Smeltzer	J.A.te Koppel	B.J. Rave
K.J.Kormelink	J.B.Gebbink	J.T.ter Bogt	D.G. Smit
J.Chr.ter Bogt	B.F.Limbeek	J.H. Platter	M.F. Platter
J.A.Roerdink	G.J.Wiggers	E.J.Oesterholt	J.v.Graal?
N.Adema ?	S.J.F.Holkenborg	G.H.Wolters	E. .. Smit
J.H.Bijvank	Jos.J.Jansen	J.L.Platter	J.H.Jansen
B.J. Anten		M.G.Hulsink	

Goedgeteld dus 41, terwijl 16 handtekeningen vereist waren.
Deze lijst werd, zoals reeds gezegd, niet toegelaten om twee redenen:

a) op de vier verklaringen van ieder der kandidaten ontbrak de datum van de verkiezing,
b) de handtekeningen op elk der vier verklaringen waren niet door de burgemeester gelegaliseerd.

Nu zou zoiets onmogelijk zijn, daar de ambtenaren ter secretarie de formulieren met de kandidaten doornemen, omdat er altijd wel iets ontbreekt. Dat is in 1919 kennelijk niet gebeurd.
Zo werd voor Stottelaar c.s. de eerste stap op het pad naar de echte democratie een pijnlijke misstap. Stottelaars beroep tegen de beslissing (van 8 april te Groenlo genomen) werd te Arnhem door Gedeputeerden ongegrond verklaard. Geknars der tanden zal wel de zachtmoedigste reactie geweest zijn en burgemeester Kraakman zal wel een vernietigende blik hebben moeten trotseren, omdat hij Stottelaar c.s. niet op de fout attent had gemaakt. Overigens is de nalatigheid van de groep Stottelaar wat onbegrijpelijk. De lijstaanvoerder was klerk bij het kantongerecht . Men zou bij hem iets meer accuratesse hebben mogen veronderstellen.
Op deze wijze gaf de uitslag van deze verkiezing echter niet een juist beeld van de politieke structuur of zo men wil, van de verschillende belangen in het stadje.
De groepering Stottelaar miste de boot. Voor welke groepering was dat een voordeel?
Waarschijnlijk voor de groep Bomers, minder voor de groep de Groen, want daar kan men tegenstrijdige belangen vertegenwoordigd herkennen. Ook de lijsten Heringa en Heymans zullen er weinig baat bij gehad hebben, daar de sympatisanten van Stottelaar duidelijk tot het katholieke volksdeel behoren.

Opvallend is het naar evenredigheid grote aantal joodse handtekeningen, 25 op een totaal van 140 of bijna 18 %. Dat wijst er op, dat de Joden het algemeen kiesrecht als het ware aangrepen als een middel om tot nog grotere integratie te komen, dan ze in Nederland in het algemeen al bereikt hadden. Dat enkelen zich niet weerhielden om hun sympathie aan twee lijsten te schenken, zou als een bewijs van hun enthousiasme voor dit eerste echt democratische gebeuren kunnen gelden.
Navrant is dan toch wel, dat op hun lijst, de lijst van H.Heimans en W.C. Knipping, deze, de deurwaarder, die als nummer twee geplaatst was, door voorkeurstemmen met de eer ging strijken.

De gekozenen waren:

Joh. Hendr. Franc. Dierkes	geb. 10.3.1852 te Groenlo
Th. J. de Groen	geb. 30.12.1862 te Zevenaar
Joh. Ant. Franc.Wijgerinck	geb. 5.1.1880 te Groenlo
Joh. Bern. Bomers	geb. 9.10.1855 te Zwolle gem. Eibergen
Joh. Ger. Bluemink,	geb. 8.1.1866 in de Gem. Lichtenvoorde
Joh. Elisa Heringa,	geb. 22.12.1869 te Alkemade
Willem Corn. Knipping	geb. 14.12.1882 te Elst, commies 2e klasse bij 's Rijks belastingen en deurwaarder der directe belastingen voor de Gemeenten Groenlo en Eibergen.

Haaksbergen
1984

N.J. Tops

DE HAVEZATE MARHULSEN, 1764 - 1794

Inleiding

Dit artikel is gewijd aan de laatste jaren van de havezate Marhulsen bij Groenlo, waarvan de eerste vermelding dateert uit 1279 (1). toendertijd waren grote delen van de Graafschap Zutphen bedekt met grote bossen en uitgestrekte moerassen; de tijden waren onzeker en vol gevaar. Het bezit van een kasteel of een versterkte, met een gracht omgeven boerenhoeve was toen geen overbodige luxe. Uit deze versterkte boerderijen zijn de meeste havezaten ontstaan. Veel van hun adellijke eigenaars of bewoners waren niet meer dan wat wij tegenwoordig hereboeren zouden noemen (2).
Zo moeten er in de oude heerlijkheden Borculo, Bredevoort en Lichtenvoorde verscheidene havezaten hebben gestaan.
Van één ervan wordt een tipje van de historische sluier opgelicht.
In een aantal parafen wordt aandacht geschonken aan de verwerving, het verval, de afbraak en de uiteindelijke verkoop van deze havezate.

1. Verwerving

In 1742 overleed Hendrik Jacob, baron van Nagel, en sinds 1723 als Heer van Marhulsen in de Zutphense Ridderschap verschreven. De magescheid (3) van het vaderlijk erfdeel vond pas in 1751 plaats. De havezate Marhulsen werd toen toebedeeld aan dochter Reinira Adolphia Charlotte, die door haar huwelijk in 1755 met Alexander Hendrik de havezate in het geslacht van der Capellen bracht. Beiden machtigden in 1764 F.E. Spancker, burgemeester van Borculo, om over te gaan tot de verkoop van de havezate aan George Detlof, rijksgraaf von Fleming, die kort tevoren door aankoop tevens Heer was geworden van de heerlijkheden Borculo en Lichtenvoorde (1763) (4). Door vererving verviel de havezate aan diens enige dochter Isabella, die was gehuwd met de Poolse prins Adam Czartoryski, hertog van Klewa en Zukon.
Bij volmacht van 25 september 1776 gaf het echtpaar Czartoryski opdracht aan D. Westrik en P. Munch om tot de verkoop aan Prins Willem V van Oranje-Nassau over te gaan, hetwelk op 17 januari 1777 ten overstaan van burgemeesters, schepenen en Raad der stad Groenlo

officieel plaatsvond.
In voormelde akte van transport is uitgebreid aangegeven welke privilegiën en rechten onder de havezate Marhulsen gerekend moesten worden:
"... te cedeeren en te transporteeren de vrije en allodiale havesathe en goed Marhulsen in en onder het Schependom deeser stadt kennelijk gelegen met de behuijsinge, stallingen, hoven, vijvers, landerijen, houtgewassen en verdere ad en dependentien van dien, mitsgaders alle volle regten van jacht so privatif als generalijk int Schependom deeser stadt, beneevens de visserijen so in de Barkel als Slink, en de gerechtigheid om door ijmand te laten poelen in het Borkulosche Broek, met een bank en grafstede in de kerk van Groenlo, voorts speciaal met de navolgende erven en goederen, derselver huisen, schoppen, bergen, schapeschoten, inslagen daar toe specteerende en bij de respective bouwlieden volgens pacht-cedullen gebruijkt werdende, te weten de erven genaamt Maarse, Nijveld, Krukenstoel en Bomers..."
Hiervan is uitgezonderd het recht van verschrijving in de Ridderschap van Zutphen, dat vanouds aan de Heren van Marhulsen had toebehoord, doch reeds voor lange tijd aan wijlen Allart Philip, baron van der Borch verkocht was.
Sindien werd de havezate Marhulsen, alsmede de in hetzelfde jaar aangekochte heerlijkheden Borculo en Lichtenvoorde gerekend tot de Nassause domeingoederen (5).

Verpachting

a) aan het herenhuis, 1767 - 1776

De graaf von Fleming zal wel niet veel tijd op zijn nieuw verworven bezit hebben doorgebracht. Nee, veeleer is aan te nemen dat naar een huurder voor het herenhuis is gezocht, want in 1767 berichtte rentmeester S. Huininck, dat per 1 september het herenhuis, de daarbij gehorende hof en boomgaard, klaverhoek op de Poll, visserij en jacht voor 4 jaar waren verpacht aan de heer W. Cappenberg. De pachtprijs bedroeg 115 gulden (6).

Gedurende het verblijf van Cappenberg zijn herhaaldelijk reparaties aan het herenhuis verricht, waardoor enig inzicht in het ex- en interieur van het pand kan worden verkregen:

1. Reparaties aan het fundament, pleisteren van de kamers met kalk, timmerwerkzaamheden aan het huis en het dak, een nieuwe klink aan de zogenaamde Voorpoorte, alsmede het herstellen van diverse ramen (1767).
2. Niet nader gespecificeerde metsel-, timmer- en smeedwerkzaamheden ten bedrage van 20 gulden (1769).
3. Reparatie van de planken vloer, de trap en de bedstede (1770).
4. De laatste grote reparatie vond plaats in 1771, de kosten bedroegen 243 gulden. Het betrof de navolgende werkzaamheden:
   "...het huijs afgeset, de dakken verhangen en bestreeken, als oock dat van het koetshuijs, een nieuwe Poorte gemaeckt, voorts een kleijn nieuw brugtje, de hoenderhokken gerepareert, de stoep vernieuwd en op de twee achterste kamertjes de solders met nieuwe plancken besolderen, een verrenhuijsje (?) in de keuken gemaakt, de glaasen doen vernieuwen, het huijs en de hoenderhokken van binnen en buijten doen verven" (7).

Uit de rekening van ontvangsten en uitgaven van 1777 (8) blijkt, dat het herenhuis onbewoond was, Cappenberg had het rond november 1776 verlaten.

b) van de vier boerenerven en de eendepoelen

Tot de havezate Marhulsen werden eveneens 4 erven gerekend, te weten Maarse, Nijvelt, Bomers en Kruikenstoel. Deze erven waren respectievelijk verpacht aan G.J. te Maarse (pachtprijs 68 gulden), B. Nijvelt (pachtprijs 25 gulden), J.H. Bomers (pachtprijs 15 gulden) en J.H. Kruikenstoel (pachtprijs 22 gulden).
De inkomsten en uitgaven van deze vier bouwhoeven werden door de rentmeester sinds 1764 in rekeningen verantwoord.
Onderstaand overzicht geeft aan welke bedragen over een periode van vijf jaar (1764-1768) geïnd of uitgegeven werden:

	1764	1765	1766	1767	1768	
a) Maarse	228,-	261,-	289,-	269,-	285,-	ontvangsten
	54,-					gezam. uitgaven
b) Bomers	81,-	104,-	119,-	123,-	127,-	ontvangsten
		140,-				gezam. uitgaven
c) Nijveld	83,-	103,-	115,-	108,-	98,-	ontvangsten
			12,-			gezam. uitgaven
d) Kruikenstoel	130,-	170,-	190,-	188,-	191,-	ontvangsten
				44,-	52,-	gezam. uitgaven

Vanaf 1769 tot en met 1781 verlopen de totale inkomsten en uitgaven van de havezate Marhulsen als volgt:

	Inkomsten	Uitgaven	
1769	*f* 847,-	*f* 279,-	
1770	847,-	18,-	
1771	977,-	243,-	
1772	1.084,-	17,-	
1773	993,-	126,-	
1774	788,-	200,-	
1775/1776 (9)			
1777	691,-	3,-	
1778	670,-	6,-	
1779	704,-	1.240,-	(10)
1780	614,-	4,-	
1781	785,-	4,-	

Een andere bron van inkomsten vormde de verhuur van de zogenaamde eendepoelen. Dit was het recht om eenden te schieten, hetgeen geschiedde in het Borculosche Broek. In 1764 werd dit verpacht aan H. Piper uit Beltrum, in 1765 aan J. Groot Heemink en in 1766 wederom aan H. Piper. Deze verpachting besloeg toe een periode van 6 jaar. De pachtprijs bedroeg 5 gulden per jaar. In 1773 en 1779 werden resp. J.H. Huijskes en rechter G.L. Schalen als pachters genoemd, terwijl de pachtprijs via 2 naar 1 gulden en 6 stuivers per jaar was gedaald.

3. Leegstand en verval van het herenhuis, 1777 - 1782

Op 27 februari 1777 werd de rentmeester der domeinen van de heerlijkheden Borculo en Lichtenvoorde en de havezate Marhulsen, S. Huininck, door de Nassause Domeinraad geauthoriseerd om tot verpachting voor 1, 2 of 3 jaar van het herenhuis over te gaan (11).
In zijn schrijven van 22 april d.a.v. berichtte Huininck, dat ondanks het verspreiden van verpachtingsbekendmakingen op 9 maart in de steden Groenlo, Bredevoort, Borculo en andere plaatsen in de omgeving, alsmede het plaatsen van advertenties in Haarlemse, Amsterdamse, Haagse en Rotterdamse couranten, zich nog geen huurder had aangediend.
Huininck verzocht tevens om instructies met betrekking tot de verpachting van de landerijen. dit ter voorkoming van verwoesting en om het braak liggen van akkers tegen te gaan.
Raad en Rekenmeesters machtigden hem om van tijd tot tijd het huis te (laten) luchten, de heggen te scheren en de landerijen onder zekere voorwaarden te verpachten (12).
Rentmeester B.A. Roelvink berichtte op 7 maart 1782, dat hij op voordracht van Raadscommissie de Verdun pogingen had ondernomen om een huurder voor de havezate te vinden doch dat hij daarin niet was geslaagd. Hij gaf de Domeinraad in overweging om andermaal advertenties te laten plaatsen in Amsterdamse, Haarlemse en Rotterdamse couranten. Mocht men er niet in slagen een huurder te vinden, dan zou het tot meerdere interesse van het domein vereisen om het huis en de opstallen voor afbraak te verkopen, aangezien het huis hoe langer hoe meer kwam te vervallen (13).

4. Afbraak, 1783 - 1786

In zijn rapport van 6 mei 1783 (14), handelend over de staat van het domein Lichtenvoorde in het jaar 1782, schreef raadscommissaris Mr. A. Ardesch, dat sinds de aankoop van de heerlijkheden Borculo en Lichtenvoorde in 1777 vruchteloos was gepoogd het herenhuis of havezate Marhulsen - " sijnde eigenlijk maar een jachthuisje met de private jagt tot die havesathe gehorende " te verpachten.

Ook tijdens de laatst gehouden pachtveiling had zich geen huurder gemeld. Tijdens zijn inspectiebezoek is hem, evenals de heren B.E. Abbinck, burgemeester van Groenlo, en rentmeester B.A. Roelvink, duidelijk gebleken, dat het herenhuis zich in een have- en reddeloze staat bevindt en dat volgens een ruwe schatting circa 700 zo niet 1000 gulden benodigd zouden zijn om het huis weer in een enigzins bewoonbare staat terug te brengen.
Hoe langer het herenhuis in een dergelijke bouwvallige staat bleef, des te minder gebruik zou men van de materialen kunnen maken, want dagelijks verrotte het houtwerk meer en meer.
Hij adviseerde de Raad om rentmeester Roelvink te machtigen zo snel mogelijk het herenhuis en de bijbehorende schuur te laten afbreken en de goede materialen te gebruiken tot reparatie van bouwhoeven, die zulks behoefden.
Vervolgens duurde het nog tot 1786 voordat tot daadwerkelijke afbraak werd overgegaan. In zijn rekening en verantwoording over 1786 meldt rentmeester Roelvink, dat aan een timmerman J.B. van Eerden voor de afbraak van het herenhuis en de stallingen 100 gulden was betaald.
De materialen, stenen, pannen en hout, werden gebruikt voor reparaties aan de erven Groot-Avink, Huinink en Kruikenstoel, terwijl de overige materialen, t.w. ijzerwerk en glazen op 30 mei 1786 na gedane publikatie publiekrechtelijk aan de meestgebiedende werden verkocht. De rendant boekte 102 gulden en 8 stuivers voor ontvangst (15).

5. Verkoop, 1793/1794

Na de afbraak van het herenhuis resteerde van de havezate Marhulsen alleen nog de 4 bouwhoeven Maarse, Bomers, Nijvelt en Kruikenstoel, alsmede, de bij de havezate gehorende rechten.
Op de wijze waarop, en de voorwaarden waaronder, deze verkoop plaatsvond, gaan we wat dieper in, omdat over die rechten van de havezate een dispuut ontstond.

Bij Raadsresolutie van 8 juli 1793 werd aan rentmeester B.A. Roelvink een concept-koopcontract van de Marhulsense goederen aan Jhr.W.R.J.W. Baron van Heeckeren tot Nettelhorst om advies toegezonden.

In zijn schrijven van 25 oktober d.a.v. vermeld Roelvink, dat hij daarover overleg heeft gevoerd met Nettelhorst, diens opmerkingen daarin heeft verwerkt en zelf de navolgende aanmerkingen onder de aandacht brengt:

1. Eertijds bezat de Heer van Marhulsen een tiend uit Biesbeek. Graaf van Fleming had deze tiend aangekocht en van het Marhulsen gescheiden, zodat deze tiend thans niet in de verkoop begrepen kan zijn.
2. Uit de vorige opdracht door Prins Czartoryski blijkt, als zou aan het Marhulsen het recht van visserij in de Berkel toebehoren. Een zodanig recht is echter door de Heer van Norculo nooit erkend. Afstand van een dergelijk recht zou ten nadele zijn van de Heerlijkheid Borculo en dient derhalve niet in het koopcontract te worden opgenomen.
3. Ten aanzien van het poelen of schieten van eendvogels in het Borculose Broek, merkt Roelvink op, dat de Heer van Borculo het poelen om een aantal redenen nimmer heeft toegelaten (16). Ook het poelen in de Heerlijkheid Lichtenvoorde is al geruime tijd niet meer verpacht en sindsdien eigenlijk afgeschaft.
4. In vorengemelde opdracht was tevens opgenomen de verkoop van een bank en grafstede in de kerk van Groenlo.
   De Domeinraad heeft van deze bank nooit het eigendomsbewijs verkregen, omdat die door anderen bezeten wordt.
   Zij beweren dat de bank en de grafstede behoort tot het huis dat de Heren van Marhulsen in vroeger tijden binnen Groenlo hadden staan.
5. Het koopcontract dient te worden aangepast, omdat geen betalingstermijn is vastgesteld en de formulering "met alle zijnde oude en nieuwe regten en geregtigheden, niets uitgezondert" een te grote bewijslast legt op de Domeinraad en nadelig zou zijn voor de Heerlijkheid Borculo.

Dit standpunt ten aanzien van enkele juridische onvolkomenheden in het concept-koopcontract werd door de heren Roelvink en Abbinck in hun schrijven van 2 december 1793 opnieuw herhaald (17).

De Domeinraad besloot om ook het advies van Jhr. A.R. van Heeckeren tot Suideras, Drost van de Heerlijkheid Borculo, te vragen, meer in het bijzonder met betrekking tot het recht van visserij in de Berkel en de Slink.
Suideras stelde de Domeinraad in een tweetal brieven (18) van zijn bezwaren op de hoogte:

1. Het verlenen van een recht van visserij in de Berkel wordt met klem ontraden. In de eerste plaats worden de gronden waarop dit recht gefundeerd is betwijfeld. Ten tweede is de dichtstbijzijnde plaats waar de Berkel langs Marhulsen stroomt ten minste anderhalf uur van de havezate verwijderd.
   Mocht Nettelhorst toch dit recht verkrijgen dan moet het slechts worden verleend tot aan de Nieuwe molen en - aldus Suideras - voor zover en op dezelfde voet als immer enig eigenaar van Marhulsen daartoe gerechtigd is geweest.
   Deze laatste voorwaarde zou eveneens moeten gelden voor het recht van de visserij in de Slink, "zijnde een beek langse en door Marhulsen loopende".
2. Het verlenen van permissie aan Nettelhorst om met een dienaar in de Heerlijkheid Borculo te mogen jagen is zelfs in strijd met een acte van 19 februari 1790, waarin aan Suideras voor een periode van 6 jaar de jacht in de Heerlijkheid Borculo is opgedragen.
   Deze permissie zou moeten worden verleend als tegenprestatie voor het afstaan van twee twijfelachtige rechten, t.w. a) het recht van eendepoelen en b) de bank en grafstede in de kerk van Groenlo.
   Ten aanzien van dat laatste punt is Suideras na verkregen informatie gebleken, dat deze bank (en grafstede) al geruime tijd wordt bezeten door een weduwe Van Hopbergen. Het zal - merkt Suideras tot slot nog op - Nettelhorst wel niet moeilijk vallen om tegen geringe kosten een bank te kopen in een grote kerk van een kleine hervormde gemeente.

In zijn reactie op bovengenoemde brieven van de Drost van de Heerlijkheid Borculo hield Nettelhorst vast aan het oorspronkelijk opgestelde koopcontract, beweerde dat de tegenwerpingen van geen belang zijn en verzocht in het volle genot van alle renten gesteld te willen worden (19).

Uiteindelijk was het Willem V, die in een brief, dd. 17 maart 1794, (20) aan de Domeinraad een definitieve beslissing neemt:

"... als stadhouder des Furstensdoms Gelre, niet kunnende erkennen het regt van vrijheid van jagt der havezathen in het Graafschap Zutphen, niet kunnen verkopen het Goedt Marhulsen met een privative jacht..."

Deze verkooprestrictie hield in, dat Nettelhorst zich voor wat betreft het recht van vrijheid van jacht te richten had na de publicaties en bekendmakingen, die ten opzichte van het openen en sluiten van de jacht waren verordonneerd.

Voor het overige werden niet alleen alle (betwiste) rechten en gerechtigheden overgedragen, doch werd Nettelhorst tevens het recht verleend om iemand in de Heerlijkheid Lichtenvoorde te laten poelen!

Voor een bedrag van 21000 gulden mocht W.R.J.W. Baron van Heeckeren tot Nettelhorst zich per 1 januari 1794 de nieuwe eigenaar van de Marhulsense goederen en rechten noemen.

Zoetermeer, november 1984

J.J. Seekles

Notenapparaat

(1) Op 26 augustus 1279 wérd tussen de Heer van Ahaus, de burgmannen van Nijenborg, ter eenre, en de burgers van Groll, ter andere zijde, een vredesverdrag gesloten. Dit vond plaats op de havezate Marhulsen bij Groenlo.
(mr. L.A.J.W. Baron Sloet, Oorkondenboek der Graafschappen Gelre en Zutphen tot 1288, Den Haag, 1872-1876.)

(2) Hoofdstuk 20 "Vergane Heerlijkheid" blz. 101-105, uit "De echte Achterhoek" door A. Buter, Uitgeverij Voorhoeve, Den Haag, 1983.

(3) Magescheid is een verdeling of scheiding van de ouderlijke boedel tusen de respectieve erfgenamen.

(4) Rechterlijk Archief Stad Groenlo, Schepenprothocol 1764.

(5) Algemeen Rijksarchief, Eerste Afdeling, Archief Nassause Domeinraad, invno. 5427.
Tevens is van belang invno 5413^{II}, waarin is opgenomen het rapport van de heren van der Borch en Ardesch inzake de aankoop van de heerlijkheden Lichtenvoorde, alsmede de havezate Marhulsen en van alle goederen daaronder gehorende.

(6) ARA, Eerste Afdeling, Archief Nassause Domeinraadinvno. 5455, Heerlijkheidsrekening 1767.

(7) Ibidem, invno. 5459, Heerlijkheidsrekening 1771.

(8) Ibidem, invno. 5463, Heerlijkheidsrekening 1777.

(9) De rekeningen over deze jaren zijn niet opgemaakt.

(10) De in de kolom uitgaven vermelde grote bedragen zijn het gevolg van in die jaren uitgevoerde kostbare reparaties aan de havezate en de boerderijen.

(11) ARA, Eerste afdeling, Archief Nassause Domeinraad, invno. 5427, Extract uit de notulen van de Domeinraad, dd. 27-2-1777.

(12) Ibidem, Brief van de Domeinraad aan Rentmeester Huininck, dd. 25-4-1777.

(13) ARA, Eerste Afdeling, Archief Nassause Domeinraad, invno. 5428. Brief van Rentmeester Roelvink aan de Domeinraad, dd. 7-3-1782.

(14) ARA, Eerste Afdeling, Archief Nassause Domeinraad, invno. 5429. Rapport van Raadscommissaris Ardesch over de staat van het Domein Lichtenvoorde in het jaar 1782, dd. 6-5-1783.

(15) ARA, Eerste Afdeling, Archief Nassause Domeinraad, invno. 5472. Heerlijkheidsrekening over het jaar 1786.

(16) ARA, Eerste Afdeling, Archief Nassause Domeinraad, invno. 5432. Brief van rentmeester Roelvink aan de Domeinraad, dd. 25-10-1793. De Heer van Borculo had het poelen (schieten) van eendvogels in het Borculosche Broek om de navolgende redenen niet meer verpacht:
- Voor de eendekooien van Borculo en Ruurlo was het te nadelig.
- Het zou stroperijen bevorderen.
- Het verschaft de ingezetenen geen gevoel van veiligheid als bij nacht en ontij zou worden geschoten.

(17) ARA, Eerste Afdeling, Archief Nassause Domeinraad, invno. 5432. Brief van de heren Abbinck en Roelvink aan de Domeinraad, dd. 2-12-1793.

(18) Ibidem. Twee brieven van Drost van Heeckeren tot Suideras aan de Domeinraad, dd. 2-12-1793 en 6-12-1793.

(19) Ibidem. Een ongedateerde brief van Van Heeckeren tot Nettelhorst aan Raadscommissaris Amman.

(20) Ibidem. Een brief van Prins Willem V aan de Domeinraad, dd. 17-3-1794.

"EEN VEER VAN HIER OP ZUTPHEN"

In de Magistraats vergadering van 25 febr. 1721 werd ter discussie gesteld "off het niet met interesse en dienst van dese stad en derselver Burgerije zou over een komen dat men alhier oprigte.. een veer van hier op Zutphen". De edele Heren die dit plan in bespreking brachten waren de vijf burgemeesters die toen de Magistraat, het bestuurslichaam van de stad Groenlo vormden. Zij vergaderden onder het voorzitterschap van Joan van Essen terwijl Rudolf Joan Schalen, Joan Hendrik Veldinck, Derk Hummelinck en Bernard Holbarent de andere Magistraats leden vormden. Deze namen zullen met enige afwisseling in een reeks van jaren het college van burgemeesters uitmaken. Vaak treffen we er ook enkele adellijke heren in aan samen met een of twee juristen (JuDr Juris utriusque doctor = der beiden rechten doctor).
Van die vijf of soms zelfs zeven burgemeesters woonden er gewoonlijl drie in de stad, de anderen de absente leden, meestal de adellijke heren hadden een baan in de heefdsteden van Gelre en de Graafschap, Arnhem en Zutphen en zelfs in Den Haag in de omgeving van de Stadhouder. Enkele keren per jaar werden de absente leden opgeroepen voor een complete vergadering als er belangrijke beslissingen moesten genomen worden. De alledaagse dingen werden afgehandeld door de drie presente leden.
Belangrijke zaken waren vaak de benoeming van predikanten, de schoolmeester van de "Duitse School" en de Rector van de Latijnse school, en natuurlijk de aanvulling van het college als een der zittende burgemeesters overleden was.
Dit bestuurs apparaat bleef in functie tot sept. 1794 toen de oprukkende Franse revolutionaire legers al een belangrijk deel van Gelre bezet hadden. De oude Magistraat werd gewelddadig afgezet -de heren kregen huisarrest- en werd er een nieuwe gekozen door rechtstreekse verkiezing uit de burgerij. Hetzelfde gebeurde in Amsterdam, maar pas in

januari 1705 toen de Franse legers onder generaal Pichegru over de bevroren rivieren Holland binnen vielen.
De Memorie en Resolutie Boeken van de Magistraat die vanaf 1675 bewaard zijn gebleven in het Oud Archief van de stad Groenlo, bevatten de verslagen van de Magistraats vergaderingen en vormen een rijke bron van inlichtingen over het wel en wee van de geschiedenis van Groenlo. Ze gaan over een grote verscheidenheid van onderwerpen: vanaf de baldadigheid van de Grolse jeugd die op 't kerkhof met stenen de ruiten van de kerk insmijten en het "sich niet ontsien in allerhande gedaantens ende ock tegens het gebruyck van de sexe (sig) te verkleden en te vermommen" en het "toeback roken op de dorsvloeren als ock op de straten" tot en met de bijna eindeloze disputen over de stadswatermolen die bijna altijd kapot is, en uiterst belangrijke zaken als het aanstellen van een stadhouder of niet.
Het jaar 1675 waarin de Memorie en Resolutie boeken beginnen, is ook van betekenis. Het is het jaar dat in Grol de normale toestand begon terug te keren: aan de bezetting door de troepen van de vorstbisschop van Munster kwam een einde door de vrede met Keulen en Munster in het voorjaar van 1674 waarbij alle veroveringen die in 1672 zo snel gemaakt waren werden teruggegeven aan de Republiek der Verenigde Nederlanden.
Het voorstel van Heer Joan van Essen viel in goede aarde. Een veerdienst op Zutphen zou zeker de burgerij van dienst kunnen zijn, maar ook de Heren van de Magistraat zelf konden ermee gebaat zijn. Want zij moesten als afgevaardigden van de stad Groenlo enkele keren per jaar naar de Landdag vergadering van Gelderland in Arnhem of Nijmegen of naar de Kwartiersdag van de Graafschap in Zutphen -- ook de verslagen daarvan de Recessen, zijn in een lange reeks van jaren in het Oud Archief van Groenlo aanwezig --, dit alles nog afgezien van de commissies die zij moesten vervullen in o.a. de vergaderingen van de verschillende Admiraliteiten en die van de Oost- en WestIndische Compagnien. Of de Heren van de Magistraat persoonlijk veel gebruik hebben gemaakt

van de verbinding op Zutphen blijkt niet uit de Memorie en Resolutie boeken. Wel schijnt het brief-verkeer veel nut uit deze dienst getrokken te hebben. Vanuit Zutphen waren er regelmatige postverbindingen met het Westen en Zuiden en Noorden van de Republiek. Daarop wijst wel de uitdrukkelijke bepaling in de Instructie voor de veerman, dat hij voor zijn terugkeer uit Zutphen de rijdende post uit Holland moet afwachten.

De financiële zijde van de onderneming.

Allereerst diende er een behoorlijke financiële basis gelegd te worden, om de onderneming voor de uitvoerder aantrekkelijk te maken. Er moest " een seeker fons tot support van een aan testellene karman uijtgevonden en beraemt worden". Dit fonds tot onderhoud van de "karman" werd gevonden in de "jaerlixe revenuen van de Beltrum poorte" dus de tolgelden die geheven werden aan de Beltrummer poort. Daarbij hoorden ook de zgn. "poortiers gasten" d.w.z. een aantal koren schoven (vier tot zes schoven was een gast) die de pachters van de boerderijen van het stadsgasthuis moesten opbrengen. De meeste van die boerderijen lagen in Lindvelde Avest en Beltrum. Bovendien wilde man de "karman", geen burger zijnde met het burgerschap vereeren, een voorrecht dat een niet-burger zich voor een behoorlijk bedrag kon verwerven.

De ordonnantie of instructie voor de karman.

Een "Karman" was er nog wel niet maar een instructie in acht artikelen werd opgesteld, goedgekeurd en gearresteerd --"soo als geschiet bij deesen".
Nu kwam het erop aan dat "men ten eerste --zo spoedig mogelijk-- sal om horen nae een bequaem en geschickt man om sodane veer tot gerif van een ijder te kunnen bedienen en waerneemen".
In de ordonantie voor de kar-man wordt in het eerste artikel gesteld, dat hij moet beschikken over"een goede suffisante geverfde karre met een hijve en twee kisten" en "over een

goed en sterck peerdt bequaem sijnde om in tijd van nood (als het nodig is) ses menschen te kunnen vaeren".
In artikel 2 wordt een dienstregeling gegeven voor de zomer en voor de winter maanden: in de maanden april t/m september moet de veerman "ten half negen praecys voor de herberge daar het witte kruys uythangt" aan wezig zijn om op te laden wat er op te laden is, om op negen uyren van hier te vaeren". In de andere maanden moet hij zich vervoegen "op gelijcke wijse en plaetse ten half aghte voor deselve herberge" en zorg dfagen dat hij altijd "tijdigh des avonds tot Zutphen is".
In artikel 3 worden de tarieven vastgesteld, ook weer verschillend voor de zomer maanden en winter maanden: in de ses somer maenden sal hij van ijder persoon niet meer als 15 stuivers mogen neemen en in de volgende wintermaenden 18 stuivers. Voor een kind beneeden de 12 jaar helf geld, "sullende een kint 't welcke op schoot wordt geset vrij sijn. Bagage beneden de 15 pond was ook vrij, "alsmede een bijhebbende mantel of reyssack van weynig swaerte of onder de 15 lb. zijnde. Ter vergelijking van de vrachtprijzen: in 1627 was het dagsoldij van een soldaat 5 stuivers, in 1790 bepaalde de Magistraat het dagloon van een bekwaam timmerman en metselaar op 16 stuivers.
Wat het goederen vervoer betreft mocht de veerman volgens art.4 niet meer dan een schellinck (= 6 stuivers) vragen voor een "ancker" (± 40 Liter) en voor een kinaeken seepe (een vat zeep) 4 stuivers.
"Voor 't hondert pondt hetsij coopmans waeren off andere goederen 8 stuivers-- de post die van stadswege verzonden werd of binnenkwam was vrij.
In artikel 5 wordt bepaald op welke dagen het veer op Zutphen zal "vaeren" nl. "weekelix dingedages nae Zutphen te vaeren en 's woensdages-- nae aankomste van de rijdende post en nae alvoorens sigh geinformeert te hebben of er ook eenige brieven nae Grol off verder te bestellen gearriveert zijn-- datelick van Zutphen wederom herwaerts te vaeren om tijtilick 's avonds hier te sijn". In de wintermaanden moet

hij ervoor zorgen ten minste 's donderdaegs voormiddages wederom hier te sijn". Het belang van een vlotte postverbinding wordt hier wel duidelijk beklemtoond.
In artikel 6 en 7 wordt de veerman op het hart gedrukt "sigh van geen uytvlugten te bedienen om op de vastgestelde tijden "af te vaeren ten ware het nootweer hem sulx mogte be.etten". Hij zal zich niet van zijn weg mogen laten afleiden en "sigh in alles gedraegen als een nugteren ende geschickt voerman betaemt".
Ten slotte het laatste artikel waarbij de veerman "bij contraventie van de instructie (bij overtreding) zal worden gecorrigeerd door de Magistraat "nae exigentie van saken soo en als Haer Ed. en Achtb. sullen oordeelen te behooren". Deze stads veerdienst opgericht door de Magistraat had daardoor een officieel karakter, en de veerman een p. sitie van stads-dienaar en het geheel een beperkte monopolistische aard zoals duidelijk blijkt uit de officiele afkondiging van het Magistraats besluit. Deze vond plaats op 16 Meert 1721 en was ondertekend door de stadsecretaris M. Iserloe. Daarin wordt aan de burgerij aangekondigd de oprichting en dienst van de nieuwe verbinding op Zutphen met het verbod aan "een ygelick op die ordinaire tijden (= vastgestelde tijden) geene packen, brieven off coopmans waeren ... te mogen opvatten off opneemen op straffe van bij Resolutie van Haer Ed. en Achtb. daarop te stellen".

De eerste veerman: Berent Verkuilen

Nog voordat het besluit van de Magistraat gepubliceerd werd, was op 27 febr. 1721 --dus twee dagen nadat het besluit van de instelling van de verbinding met Zutphen-- al een veerman aangesteld, en wel Berent Verkuilen, voorlopig voor een jaar.
Een half jaar later is de dienst op Zutphen nog geen werkelijkheid geworden. Er is dan wel een veerman aangesteld en hem de dienstinstructie voorgelezen die ij bij "handtastinge" beloofd heeft "sich daernae stiptelick te reguleren", maar de postwagen loopt nog steeds niet. Daarom hebben Haer Ed.

en Achtb. den veerman Berent Verkuilen laeten anseggen dat hij in tijt van 14 daghen sijn karre en getuigh in sodaene staat sal hebben te brengen, als bij sijne instructie hem is voorgeschreven". Daarna zullen de Heren van de Magistraat zich persoonlijk komen overtuigen of er op hun aanzegging iets op uit gedaan is, of niet, mocht "sulx niet geschiet sijn sullen Haer Ed. en Achtb. daerinne naeder voorsien". Wat kan wel de reden geweest zijn van Berent Verkuilen's traagheid en aarzelende houding?
Er blijken kapers op de kust te zijn. Het bedrijf van Berent Verkuilen dreigt daardoor grote schade op te lopen en zijn werk niet meer rendabel te zijn. Op 12 Aug. 1721 beklaagt Verkuilen zich voor de Magistraat dat niettegenstaande de resolutie van 25 febr. en de publicatie van 15 maart enkele lieden niet hebben geaarzeld "packen, brieven etc op den ordinairen tijd op te neemen waerdoor het veer van Groenlo tot Zutphen en wel specialick de klager (Verkuilen) grote schade kwam te lieden, met het versoeck aan de Heren om daar iets tegen te doen. Na rijp beraad wordt dan ook besloten "dat niemant op die ordinaire tijt eenige menschen, packen, brieven off coopmans waeren sal mogen opneemen op een boete van 10 golt guldens bij de overtreders te verbeuren. Prompt volgt daar ook de publicatie van, nog op 12 aug.1721: "See hebben Haer Ed en Achtb. nogmaels goetgevonden ende verstaen (= besloten) om te doen publiceren dat niemant sig sal onderstaen (= wagen) om op den ordinairen postdag, sijnde Dingsdages, eenige menschen packen, coopmanswaeren off brieven te moogen opneemen op een poene (= straf) van 10 Golt guldens". Na deze fikse strafmaatregel van de Magistraat is Berent Verkuilen dan toch wel met zijn ritten op Zutphen begonnen, maar lang heeft hij zijn taak niet met accutaresse uitgevoerd. In het verslag van de Magistraats vergadering van 16 Mei 1724 horen we dat er verscheidene klachten bij de Magistraat zijn binnen gekomen, "dat Berent Verkuilen zijn functie niet wel waerneemt, soo int bestellen van brieven als andersints".

Verkuilen door de Magistraat "gecorrigeerd"

Naar aanleiding daarvan krijgt Verkuilen van de Magistraat te horen:

1° dat hij Verkuilen "tot Zutphen sal hebben te logeren in de Sonne. Had hij zich in Zutphen een plekje uitgezocht waar hij bleef plakken en zo niet zich aan het tijdschema hield??

2° "dat hij een bosse (bus) sal hebben te laeten maken waarin hij die te bestellene brieven sal ontfangen, ende tot Zutphen doen hangen, waerop sal staen: hier in worden de brieven ontfangen nae Grol".

3° "dat hij 's morgens in plaets van 't Witte Kruis aan de Pauw op sijn bestemde tijt en uure sal hebben met karre en peerdt zich te vervoegen".

4° "dat hij wederom komende de passagiers niet op de strate maar voor 't posthuis of de Pauw sal hebben of moeten afsetten".

5° "dat hij oock de bestelgoederen soo drae thuiskomt 's avonts sal hebben te bestellen".

Daarmee waren voor heer Verkuilen de teugels wel wat strak aangehaald. Hij heeft zijn functie nog ruim een jaar vervuld, maar op 1 maart 1726 meldt Burgemeester Schalen als voorzitter van de Magistraatsvergadering aan zijn collega's dat Berent Verkuilen "hadde bedanckt van de bedieninge van de postkarre van Grol op Zutphen". Men is het er over eens dat "in deselfs plaatse een ander bequaem persoon behoorde aangesteld te worden op dat dat veer waargenoomen wierde". Er wordt besloten om de zaak 8 of 14 dagen aan te houden, om te "verneemen of er in dien tijt een bequaem persoon mogte opdoen (= naar voren komen) om 't selve officie (= ambt) behoorlick waer te neemen". Intussen zal op Dinsdag "een expresspostkar op stads kosten nae Zutphen gaan om de brieven aan de post over te brengen ende van de post af te haelen" Opnieuw blijkt hier van hoe groot belang de postverbinding geacht werd.

Het bleek wel moeilijk om een geschikte persoon als opvolger van Verkuil aan te trekken. Op 6 April 1726 is er nog niemand komen opduiken om de vacante functie over te nemen.

De Magistraat besluit dan onder voorzitterschap van de Hoogwelgeb. Heer van Heeckeren van den Branssenborgh om nogmaals een oproep te doen en te publiceren "dat indidn iemand eenige lust mogte hebben om 't veer voorn. waer te neemen sig bij de Heer Praesident sal kunnen aangeven".
Er kwam niemand en de tijd ging voort en er moest dus een beschikking getroffen worden aangaande de revenuen aan de Beltrummer poort die voor de veerman op Zutphen bestemd waren. Op 15 Juli 1727 stelt Burgemeester Holbarent ook voor om de inkomsten aan de Beltrummer poort te verpachten zoals zo vele van de belastingen in de stad verpacht werden, omdat "de postkarre van Groenlo op Zutphen gecesseert (= had opgehouden) ende tot heden toe daartoe niemant is angestelt". En zo geschiedde het ook "dat desen naedemiddag de opkomsten van de poortiers plaatse der Beltrummer poort opgehangen ende publyck sullen worden verpagt".

"de Postkarre op Zutphen vaceert al eenige tijd"

Dezelfde burgemeester Holbarent doet in de Magistraats vergadering van 19 Jan. 1729 het voorstel de postdienst op Zutphen nieuw leven in te blazen door "de postkarre welcke al eenige tijd vaceert wederom aan een bequaem persoon" toe te vertrouwen. Hij heeft al een liefhebber voor de functie bij de hand. Op de zelfde vergadering wordt Albert Braakman aangesteld voorlopig voor één jaar, maar wel met de toezegging van handhaving in zijn **ambt** "indien hij sich tot genoegen van Haer Weled. en Achtb. in sijn dienst comt te gedraegen". Verder krijgt hij de jaarlijkse inkomsten, de "poortiers gasten van de Beltrummer poorte ". Evenals zijn voorganger kreeg Braakman het burgerrecht van de stad, maar wel op voorwaarde dat hij in de stad kwam wonen: "mids ook alhier binnen dese stad tegens den naastcomende May koome en vaste woonplaatse houde". Ook krijgt hij een nieuwe ordonnantie en instructie voor zijn dienst die in grote lijnen gelijk is aan die welke zijn voorganger Verkuilen kreeg.

Nieuwe instructie en ordonnantie voor Albert Braakman.

In artikel 2 worden de preciese data gegeven van 't zomer en winter seizoen -"van den 1 April tot den laatsten September incluis op Dingsdages 's morgens om 8 uur of uiterlijk half negen te vertrekken, en 's winters vanaf 1 Oct. tot de laatste Maart op Woensdag ochtend om 7 uur of uytterlick half 8 te vertrekken om "de passagiers soo doenlijk bij den dag tot Zutphen te leveren en aan deselve alle mogelijke commoditeit (= gemak) toe brengen"
artikel 3. In de zomer maanden op Woensdag "nae het aancomen van de Hollandse rijdende post tot Zutphen sal hij sigh aan het post comptoir (= kantoor) aldaer informeren of der ook brieven etc gearriveert sijn om nae Groenlo te bestellen".
artikel 4 luidt nu: "waernae hij datelick sal moeten uyt Zutphen varen en ook eerder niet, en in de wintermaanden sal hij des donderdages van Zutphen varen des morgens ten acht of half negen uuren, sig met alle naarstiheid onderwedens spoedende om des avonds binnen Groenlo te koomen".
artikel 5 over de "uytvlugten" blijft hetzelfde.
artikel 6. De post van de Magistraat moet hij zonder geldelijke vergoeding bestellen:"den voerman sal alle brieven aen of van 't collegie van Haer Weled. en Aghtb. ofte de particuliere leeden van dien (d.i. de Magistraat) midsgaders derselver secretaris geadressert sonder eenige ontgeltenissen = Betaling) moeten bestellen".
artikel 7 blijft gehandhaafd in zijn oude vorm.
Er wordt een nieuwe tarieflijst bijgevoegd die wat meer gedetailleerd is dan de vorige.

Lijste waarna vannu voortaan den voerman van de postkarre van Groenlo op Zutphen en wederom sig sal moeten reguleren in 't neemen van de vragten of porten op sijn veer vallende

des somers	des winters
van een mens met	
een reis of mantelsak	
minder dan 15 pnd wegende	
0-15-0	0-18-0

	des somers	des winters
van een kind sijnde of twaalf jaar of daar onder halfgeld en onder vier jaren oud niet met al mids het oock op de schoot gehouden worde indien geen ander gevoeglijke plaats daarvoor op de karre mogte sijn sonder belemmeringe van de andere passagiers		
Van een ancker wijn, brandwijn of diergelijke natte waren	0-5-0	0-6-0
grooter vaatwerk na advenant(=navenant) voor een tunne seep	0-4-0	0-5-0
van pak goederen oock coffers kisten sluitmanden soo wel coopmans waeren als anders het hondert pont	0-8-0	0-10-0
Het minder gewigtige boven de 25 ponden naar advenent van een brief	0-1-0	0-1-0

van alle kleine packagien en bestel goederen nae redelijkheid.

Albert Braakman "manqueert" in zijn functie.

Het dienstverband met de Heer Braakman heeft het niet lang volgehouden. In 't zelfde jaar nog 1729 in de vergadering van de Magistraat op 27 december wordt medegedeeld dat "Albert Braakman in gebreeke blijft om ingevolge Reglement op de postkarre gestelt van Groenlo op Zutphen en in sijn functie manqueert". De Edelachtbare Heren besluiten dat aan Braakman (en bij absentie aan desselfs vrou) sal worden angesegt dat hij op morgen een karre nae Zutphen sal hebben te senden". Blijft hij in gebreke dan zullen Haar Weled. en Achtb. "op Braakman's costen een karre nae Zutphen senden". Vermoedelijk heeft dit ultimatum van de Magistraat niets uitgehaald, want in de Magistraatsvergadering van 10 Januari 1730, onder leiding van burgemeester Holbarent, horen we dat "Albert Braakman sijn functie in 't waerneemen van de postkarre

van Grol nae Zutphen komt te versuymen en daer en boven nae Holland is vertrocken". Toch werd na de voorafgaande korte dienstverbanden door de Heren van de Magistraat vastgesteld dat "deselve plaetse wederom aan een bequaem persoon behoorde gegeven te worden". En er was al direct iemand beschikbaar ook. Daarom werd "goet gevonden om daarmede wederom te beneficieren (begiftigen) Berend Hilberdinck" en wel op dezelfde voorwaarden en instructie als Albert Braakman had gehad. Wel werd nog eens heel uitdrukkelijk besloten en gepubliceerd "dat niemand op die dagen bij de Instructie op de postkarre van Groenlo op Zutphen gestelt sal mogen varen nog oock van Grol op Zutphen of van Zutphen op Grol eenige waaren sal mogen opneemen". Werd door de "bij-karren" op Zutphen het beperkte monopolie zo veelvuldig geschonden dat de veerman er aanzienlijke schade door leed en het baantje daarom weinig aantrekkelijk? Hoe dat ook zij, metBerent Hilverdinck had de Magistraat iemand getroffen die zijn baan lange tijd zal waarnemen. Pas in 1772 vraagt Berend Hilverdinck aan de Magistraat om zijn schoonzoon Jan Hallers in zijn plaats als voerman op Zutphen aan te stellen.."en den selven in die functie goedgunstig te continueren op sodaene emolumenten en voordelen en op dien voet als hij (Hilverdinck) heeft genoten en hetzelve heeft bediend en waargenomen". De Magistraat, nu onder voorzitterschap van de Hoogwelgeb. Heer van Heeckeren tot Khell, heeft dat verzoek goedgunstig ingewilligd.
Het boven uitgesproken vermoeden dat er voor de officiele kar-man op Zutphen kapers op de kust waren wordt versterkt door de eerste de beste mededeling die we in het Memorie en Resolutie boek over Berend Hilverdinck aantreffen. In de Magistraats vergadering van 2 April 1733 wordt een request van Hilverdinck behandeld waarin hij ondersteuning vraagt voor het onderhoud van zijn paard omdat het vracht aanbod voor Zutphen zo gering en de inkomsten navenant. Nadat de Heren onder voorzitterschap van Loeben Sels daarover ernstig gedelibereerd hebben besluiten zij "dat den Rentmeester Starinck 's weeks aan supplt. Hilverdinck sal hebben te

geven een half schepel haver tot tijd en wijlen hij zijn officie wel waarneemt". Ook wordt er een wijziging aangebracht in het tijdschema van de postkarre die "in plaats van maandag op donderdag sal vaeren sullende sijn aanvanck neemen met May aanstaande".

De toestand van de wegen.

Hoe was het gesteld met de wegen waarlangs Berent Hilverdinck wekelijks zijn postkarre moest voeren ?
Op de eerste plaats, welke route volgde hij ? Het antwoord op die vraag laat zich niet vinden in de Memorie en Resolutie boeken van de Magistraat van de stad Grol. Ook in de instructies aan de voerlieden gegeven werpen geen licht op die vraag. Toch meen ik te mogen vermoeden dat zij de route volgde over Borculo- Lochem. Deze plaatsen komen daarvoor in aanmerking omdat ze in die tijd plaatsen waren met een relatief grotere bevolking, zodat vandaaruit een ruimer vracht aanbod en meer passagiers en post te verwachten waren. Bovendien hadden Lochem en Borculo, dat vrije heerlijkheid was, enig bestuurlijk en justitieel aanzien. Dit vermoeden wordt nog versterkt door een aanvrage van de Magistraat van Zutphen gericht aan die van Groenlo om vrijdom van tolgelden en weggelden voor een eventueel "wagenveer" van Zutphen naar Winterswijk via Lochem en Borculo en Groenlo. Dat was in 1794 toe de tijdsomstandigheden zich in ras tempo veranderden. Daarover later meer.--
Wat nu betreft de wegen zelf waarlangs zich de wekelijkse trek naar de hoofdstad van de Graafschap afspeelde. Die waren hoogstens in heel primitieve toestand aanwezig. Het wegenstelsel zoals we het nu in Groenlo kennen: in Noord-Zuid en Oost-West richting bestond eenvoudig niet. De verharde wegen in deze richtingen dateren pas uit de eerste helft van de 19de eeuw (circa 1830-1850). De weg b.v. Deventer Groenlo is pas van 1853, en toen waren het ook nog maar grindwegen d.w.z. een enigzins verharde onderlaag met daar overheen een laag grind gewalst. Daarvoor bestonden alleen maar zandwegen die van tijd tot tijd een beetje opgehoogd werden en de

karresporen opgevuld. In de verslagen van de belegeringen van Grol lezen we telkens weer hoe moeilijk het was om het zware geschut tot bij de wallen van de stad te krijgen. Binnen de stedelijke bebouwing bestond de bestrating veelal uit veldkeien en werd het onderhoud ervan overgelaten aan de brave burgers, zoals uit de resoluties van de Magistraat herhaaldelijk blijkt. Maar buiten de stadsbebouwing waren er veelal alleen maar karresporen, 's zomers een grote stofboel en 's winters een aaneenschakeling van modderpoelen. Het verhaal van de kaarsrechte wegen aangelegd op bevel van Keizer Napoleon, met het oog op militaire doeleinden, lijkt mij wat de Achterhoek betreft een volkomen fabeltje.--
Het beheer van wat er aan wegen was berustte bij het Quartier van de Graafschap, met name bij de Gedeputeerde Raden, die voor het dagelijks wel en wee te zorgen hadden.
Er wordt dan wel het een en ander gedaan, zo overpeinst de Grolse Magistraat op 15 Mei 1770, om de wegen bruikbaar te maken, maar de weg van Zutphen op Grol en Winterswijk is er bekaaid afgekomen, "terwijl de weegen op Zutphen en ander plaatsen doorgaans zijn gemaakt en verbetert geworden".
En dat nog wel "uit de betalingen welke door de ingesetenen onder dese stad en schependom en de Heerlijkheid Breedevoort 's jaarlijks worden opgebragt, egter de weg op dese stad en op Winterwijk in 't geheel niet word gemaakt en onbruikbaar blijft liggen". Dit alles tot groot nadeel van de stad want "desondanks is er daegelix alhier een voorname en continuele passagie (doorvoer) ende koopwaren na 't Munsterland die daarover getransporteert moeten worden". Om dit ongenoegen van de Magistraat duidelijk te maken aan de bestuurderen van de Graafschap geeft de Magistraat aan de afgevaardigden op de Quartiersdag de opdracht mee om tegen te stemmen bij de toekenning van douceurs (bijzondere toelagen) "voor en aleer mede sal geresolveert wesen dat den weg van Zutphen op Groenlo en Winterswijk insgelijks sal worden gerepareert en in staat gebragt om evenals andere wegen nae behooren gepassert te kunnen worden".

Veel resultaat schijnt het tegenpruttelen van Grol op de Quartiersdag niet opgeleverd te hebben. Twee jaar later op 31 Mei 1772 wordt door de Magistraat vastgesteld dat het Quartier dan wel besloten heeft tot 't faciliteren (vergemakkelijken) van de commercie en passagieen (doorvoer) de wegen in de Graafschap sullen worden verbetert, gelijk sulx op de meeste plaatsen ook reets geschied is, en egter de weg van Grol op Zutphen-- hoe nodig en dienstig deselve ook is voor al 't geene in 't Munsterland en van Winterswijk op de stad Zutphen moet passeeren, tot op heden toe blijft liggen en veeltijts in 't geheel niet te gebruiken is". Mocht het protest weer niets uithalen dan krijgen de afgevaardigden van de Magistraat machtiging om "aal ander belastingen van die nature" af te stemmen. Het was naar het schijnt voor de Grolse Magistraat een vechten tegen de bierkaai. Op 4 Mei 1778 neemt de Magistraat het moedeloze besluit nogmaals de gecommitteerdens tot de Land en Quartierdagen op te dragen alle voorstellen tot maken van wegen en het beschikbaar stellen van gelden "hetzij uit SQuartiers cassen of bij speciale belastinge op de Ingesetenen" af te stemmen. Terecht meent de Magistraat verontwaardigd te zijn over 't beleid van de Quartiers Bestuurderen, want "sedert lange jaaren (sijn) de weegen in de Graafschap, als van Zutphen op Doesborg, Doetinchem en Lochem en veel andere plaatzen van tijd tot tijd door het Quartier gemaakt en in order gebragt". "De billikheid vereijst- zo meent de Magistraat-- dat ook, eenmaal de weg van Zutphen op Grol werde voorgenoomen (op 't program gezet).
De gecommitteerden krijgen de uitdrukkelijke opdracht er op te letten dat door "het verleggen en maaken van nieuwe weegen op andere plaatsen de passagie van hier (doorvoer) niet worde gederiveert (= afgeleid)-- vremits sulks een zaak is waarbij dese stad en burgerij ten hoogsten is geinteresseerd".
Het allemaal wel iets op de moderne problematiek van de rondweg om Grol vanaf 19.. tot 1985.

Slot volgt

P.C. Engel o.carm.

Het servitieboek over de jaren 1630/1635 en enige conclusies daaruit.

Dit boek bevat de administratie over de betaling van de servitiegelden aan de bevolking van Groenlo als vergoeding voor inkwartiering van militairen en ook over de directe betalingen aan deze militairen.
Deze vergoeding aan burgers, het servitiegeld, bedroeg in die tijd volgens een decreet van 19 november 1595 per maand van 32 dagen (een jaar had dan 11 maanden en 13 dagen)

voor een kapitein van het voetvolk	6 gld per maand
voor een luitenant	5 gld
voor een vaandrig	4 gld
voor een sergeant	1 gld 14 stuivers
voor een korporaal	1 gld 10 st.
voor de manschappen per hoofd	1 gld 4 st.

Inkwartiering betekende slechts huisvesting, want uitdrukkelijk wordt gezegd, dat zij "geen brand, licht, olie, azijn, zout, hooi of stroo mochten vorderen, nog gras afmaaijen, maar alleen de noodige utensilien, als pot, kan enz. pretenderen". (Inkwartieringen etc. door W.Th. Gevers Deynoot Leiden 1878 p. 59) De stad betaalde uit via de serviesmeester, doch bracht de kosten in rekening van de Generaliteit te 's-Gravenhage.
Het in Groenlo bewaard gebleven servitieboek -het enige- werd aangelegd door Jacob ten Ham, waarschijnlijk afkomstig uit Nijmegen. Hij was na 1628 richter, schepen (burgemeester) en serviesmeester te Groenlo.
Het boek, in perkament gebonden en in goede staat verkerend, bevat zeven administraties, verdeeld over vijf jaren. De administraties overlappen elkaar sterk, vooral de drie middelste, Tyessinck, van Euwsen en Torck.
Het zijn:

1. adm. kapitein van Eck, 99 bladzijden, 299 soldaten over de jaren 1630 en 1631. Afgesloten met 5 lege bladzijden.
2. adm. kapitein van Siel, 48 bladzijden, 159 militairen over 1631 en 1632.

3. adm. kap. Tijessinck, 55 bladzijden, 242 militairen over 1632, 1633, 1634 en 1635, afgesloten met een lege bladzijde.
4. adm. kap. van Euwsen, 50 bladzijden, 242 militairen over 1633, 1634 en 1635, afgesloten met vijf lege bladzijden.
5. adm. kap. Torck, 79 bladzijden, 288 militairen over 1632 t/m 1635, vijf lege bladzijden.
6. adm. kap. Starkenborgh, 66 bladzijden, 239 militairen over 1632 en 1633, twee lege bladzijden.
7. adm. Graaf Hendrik zo den Berghe en kap. Hachfort, 18 pag. 105 milit., 1635. 405 beschreven bladzijden.

Allemaal vertonen ze dezelfde en hetzelfde lettertype bij de namen der militairen. Latere toevoegingen of correcties, vooral in de namen van burgers en ingezetenen, waar de soldaten hun kwartier hadden, zijn door andere aangebracht. Tot 1640 toe is er gecorrigeerd en toegevoegd, ofschoon Jacob ten Ham voor 7 augustus 1636 is overleden.
De administraties zijn niet gelijk van opzet.
Van Eck. Indeling van het blad in tweeën, dwz. per blad worden minstens 2 militairen genoemd. Worden deze 2 vervangen, dan staan er 4 namen. Gebeurt dat nog eens een keer dan zes. Dat geldt voor het gehele boek.
Op de 99 blz. komen 299 namen voor, 198 zijn direct ingeschreven, 101 op een later tijdstip, als vervanger.
Bij de eerst ingeschrevenen wordt geen datum van aankomst vermeld. Dat geldt voor alle 7 administraties. Daaruit mag geconcludeerd worden, dat een bepaald vendel op een en dezelfde dag en bloc arriveert.
Van Siel. Indeling in tweeën. Aantal eerst ingeschrevenen 96. Totaal aantal namen 159. Vervangingen 63.
Hier passen twee algemene opmerkingen:
a) Een militair, die op een ander tijdstip vertrokken is (term aff) en later voor Groenlo weer aangemonsterd wordt, wordt onder zijn eerste vermelding opnieuw genoemd. De gevallen zijn Van Eck blad 13, 21, 32, 38, 89 en 91.
Van Siel blad 18, 23 en 27; Tyessinck blad 27, 28, 32 en 40; van Euwsen blad 40, in totaal 14 gevallen.

b) Zorgvuldige contrôle van alle namen in het boek had tot resultaat, dat alle andere namen, buiten de 14 onder a) slechts eenmaal voorkwamen. Dat betekent, dat de handelwijze consequent werd aangehouden.

Tyessinck. Bladindeling in tweeën. Van de 55 bladen zijn aanvankelijk slechts 41 in gebruik, aanvankelijke sterkte van de compagnie dus ± 80 man. De laatste 14 bladen worden pas op 6 april 1632 beschreven. In totaal 278 namen, 110 voor het begin, 168 vervangingen, verspreid over vijf jaren.

Van Euwsen. Bladindeling in drieën. Op 49 bladzijden aanvankelijk 149 namen, aantal vervangingen 93, over 1632 t/m 1635.

Bij de tweede naam van blad 47 gaat het aldus:

Sijmen Berendts van Knijphuysen den 15.april 1633 aff bij Baltzer van Essen

Hendrick van Nijenhuijs nijes aen den 15. april 1633, den 4. decembris aff

Mattijs Crijns van Homersb. nijes aen den 4. decembris 1633, den 19. septembris 34 aff (bij Derrick van Cofkelinck

Joost Doorwert nijes aen den 19. sept. 1634, 30 marty 35 aff Hans Ruijts nijes aen den 30. marty 1635.

U ziet het, van 1632 tot in 1635 zonder enig hiaat. De eerst ingeschrevenen, hier dus Sijmen Berendts, zijn alfabetisch gerangschikt naar de voornamen, op blad 47 zijn we dus bij de S; de vervangers natuurlijk niet.

Ofschoon de administratie Euwsen doorloopt tot 1635, wil dat niet zeggen, dat de daar genoemde militairen de gehele tijd onder van Euwsen staan. De kapitein vertrekt 19 september 1634.

Uit het servitieboek kan afgeleid worden, dat er in 1633 vier kapiteins zijn met hun eigen vendel: Tyessinck, van Euwsen, Torck en Starkenborgh en ook dat de troep, waarover de kapitein bevel voert voortdurend verandert.

Torck.

De vijfde administratie, die van Torck, vertoont grote overeenkomst met de derde en vierde. Elk blad is in tweeën gedeeld. Van de 79 blz. zijn er 61 in 1632 direct beschreven,

aanvankelijke sterkte dus 120 man. Deze loopt op tot 158. Aantal namen 288, aantal vervangingen dus 130. Deze strekken zich uit over 1632 t/m 1635. Van de totale sterkte 158 blijven ± 70 hun commandant trouw. Torck blijft tot 20 maart 1635, dus bijna even lang als de onder zijn naam geregistreerde manschappen. Hij is later drost te Wageningen en zal in 1638 via Wilhelm van Lintelo tot den Ehse, schultis te Lochem en gecommitteerde van de Graafschap bij de Staten Generaal, proberen het volgens Torck nog achterstallige servitiegeld van de stad los te krijgen. Misschien daarover elders later meer. Hier zij verwezen naar de Bijlage met commentaat en toelichting.

Starkenborgh.

Dat is de zesde administratie en staat dus vrijwel achter in het boek, begint evenwel vreemd genoeg reeds in 1632 en heeft slechts betrekking op de jaren 1632 en 1633, terwijl de drie voorgaande administraties zich over meerdere jaren uitstrekken. Hieruit moet volgen, dat alle voorafgaande administraties vóór 1632 moeten zijn aangelegd, anders had Jacob ten Ham het boek niet zo kunnen indelen. Daaruit volgt, dat de jaartallen, in het potlood bijgeschreven, niet betrouwbaar zijn. Het blad is in drieën gedeeld. De eerste bezetting telt 193 namen; totale aantal 239, aantal vervangingen in 1632 en 1633 dus 46.

De laatste administratie, die van Graaf Hendrik zu den Bergh te peerde en kapitein Hackfort is de kleinste en eenvoudigste en heeft uitsluitend betrekking op het jaar 1635. Op 18 bladzijden worden 105 namen genoemd, zonder begin- en einddatum en zonder een vervanging.

Jacob ten Ham legde dit boek aan in 1630 op zijn laatst, misschien al in 1629. Het is zeer waarschijnlijk, dat er een servitieboek of iets dergelijks aan voorafging. 4 november 1635 wordt de broer van Jacob Georgh of Jurrien ten Ham zijn assistent-serviesmeester, waarschijnlijk omdat Jacob ziekelijk was. Jurrien zal een ander servitieboek hebben aangelegd, dat van Jacob was vol en ook niet volledig. Zowel het begin (1630) als het eind over 1635 vraagt om een complement. Deze boeken of registers zijn helaas verloren gegaan.

Een vroegere studie maar aanleiding van het servitieboek.

In 1966 publiceerde Mr. H.J. Steenbergen in de "Graafschap" een artikel "Het Groenlose garnizoen 1630 - 1635". Hij besteddt daarin vooral aandacht aan de herkomst van de militairen. Ik wil deze beschouwingen gaarne in hun waarde laten, doch enkele opmerkingen lijken me wel nuttig.

1. Het is m.i. niet gerechtvaardigd uit de aanduiding Paulus van Sotendaele of Hans van Helmont af te leiden dat ze resp. uit Zoetendaal of Helmond komen. In de lijst van inwoners van Groenlo tussen 1630 en 1635 met ± 400 namen, opgemaakt uit dat servitieboek, komen minstens 27 namen voor met een plaatsnaam bijv. Jan van Deventer of Jan van Graes en toch zijn het dan inwoners van Groenlo. Heel iets anders is het als er staat Herman Cruger van Barleben.
2. In 1630 - 1635 zaten we nog in de 80-jarige oorlog en het heeft dan ook geen zin over de vredessterkte van het garnizoen te praten.
3. Wel is Grol na de verovering van 's-Hertogenbosch 1629, Rijnberg 1633 en Lingen geen "Frontier"stad meer en zal men van hoger hand, uit zuinigheidsoverwegingen, het garnizoen ingekrompen hebben.
Ook een algemene inkrimping van troepen wordt al voor de Vrede van Munster (1648) overwogen en voorgesteld door Holland, de voornaamste drager van de financiële lasten. Dit voorstel komt in april 1642 op de kwartierdag te Zutphen ter sprake. Het voorstel wil een compagnie van 200 man trapsgewijze reduceren tot 100 man. Het Kwartier gaat accoord, maar vindt het toch beter met de maatregel tot het najaar te wachten. Begrijpelijk, want 's winters rustte het krijgsbedrijf.
4. Vanzelfsprekend waren er in 1630-1635 geen huurlingen uit de kleine Duitse vorstendommen. Mr. Steenbergen heeft zich daarover verbaasd, als ik hem op pag. 42 goed begrijp. Dat is echter vooral een 18e-eeuwse aangelegenheid. In 1630-35 zat men in Duitsland nog midden in de verwoestende 30-jarige oorlog en moesten de bedoelde vorstjes nog het eigen vege lijf redden.

5. De passevolant (pag.47) was niet een ov andere deserteur of gedroste soldaat. Hij was in het Frankrijk van het Ancien Régime (vóór 1789) iemand, die deelnam aan de militaire parade of revue zonder tot de troep te behoren. Hij bracht de compagnie op de voorgeschreven getalsterkte.
Zesmaal komt het woord voor in het servitieboek, vrijwel alleen op blad 64 van de adm. Torck, niet bij de aanvankelijke sterkte, doch bij de latere uitbreiding in het jaar 1633. Daarbij valt op, dat er drie burgers uit Groenlo bij zijn en 2 inwoners van Eibergen. Zij wullen aan en hebben zeker geen behoefte om te gaan lopen. Naar mijn gevoelen krijgen ze geen servitiegeld, want ze wonen al, maar misschien wel een deel van de soldij. Zij zullen wel niet gratis het baantje waargenomen hebben.

Afsluiting en conclusies.

Barakken.

In stukken van 1613 en 1614, dus tijdens het 12-jarig Bestand, wordt gesproken over de aanbesteding, gunning, bestek en betaling van de bouw van zes barakken van 10 kamers elk. Het ligt voor de hand in de jaren 1630 tot 1635 de aanwezigheid van zulke barakken als een feit aan te nemen. Of daarin plaats was voor 60 of 120 militairen, is moeilijk uit te maken, maar een feit is, dat de aanduiding "in de Barakken" in het servitieboek herhaaldelijk voorkomt. Daardoor werd de bevolking wel zeer ontlast, ofschoon velen tuk waren op de bijverdienste.

Sterkte van het garnizoen.

De conclusies daaromtrent zijn niet absoluut betrouwbaar, omdat de aankomst van eerst ingeschrevenen niet gedateerd is. Ook de datum van vertrek is niet altijd aangegeven, zodat de duur van het verblijf niet exact vastgesteld kan worden. Wel kan uit het uitbetaalde servitiegeld de duur van het verblijf ongeveer worden vastgesteld, maar het blijft toch vaak gissen. Bovendien ontbreken op de eerste jaren en op het laatste jaar 1635 naar de mening van de schrijver

verloren gegane aanvullingen. De grootste betrouwbaarheid wordt dan ook bereikt voor de jaren 1632, 1633 en 1634. Als in de onderstaande tabel gezegd wordt, dat de getalsterkte 266 bedraagt, dan betekent dat
a) ten hoogste 266 en b) over een groot deel van het jaar 1631.

1630	172	winter 30/31	maximaal	57	actieven
1631	266	winter 31/32	id.	84	id.
1632	395	winter 32/33	id.	380	id.
1633	512	winter 33/34	id.	342	id.
1634	376	winter 34/35	id.	308	id.
1635	408	winter 35/36	geen gegevens		

Zoals gezegd, de getallen voor 1630 en 1631 zijn zeker wat de winter betreft, niet betrouwbaar. Zo sterk kan de vesting toen niet van troepen ontbloot zijn, daar er nog altijd gevaar dreigt, omdat Rheinberg en Lingen nog altijd in Spaanse handen zijn. In 1633 verovert Frederik Hendrik Rheinberg aan de Rijn en toch is daarna de wintersterkte groter dan in 1631. De getallen 57 en 84 voor 1630 en 1631 zijn zeker niet juist.

<u>Absenten.</u>

De markantste gevallen zijn:
Winter 30/31 48 absenten, waarvan 26 afgevoerd worden.
29 april 1631 Er zijn dan 65 nieuwkomers, waarvan 37 direct absent zijn. Wellicht is een actie de verklaring.
9 mei 1631 36 absenten. Eveneens een actie?
Winter 31/32 Geen absenten, wel 46 gevallen van afmonstering.
Winter 32/33 39 absenten
15 april 1633 37 absenten
Winter 33/34 Totaal 53 absenten
Winter 34/35 Vrijwel geen absenten
30 maart 1635 73 absenten.
Vrijwel alle absenten beginnen op dezelfde datum. Winter 1630/31 19 december 1630, winter 1632/33 op 17 december, alleen onder de compagnie van Starkenborgh. Winter 1633/34 op 25 nov. 53 absenten onder de vendels van Tyessinck en Torck.
Wellicht zijn dan deze conclusies gerechtvaardigd:

De absenten in de winter geschieden met toestemming van de commandanten, omdat in de winter geen veldtocht is te verwachten wegens de erbarmelijke toestand van de wegen; de absenten in maart, april en mei geschieden op bevel van de commandanten voor het uitvoeren van een actie, b.v. innen van contributiën.

Inwoners van de stad Groenlo tussen 1630 en 1635.

De soldaten worden veelal ingekwartierd bij de inwoners van Groenlo. Niet altijd worden ze met naam en toenaam genoemd; Heer Andries is bij voorbeeld de vicaris Andries Warnsinck. Maar ze zijn er, de burgemeesters, predikanten, gildemeesters, burgers, ingezetenen, herbergen (de Wildeman, de Moriaen, de Hasendantz), de weduwen en de huizen, eenbonte rij, waar de soldaten hun verblijf hebben gevonden, als ze niet hun intrek namen in de barakken.
Een alfabetische lijst met ± 380 namen, met verwijzingen naar de verschillende administraties is uit het servitieboek samengesteld en bevindt zich in het Archief te Groenlo. Daar kan men die lijst, eventueel voor genealogische doeleinden, raadplegen.
Tot slot een woord van hartelijke dank voor Mej. F.van Geyn voor haar toegwijde assistentie, zowel wat het vervaardigen der vele fotocopieën als het ontcijferen daarvan betreft.

Haaksbergen 1984.

N.J. Tops

Commentaar en toelichting bij de bijlage.

De bijlage brengt het verblijf te Groenlo van 35 militairen in beeld. Het zijn de bladen 19/28 uit de administratie Torck. De verblijfsduur is zo nauwkeurig mogelijk naar verhouding uitgezet over de jaren 1632/1635.
Het rechtop staande streepje aan het eind of begin van een

lijn heeft de waarde van een schatting, daar een datum in het boek daar ontbreekt.
Het kruisje gevolgd door liggende streepjes geeft een absentie aan, het kruisje correspondeert met een datum onder aan het blad. Het eind van een absentie wordt in het boek nooit aangegeven.
De bedragen van de servitiegelden staan rechts en worden aangegeven in guldens en stuivers. Deze bedragen zijn niet vrij van willekeur. Dat is te zien bij die militairen, waarbij het begin en het eind van hun verblijf staan aangegeven. Dat is bij de nummers 81, 82, 83, 91, 98 en 105 het geval. Het bedrag is, berekend naar de voorschriften, meestal aan de lage kant. Bij 83 bijv. staat 7 gld, zou 12 gld. moeten zijn. Daaruit volgt, dat waar de verblijfsduur niet staat aangegeven, doch wel het servitiegeld, daaruit een ruim geschatte duur mag worden aangenomen. Dat is dan ook zo goed mogelijk in de grafiek gedaan.
Op dit blad staan 35 soldaten geregistreerd. Deze 35 man leveren voor de jaren 1633 en 1634 een vrijwel doorlopende bezetting op van 19 man. Vier administraties leveren voor deze jaren materiaal. Daarin ligt de betrouwbaarheid van de getallen voor 1633 en 1634, vermeld onder het hoofd "Sterkte". Voor 1632 en 1635 moet met de andere administraties vergeleken worden. Enige willekeur is daarbij niet te vermijden.

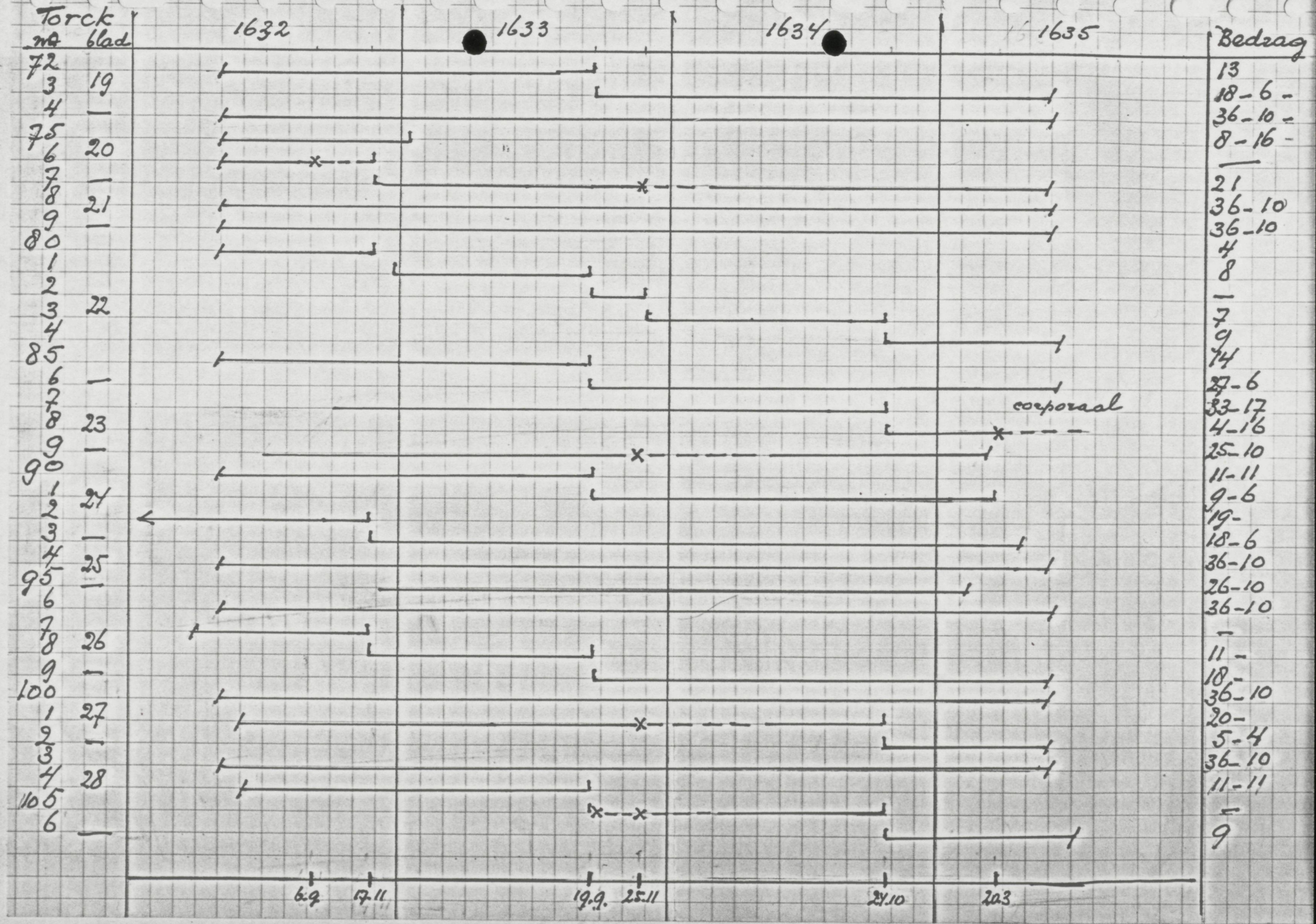
Torck
no blad
1632
1633
1634
1635
Bedrag
72
3 19
4 —
75
6 20
7 —
8
9 21
80 —
1
2
3 22
4
85
6 —
7
8 23
9 —
90
91
2 24
3 —
4
95 25
6 —
7
8 26
9 —
100
1 27
2 —
3
4 28
105
6 —
13
18-6-
36-10-
8-16-
—
21
36-10
36-10
4
8
—
7
9
14
27-6
33-17
corporaal
4-16
25-10
11-11
9-6
19-
18-6
36-10
26-10
36-10
—
11-
18-
36-10
20-
5-4
36-10
11-11
—
9
6-9
17-11
19-9-
25-11
24-10
20-3

Doortje Waanders kruist de degen met het gemeentebestuur van Groenlo.

Bernardus W.A. Waanders, geboren 2 september 1833 te Haaksbergen, kwam eind 1860 naar Groenlo, waar hij -ongehowd- op 12 november 1860 was benoemd als hoofd van de Nederduitse School, de latere eerste openbare lagere school. Hij trouwde te Groenlo op 29 oktober 1861 met Aleijda Beernink en trok bij de schoonouders in. Schoonvader Beernink, geboren Grollenaar, was 'akkerbouwer' en woonde in de Oude Lievelderstraat, de latere Lievelderstraat, in het eerste stuk, van de Mattelierstraat uit gezien rechts, en dan precies in het midden van de vijf panden. Dat was dus toen een stadsboerderij. Het schoolhoofd Waanders zou zijn hele leven lang niet vreemd staan tegenover het boerenbedrijf, getuige de verhalen, dat leerlingen wel eens ingezet werden, als het hooi van meester Waanders gevaar liep of anderszins.
Moeder Beernink overleed 1871, vader Beernink zeven jaar later. Meester Waanders werd de vader van tien kinderen, acht daarvan werden volwassen. Het laatste kind werd geboren in 1881.
Doortje was het derde kind, geboren 15 oktober 1866. Ze gaat 13 september 1882 naar Winterswijk, waarschijnlijk als schoolleerlinge. Dat moet opgevat worden als een term uit de wereld van de gilden, want daarna werd ze schoolmeesteres in Oldenzaal en keert 18 mei 1886 naar Groenlo terug, waar ze op 17 april 1886 aan de school van haar vader was benoemd.
Ze ging trouwens ook thuis wonen, tot september 1938, dus meer dan vijftig jaar.
Daarmede begon in Groenlo de loopbaan van de toch wel legendarische Doortje, streng, zo nu en dan dardhandig, autoritair maar kundig. Je moest en je zou wat bij haar leren, anders had je een kwaaie aan haar. Voor een nadere typering verwijs ik gaarne naar het artikel 'Uit de school geklapt' in de klapper pag. 179 van de heer Valentijn Smit. Deze bijdrage bedoelt een aanvulling te zijn op het aldaar geschrevene.

Een levensgezel heeft Doortje niet gevonden, ofschoon enkele jonge onderwijzers, B.te Lintelo, J.H. Houden en P.J.H.Verlaak, bijna leeftijdgenoten, bij haar ouders in de kost waren. Een ieder moge hierover, gezien haar karakter, het zijne denken. Vanuit haar zelfbewustzijn, daarin waarschijnlijk gesterkt door haar vader, schrijft ze 1 juni 1894 aan de Raad der Gemeente Groenlo de hieronder woordelijk afgedrukte brief met het dringende verzoek om salarisverhoging of beter gezegd om aanpassing van haar salaris aan haar niet geringe werkzaamheden.
De brief moge nu voor zich zelf spreken.

Aan den Edel Achtb.Raad der
Gemeente Groenloo.

Geeft met den meest verschuldigden eerbied te kennen, dat ondergeteekende, onderwijzeres alhier:
dat zij reeds 8 jaren, zoo zij meent, met ijver en ten genoege der gemeente werkzaam is, en nimmer eenige verbetering in hare positie heeft genoten, niettegenstaande in zeer veel gemeenten het salaris na een zeker aantal dienstjaren trapsgewijze tot een zeker maximum klimt; en in de laatste jaren het salaris overal merkelijk geklommen is;
dat zij ook stellig verwacht had, dat de Raad here jaarwedde ongevraagd tegelijk met die van den Heer Verlaak zou verhoogd hebben zoo als in het naburige Eibergen, waar reeds voor ruim 2 jaren bij de verhooging van de jaarwedden van de onderwijzers, tegelijk ook werden verhoogd die der twee onderwijzeressen, zonder dat deze er om verzocht hadden.
Ook in Neede zijn in Oct. 1893 de jaarwedden der 3 onderwijzeressen verhoogd, tegelijk met die der onderwijzers en in die beide gemeenten geven de onderwijzeressen slechts 25 uren les per week, wijl de handwerken daar onder de gewone schooluren en hier in 't belang van 't gewone onderwijs buiten de gewone schooluren onderwezen worden, waardoor zij thans 9 uren per week meer les geeft dan de onderwijzers; dat in de twee genoemde gemeenten alleen de nuttige en hier aan de school van den Heer Heggen ook de fraaie handwerken onderwezen worden dat toch waarlijk voor de kinderen uit die standen, welke

van die school gebruik maken veel waard is, en hoe zij die lessen daar geeft kan de Raad informeren bij Mevrouw Heringa, wier dochter te Dordrecht op eene school van 8 jarigen cursus voor kinderen van de eerste standen voor het vak handwerken in de 8ste of hoogste klasse geplaatst werd. Ook de Mevrouwen van Delden, Wittermans, Lasonder en andere zullen ongetwijfeld wel bereid zijn inlichtingen te geven, hoe zij over het onderwijs in dit vak tevreden zijn; dat zij ten gevolge van 't vertrek van juffrouw Röring op verzoek voorloopig ook nog die lessen er bij waarneemt, en zij, hoe ongaarne ook, toch nu verplicht meent te zijn een beroep te doen op het billijkheidsgevoel van den Raad, die zeker wel het spreekwoord zal kennen, dat een arbeider zijn loon waard is; dat zij daarom den Raad beleefd maar tevens dringend verzoekt hare jaarwedde naar hare werkzaamheden fatsoenlijk te verbeteren, want het gaat toch waarlijk niet aan 9 lesuren in de week in nuttige en fraaie handwerken meer te geven en dan nog minder bezoldigd te worden dan het overige personeel, te meer daar haar elders bij 25 lesuren per week eene aanzienlijk hoogere jaarwedde is aangeboden en de Gemeente Groenloo bij haar vertrek toch stellig veel hooger salaris zal moeten geven om iemand te krijgen die bereid is, buiten de schooluren nog 9 uren nuttige en fraaie handwerken te onderwijzen.

't welk doende

Groenloo, 1 Juni 1894. Th^{a}.C.A. Waanders

Doortje is gebelgd, zij voelt zich verongelijkt en in haar toorn ontglipt haar het woord 'fatsoenlijk', terwijl de formulering 'hare jaarwedde evenredig aan hare werkzaamheden te verbeteren' minstens zo duidelijk zou zijn geweest. De onderstreepte passages bevielen, te oordelen naar de op het origineel aangebrachte strepen en haken, de burgemeester en wethouders niet.
De brief treft natuurlijk midden in de roos, daar is geen twijfel aan. Doortje maakt zeer duidelijk, dat de Gemeente haar onderbetaalt en daarom ontaardt deze schermutseling in een

[illegible] daarom moet de een 'beleefde' brief schrijven en meer onderdanigheid tonen.
Alleen het gemeenteraadslid ter Bogt ziet de redelijkheid van Doortjes verzoek zo goed in, dat hij afziet van de vormkwestie en directe inwilliging van het verzoek wenst. De man verdient voor zijn houding een pluim.
Doortje krijgt daarop van de Gemeente een brief met het verzoek haar request in te trekken een een 'nieuw adres van gelijke strekking in meer beleefde vorm' in te dienen.
Doortje doet het met veel minder woorden, maar ze neemt niets terug. Ze schrijft dan, dat ze wat breedvoerig was geweest, omdat ze de billijkheid van haar verzoek duidelijk wilde doen uitkomen en dat zij zeker niet de bedoeling had de Raad te beledigen. Wel had ze nog informaties ingewonnen en zegt dan, dat in Lichtenvoorde, Eibergen en Neede de laagste jaarwedde *f* 550.- bedraagt. Zij geeft echter buiten de 25 schooluren nog 9 uren nuttige en fraaie handwerken. Zij hoopt dan op een evenredige salariëring.
Op 27 juli 1894 besluit de Raad het jaarsalaris van de aan de 1ste openbare school verbonden onderwijzeres Th.C.M. Waanders, ingaande 1 januari 1895, te verhogen met *f* 75.- en mitsdien te bepalen op *f* 575.-
De raad heeft dus haar bede genadiglijk verhoord. Maar hoe? Het antwoord komt hierop neer, dat zij met de haar toegekende jaarwedde van *f* 575.- zegge en schrijve voor *f* 25.- in het jaar buiten de schooluren 9 handwerklessen moet geven, een heel jaar lang. Het minimum bedraagt immers *f* 550.-
De Raad toont zich hier uitermate krenterig en gokt er natuurlijk op, dat Doortje blijft, omdat ze bij de ouders inwoont. Inderdaad, de Raad heeft goed gegokt, want ze blijft.
Ze woont na de dood van haar moedef in 1904 en van haar vader, bijna 80, in 1913, met haar broer Gerad of Gerritjen Waanders in hetzelfde, uiteraard verbouwde huis in de Lieverderstraat.
Gerard, geboren 26 juli 1874, was van 1886 tot 1898 op studie geweest, eerst in Culemborg, later in Driebergen, kennelijk voor priester. In het bevolkingsregister staat hij genoteerd als geen beroep hebbend. Hij is in 1936 te Tubbergen overleden.
Doortje verliet Groenlo op 26 september 1938 en neemt dan

haar intrek in Huize Sint Jozef te Stoutenberg - Achterveld in de gemeente Leusden, provincie Utrecht.
Daar blijft ze niet lang, want op 17 augustus 1940 zoekt ze haar heil bij haar jongere zuster Bernarda, die gehuwd was met de kleermaker Willem van Gaalen. Dit echtpaar woonde tot 1913 te Groenlo in de Rabeldersteeg. Van Gaalen wordt begin 1941 ziek. Doortje vindt haar laatste woon in een rust- en verpleeghuis te Soest, waar ze op ruim 84-jarige leeftijd op 1 maart 1951 is overleden.

Haaksbergen, 1984

N.J. Tops.

Eratum bladzijde 58:

De titel van het artikel luidt:

De haverzathe Marhulsen: 1788 en 1789

"Rentmeester Roelvink contra het Timmer- en Smidsgilde " 1)

De havezathe Marhulsen: 1788 en 1789

"Rentmeester Roelvink contra Timmer- en Smidsgilde"

1. Inleiding

Naast de boerderijen Maarsse, Nijevelt en Kruikenstoel maakt ook het erve Bomert in de buurtschap Zwolle deel uit van de havezathe Marhulsen. 1)
Hoewel volgens de domeinrekeningen de inkomsten uit de havezathe de uitgaven overtreffen, zorgen de jaarlijks terugkerende reparaties aan de woonhuizen en schuren van deze vier boerderijen voor grote onkosten.
Uit het Generale Rapport over 1787 2) blijkt, dat - op grond van de door architect Schonck gedane aanbevelingen - in 1788 zal moeten worden aanbesteedt de nieuwbouw van een boerenhuis op het erve Bomert en een schuur op het erve Maarsse.
De uitvoering van deze werkzaamheden wordt vertraagd door een geschil met twee Grolse gilden, te weten het St. Catharina - of Timmergilde en het Smidsgilde, waarvan de St. Eligius de patroonheilige is.
De afloop van dit geschil is opnieuw een bewijs voor de aan het eind van de achttiende eeuw snel tanende macht en invloed van de Gilden als arbeidsmonopolistische organisatie.

2. De aanleiding

De Domeinraad authoriseert bij resolutie van 21 januari 1788 de Rentmeester van de Nassause Domeinen te Lichtenvoorde tot het laten uitvoeren van reparaties aan de erven Bomert en Maarsse, alsmede het erve Klein Kormelink in de buurtschap Hupsel onder Eibergen.

---

1) De gegevens voor dit artikel zijn ontleend aan een rekest met bijlagen van diverse leden van het Timmergilde en Smidsgilde, dd. 9-2-1789, gericht aan de Raad en Rekenmeesters van de Nassause Domeinen. Deze bescheiden zijn ingebonden in invno. 5431H van het archief van de Nassause Domeinraad. Dit archief berust bij het Rijksarchief voor de Centrale Regeringsarchieven voor 1795 (Eerste Afdeling) in het Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage.

2) ARA, Eerste Afdeling, Nassause Domeinraad invno. 5423H

De openbare aanbesteding vindt plaats op 22 februari 1788 in de Borculose herberg "De Schuur".
De leverantie van houtmaterialen en ijzerwerk wordt gegund aan Arend Meijerink te Bredevoort voor een bedrag van 638 gulden en aan Berend Rouhoff, eveneens in Bredevoort woonachtig, wordt de vervaardiging van het lattenwerk opgedragen.
In de Domeinrekening over 1788 3) worden de kosten voor de overige werkzaamheden als volgt verantwoord:

a) voor het nieuwe boerenhuis op Bomert.
   - timmerwerk, metselwerk, hout- en ijzerwerkleveranties voor een bedrag van 1.085 gulden.
   - te leveren stenen, pannen en kalk ten bedrage van 567 gulden.

b) voor de nieuwe schuur op het Maarse.
   - timmerwerk, metselwerk, hout- en ijzerwerkleveranties voor een bedrag van 445 gulden.
   - te leveren stenen, pannen en kalk ten bedrage van 137 gulden.

   De totale kosten voor deze reparaties aan de onder de havezathe Marhulsen gehorende boerderijen bedragen 2.234 gulden.

Tijdens de aanbesteding ontstaat onder de aanwezige aannemers verschil van mening over het aanvaarden van werk onder het Schependom van Groenlo. Sommigen vrezen onenigheid met Grolse gilden en trekken zich terug.

Een paar maanden later, nl. op 25 juni 1788, wordt een vergadering belegd door de leden van het St. Catharina of Spillendraaijers of timmergilde. Gildemeester Derk Jan Gantvoort brengt aan de orde de leveranties van materialen door Rouhoff en Meijerink op het erve Bomert, gelegen in het Grolse Schependom. Na een korte deliberatie wordt besloten de Gildeknecht te gelasten om op donderdag 26 juni het gezamentlijk gilde wederom te doen vergaderen. Om zes s'morgens valt de beslissing om naar het erve Bomert te gaan.
De vergadering van het Smedegilde vindt plaats op donderdag 26 juni 1788. De bijeenkomst in het gildehuis staat onder leiding van de substituut-gildemeester Derk Greuliekers. Men besluit het door Rouhoff en Meijerink geleverde materiaal "op onse Gilderegt an te halen".

---

3) ARA, Eerste Afdeling, Nassause Domeinraadinvno. 5474 H

Zo gaan op die bewuste donderdagmorgen een groot aantal inwoners van Groenlo op weg naar het erve Bomert. De leden van het Timmergilde arriveren tussen 7 en 8 uur en brengen elf glasramen op; de leden van het Smedegilde verschijnen tegen elf uur en nemen zes vensters met hengsels en grendels mee. Een conflict met rentmeester Roelvink blijft niet uit.

3. Het verweer van de Gilden

De Domeinraad richt op 14 oktober een brief aan het provinciaal Hof van Gelderland, waarin zij verklaren, dat de verrichte handelingen door leden van het Timmer- en Smidsgilde, als van "notoir violente spolie", niet te verontschuldigen zijn, dat de materialen - ongeacht de orders van de Grolse magistraat - niet zijn gerestitueerd zodat de opbouw en reparatie van het boerenhuis op Bomert vertraging ondervindt en dat geen minnelijke schikking tot stand is gebracht. De Raad verzoekt het Hof de leden van voormelde Gilden in staat van beschuldiging te stellen.
Hoe het verweer van de gilden is opgebouwd, blijkt uit een drietal verzoekschriften:

a.) In de eerste plaats laten de Gilden voor het Gericht van Borculo een interrogatieve acte, een zgn. getuigenverklaring opstellen.
In naam en van wegen Henricus Sterenberg en Hendricus Huijtink, als gecommitteerden van het Timmergilde, alsmede van wege Willem Nalis en Gerrit Jansen namens het Smidsgilde worden op 19 november door richter Lambergh en keurnoten Ter Meulen en Prior een drietal getuigen gehoord.
Derk Jan Harbers, Gerrit Jan Blankvoort en Jan Nijland bevestigen onder ede bij de openbare aanbesteding aanwezig te zijn geweest.
Derk Harbers verklaart, dat op zijn vraag of de aannemers vrij onder Groenlo mochten werken door rentmeester Roelvink is gezegd: "Ik kan geen oude regten van Groenlo verbreken, doch dat kunt Gij met een baas van Groenlo wel vinden of schikken".
Blankvoort zegt dat hij het antwoord van Roelvink niet goed heeft verstaan, maar dat Harbers naderhand tegen hem had gezegd, dat Roelvink daarvoor niet wilde instaan.
Nijland verklaart, dat Roelvink heeft gezegd; "Dat de Aannemers dit maar met de Grolschen moesten schikken of zoiets dergelijks".

b.) Ten tweede stellen de respectieve gilden in een tweetal rekesten gericht aan de Grolse Magistraat, dat zij een dergelijke wijze van op- of aanhalen der materialen voor wettig en als gebaseerd op hun Gilderechten blijven erkennen.
Niettegenstaande de bewerking van de Magistraat als zou de aanhalig - zijnde geschied zonder een stadsbode - onwettig wezen, volharden de Gilden in hun standpunt, dat bij deze aanhaling volgens oud gebruik de Gildemeester en de Gildeknecht aanwezig waren en dat tegen deze manier van ophalen tot nu toe noch door de Magistraat noch door iemand anders een bezwaar is gemaakt.
Dat dit gebruik ook door andere Gilden wordt gehanteerd, blijkt uit een verklaring, dd. 22 november 1788, van het St. Severinus of Linnenmakersgilde. De Gildebroeders Jan Hendrik Hulsinck en Derk Kennigus verklaren, dat het aanhalen van een beunhaas of iemand die het ambacht uitoefent zonder tot het Gilde te behoren altijd geschied door enige gildelieden in gezelschap van de Gildemeester en de Gildeknecht. De stadsbode is daartoe nog nooit verzocht geworden!

c.) Een laatste poging om hun gedrag te rechtvaardigen doen de Gilden in februari 1789. In hun rekest van 9 februari 1789 aan de Raden en Rekenmeesters der Nassause Domeinen geven zij rekenschap van de achtergrond van hun handelen.
De dertig bij het conflict betrokken leden van de respectieve Gilden, met name Henricus Stortelaar, Jan Struij de Kuijper, Jan Hendrik Blankenborg sr., Jan Hendrik Blankenborg jr., Hendrik Huijtink, Gerrit Lassoy, Jan Derk Nalis, Derk Janssen, Gerrit Janssen, Derk Jan Gantvoort, Derk Gebbink, Joost de Watermulder of Wevers, Cristiaan en Jan Batenburg, Barend Stortelaes, Henricus Sterenborg, Derk Mensink, Gerrit Jan Mensink, Jan Salemakers of Ter Steege, Gerrit Kuijper, Hendrik Egbers, Gerrit Oostendorp, Jan Stortelaer of Blumink, Derk Greuliker, Bernardus Wijkman, Jan Ramakers, Harmen Knuppel, Derk Roebers, Joseph Westerman en Willem Nalis voeren in bovenvermeld schrijven nog de volgende argumenten aan:

- Het is genoegzaam bij een ieder bekend en tot dusver door iedereen aangehouden, dat door niemand buiten het Timmer- of Smidsgilde hout en ijzerwerk of arbeid in het Schependom van Groenlo geleverd mag worden.
- De aanhaling van de geleverde materialen niet geschiedt is van de aanbesteder (de Domeinraad), maar van de leveranciers.

Tot slot drukken de rekestranten hun groot leedwezen uit over het feit, dat - ondanks de bewering van rentmeester Roelvink de zaak te sussen zonder nadelige gevolgen voor de Gilderechten - zij toch op aanklacht van rentmeester Roelvink voor de Grolse Magistraat zijn gedaagd.

4. De seponering

In antwoord op voormeld rekest stelt de Domeinraad genoegen te nemen met de door de gecommitteerden van de beide Gilden verstrekte verklaring en zich bereid te verklaren de gerechtelijke procedure onder zekere voorwaarden onvervolgd te laten.
Rentmeester Roelvink wordt geauthoriseerd om erop toe te zien, dat de opgehaalde materialen naar het erve Bomert worden teruggebracht en dat de gemaakte proceskosten op de Gilden worden verhaald.
In zijn brief van 9 maart 1709 aan de Domeinraad verzoekt Roelvink tevens om te mogen worden belast met het invorderen van de gelden, zodat de kosten van het Hof, de advocaten en de Gerichten van Groenlo en Bredevoort betaald kunnen worden. Dit wordt hem eveneens toegestaan. Als ook de Gilden nog prothocollair laten vastleggen dat zij bereid zijn om de beslissing van de Domeinraad te accepteren en na te komen, is het geschil beëindigd.

Zoetermeer, april 1985 J.J. Seekles

Iets uit de Grolse Rechtspleging in de Achttiende Eeuw.

In de morgen van de 4de Sept. 1719 kwamen de Heren van de Grolse Magistraat bijeen, te weten de Heren Volmer, Schalen, Veldinck, Hummelink en Holbarent, om zich te beraden over:

I. de ingekomene verscheydenen klagten.

In hun qualiteit als schepenen (rechters) der stad Groenlo zagen zij zich geplaatst tegenover het feit 'dat des nagts ende bij nagtslaepende tijdt veelerhande die verijen wierden gepleegt'. Het ging hier wel niet over inbraak in de huizen van de burgers der stad, of om overvallen op hun persoon gepleegd, maar 'voornaementlijk dat de Hoven gespolieert (geplunderd), de wijnrancken afgesneden, de druyven gepluckt wierden', en dat alles vanzelfsprekend 'in weerwil en sonder consent (instemming) der eijgenaeren'.

De stadsnagtwagter Jan van Oortmersen.

De stadsnagtwagter Jan van Oortmersen werd ontboden om voor de Magistraat te verschijnen, en uit zijn relaas vernamen de Heren 'dat hij , Jan van Oortmersen, nagtwagter, tussen 30 en 31 Augustus deses jaers (des nagts omtrent 12 uyren) twee jongens in de Hof van de Heer van der Hardt' had gesnapt, 'daervan eenen die naem voerde van Roeloff Pot of Huit'. Na zich over dat relaas van de nachtwaker te hebben bezonnen, besluiten de Heren Roeloff Huit te laten arresteren, en hem 'over het begaene diefstal te examineren', naar huis te gaan, daar het middagmaal te gebruiken en in de namiddag opnieuw te vergaderen.

Roeloff Pott of Huit in arrest.

In de namiddag zijn de Heren weer prompt bijeen en wordt de gearresteerde Roeloff Pott of Huit voorgeleid en ondervraagd, 'over het schenden der boomen, afsnijden der wijnrancken, alsmede over het stelen van wijndruyven'.

De op heterdraad betrapte delinquent bekent zonder aarzelen dat hij met twee neven op strooptocht is geweest. Zij hadden hun plannetje goed in elkaar gezet en ieder zijn taak toebedeeld.

Hij heeft 'geconfesseert dat hij tussen den 30 en 31 Augusti dese jaers met sijn beide neven met naemen Roloff Bruininck ende desselfs broeder afspraecke hadde gemaeckt om eenige druyven te stelen'.
Samen waren zij op de aangegeven tijd naar de tuin van de Heer van der Hardt gegaan om daar hun slag te slaan.

'Onder langes den tuyn an de gragte'

Daar aangekomen was Roeloff Bruininck's broer 't eerst de tuin ingegaan, 'onder langes den tuyn (afrastering) an de gragte'. Intussen had Roeloff Bruininck 'op schiltwagt gestaen om haer, soo yemant mogte ankomen te waerschouwen'. Of nu de schildwacht niet goed uitgekeken heeft, of de nachtwachte Jan van Oortmersen, de jongens al voor is geweest in de tuin, in ieder geval 'de nagtwaker hadde hem geattrappeert en hem, geincarcereerde (gearresteerde) bij het been gegrepen'. Maar hij had het klaar gespeeld zich los te rukken, en was 'ontvlugt met het kruypen door de hegge', en zo had de 'nagtwaker hem niet konnen vervolgen'. Voorts verklaarde hij 'maer een druyve gehadt te hebben'.
Er blijken ook nog twee meisjes in 't complot betrokken te zijn geweest, want, zo vertelt de arrestant 'op den dam (voetpad langs de gracht) hadde sijn suster Jenneken, en Jenneken Jaegers dogter, Teune genaemt, gestaen en opgepast'.
Nu Roelof Pott of Huit zo smadelijk tegen de lamp was gelopen, namen de Edelachtbare Heren de kans waar om hem te ondervragen of hij ook betrokken was geweest bij de 'verscheydene andere dieverijen waarover klachten waren binnen gekomen:
'off hij niet de druyven van Willem Derxen en Mevrouw van Marhulsen mede hadde helpen stelen'
'off hij oock geen kennisse hadde van 't stelen van pruymen'
'off hij oock geen kennisse hadde van die bomen die hier in de stad gestolen waeren'
'off hij van andere gepleegde diverijen geen kennisse hadde'
Op al die vragen antwoordt Roelof Pott: daeraen onschuldig te weesen en daervan geeen kennisse te draegen' en klaarblijkeijk ter verontschuldiging: "dat hem sijnen neven daertoe vervoert (verleid) hadden'.
Dit resultaat van het verhoor deed de Heren tot het besluit

komen om ook de andere delinquenten te laten arresteren. De Gemeente dienaars dat uit te voeren 'hetselve werckstellig te maeken'. Na enige tijd brengen deze Dienars verslag uit en melden 'dat de andere complicen niet te vinden waeren ende dat die haer met de vlugt gesalveert hadden', zich door te vluchten in veiligheid hadden gesteld.

De zaak doorgegeven aan de Heer Langenberg de stadsrigter.

De Heren van de Magistraat lieten 't niet bij dit voldonge feit zitten. Op woensdag 6 sept. nemen ze het besluit de zaak in handen te stellen van de Heer Langenberg, de stadsrigter. Die was echter niet in Grol woonachtig, maar woonde in Bocholt. Zo krijgt dan ook de stadssecretaris M. Iserloe, de opdracht de rechter daarvan schriftelijk op de hoogte te stellen, hetgeen volgens een toegevoegde noot dan ook geschied is.
'den 7 Sept 1719 is dese missive nae Bocholt gesonden'
Zij gaven de zaak daarmee wel uit eigen handen, maar gingen tegelijk daarmee de weg op van verdere gerechtelijke procedure, vermoedelijk wel om de schrik erin te jagen.

Een snelle en onvermoede ontknoping.

De hele zaak vond echter een zeer snelle en onvermoede ontknoping. Op Donderdag 7 Sept. is de Magistraat alweer in vergadering bijeen, want zij hebben 'vernomen dat Roeloff Huit, gevangene alhier sigh met een touw door 't venster van 't stadhuys afgelaeten hadde' (had laten zakken) ende alsoo geescapeert waer (ontsnapt). De eerst verantwoordelijke persoon wordt opgeroepen om klaarheid te brengen in deze zaak, de gevangenbewaarder Geert Karman. Deze verklaarde 'wel agt gegeven te hebben op de geincarcereerde om den selven te bewaeren' en 'dat sich de saeke op de volgende wijse hadde toegedraegen': 'dat den gevangene verscheydene keeren van hem Geert Karman, toeback hadde geeijscht. Hetgeen de gevangenbewaarder geweigerd had want dat 'hem verboden waer geen vuit aen de gevangene te geven' Wel had hij verscheiden keren met de gevangene gesproken, maar oock veel maelen het Raathuys rontom hadde gevisiteert'.
Dat hij toen op 'n gegeven ogenblik geen antwoord kreeg van de gevangene die boven op zolder van het Raadhuis zat opgesloten,

'nae onder waer gegaen omdat hij den sleutel niet hadde van dien solder waerop de gevangene waer en dienthalve daer niet bij konde komen'.
Dat hij nadat hij vastgesteld had dat de vogel gevlogen was 'in den duyster het Raethuys rontom heeft gevisiteert en eijndelick het touw hadde gevonden waermee sigh Roeloff Huit hadde afgelaeten' En zo zal Roeloff Huit zich ook wel 'met de vlugt gesalveert hebben' net als zijn kornuiten, en hebben de Schepenen de zaak verder laten rusten. Het Memorie en Resolutie boek van de Magistraat van Grol vermeldt verder niets over de zaak. Hoe amusant de ontknoping van het verhaal ook moge zijn-- ik geloof toch dat de Heren van de Magistraat het als een ernstige zaak hebben opgevat: er was duidelijk gemaakt dat de Magistraat wilde waar maken, naar aanleiding van de 'ingekomene verscheijdene klagten' dat aan recht en orde de hand gehouden moest worden, en dat de nachtwaker zijn karig loon waard was. Bovendien blijkt wel uit het verslag dat de stadssecretaris gemaakt heeft, dat het complotje om de tuinen te plunderen niet een afspraakje was van een stelletje schooljongentjes. De daders waren vermoedelijk opgeschoten jongelui, gezien het feit dat de gearresteerde Roelof tabak wilde hebben van de gevangenbewaarder, en ook de omstandigheid dat de rooftocht op 't middernachtelijk uur moest plaats vinden. Voor het overige waren de Heren van de Magistraat verstandig genoeg de zaak verder niet op de spits te drijven: een afschrikkend voorbeeld was gesteld, de Magistraat liet niet met zich spotten.
Het zelfde dient, dunkt mij, ook in het oog gehouden te worden bij de beoordeling van de volgende zaak, waarvan het relaas ook weer te vinden is in het Memorie en Resolutie boek van de Magistraat, ook als was er nu een mensenlven mee gemoeid.

II <u>De Executie van Cornelis Collard, of Vodden Cornelis.</u>

Voor zover de gegevens uit de Memorie en Resolutie boeken strekken, is dit het enige doodvonnis dat in de 18e eeuw in Groenlo is voltrokken. In de Magistraats vergadering van 23 September 1720, waar tegenwoordig zijn de Heren Hummelinck, Schalen en Holbarent, wordt door de voorzitter Schalen meegedeeld dat bij vonnis van het Hof Provintiael van Gelre 'Cornelis Collard, door

de wandeling vodden Cornelis genaemt' tot de galg was veroordeeld. Waarom hij tot de galg werd veroordeeld wordt pas duidelijk uit latere gegevens over deze zaak. Klaarblijkelijk als inwoner van Groenlo moest het vonnis ook daar ten uitvoer worden gebracht. Evenwel was gebleken 'dat de galgh alhier ter plaatsen waer de executie gewoonlick geschied niet meer bruickbaer waer, en dat daertoe een nieuwe galghe moeste opgeregt werden'. Dat maakt wel duidelijk dat een doodvonnis geen alledaagse gebeurtenis was, anders was het apparaat wel in orde geweest. De Edelachtbare Heren hebben dit alles in overweging genomen, en daarop 'gedelibereert zijnde' is besloten om een nieuwé galg te laten vervaardigen, en dat die 'nae oud gebruick op sijn oude plaetse sal worden gestelt'. Dat maakt ons wel nieuwsgierig: waar heeft de galg gestaan ? Op een van de bolwerken binnen de vesting of op de plaats, de Galdenbulte aan 't Maarsevonder in de Buurt waar eertijds het huis Marhulsen heeft gestaan?
Wanneer het vonnis precies ten uitvoer is gebracht wordt niet vermeld, evenmin hoe alles zich heeft toegedragen. Wel blijkt uit de vergadering van de Magistraat van 7 October 1720 dat het vonnis ten uitvoer is gebracht.

<u>De geexecuteerde Cornelis Collard van de galghe gesneden.</u>

De voorzitter deelt namelijk mede dat'de geexecuteerde Cornelis Collard, alias vodden Cornelis van de galghe waer gesneden' en dat hij aan den 'armenjaeger Henric Konings' had opgedragen 'te ondersoeken waer het doode lichaem van meergemelte Cornelis Collard moghte begraeven sijn'. De 'armen jaeger' was een van de dienaars die de Magistraat ter beschikking stonden en zijn taak was 't oog te houden op bedelaars en landlopers. Henric Konings rapporteert dat hij 'het ondersoeck van 't lichaem van Collard hadde gedaen ende bevonden dat het selve begraeven waer in een groeve (kuil) aan een camp omtrent de galghe'. Dan volgt een voor ons verstaan een heel vreemde vraag van de voorzitter: wat moet er met het lijk gebeuren? Het wekt de indruk dat in de uitvoering van het vonnis de landdrost niet op de hoogte was gesteld, toch hoorden 'criminele zaken' onder zijn ressort.
Er wordt besloten het 'Gerigte te verzoeken of 'het gelieven sal de visite daer over tedoen'. De landdrost daarover in te

lichten 'waarna dit weled. gerigte in dat geval sigh sal konnen en mogen reguleren naar het advys van den Hove Provintiael'. De betrokken landdrost was de Hoogwelgeb. Heer van Heeckeren. De visite waarvan hier sprake is kan wel niets anders geweest zijn dan een gerechtelijke lijkschouw, want er wordt ook besloten 'het lichaem gevonden sijnde te doen bewaeren'. Het besluit nemen is niet zo moeilijk, maar het uitvoeren is een andere zaak. De Magistraat gaf daartoe de opdracht aan de poortwachter Jan Kroen en de andere 'bediendens' van de Magistraat 'te ondersoeken waer het lichaem van vodden Cornelis mogte begraeven sijn'. Maar Jan Kroen weigerde de opdracht uit te voeren, en werd op stel en sprong ontslagen als poortwachter: 'terwijlen Jan Kroen de gegevene ordres vilipendeerde (geringschatte) van zijn portiersplaatse ontset'.
Hoe het verder met de Magistraats opdracht is gegeaan wordt niet vermeld.

Requeste van Elisabeth Rolofsen weduwe van Cornelis Collard.

Wel wordt vermeld dat de Heren P. Meurs en Robertus Winterink in de Magistraatsvergadering zijn verschenen en daar een verzoekschrift hebben aangeboden. Peter Meurs was ouderling en kerkmeester van de N.H.gemeente in Groenlo, en Winterink was vermoedelijk de naam van een katholiek, want deze naam wordt herhaaldelijk genoemd in verband met de officieel verboden Roomse bij-scholen in de stad.
In het verzoekschrift betoogt de weduwe dat door de bekentenis van haar man het voor de Heren van de Magistraat wel vast staat, dat zij 'waeren gecertioreert dat sij (de weduwe) aan de misdaden door haren man gepleegt niet schuldig off medepligtig waer'. Zij verzoekt derhalve de Heren haar daarvan een certificaat te geven en in een adem verzoekt zij verder haar een 'reijs penninck geliefden te geven' omdat 'sij gaarne nae Wesel alwaar haer ouders woonden met haare kinderen wilde vertrecken, om dat sij voor die selve (haar kinderen) de kost hier niet wist te winnen'. Na overleg hebben de Edelachtbaren 'de versogte verclaeringe niet willen weijgeren, hebbende aan haer tot een viaticum (reisgeld) gegeven ses guldens'. Die 'ses guldens' moesten betaald worden uit de goederen van het Gasthuis: 4 gulden en uit de Provisorie (de armenkas) 2 gulden. Een week later is er weer

een request bij de Magistraat binnen gekomen van de weduwe 'Elisabeth Roelofsen' nu met het verzoek in de stad een collecte te mogen houden. 't Welck in desen is de verzoekster afgeslaegen' en bovendien haar aangezegd 'om binnen den tijd van 24 uyren te moeten uyt dese stad vertrecken met haere kinderen'. De Heren vonden het klaarblijkelijk nu wel welletjes. Toch waren ze hiermee nog niet van de zaak Collard af.

Drie maanden later op 29 Febr.1721, is de Magistraat opnieuw in vergadering bijeen. Het zijn de Heren: Joan van Essen, Schalen, Veldinck, Hummelinck en Holbarent. Het blijkt dat de zaken die door Cornelis Collard het vorige jaar gestolen zijn, nog steeds op het stadhuis in veilige bewaring gehouden worden, en waarvan de eigenaars intussen bekend zijn.

'Twee coperen ketels, een pije-rock en eenig linnen'

Het gaat alles samen om 'twe coperen ketels, een Pije-rock en eenig linnen. En daarvoor hebben ze de armzalige Vodden Cornelis door 'een hennepen venster laten kijken', zoals de eigentijdse uitdrukking luidde voor een doodvonnis aan de galg. Of Cornelis Collard een lang en veelomvattend strafregister op zijn naam heeft staan, is uit het Memorie boek niet op te maken. Of deze betrekkelijk geringe diefstallen de laatste druppels zijn geweest die het vat deden overlopen, we weten het niet. Maar zoals het opgetekend staat, lijkt de ophanging toch wel buiten alle verhouding tot het delict. Of moest Barbertje hangen als afschrikwekkend voorbeeld? Toch moeten we ook bedenken dat de Justitie enkele eeuwen geleden er niet voor terugschrok om weinig malse middelen te gebruiken.

Ter vergadering stellen de Heren vast dat 'tot huijdentoe die goederen in bewaeringe verbleven sijn, sonder dat daeromtrent de minste dispositie (beschikking is gemaeckt of heeft gemaeckt konnen werden', dat overigens de 'Eijgenaers van die goederen blijven aanhouden om de selve gerestitueert (teruggeven) te hebben'.

Er wordt 'daarover gedelibereert sijnde' besloten de stadssecretaris--dat was M. Iserloe-- te machtigen de goederen aan de respectievelijke eigenaars ter hand te stellen, en 'een lijste te maeken van de goederen en naemen van de luyden aan welcke de selve gerestitueert heeft' en bovendien moet hij de eigenaars

laten beloven, dat 'wanneer ter eeniger tijd die aen haer overgegevene goederen weder mogten gereclameert werden, deselve op de eerste requisitie (vordering) wederom te sullen te berde brengen'. En daarmee hadden de Heren van de Magistraat zich voor verdere moeilijkheden gevrijwaard.

III De gerechtelijke procedure die ook in de zaak van Cornelis Collard gevolgd had moeten worden, wordt melding gemaakt in de Memorie en Resolutie boeken op het eind van de 18e eeuw.

Het vonnis van den Hove Provintiael.

Op vrijdag 15 April 1791 behandelt de Magistraat, t.w. de Heren B.E. Abbinck, D. Wijginck en ten Cate een schrijven van de Heer van Heeckeren van Khell, landdrost van deze Graafschap en kasteelheer van Ruurlo, en ook lid van de Grolse Magistraat. Er is bijgevoegd een schrijven van het Hof Provintiael aan de landdrost over 't door het Hof uitgesproken vonnis in de zaak die aangebracht is door de Advocaat Fiscaal van Grol, Mr. J.H. Heijdenrijck, tegen Cornelis Krol. Wat de aangeklaagde heeft uitgespookt, wordt niet meegedeeld. Wel het vonnis, dat ook weer ter plaatse waar de delinquent woont, moet worden uitgevoerd_-net als in de zaak van Vodden Cornelis het geval was--. Nu is 't leven er wel niet mee gemoeid, maar 't is ook niet mals: geseling en levenslange verbanning. Zoals er in 1720 geen bruikbare galg aanwezig was, zo is er nu, in 1791, geen behoorlijke gesel-paal. Een scherprechter die het vonnis moet uitvoeren is Grol ook niet rijk. Die moest ontboden worden uit Bredevoort. Het vonnis van het Hof was gericht tegen 'den alhier geinhafteerden Cornelis Krol waarbij denselven wort gecondemneert (veroordeeld) om gebragt te worden ter plaatse alwaar men gewoon is criminele Justitie te doen, en aldaer door den scherprechter strengelijk gegeseld en vervolgens voor zijn levenslang gebannen te worden buiten dezen Furstendom en Graafschap'

1. Na beraad is door de aanwezige Magistraats-leden besloten om het vonnis 'tegen aanst. dinsdag den 19 deses (april) des voordemiddags om 11 uur ter executie te stellen'
2. 'daertoe den geselpael te laten vervaardigen'
3. 'de scherprechter van Bredevoort te ontbieden'
4. 'En aan de binnenpaalders om den kring te sluiten, de nodige aansage te laten doen'

d.w.z. bepaalde personen die in het Schependom woonden aan te zeggen en er voor te zorgen dat het terrein van de executie behoorlijk afgerasterd wordt zodat de scherprechter zijn werk kan verrichten zonder door de publieke belangstelling gehinderd te worden.

P.C. Engel o.carm.

De brief van een geirriteerde Joodse slager en de omzwervingen van zijn zoon Bram.

In het Grolse archief bevindt zich een brief gedateerd 10 juli 1891 en gericht tot het gemeentebestuur met het verzoek om een kleine schadevergoeding. De brief is geschreven in een keurig, vast handschrift. Stijl, interpunctie en spelling daarentegen laten nogal wat te wenden over. Wellicht te verklaren doordat de schrijver in Duitsland de school heeft bezocht.
De steller is Joseph van Gelder, geboren in het naburige Borken op 29 Januari 1840 en van beroep runderslager. Waarschijnlijk dus een orthodoxe Jood. Hij woonde in de Lievelderstraat, toen Oude Lievelderstraat geheten en wel in het oude gedeelte bij Het huidige kruispunt Lievelderstraat - Nieuwstad, Boompjeswal.
Hij was gehuwd met een weduwe Heijmans geboren Johanna van Coeverden. Het echtpaar had een zoon Abraham, geboren te Groenlo 8 nov. 1870.
Nu volgt eerst de brief.

Groenlo 10 Juli 1891

Heeren Burgemeester, Wethouders en
Raaden der Gemeente Groenlo.

Naar aanlijding Uwe keurwet die ik getrou vervolg (= naleef) zooals de Heeren wel reeds bekend is maar ben reeds eenmaal zoo als Burgemeester wel bekend is op den 4 Juni teleurgesteld dat ik op den bepaalden tijd in plaats van slachten weeder naar den Ontvanger moest om mijn biljet te laten verlangen (=verlengen) maar voor eenmaal liet ik dat maar overgaan maar daar ik gisteren de 9de deze al zoo weer een groote teleurstelling had van de vroegen morgen ruim 7 uur tot het midden van de namiddag van de een na de ander te loopen van de veearts naar stuwen (sturen?) daar naar 't stathuis daar naar de Burgemeester en naar de Wethouders en Raaden en alles te vergeefs ten laatste bij de te huiskomst van den Heer Weenink in plaats van mijn verzoek aan te hooren op de tijd te slachten worde ik noch weer gejaagd dat ik met mijn biljet naar de ontvanger moest om te verlangen (e) moest in plaats dat ik wel genoodzaakt was in die tijd die ik verloopen heb iets voor mijn Huisgezin te verdienen, en daarbij kon ik juist des avens reeds een stuk vleos verkoopen maar mijn kallef was niet gekeurd ik moes die klant een ander laten toekomen dus verzoek ik U Heeren om een kleine Schade vergoeding van een Gulden 50 cent.

U.E.D.

J. van Gelder

De brief drukt machteloze woede uit. Van Gelder laat in zijn simpele stijl duidelijk uitkomen dat hij van het kastje naar de muur werd gestuurd. Hij kan zijn verbittering niet anders luchten dan in een verzoek om schadevergoeding. Natuurlijk ligt de treiterij er duimendik bovenop. Uit verder onderzoek is niet gebleken, hoe de gemeente in casu de burgemeester Mr. H.F. Hesselink van Suchtelen hierop gereadgeerd heeft. Misschien wel zo, dat niets dienaangaande behoefde te worden vastgelegd.
Zoals reeds gezegd had het echtpaar Van Gelder- Van Coeverden uit hun huwelijk een zoon, Bram. Deze wordt in 1883 op twaalfjarige leeftijd aangemeld voor de Franse school van Meester Heggen. De school, waar toen de kinderen van Wittermans, Lasonder, Heringa en andere notabelen hun vervolgonderwijs kregen, de meisjes o.a. in fraaie handwerken. (vgl. artikel Doortje Waanders.) Bram werd met enkele andere kinderen niet tot de school toegelaten. Daarover besliste een commissie van toelating, die door de gemeente was ingesteld. Uiteindelijk volgde toch toelating, doch pas, nadat het raadslid H.L.H. Lasonder over de kwestie op 28 april 1883 een interpellatie in de gemeenteraad had gehouden. Op de pertinente vraag van Lasonder om onomwonden te zeggen waarom de betreffende kinderen niet waren toegelaten, werd er iets gebrabbeld over de vrees, dat het anders zo'n boeltje zou worden. (Zie V.Smit Groenlo Uit de school geklapt.)
Wat de aanleg van Bram aangaat, was de afwijzing zeker niet terecht, want hij werd later onderwijzer.
Het verhaal nam echter enkele maanden later een trieste wending. In het bevolkingsregister van Groenlo las ik met verbazing, dat Abraham van Gelder (en niet zijn ouders) op 26 oktober 1883 (hij is dan nog altijd 12 jaar) naar Amsterdam werd uitgeschreven. Hij gaat daar naar familie, terwijl de ouders in Groenlo blijven. Ik heb een akelig vermoeden, dat Bram na die afgedwongen toelating doot het merendeel der leerlingen niet is geaccepteerd en van de school is getreiterd.
Dat moet wel zo zijn, want hij wordt kennelijk bij familie ondergebracht: Gazan, Heijmans (de moeder J.van Gelder - Van Coeverden was voordien te Eibergen met een Heijmans getrouwd geweest), Van Gelder, Beek. Op acht adressen heeft hij gewoond, allemaal in de Jodenbuurt: Jodenbreestraat, Joden Houttuinen, Zandstraat,

Snoekjesgracht, Nieuwe Hoogstraat, Raamgracht, St. Antoniebreestraat en Lepelstraat. Ze staan niet allemaal meer in de postcode. Bram wordt 28 september 1894 van het laatste adres in de Lepelstraat uitgeschreven naar Stad Almelo. Hij is dan onderwijzer, maar nog niet gehuwd.
Zoals zijn vader op die bepaalde dag in juli 1891 door Groenlo ronddoolde, zo zwerft Bram als een 19e en 20e eeuwse Ahasverus door het land. Van Groenlo naar Amsterdam, dáár van tuin naar gracht en straat, dan naar Almelo, 1895 naar Hengelo (O), 1898 naar Maastricht. Daar leert hij zijn vrouw kennen, Sibilla Heymans, maar verhuist op 13 maart 1899 - nog voor zijn huwelijk op 11 juni 1900 te Maastricht - wegens een nieuwe betrekking naar Winschoten. Daar hebben ze gewoond (met hun kinderen) tot die fatale dag, waarop het echtpaar - beiden over de zeventig - naar Westerbork werd getransporteerd en tenslotte in Sobibor (Polen) belandde. Daar vond het echtpaar op 5 maart 1943 de dood.
Bram van Gelder zal 1883 niet vergeten zijn, toen hij als 12-jarig jochie de reis naar Amsterdam moest aanvaarden. 1943 vond zijn laatste gang plaats. Daartussen liggen zestig jaren, waarin de mensheid de wonderlijkste dingen vond, in 1883 de grondslag van de leer der verzamelingen, de cholerabacel en de stoomturbine . Daarop volgde een onafzienbare reeks van vindingen tot raket en atoomreactor toe. Doch hoe meer de mensheid vond aan wonderen in de natuur, des te minder oog had diezelfde mensheid voor het nog grotere wonder van harmonie onder de mensen. Hoe meer men vond, des te minder kon men het met elkaar vinden, getuige de twee wereldoorlogen.
Het leven van Bram van Gelder, een eenvoudige joodse jongen uit het19e eeuwse Groenlo, illustreert dat gegeven op sprekende wijze.
Het weten van het lot van hem en zijn vrouw, mij op 11 april 1985 uit Winschoten door de burgerlijke stand medegedeeld, liet mij niet onverschillig.

Haaksbergen 1985 N.J. Tops

"EEN VEER VAN HIER OP ZUTPHEN" Slot.

Nemen we na dit intermezzo over de toestand van de wegen de draad weer op van de geschiedenis van de postkarre op Zutphe n: aan het begin van het zomerseizoen van 1733 was er een verandering gekomen in de dienstregeling: in plaats van maandag werd nu donderdaggereden. Oorspronkelijk was dinsdag de reisdag. Opnieuw werd op 17 juli 1741 een wijziging aangebracht door een besluit van de Magistraat -een reden daarvoor wordt niet opgegeven- "dat de postkarre in plaats van Donderdages, Vrijdages van Grol op Zutphen zal vaaren; te weten in de zomermaenden, in Maart, April, Meij, Junij, Julij, Augustus en September 's morgens ten agt uiren (was oorpronkelijk negen uur) ende in de wintermaenden Octob., Novemb., Decemb., Januarij, Februarij, en Meert ten seven uiren (was oorspronkelijk 7.30) en van Zutphen uijt de Sonne 's morgens om 10 uiren (inde somermaenden) en in de wintermaenden om 9 uiren"
Het schijnt wel dat Hilverdinckzijn post naar behoren en tot genoegen van de Heren van de Magistraat heeft waargenomen. Over de 42 jaar dat hij "ordinaris voerman of postmeester" was is er geen enkele klacht over hem geregistreerd.

De geldkiste van de Magistraat.

Wel vraagt hij enkele malen betaling voor het vervoer van de geldkist van de Magistraat. Op 3 juni 1749 is de postmeester persoonlijk in de Magistraats vergadeling verschenen en "versogt betalinge weegens 't driemaal mee te neemen van de geldkiste". De Magistraat schuift het verzoek van zich af, en verwijst Hilverdinck naar de Gedeputeerde Raden van het Quartier van Zutphen: "Aan de Postmr. gelast om sig bij Haar Ed. Mog. te adresseren" Het resultaat schijnt niets geweest te zijn, dan het jaar daarop staat de voerman weer in de Magistraatsvergadering, en wel, op 20 mei 1750, en nu met het verzoek om betaling "voor 't viermaal medenemen van de geldkist. Ditmaal stuurt de Magistraat de man niet met een kluitje in het riet: "als bisondere Consideratie voor vragt zal worden gegeven vijf gulden".

"Een jaar tractement ten agteren"

Of 't nu aan de onwilligheid van de stadsrentmeester lag, of eenvoudig dat er geen voldoende contanten aanwezig waren in de "stadscasse" -wat helemaal niet onmogelijk was gezien de deplorabele toestand van de stadsfinantien-, op het eind van het jaar 1757 wendt Hilverdinck zich met een verzoekschrift tot de Magistraat waarin hij mededeelt "hoe dat alsnog ten agteren is een jaar tractement, een jaar tractement ad 20 guld. verschenen ult. dec.1756 en wegens gedaene verschotten (voorschot) voor het mede brengen van een boekjen brieven, gelt en papier voor dese stadt, volgens bijgaande rekening van 1 guld. 1 st." Dit bedrag weigert "de gewesene Rentmeester Egbers" uit te betalen. Daarom het verzoek een machtiging tot uitbetaling te willen geven aan de tegenwoordige rentmeester H.B.Starinck. De Heren besluitende vroegere rentmeester Antonij Egbers ter naaster vergaderinge hierover te hooren om redenen van verwijgeringe te geeven". Hilverdinck zal zijn achterstallige salaris wel gekregen hebben -we horen van geen verdere verzoeken- maar waarom ex-Rentmr. Egbers uitbetaling weigerde, wordt niet vermeld.

Na ruim 40 jaar dienst aan dese stad en derselver Burgerije.

Na 42 jaar trouwe dienst oordeelde Hilverdinck dat de tijd gekomen was om de teugels van de postkarre in andere handen over te geven. In de complete vergadering van de Magistraat op 20 juli 1772, waar naast de voorzitter van Heeckeren to Khel aanwezig waren de Heren Wentholt, Abbinck, ten Cate, Hummelink en van der Capellen tot Rijsselt werd het verzoekschrift van Berend Hilverdinck "dat het Haar WelEd. rn Achtb. gelieven mogte sijn schoonsoon Jan Hallers in zijn plaats tot stadsvoerman op Zutphen aan te stellen", met welwillendheid behandeld en Hallers tot stadsvoerman benoemd. Het feit dat deze benoeming plaats vond in een complete vergadering wijst erop dat die baan gezien werd als een overheidsbaan, zoals ook de benoeming van een schoolmeester aan de Duitse school of een rector aan de Latijnse school of het beroepen van een predikant zaak van een complete vergadering waren. 33 jaar zal Hallers zijn postmeesters ambt waarnemen. In het voorjaar van 1805 is hij overleden.

Jan Hallers Stadsvoerman en postmeester. Een roerige tijd.

Evenals zijn voorgangers kreeg hij al gauw te maken met concurrentie van de "bij-karren", voerlieden die ook op Zutphen reden en die hem een deel van zijn vracht ontfutselden. Voor dat hij een jaar in dienst is, richt hij zich per request aan de Magistraat op 30 maart 1773, waarin hij zijn nood klaagt "over 't voeren van bij-karren en medenemen van pakgoederen", en hij noemt er de namen van de concurrenten bij: de bode Andries Sterenberg en Jan Kaarman. En met een beroep op de Magistraats resolutie van 10 Jan 1730 "tegen 't v oeren van bijcarren" verzoekt hij de Heren hem "bij sijn regten gelieven te meintineren" (in zijn recht te handhaven). Er wordt besloten op de klacht in te gaan en "hierop de retroacta (de verslagen) en de vorige resolutien te examineren".

De monopolies beginnen te wankelen.

Maar de tijden van de monopolies van gilden en andere instellingen begonnen te verlopen. De laatste decennien van de achtiende eeuw kenmerken zich door democratische bewegingen (de Patriotten) en een groeiend verzet tegen het stadhouderlijk bewind, het oude Regerings Reglement van de Oranjes (Willem V) en de stedelijke regenten families. Het jaar 1784 is in Groenlo een zeer bewogen jaar geweest. Er werd een lang request aan de Magistraat gericht waarin geeist werd de benoeming van de Magistraat aan de stadhouder te onttrekken, door de verkiezing van een nieuwe Magistraat afhankelijk te maken van een nominatie waaruit de stadhouder kon kiezen. Twee patriotten-kopstukken in Groenlo, Brons en Hassels, werden gevangen genomen en vastgehouden in de gevangenis van het Hof Provintiaal in Arnhem. Het garnizoen werd versterkt tot "28 musquetiers en 12 gemene ruiters" met bijbehorende officier en onder-officieren. Na de vrijlating van Brons en Hassels enbij hun terugkeer in de stad ontstond er een geweldige volksoploop waaraan ook velen uit Eibergen en Lichtenvoorde deelnamen --die van Lichtenvoorde kwamen in gesloten kolonne de stad binnen marcheren, drie aan drie. "En dat ook een grote hoop volks, zo meldt het Memorie boek, uit de poort na buiten zijn getrokken om Meij boomen (d.i. vrijheidsbomen) te halen en die te planten

voor de huizen van Brons en Hassels". Dat alles tegen de uitdrukkelijke placatenvan de "hoge overigheid". Ondertussen werd er veel "op de straten en in allehoeken geschoten". Eerder was er al gevuurd op het huis van Burgemr. Abbinck, waar een kogel dwars door de slaapkamer was geslagen.
Merkwaardig is dat in die roerige tijd van de Patriotten de Erfstadhouder WillemV, die in 1777 door aankoop ook heer van de heerlijkheid Borculo was geworden in 1791 een officieel bezoek heeft gebracht aan Groenlo en daar ook volgens het verslag in het Memorie en Resolutie boek met veel belANGSTELLING van de burgers is ontvangen. Twee jaar later in 1793, is de Republiek der Verenigde Nederlanden in oorlog met Frankrijk en bezetten de Franse revolutie legers, waarbij zich het Bataafse Legioen van strijdlustige Patriotten, onder generaal Daendels uit Hattem, dus ook een Geldersman, had aangesloten, de Zuidelijke Nederlanden bezet en ook Nijmegen genomen. In 1795 werden in de geest van de revolutie leuzen -vrijheid gelijkheid en broederschap- de gilden met hun monopolies iogeheven.
In Groenlo is de oude Magistraat afgezet -de Heren kregen huisarrest- en is er een nieuwe Magistraat gekozen uit de burgerij volgens de eis van het verzoekschrift van 1784 die zich nu municipaliteit noemt. Tegelijk met het oprukken der Franse legers ontplooien de Patriotten in het hele land groter activiteit. In Amsterdam wordt onder leiding van Rutger Jan Schimmelpenninck een comité revolutionair opgericht. En Daendels vaardigt van uit 's Hertogenbosch een proclamatie uit gericht aan zijn Gelderse en Overijsselse landgenoten van 21 Octob.1794.

Daendels, Generaal Major (de Brigade) bij de franse Armee aan zijn Gelderse en Overijselse landgenoten.
Ontwaakt mijn waarde Landgenoten, de tijd is gekomen, dat wij ons zelf moeten verlossen van de slavernij, waaronder het Land en vooral de Boerenstand zo lang heeft gezucht. Schroomt niet de wapenen op te vatten en u t ontdoen van uwe Drosten, Hoofdschouten, Richters, Ambtjonkers, Schouten, Collecteurs, pachters en andere beulen en bloedzuigers. Gij zult niet verraden worden als weleer door vreemde Commandanten: ik en andere Gelderse en Overijselse jongens die onder de Fransen het kunstje van de Oorlog geleerd hebben, staan gereed zich aan het hoofd te stellen en gij

zult de hovaardige en mooi gepoederde Officiertjes en soldaten (van de Erfstadhouder) zien lopen voor Boerenjongens in hun linnen kielen.
.... Begint maar u te wapenen met jachtgeweren die gij veel op de havezaten en in de Herenhuizen zult vinden, met Pieken, Hooggaffels of ander lang en scherp gereedschap. Formeert compagnien van 125 man en kiest voor Kapiteins niet de rijkste, die het mooist gekleed gaan of het beste praten kunnen, maar die u het beste in en uit het vuur kunnen brengen. Oversten zullen wij u bezorgen die de oorlog kennen".

(uit:Van 't Veer, Daendels, Maarschalk van Holland Zeist 1963)

Daendels richt zich met name tot de burgers van Zutphen en Arnhem:

Zutphense en Arnhemse Burgerijen, die het eerst het hoofd tegen de aristocraten opgestoken hebt en bij alle gelegenheden getoond uw rechten te beminnen, toont nu dezelfde gevoelens en dat er nog Gelders bloed door uw aderen stroomt.

Groenlo wordt niet met name genoemd. Wel Doesburg en Deutekom:

Doesburgers wreekt de dood van onze brave Haarman en volgt zijn voetstappen. Ik verwacht niet minder van Deutekom en van de andere steden en dorpen van de Graafschap."

Erg manhaftige taal, maar het is hoogst twijfelachtig of deze proclamatie tot in de Graafschap is doorgedrongen.
Intussen was de oude Magistraat in Groenlo nog aan het bewind. In plaats van van Heeckeren tot khell had nu zitting A.N.van Heeckeren van Zuideras, die benoemd was op 7 Jan.1794.

Het postkoets monopolie aangetast.

Op 21 januari 1794 verscheen B. Gelink, "Burger en inwoner alhier" in de vergadering van de Magistraat en verzocht "octrooij van wekelijks op Maandag van hier op Zutphen met de karre te mogen varen". De Magistraat was kennelijk verrast door dit verzoek. Het verzoek werd niet direct geweigerd met een beroep op oude resoluties, maar er werd besloten en "de Heren in loco verzogt om zoo ten opzigte van opgemeld verzoek, als mede ten opzigte van het reijzen van zogenaamde koopmans boden" van advies te dienen. De Heren in loco waren

de burgemeesters die in Groenlo woonachtig waren nl.Abbinck, Wijginck en ten Cate. Gevraagd werd hun advies voor de eerstvolgende complete vergadering van de Magistraat. De Heren achtten het dus wel een aangelegenheid waar een complete vergadering zich moest inlaten. Hoe het advies van de Heren in loco is uitgevallen wordt niet meer vermeld.
Een tweede poging om het monopolie te doorbreken werd enkele maanden later ondernomen. Achter deze poging stond de Magistraat van de stad Zutphen, de hoofdstad van de Graafschap, en ze had dan ook succes. Op 17 maart 1794 was er een schrijven binnen gekomen van de Magistraat van Zutphen met daarbij een copie van een "request van de voerlieden het wagenveer binnen de stad Zutphen bedienende" met het verzoek aan de Magistraat van Groenlo "om gedurende de vijf wintermaanden éénmaal, in de zomermaanden twee maal 's weeks met een postwagen van Zutphen, langs Lochem en over Borculo en Groenlo naar Wenterswijk te rijden". Het verzoek houdt verder ook in "die post route voor één jaar op de proef te mogen nemen en een ontheffing van alle tol en weggelden binnen deze stad en jurisdictie". De Magistraat besloot hier over nader te willen delibereren. Het nadere beraad heeft niet lang op zich laten wachten. Een week later op 25 maart is de Magistraat weer vergaderd nu onder voorzitterschap van de pas benoemde van Heeckeren tot Zuideras, en wordt besloten aan de Magistraat van Zutphen te schrijven "dat Haar Weledele en Achtbare zeer genegen zijn om alles wat eenigsints tot gerief en nut van de correspondentie (de betrekkingen) tussen wederzijdse ingezetenen zal kunnen verstrekken te contribueren" (daartoe bij te dragen). Wel is men van mening dat nog nader overleg nodig is "ten opzigte van de wagenvragte". Zolang er geen o-verleg heeft plaats gehad zal "de verzogte vrijheid van tol binnen dese stad en schependom worden geaccordeert".
Op 5 april al krijgt de Magistraat uit Zutphen bericht dat "met het rijden van de postwagen van Zutphen op Wenterswijk op Maandag den 7 April a.s. een aanvang zal worden gemaakt. Daarbij wordt nog de verzekering gegeven "dat de voerlieden zich voorlopig met alle inschikkelijkheid hebben te gedragen

naar de ordonnantie die in het veer van Zutphen op Harderwijk" van kracht is, totdat een definitieve regeling is getroffen. De zaak heeft al gauw zijn beslag gekregen: op 22 juli 1794 brengt de Heer van Heeckeren van Zuideras "een project reglement en vragtlijst op de Postroute over de steden Lochem, Borculo en Groenlo op Wenterswijk" ter tafel en is dezelve ter bestudering overgenomen.
De oorlogstoestand met Frankrijk en de oproerige beweging van de Patriotten in het hele land maakte het noodzakelijk dat de "hoge overigheid", het Hof Provintiaal, zich richtte tot de Magistraten dezer Provintie "om een wakend oog te houden op alle verdagte personen -in zonderheid op de publique postwagens, Vheeren en Postcomptoiren".
Ook de Grolse Magistraat ontving op 19 aug. 1794 een dergelijk schrijven van het Hof: "om een wakend oog te houden op alle onrustige en voor den gemeenen welstand schadelijke lieden welke door het misleiden van de goede ingezetenen, dezelve van hunne ware belangens verliezen en zoveel mogelijk tot den vijant over tehellen, daartoe gebruikende allerleij uitstrooijsels (waaronder mede begreepen het met opzet verspreiden van valse tijdingen van een aannadering of inval van den vijant) laster geschriften, allerleij oproerige geschriften welke onder het voorwendsel van leesgezelschappen worden voor gelezen en alzo onder de gemeente verspreid ten eijnde diergelijke personen in deze stad en jurisdictie gevonden wordende daartegen doeltreffende (efficacieuse, staat er) maatregelen te neemen".
Twee dagen later volgen de doeltreffende maatregelen van de Magistraat: wat betreft het "wakend oog" wordt gemeente bode gelast op alle vreemde en verdagte personen de nodige attentie te geven, daarbij "agt te geven op alle publique postwagens, vheeren etc."
Uit deze laatste maatregel, de laatste die de oude Magistraat zal nemen, blijkt wel dat de verbindingen van de postwagens nog intact zijn. En al was Zutphen een van de uitgesproken Patriotten steden in de ijssel-vallei, zal ook het veer van hier op Zutphen wel gefunctioneerd hebben en zal Jan Hallers zijn wekelijkse rit naar en van Zutphen volbracht hebben.

De Municipaliteit Groenlo.

Tussen deze 21 aug. en 8 sept. is door "gecommitteerdens uijt de Burgerij" een nieuw stadsbestuur gekozen dat zich de municipaliteit gaat noemen, te weten de Heren Heijdenrijk, Egberts, Hummelink, te Rae en Struij.
Na sept. 1801, na de zoveelste staatsgreep, wordt een nieuwe Staatsregeling van kracht die met zich meebracht een terugkeer tot de toestand van vóór 1795. Zelfs vele voormalige regenten kregen weer bestuursfuncties. Dit was echter in Groenlo niet het geval. De in 1794 gekozenen bleven aan het bewind, met uitzondering van de Heren Egberts en Strui, die vervangen werden door de Heren J.H. Batenburg en A.D. Wentholt.

En Jan Hallers karde voort.

In de loop van deze roerige jaren heeft Jan Hallers zich als postmeester weten te handhaven. Dit is niet iedere overheidsdienaar gelukt: zo is b.v. de gemeente bode Pieters afgezet en niet meer aan de slag gekomen. Of de postmeester Prinsgezind is geweest of Patriot blijkt nergens. Pas als de binnenlandse politieke stormen geluwd zijn, horen we weer van hem. Op 8 maart 1803 wendt hij zich tot de Magistraat met het verzoek om "eenige onderstand ter vergoeding van 't verlies van zijn paard". Hij krijgt als voorschot "het jaartractement met ult. van Decemb. te verschijnen", maar wel onder voorwaarde dat "hij de agterstandige landpagt aan 't kleermakers enlaken koopers gilde ten spoedigsten zal voldoen".
De afbetaling van de achterstallige pacht schijnt wel enige zwarigheid met zich meegebracht te hebben -of had de aanschaf van een nieuw paard te veel van de finantiele draagkracht van de postmeester gevergd? In ieder geval, op 12 juni 1804 zien we Hallers op nieuw in de Magistraats vergadering verschijnen, en vraagt hij opnieuw als voorschot "het half jaar tractement zo met ulto. Decemb.komt te verschijnen", om daarmee de verschuldigde landpacht te kunnen betalen. Het verzoek wordt ingewilligd en "daartoe de nodige ordonnantie geslagen", de oude terminologie van vóór 1795 d.w.z. opdracht verstrekt aan de stadsrentmeester om uit te betalen.

De portiers/postmeesters gasten

Nu er na 1801 zoveel in zijn oude vorm was hersteld, meende postmeester Hallers stellig ook dat zijn oude privilegie en rechten weer van kracht waren geworden, in dit geval "het ophalen der gewoonlijke gasten binnen deze schependom zo jaarlijks als Postmeester te voren heeft genoten". Die gasten waren het aantal korenschoven waar hij volgens de oude orde recht op had en die door de boerderijen van het stadsgasthuis moesten opgebracht worden.
Op 31 juli 1804 probeert Hallers zijn vermeende recht te krijgen en verzoekt bij de Magistraat "om assistentie van de (gemeente) bode tot het ophalen der gewoonlijke gasten binnen desen schependom". Dit verzoek "wordt provisioneel (voorlopig) gewezen van de hand", en de voorzitter Hummelink, wordt verzocht "om denzelven te adhorteren (aan te sporen) om voor dit maal zig van 't ophalender voorsc. gasten te onthouden". Hallers krijgt wel de belofte dat hem "wegens gemis van gem. gasten eene behoorlijke en geevenredigde schadeloosstelling zal worden bezorgt".
Klaarblijkelijk om de Heren van de Magistraat aan hun belofte te herinneren, komt Postmeester Jan Hallers op 13 nov.1804 weer ter vergadering van de Magistraat, en wel met "een lijste van Burgers en ingezetenen dezer stad en schependom welke voormaals Portiersgasten hebben gegeven". Hij verzoekt nogmaals de Heren de schadevergoeding "hem belooft en versproken" te regelen.
Tussen 13 nov.1804 en 26 juli 1805 is Hallers overleden, zoals blijkt uit hetMemorie en Resolutie boek onder 26 juli 1805.
Op die datum heeft het Raadslid Hummelink ter vergadering verklaard dat vóór tot ander zaken over te gaan (o.a. de eventuele benoeming van kapelaan Borchert tot Rector van de Latijnse School) hij verwachtte dat het al twee jaren lopende verzoek van de inmiddels overleden Postmeester Jan Hallers, "afgedaan en aan billeke en regtmatige remonstrantien (bezwaren) en doleancien (klachten) van gem. Postmr. gehoor gegeven worden".
Het ging nog steeds om die omstreden korenschoven waar de postmr. "conform zijn acte van aanstelling recht op had, en

waarin hij verlangde "gemaintineert "(gehandhaafd) te worden. Hummelink stelt voor het beschikkingsrecht over de gasten "wederom aan de stad te brengen" en "aan denzelven (=Hallers) te doen verblijven" en "al zodane middelen als nodig zijn en dienstig zullen bevonden worden, in 't werk te stellen". Dit is een hele mond vol, maar komt erop neer alles weer in zijn oude toestand te herstellen.
Dw Magistraat heeft een oplossing voor de moeilijkheden gevonden die klaarblijkelijk de eisende partij, de Wed. Hallers, voldoening heeft geschonken en waarbij ook tot welwillendheid en waardering voor wijlen Hallers kan worden geconcludeerd. Wel wordt duidelijk gesteld dat erhier geen sprake meer kan zijn van strict recht op privilegies want deze zijn "sedert den jare 1795 vervallen en afgeschaft". Maar voor "ditmaal eens, zonder consequenties", is de Magistraat bereid "tot dedomagement (schadeloosstelling) eene summa van twintig guldens van stadswege" toe te kennen en daarbij "eene quijtscheldinge of kortinge van 25 guld van sodanen Capitaal ad één honderd guld. als wijlen de Postmr. J. Hallers van 't gasthuis volgens gerigtelijke schuldbekentenisse heeft genegotieert en opgenomen".
Tot zover het resultaat van het onderzoek van de Memorie en Resolutie boeken van de Magistraat van de stad Groenlo. Samenvattend meen ik te kunnen zeggen dat de postverbinding op Zutphen aanvankelijk een beperkt lokaal monopolistisch karakter had, dat van het begin af aan aangetast werd door de "bij-karren" en in de tijd van de Bataafse Republiek practisch verdween, en tenslotte in de Postwet van 1850 weer monopolie werd, maar nu van de Staat.

P.C. Engel, O. Carm.

Uit: de Memorie en Resolutie boeken van de Magistraat van de Stad Groenlo.

DE GROLSE VISSERIJ.

Het oude Vis-recht.

Op 7 juli 1690 moest voor de Magistraat van Groenlo, te weten de presente Leden Holbarent, Kerckhof, Huetinck, Eibergen en Schalen op het matje komen Harmen van der Hardt. Hij wordt ervan beschuldigd op 3 juli j.l. de Heer Burgemeester Huetinck gestoord te hebben toen deze "in de grafte alhier was vissende door 't smijten van kluiten en steenen in het waeter". Daarover ondervraagd bekent Harmen dat hij dat inderdaad gedaan heeft, echter niet uit boosaardig opzet, maar 'spots wijse om de vissen te beter int net te jaegen". Nadat de Heren nog andere vissers gehoord hebben, verklaren zij van een dergelijk "affront (smaad) een uyt de leden van haer vergaedering geschiet (aangedaan) niet connen laeten voorbij gaen", Van dergelijke grapjes zijn de Heren niet gediend en de "speelse" Harmen wordt veroordeeld tot een boete van 5 golt guldens, "binnen tweemaal 24 uyren te betaelen". Schiet hij daarin te kort dan wordt de boete verdubbeld en blijft de delinquent verder ter beschikking van de Magistraat. De edelachtbare Heren waren er duidelijk opgesteld hun eer en aanzien niet te laten aantasten door stenengooiende kwajongens. Daar was de visserij een te serieuse zaak voor! Hoe serieus, blijkt wel uit de toevoeging in de tekst dat de Burgemeester Huetinck daar aan 't vissen was "volgens accoort met de Heer Graef van Flodrop over de fortificatien en wercken deser stadt ingegaen". Nu was deze Heer Graaf van Flodrop de toenmalige Heer van de Heerlijkheid Borculo en als zodanig had hij 't visrecht in de wateren rondom Groenlo, precies volgens het koop contract van 25 Mei 1236, waarbij Hendrik de Heer van Borculo de "curtis" ('t gebied) Groenlo verkoopt aan Otto Graaf van Zutphen en Gelre. Daarbij werd de bepaling gemaakt dat "het water zal van ons zijn (=Graaf Otto) als vrij erfgoed, met deze conditie erbij dat wanneer wij (=Graaf Otto) niet in

Groenlo zijn, het water in beheer zal zijn van Heer Hendrik (=van Borculo) zodat hij daarin kan vissen voor eigen nut". Burgemeester Huetinck, klaarblijkelijk goed op de hoogte van de oude documenten van de stad Groenlo had zich persoonlijk veilig gesteld door een accoord te sluiten met Graaf van Flodrop aan wie het visrecht toekwam.

Ten profite van de stadt.

Of de visserij in de grachten en andere wateren om Grol een winstgevend bedrijfje was is niet vast te stellen. Maar dat het een begerenswaardige bezigheid was blijkt wel, uit het feit dat op 15 mei 1700 Burgemeester Volmer in Den Haag bij de Heren Raden van State een request indient met het verzoek "de fortificatien, graften en wercken der stad ter dispositie (beschikking) van de Magistraat te stellen "ten profite van de stadt". De Heren Staten hebben geen bezwaar gemaakt -Grol was immers al gedemilitairiseerd- en het verzoek was toch ook ten profite van de stadt". Wat dat profijt voor de stad dan ook mocht zijn, de burgers mochten hun koebeesten laten grazen op de stadswallen tegen de betaling van enig weidegeld, maar van de grachten moesten zij afblijven, het profijt daarvan reserveerden de leden van de Magistraat voor zich zelf.

Privilegie van de Magistraat.

Op 13 April 1701 besluiten de presente leden van de Magistraat: Schalen, Volmer, Gelder, van der Hardt en Holbarent dat "de stads wallen en graften van nu af sullen sijn en blijven tot dispositie (beschikking) van de Heeren van de Magistraat waerover oock in reguarde (met betrekking tot) van 't vissen door anderen in de graften aenstaende Sondagh bij publicatie verbot sal worden gedaen". Dat visverbod zal jaar in jaar uit worden afgekondigd tot aan de tijd dat er aan de monopolies en voorrechten van de Heren van de Magistraat een radicaal einde wordt gemaakt in de tijd van de Bataafse Republiek (1795).

Nymant sal in de stadsgraften moghen vissen.

Zo lezen we onder 29 sept. 1702 de resolutie "dat niemand onder dechmantel van consent (toestemming) van dese off genen van de Heren van de Magistraat in de stadsgraften sal moghen vissen tensij met generale toelating van de gesaementlicke presente

Heeren in de stad sijnde". Dus algehele toestemming van alle leden is vereist, geen vriendjes politiek.
Een nauwkeuriger omschrijving van het vis-verbod vinden we in de resolutie van 23 april 1701 gepubliceerd: "dat niemant sigh soude onderstaen('t wagen) met enigerhande netten of visgetuigh in de Graffte off andere wateren hetsij bij dages offte naghte te vissen van den 1 Maij tot den laetsten Junij bij poene (op straffe van) bij 't Lantsplacaet daarover geemaneert (=bekend gemaakt). Hier is het visverbod niet meer een zuiver plaatselijke aangelegenheid door de plaatselijke Magistraat uitgevaardigd, maar een duidelijke verwijzing naar het Lantsplacaet uitgevaardigd door de Staten van Gelderland, en daarmee meer gezag hebbend. Ondanks de herhaalde verbods bepalingen schijnt het klandestien vissen door te gaan, ook al worden de straffen op overtreding fors verhoogd zoals de Resolutie van 30 Juni 1714 duidelijk maakt "dat van nu voortaan niemant sonder consent van de Heeren van de Magistraat met eeniger hands netten, angelen off eeniger hande andere diergelijke vis gereetschap in deser stads grafte sal moghen vissen op verlies der selver netten off nader gereetschap en een boete van 25 Golt gulden door de contraveneurs (de overtreders) te verbeuren".
Op papier lijken de visserij-belangen van de Heren van de Magistraat wel veilig gesteld te zijn, maar een andere zaak was het aan de verbodsbepalingen de hand te houden, en daaraan schijnt het wel gehaperd te hebben.
Om dan aan die voor de Heren van de Magistraat onprettige toestand een eind te maken wordt in de Magistraats vergadering van 26 oct. 1716 besloten daar effectieve maatregelen voor te treffen.
"De privatieve competentie van de Magistraat"
De Heren leggen eerst het beginsel vast dat "de visscherije in de stadsgraften alhier gelijk als in andere steden privatieve competeren an de Magistraat"(d.i. enkel en alleen rechtens toekomen aan).Zo wordt dus het "ter profite van de stadt" van 15 mei 1700 uitgelegd: het profijt van de stad dat zijn wij, de Heren van de Magistraat en zij voelen zich sterk in hun stand-

punt omdat het ook de uitleg is in andere steden in gelijke omstandigheden. Vervolgens wordt vastgesteld dat "de ervaerentheid (de ervaring) dagelix (leert) dat sommige van de borgerije alhier sig konden laeten gelusten (de verleiding niet kunnen weerstaan) om met netten en andere vis-gereetschappen de vis uyt de gragte te vangen en alsoo die visserije te ruineeren".
Dat ondanks alle verboden, "eenige van de Borgerije clandestien daarin volhardeden" en dat wel omdat "het verbot niet nae behooren wierde geexecutiert"(de hand aan gehouden), die toestand van onzekerheid was volgens het inzicht van de Heren te wijten aan het feit dat door "Haar Ed. en Achtbr. over de visserije nog geen besteek van verdeylinge gemaakt was"(= nog geen verdelingsplan was opgesteld).

"Het besteek van verdeylinge"

Daarom wordt besloten het viswater "tot wegneminge van sodane deorders (wanorde) ende tot meerder vigilanite (waakzaamheid) tot conservatie (behoud) van de visserije in de stadsgragte alhier" onder de leden van de Magistraat te verdelen, en wel "in drie portien". De afbakening van de drie percelen gracht-water geeft een beeld van de situatie zoals die in 't begin van de 18de eeuw was. Het blijkt dat er nog altijd slechts drie toegangswegen tot de stad zijn: de Beltrummer poort, de Nije Poorte (richting Eibergen) en de Lievelder poort. De toegang van buiten af tot de poorten werd gevormd door een dam dwars door de graCHT HEEN. Hetgeen -men was er zich van bewust- de doorstroming van het water belemmerde. Een plan tot aanleg van bruggen voor de poorten bestond, en was al in staat van verwerkelijking wat betreft de Beltrummer poort. Behalve de drie poort-dammen blijken er ook nog andere aanwezig te zijn, maar de plaats ervan wordt niet aangegeven. Alle dammen zullen zullen doorgegraven worden -wat al gebeurd is bij de Nije Poorte- om een behoorlijke doorstroming van het water te bewerken.
De verdeling in "drie portien" viel uit als volgt:
Voor de Heren Volmer en Holbarent "voor haar leven om te vissen voor haer beijden sullen hebben en behouden den hoek van den

hoff van de Heer Holbarent tot aan den dam van de Nieuwe Poorte, voorts van den dam van de Beltrummer poorte tot an den dam agter de windmolen streckende op het eijnde van de Wed. Cobemeijers land. De tweede portie was voor de heren burgemr. Eijbergen en Schalen: "sullen hebben de visserije in de gragte van den dam van de Nieuwe Poorte tot ... aan den dam tegens het galgenbolwerk streckende op Hendrick Willinck hoff".
De derde portie waren "de overige hoeken van de stadsgragte die tussen Haar Ed. en Achtbr. in gemeenschap" benut mochten worden "dit nogtans met dien verstande dat alle dammen en lijdammen, soodanig sullen opgegraven worden dat de wateren een behoorlijke doorstroominge en correspondentie sullen kunnen hebben soo en als bereits aan de Nieuwe Poorte is". Deze laatste conditie zal jaren later nog aanleiding tot spanning geven in de Magistraat.
De plaats aanduiding moet voor de betrokkenen wel duidelijk zijn geweest. Voor ons blijft de vraag: waar lag de hof van Holbarent en 't land van de Wed. Cobemeijer, welk van de bolwerken was 't galgenbolwerk en waar lag de hof van Hendrick Willinck?
Ten slotte wordt bepaald dat alle overtreders gestraft zullen worden met een zware boete "ten gemeenen profijte" van de Haer Ed. en Achtb. die dus de Heren in hun zak konden steken.
Ook wordt nog burgemr. Eijbergen verzocht: "vermits an de Beltrumpoorte een brugge wordt gemaakt ... om soo ras immers mogelijk te besorgen dat an de Lievelder poort gelijke brugge worde gemaakt". Die bruggenbouw is een geschiedenis op zich en van heel lange asem zoals uit de Memorie en Resolutie boeken is op te maken.

<u>Otters in het viswater.</u>

Het menselijk-mogelijke scheen nu wel gedaan te zijn om de visserij in de stadsgrafte veilig te stellen. Maar Moeder Natuur had ook nog iets in petto waardoor de hele opzet in duigen dreigde te vallen. In het jaar 1719 was er zo'n menigte otters in de grachten komen opdagen "waardoor de visserije geheel geruineert soude worden ende dat seer te dugten stonde indien daerinne niet voorsien worde, dat dat pernicieuse (gevaarlijke)ongedierte

tot groot naedeel ende ruine der visserije in dese stad en schependom soude strecken".
Wat daar tegen te doen? Er wordt besloten een premie in te stellen van een halve daalder, te betalen aan "al die geene die een otter in dese stad en schependom komt dood te schieten en denselven aan de praesiderende burgemeester vers en leeuw (nog warm) komt te vertoonen of ander bewijs komt bij te brengen dat hij die in dese stad en schependom geschooten heeft". (6 Januari 1719)

"Entvogels in de stadsgrafte"

Jaren later horen we van een andere bedreiging van de visstand in de grachten van Grol. Op 18 Maart 1728 brengt Burgemr. Schalen als voorzitter van de Magistraat vergadering op tafel "dat Sijn Weled. in ervaeringe waar gekomen (ervaren had) dat niet alleen op de gemeene straten verscheijden entvogels (eenden) wierden gevonden, maar selfs deser stads grafte waardoor de visserije wierd e geruineert". Om dit euvel te bestrijden wordt vlot besloten "dat niemant eenige entvogels op de gemeene straten of deser stads grafte sal mogen houden op poene (straffe) dat de contraveneurs (overtreders) voor yder entvogel sal moeten betaelen een goltgulden.
Een ander bezwaar dat Sijn Weled. te berde brengt is "dat sulcke grote mestvaalden wierden gemaakt die slefs wierden geset over de geuten op de straten, of hier niet in eenige voorsieninge behoorde gedaen te worden". Het is maar terloops ter tafel gebracht, maar het hoorde bij het 18de eeuwse Grol.

De dammen in de stadsgracht

Het visserij-besluit van 26 oct.1716 (de verdeling van de visgronden) gaf enige jaren later (aug.1720) aanleiding tot een onverkwikkelijke situatie binnen de Magistraat zelf. Er was indertijd besloten dat alle dammen in de gracht doorgegraven moesten worden. Maar na vier jaar was er nog niets aan gedaan. De Voorzitter Schalenstelt nu aan de orde of daar niets aan gedaan behoorde te worden: "off daermede niet behoorde vervaeren te worden". Na overleg krijgt Burgemr. Holbarent de opdracht op samen met de stads rentmeester Starinck de dammen te laten doorsteken, "en met eenen een brugge op den dam aan

de Lievelder poorte te maken". Maar als dat ook weer op de lange baan mocht worden geschoven, dan protesteren de Heren Schalen, Veldinck en Hummelinck "met verclaeringe dat sij niet van plan sijn sich te houden aan de Resolutie van den 26 Oct. 1716 en de daerbij gemaakte verdeijlinge der visserije maer datsoo lange door malkendern willen vissen todat aen die meergemelte Resolutie sij voldaen". Burgemr. Holbarent op zijn beurt verklaart dat hij zich niet in zeijn recht wil laten aantasten en zegt dat "hij sig stiptelijck wil gedraegen nae de teneur (strekking) van de Resolutie van 26 Oct. 1716. en dat hij "ten cierlijkste (plechtig) protesteert indien ymant in Sijn Ed. toegedeilde portie mogte komen vissen, daer over sijn actie reserverende". Het dreigement vanuit de Magistraat heeft wel geholpen al heeft 't veel geduld gekost voor de bruggen er lagen.

Gewijzigd visverbod.

De Magistraat blijft zorg dragen dat de visserij op peil blijft. Ter vergadering van 4 maart 1722 stelt de voorzitter Burgemr. Volmer voor, het absolute visverbod weer uit te vaardigen, "terwijle de vis begon te dcharen" (de paaitijd aanbrak) en de verboden tijd te wijzigen "terwijl voor desen den tijt (van 't verbod) sijn aanvanck nam met den 1 Maij en eindigde met den 25 Julij, off niet behoorde verandert te worden". Op grond van de waarnemingen van Burgemr. Volmer gaat men accoord met het voorstel zo "dat van nu voortaan het verbot sijn aanvanck sal neemen met den 1 Neert en eindigen met de laatste Maij". Een desbetreffende publicatie wordt gedaan door de stads secretaris M. Iserloe op 4 maart 1722 met de strafbepaling erbij van in beslagname van 't visgereetschap en een boete van 10 goltgulden. En zo blijft het doorgaan, maar ook de clandestiene vissers blijven actief. In een officiele publicatie van de Magistraat van 13 oct. 1728 luidt het: "dat niet tegenstaande de Lands en Quartierlijke placaeten, en voort Haar Weled. en Achtbr. particulier gedaene publicaties ..... enige inwoonders ingesetenen en buiten luiden soo politique (burgelijke) als militair sig niet komen te ontsien (het durven wagen), jae selfs tot jagen en visschen onberegtigt de jagt te exerceeren (uitoefenen) en

vissen te vangen... So ist dat Haar Weled. en Agtbr... nogmaals een yder op het serieuste willen hebben gewaarschoud en geinterdiceert (verboden) eenig wilt de schiten te vangen of eenige visserije te exerceeren". Tegelijkertijd machtigen zij allen die gerechtigd zijn te jagen of te vissen "so daene stroopers haere honden dood te schiten, weituig en snaphaenen visgereetschappen te ontneemen, en sulx alles tot derselver voordele".

De geduchte stroper de Cadet Wijdenbroeck

Dat het illegale vissen niet alleen een liefhebberij was van enige burgers, maar ook bij militairen 'n geliefde bezigheid was waarvoor men bereid was risico's van boete en in beslagname te nemen, komt duidelijk naar voren in het geval van de Cadet Wijdenbroeck. Hij moet wel een geducht stroper zijn geweest, maar zijn fraaie cadetten uniform maakte hem niet onaantastbaar voor de Magistraat van de stad Groenlo. Hij wordt beschuldigd "soo van jaegen in deser stads Jagt als vissen in deser stads visserije" en dat nog wel "sonder daartoe beregtigt en gequalificeert te sijn" (zonder jacht- of vis-acte).
Binnen gekomen zijn er "verscheijdene klagten over en van wegens het continuele (voortdurende) vissen in dese stads en schependom visserijen waardoor de visserije ten eenenmaal is en nogh dagelix wordt geruineert". Het besluit van de Magistraat kan dan ook niet anders uitvallen dan "desen cadet Wijdenbroeck doen interdiceren (verbieden) en goedelijk waarschouwen van sig in 't toekomende soo van Jaegen in deser stads Jagt als vissen in dese stads en schependom visserijen te onthouden".
Deze Resolutie zal aan de betrokkene officieel worden medegedeeld en ook dat de boeten "waarin hij reets vervallen is, soo ter respecte (wat betreft) het jagen als vissen gehandhaafd blijven. De stadsbode Stephen Jan Wijnants verklaart op 19 aug. 1732 de tekst van deze Resolutie aan de Cadet Wijdenbroeck bekend gemaakt te hebben. Of het veel geholpen zal hebben?
Aldus de maatregel van de Heeren van de Magistraat: van Heeckeren, Hummelinck, Holbarent, van Essen, Loeben Sels en Bom, "tot voorkominge en mijntie (maintenue, handhaving) van desselfs visserije en opdat deselve niet verder moge geruineert en vernietigt worden".
Het vis-monopolie van de Heren van de Magistraat van de stad Groenlo staat nog stevig.... op papier.

P.C.Engel O.Carm.

GROENLO IN DE VERTE

De heelmeesters en hun zorgen.

In een in dit kader gepubliceerd verhaal in 1978 over diverse stads heel- en vroedmeesters in de negentiende eeuw (dat slecht uit de verf kwam met 54 typfouten), hierbij een voortzetting. Het verhaal werd afgesloten met de tijdelijke benoeming van heelmeester Ellerbeck de Jonge als armendokter op 30 Juli 1856. Deze benoeming gold totdat er zich een geschikte medicinae doctor zou aanmelden. Ellerbeck die volgens diverse publicaties een goede naam had als ziektebestrijder in Eibergen, was geen volledig bevoegd arts, zoals in die tijd werd voorgeschreven. Deze bevoegdheden golden uitsluitend de medicinae doctor. Ellerbeck mocht zich slechts heel- en vroedmeester noemen.

Op 11 Februari 1859 besloot de stadsraad de diensten van Ellerbeck op te zeggen. In de vacante plaats kon worden voorzien door de artsen Batenburg en Schindler te verzoeken de armenpractijk waar te nemen voor onbepaalde tijd. Schindler was na zijn ontslagaanvrage in Mei 1855 als armendokter, blijven practiseren in Groenlo als particulier arts. Beide stemden toe. Het stadsbestuur voegde er echter aan toe dat "later bij het inkomen der rekeningen te zullen beoordelen of op dien voet, al dan niet zal worden gecontinueerd".

Op 3 April 1860 stonden de ingekomen rekeningen op de agenda, met als tekst: " tengevolge van de opdragt der armenpraktijk aan de Heeren Batenburg en Schindler naar aanleiding van het besluit van 11 Februari 1859 verschaft, er onlangs zijn binnengekomen de volgende rekeningen:

Van de Heer Batenburg van 11 Februari 1859 tot 31 Dec.1859		ƒ 56,10
	Wittermans apotheker	" 103,03
	Schindler	" 262,75
Batenburg van 1 Januari tot 13 Febr.1860		" 12,90
gelijke data :	Wittermans apotheker	" 17,30
	Schindler	" 16,90
Zijnde tesamen voor een rond jaar		ƒ 468,98

Komende bovendien noch aan Dr. Ellerbeck te Eibergen van
1 Januari tot 11 Februari 1859 ƒ 18,20
tesamen " 487,18 ".

De stadsraad stelde onmiddellijk vast "welke deze som bij vroegere jaren vergeleken eene aanzienlijke verhooging van kosten van dien aard daarstelt", waarbij werd opgemerkt "dat deze wijze van handelen op al te kostbare voet is ingerigt".

Om de kosten te drukken werd het raadsbe-sluit van 11 Februari 1859 ingetrokken en voorgesteld "de armenpractijk voor een jaar bij wijze van proef op te dragen aan doctor Batenburg (de go-edkoopste) welke zig bij voorkomende gelegenheid met een heel- en verloskundige omtrent de behandeling van zaken zal hebben te verstaan".

Batenburg werd per bode verzocht op de vergadering te verschijnen en accepteerde ter plaatse de voorwaarden.

Na de regeling voelde de stadsraad zich sterk genoeg op de ingediende nota's te beknibbelen als volgt: ten aanzien van Batenburg en Wittermans werden posten afgetrokken "weegens behandeling en levering aan armlastigen van elders " groot ƒ 133,88. Van Schindler ƒ 59,10 "weegens gemis aan order en eveneens weegens behandeling van armlastigen van elders"met als namen: Oldenkotte, Wed. Greuliker, W. Mensink, Schoman, Maas, Bongers, Polak, Kalf, A. Meyer, L. Rensen, zoodat voor Schindler ƒ 203,65 overblijft". De stadsrekenmeesters kwamen op de totaalkosten van ƒ 335,23. Het gasthuis gaf als bijdrage ƒ 75,- , zodat als bedrag resteerde ƒ 280,23. Bovendien had Ellerbeck nog te vorderen ƒ 148,10 over het jaar 1858 "weegens verpleging van bedelaars en kolonisten". Het gasthuis leverde hiervoor ook een bijdrage van ƒ 75,-.

Batenburg hield de armenpractijk al na twee maanden voor gezien. Hij bedankte voor de eer per brief van 2 Juni 1860. Wel was hij zo netjes oplossingen aan te dragen. Hij stelde voor bij het maken van een nieuwe keuze ook in de chirurgie en verloskunde te voorzien. De stadsraad sprak over de ondoelmatigheid van de situatie en verzocht Batenburg aan te blijven tot er een oplossing was gevonden. Een deel van de

raad stelde voor voortaan geen vergoedingen uit de stadskas te verstrekken, omdat er meerdere dokters waren, die ieder voor zich moesten zorgdragen dat ze hun centen binnenkregen. Ondanks deze voorstellen werd er toch een armendokter aangezocht in de Haarlemse courant en het Algemeen Handelsblad, met als beloning ƒ 150,- uit stadskas en ƒ 100,- uit het gasthuisfonds. Op de advertentie reageerde J. Daams uit Nieuw Loosdrecht. De stadsraad berichtte hem dat "onder beding dat deze benoeming eerst dan definitief zal zijn, zoodra op wettige wijze is gebleken, dat de drie bedoelde vakken (door Batenburg voorgesteld) gezamentlijk vermag te worden uitgeoefend". Daams kwam naar Groenlo.

Of zijn komst werkelijk verbeteringen inhielden voor de gezondheidssituatie mag minstens twijfelachtig zijn. Op 2 Juli 1861 behandelde de stadsraad een brief op poten van het "Parochiaal armbestuur" waarin verbeteringen werden geeist "betrekkelijk de geneeskundige behandeling van mindervermogenden en armen". Onmiddellijk besloot de raad dokter Daams ƒ 50.- extra uit te keren over het tweede halfjaar 1861, mede als gevolg van opmerkingen door het parochieel armbestuur. De stadsraad besloot Daams meer uit te keren "zulks ter voorkoming van alle questiën uit de afgifte van zoogenaamde doktersbriefjes voortgevloeid, waardoor Z.Ed. alsnu moet behandelen, niet alleen binnen de gemeente gevestigde armen, maar tevens alle personen welke hulp inroepen en zulks met bijlevering van medicamenten, zonder iets te mogen verhalen op die geene welke uit eenige armenadministratie worden of zijn bedeeld. Hiervan blijven uitgesloten de behoeftigen elders van domicilie van onderstand hebbende". Dokter Daams kreeg het dus wat gemakkelijker en hoefde voortaan bij behandeling niet meer na te gaan en op te geven of de betreffende patiënt door de stad, het parochieel armbestuur of kerkvoogdij werd bedeeld met het hoogst nodige.

Op aandringen van het Katholieke kerkbestuur besloot de stadsraad December 1862 een vroedvrouw aan te stellen.

Er waren 4 sollicitanten waaruit mej. Wilhelmina Meyer op 22 December 1862 werd gekozen. Ze toonde een diploma en het jaarsalaris bedroeg uit stadskas ƒ 40,- en ƒ 60,- uit de gasthuisfondsen.

Sinds 1862 verdwenen de artsen Batenburg en Schindler uit Groenlo. Deze gang van zaken veroorzaakte opnieuw stagnaties in de gezondheidszorg. De stadsraad moest zich op 22 December 1864 opnieuw buigen over dit probleem, vooral naar aanleiding van een brandbrief over dit onderwerp door de bewoners van Groenlo, die "tegen het ondoelmatige wat de tegenwoordige regeling van het geneeskundige vak betreft, als zijnde thans slechts eenen practiserende genees- heel en verloskundige in dese gemeente gevestigd, terwijl er ten vorige jaren nog verscheidene doctoren alhier de practijk uitoefenden, waardoor ruime keuze bij oogenblikkelijk overkomende ongesteldheden bij afwezigheid van den stads heel eb verloskundige (J. Daams) bestonden".

Het is in onze tijd volstrekt onvoorstelbaar waarmee de stadsraad van toen het probleem trachtte op te lossen. Burgemeester en Wethouders stelden de raad voor "om die toestand te verbeteren den raad te moeten voorstellen de geldelijke bijdrage tot dusverre uit stadskas en de armenfondsen aan de heer Daams verstrekt te verminderen tot de helft, en om voor de daar uit voortkomende som eenen Medicinae Doctor of wel eenen tweede genees heel en verloskundige aan te stellen". Het voorstel werd met één stem meerderheid aangenomen. Tegen stemden de raadsleden Gantvoort, Weyn en Huyskes. Besloten werd dokter Daams van het besluit op de hoogte te stellen. Opnieuw reageerden een drietal artsen op een geplaatste advertentie n.l. During, Ruttenbeek en van Delden. Na stemming koos de stadsraad J.L. During afkomstig uit Asten. Toen echter During de voorwaarden onder ogen kreeg, bedankte hij. Op een later tijdstip zou hij toch de benoeming aanvaarden.

Tijdens de raadsvergadering van 18 Juli 1865 deelde de burgemeester mede dat het dagelijks bestuur er in was geslaagd

"een volgens ingewonnen informatie zeer bekwamen Medicinae Doctor en Heelmeester te kunnen krijgen onder voorwaarde dat hem voor de praktijk en bijlevering van medicamenten een honorarium van ƒ 500,- 's jaars worde te goed gedaan. Verder verlangt Z. Ed. eene benoeming van vijftien achtereenvolgende jaren, ten einde bij verandering van raadsleden geene nadeelige gevolgen voor hem zijn te vrezen, zullende hij van zijnen kant bij vertrek naar elders zes maanden te voren de regering daarvan kennis geven". De dokter was A. Münch te Anholt (Duitsl) "alsmede in de naburige Hollandsche Gemeenten praktiserende". Hij werd benoemd met als voorwaarde dat hij in Gelderland een examen moest afleggen. Er werd aan toegevoegd dat zijn salaris met ƒ 100,- zou worden verhoogd, als de huidige stads genees en heelmeester zou vertrekken. De benoeming zou gelden voor vijftien jaar "nalatigheid in de vervulling der aan het ambt verbonden verplichtingen of aanstotelijk burgelijk gedrag kan schorsing of ontslag ten gevolge hebben".

Münch maakte de vijftien jaar niet vol. Hij nam plotseling ontslag op 8 October 1871, en vertrok uit de gemeente.

Op één Maart 1872 werd de arts Bandijk Bastiaanse benoemd geneesheer te Utrecht. Burgemeester A.M.C. van Bommel stelde voor het salaris vast te stellen op ƒ 500,- per jaar. Weenink wenste ƒ 600,- vast te stellen onder voorwaarde dat de dokter ook de medicijnen aan de armen zou leveren. De burgemeester was van mening dat voor ƒ 500,- "zeer goed in de vacature voorzien kan worden". Het werd toch ƒ 600,- met raadslid Weyn tegen, mits het voorstel van Weenink doorgang zou vinden.

Op 27 September 1872 verzocht apotheker Wittermans de levering van medicijnen aan de armen te brengen op ƒ 300,- per jaar. Hij had problemen omdat hij behalve leveranties aan de armen ook leverde "aan lieden die ofschoon niet bedeeld toch wel onder de armen mogen worden gerekend. De vraag naar medicijnen door die lieden is veelvuldig en het is bij mij niet denkbaar dat deze worden betaald". Hij kreeg de gevraagde ƒ 300,- onder voorwaarde dat Wittermans castorium (wonderolie) en levertraan moest leveren tegen inkoopprijs.

Ook dokter Bandijk Bastiaanse hield het niet lang vol in Groenlo. Hij vertrok in de maand Augustus 1873 naar elders na anderhalf jaar te hebben gepractiseerd.

Opvolger werd J.L. During als stadsgeneesheer voor ƒ 800.- per jaar. Hij solliciteerde al in 1864. Hij verwierp toen de voorwaarden na benoeming. Zowel Bastiaanse als During werden bij hun benoeming tevens leden van de stedelijke gezondheids-commissie en curatoren van de latijnse school. During tegelijk met de kort te voren ingetreden Ds. K. Heringa. De benoemingen werden bekrachtigd op 5 November 1873.

Na de stichting van het ziekenhuis sinds Maart 1874 werden als ziekenvader J.H. Huyskes benoemd en als ziekenmoeder A. Assink op voorstel van het gemeentebestuur.

Op 29 Mei 1876 verzocht stadsdokter J.L. During zijn betrekking te "supprimeeren" (af te schaffen) en de stadsdienst in te voegen in de particuliere practijk echter wel met behoud van honorarium. Dit werd geweigerd. Kort daarop overleed hij in December 1876.

Op 18 December 1876 werd een opvolger benoemd. Er waren twee candidaten J.A.G. Batenburg die al in Groenlo woonde, en dokter Bodenstaf te Woensel. De burgemeester had met Batenburg gesproken. Hij wilde de practijk te Beltrum opgeven, en de practijk te Groenlo zo inrichten, dat hij altijd voor Groenlo beschikbaar kon zijn. Batenburg werd met algemene stemmen benoemd tot stads-heelmeester.

Na ruim drie jaar (Mei 1880) vroeg J.G.A. Batenburg ontslag wegens benoeming tot plaatselijk geneesheer te Soest.

Toen er over zijn opvolging werd gediscussieerd stelden burgemeester en wethouders voor "weegens schaarschte van geneesheren in den tegenwoordigen tijd, en de moeilijkheid om een geschikt persoon aan de dienst der gemeente blijvend verbonden te zien, de bezoldiging groot ƒ 800,- te verhogen tot ƒ 1000,-, wanneer het totaal van de inkomsten minder dan ƒ 3000,- bedragen". Als verplichting werd toegevoegd, dat in het eerste

kwartaal van ieder nieuw jaar een lijst moest worden ingediend met de inkomsten van het voorgaande jaar. Aangesteld werd de heer Daniël Johannes Besselink medisch doctorandus, arts te Utrecht. Hij ving zijn practijk aan op 24 Juli 1880, en werd tevens benoemd als lid van de gezondheidscommissie.

Vergeleken met zijn voorganger bleef hij geruime tijd in Groenlo practiseren. Besselink vertrok naar elders in Februari 1891 (Lichtenvoorde?).

Op 12 Augustus 1891 lag er een sollicitatiebrief naar de vacante post van C. Grebe de Haan te Rotterdam op tafel tijdens de raadsvergadering.(de titel stadsdokter was vervangen door het elegantere gemeentegeneesheer.) De brief was gedateerd 10 Juni 1891 en ging vergezeld met "aanbevelingsstukken", die zeer gunstig waren. Burgemeester Hesselink van Suchtelen wilde tot benoeming overgaan, echter de raadsleden Hassink, Nales en ter Bogt hielden de boot af met de bewering dat de gezondheid, na informatie, van Grebe de Haan te wensen overliet. Ze verzochten twee weken uitstel van een eventuele benoeming, en stelden voor "een hoogleraar in de geneeskunde aan een Nederlandsche Universiteit een onderzoek te laten instellen, waaruit zal blijken of hij tegen de vermoeienissen der praktijk bestand is." Of deze stellingname, die onzinnig lijkt, gebaseerd is op werkelijke informatie, dan wel op een ordinair verzinsel, (waarschijnlijk gebaseerd op onzekerheid omtrent zijn katholiek zijn) vermag de historie niet te achterhalen. Toen Grebe de Haan op de hoogte werd gesteld van de gang van zaken trok hij onmiddellijk zijn sollicitatie in. Tijdens de affaire kwam er nog een sollicitatie brief binnen van de arts J.F.F. Campbell te Haarlem. De burgemeester nam het initiatief en verklaarde "een man van groote bekwaamheden, een goed operateur, aan wien in de plaatsen waar hij vroeger praktiseerde de patiënten zeer gehecht waren." Hij verzocht stemming. De overrompelingstactiek van de burgemeester slaagde niet volledig. Er werden zeven stembriefjes ingeleverd, waarop drie met de naam Campbell, en

drie met "niet benoemen", en een blanco. De burgemeester verklaarde dat de drie briefjes deugdelijk waren ingevuld en dat de heer Campbell dus benoemd was. Echter de meerderheid van de raad kon opnieuw uitstel verwezelijken. Tijdens dit uitstel kwamen nogmaals drie sollicitaties binnen n.l. van H.J.L. Sicheren, arts te Leiden, P.F. Fleen te Anna Paulowna, en wat later R. Hol te Utrecht. Raadslid Immink wilde onmiddellijk overgaan tot benoeming maar de meerderheid besloot tot definitieve stemming op 25 Juli 1891.

Op die dag beklaagde zich de burgemeester over de behandeling van de vorige sollicitanten (Grebe de Haan, Campbell). Hij ondervond de behandeling en de handelwijze van de raad als onwaardig en een poging om de zo hoog nodige benoeming te verschuiven. Hij sprak deze woorden uit 's avonds om zes uur (25 Juli 1891). Hij stelde voor een spoedeisende vergadering te houden om negen uur diezelfde avond. Op die avond ging de stadsraad door de knieen en alle leden stemden voor de benoeming van Hendrik Josephus Leonard Sicherer tot gemeentegeneesheer voor ƒ 600,- per jaar. Hij werd belast met het kostenloos behandelen van onvermogenden, moest zich gedragen volgens de instructies van de gemeente, en "met het verrichten der doodschouw en der koepokinentingen". Hij zou de woning krijgen die tegen het Gasthuis was aangebouwd. Opnieuw dreigde uitstel omdat enkele raadsleden het salaris te laag vonden. Ze waren bevreesd dat dit de dokter aanleiding zou geven de rekeningen voor particuliere patienten hoger uit te schrijven. De burgemeester verklaarde echter "dat de raad de bevoegdheden bezit den dokter een tarief te stellen voor hetgeen hij als honorarium voor zijn diensten vorderen mag".

Op 26 Juli 1892 ontving Sicherer "die thans ongeveer een jaar praktiseert, verhoging van jaarwedde met ƒ 400,- tot ƒ 1000,-".

Op 1 April 1896 diende raadslid Bomers het verzoek in "de tijdelijk aan gemeente geneesheer Sicherer toegestane toelage van ƒ 400,- in te trekken". Hij vond de toegekende ver-

hoging van 26 Juli overbodig omdat hij sinds een jaar zelf apotheek hield. Dit hield verband met de opheffing van apotheek Wittermans op 10 Juli 1895. De apotheek bestond ruim een halve eeuw. Het voorstel van Bomers werd aangenomen. Na een discussie kreeg Sicherer enige soelaas, want de op 26 Juli 1892 toegestane verhoging met ƒ 400,- zou worden ingetrokken na 7 April 1897.

Op 16 October 1896 kwam er door de salarisvermindering van Sicherer ruimte voor een tweede arts, evenens bezoldigd door de gemeente (ƒ600,-). Zijn naam was Reinoldus Johannes Albertus Waanders. De stadsraad was van mening "door gelijkstelling der beide plaatselijke geneesheren te willen zorgen voor het recht van de armen in de vrije keuze van hun dokter".

Op 24 November 1894 kwam een brief ter tafel van vroedvrouw Wilhelmina Meyer (aangesteld Dec.1862). Ze moest wegens ouderdom haar beroep staken en verzocht om een kleine jaarlijkse uitkering. Burgemeester en wethouders beschikten afwijzend "omdat aan ontslagen ambtenaren van de gemeente tot nu toe nooit pensioen is verleend". Voorgesteld werd voor één jaar een gratificatie uit te keren van ƒ 50,- . H.L.H. Lasonder vond "een jaarlijksch pensioen van ten minste ƒ 75,- humaner en billijker. Iemand die in den dienst der gemeente oud en ongeschikt is geworden gaat het niet aan eenvoudig zonder meer, een brief van ontslag uit te reiken". Ondanks de ruim 30 dienstjaren kreeg zij geen pensioen, behalve Lasonder waren alle overige raadsleden tegen.

Er waren 21 solicitanten voor de vrijgekomen baan afkomstig uit het gehele land, waarvan twee op voordracht van de gemeente: M. Klären, huisvrouw van S,W. van der Leegte, gemeente vroedvrouw te St. Oedenrode, gediplomeerd op 18 Juli 1892 te Amsterdam; en J.H.C. Bekker vroedvrouw te Soest. Mej. Klären kreeg alle stemmen, maar ze weigerde omdat zij het geboden salaris groot ƒ 300,- per jaar te laag vond. Gekozen werd Sophia Elisabeth Hermannes, huisvrouw van Johannes Hermannus Beverborg vroedvrouw te Lichtenvoorde, gediplomeerd 26 Juni 1889 te Amsterdam

Ziek worden was in het verleden dikwijls een ramp. Het zou een zeer interessant onderwerp zijn, via het bevolkingsregister gemiddelde sterftecijfers op te sporen, en vast te stellen wanneer pieken in deze cijfers voorkomen. Het Groenlose stadsbestuur zwijgt nadrukkelijk wanneer er van calamiteiten sprake was. Naar het schijnt staan afkondigingen van verordeningen of aanscherping van bestaande, in directe relatie met ziekte verschijnselen of epidemiën bij mens of dier. Opvallend hierbij is dat men zeer goed wist dat gezondheid en hygiène een gemeenschap vormen.

Op 7 December 1858 is er voor het eerst sprake van een verordening "ter bevordering der koepokinenting en wering der kinderziekten". De ouders werden aangeraden hun kinderen te laten inenten, waarbij gelegenheid en ruimte werd geboden in de onderste verdieping van het stadhuis.

Op 14 September 1865 werd een verordening van kracht "om ter verspreiding van besmettelijke ziekten onder het vee te voorkomen. "Alle aanvoer van rund en wolvee op de jaarmarkten in de gemeente Groenlo is verboden. Alle in en doorvoer van rund en wolvee is verboden, tenzij dat vervoer gedekt wordt door eene verklaring van eener veearts, waaruit duidelijk blijkt dat het bedoelde vee gezond is en uitgevoerd uit eene gemeente, waarin geene besmettelijke ziekte voorkomt. Overtreding wordt gestraft met eene geldboete van ƒ 1,- tot ƒ 25,- of gevangenisstraf van een tot drie dagen".

Op 1 Mei 1873 wordt een verordening afgekondigd die het vervoer van besmettelijk zieken regelde "voor het vervoer zal, zoo mogelijk, volgens aanwijzingen van een geneeskundige, gebezigd worden eene overdekte draagbaar, of een door dragers opgehouden zeil, deken of dergelijk voorwerp, of wel op eene kar aangevuld met hooi en stroo, en met een of meer dekens, of op eene andere wijze voldoende gedekt. Andere voer of vaartuigen, geene openbare vervoermiddelen zijnde, mogen alleen worden gebezigd, wanneer een geneeskundige schriftelijk verklaart, dat dit vervoer zonder gevaar voor besmetting kan

geschieden, en volgens de door hem te geven aanwijzingen. Zij die vervoerd hebben, of daarin behulpzaam zijn geweest, moeten hunne klederen naar aanwijzing van den geneeskundige doen ontsmetten of vernietigen". Onvermeld blijft waarheen besmettelijk zieken werden vervoerd.

Kort daarop op 2 Augustus 1873 volgde een verordening op het vervoeren van vlees binnen de grachten als volgt: "Het is verboden binnen de kom vleesch of afval van geslagte beesten dat stinkt, of bedorven is in te voeren. Het is niet toegestaan vleesch in te voeren tusschen zonsopgang en zonsondergang langs andere wegen dan de Beltrumsche weg. Elke invoerder van vleesch is verpligt aangifte te doen bij den burgemeester met opgave van den persoon van wien het komt en van den persoon voor wien het bestemd is, alsmeede of het vleesch afkomstig is van een natuurlijken dood gestorven, of van een geslagt beest". Als het vlees voor de consumptie werd afgekeurd "doch als niet bedorven nog voor hondenvoeder geschikt verklaart, dan mag de hoeveelheid niet groter zijn dan vijf kilo". Verboden werd eveneens "het droogen van beenderen, botten, darmen en dergelijke zoo binnen als buiten de kom der gemeente, en bij het slagten van vee het bloed in de gooten of op de straat te laten loopen". Zij die met de controles waren belast moesten "voertuigen en woningen visiteren en huns ondanks ten alle tijde binnen treeden. Bedorven en stinkend vleesch en afval worden in beslag genomen en begraven. Onder vleesch wordt bovendien verstaan, alle vet, de lever en longen, het uijerboord, de pens, of afval, hetzij gezouten hetzij rauw, gekookt, gebraden of op eenige andere wijze toebereid, gerookt of gedroogd, van runderen, schapen, bokken, geiten, varkens, paarden en ezels". Het is minstens merkwaardig te noemen dat gemeenteontvanger A. Stottelaar werd benoemd tot keurmeester van vlees.

Apotheker P.F. Wittermans kreeg van het stadsbestuur de opdracht het pomp en putwater in de stad "scheikundig" te onderzoeken. Hij stelde in October 1873 vast dat het water van de

pomp voor het brandspuithuisje schadelijk was voor de gezondheid. (Het brandspuithuisje stond op de hoek Goudsmitstraat Beltrumsestraat) Besloten werd de bestaande koperen stadspompen door gietijzeren te vervangen.

Later op 21 Juli 1876 werd het water in de put bij de weduwe E. Koppelman door de gezondheidscommissie voor consumptie afgekeurd. De put lag op de hoek Nieuwstraat-Kattenstraat (thans Bastionstraat). De commissie was van oordeel dat de verontreiniging werd veroorzaakt door de aanwezigheid van een aangrenzend varkenshok. De weduwe Koppelman was genegen het varkenshok te verplaatsen tegen een achadeloosstelling van ƒ 20,-. De burgemeester en de raad stemden toe "teneinde later op die plaats een pomp te kunnen plaatsen", die er inderdaad kwam.

Naar het schijnt kwamen de laatste verordeningen tot stand als gevolg van het uitbreken van besmettelijke ziekten. Bij de toekenning van een serie gratificaties "tot belooning van bewezen politiediensten aan de gemeente door de opsporing van misdrijven" resp. ƒ 50,- aan J.v.d.Berg onbezoldigd gemeenteveldwachter, ƒ30,- aan brigadier der rijksveldwacht E.J. Oonk, volgt letterlijk "aan C. Bekker, gemeente veldwachter ƒ 10,- , weegens bewezen diensten ten tijde der alhier geheerscht hebbende besmettelijke ziekten in September en October 1872".

Op 31 December 1890 werd er een overzicht gegeven van het aantal sterfgevallen aan tuberculose (tering genoemd) over de voorgaande jaren. Het aantal slachtoffers van deze gevreesde volksziekte (thans bijna volledig teruggedrongen) baarde grote zorg. In 1888 bedroeg het aantal sterfgevallen 12 of 18$\frac{3}{4}$ % van het totaal, in 1889 - 11 of 14$\frac{1}{2}$ %, in 1890 van de 48 overledenen 15 dit was 32%. De explosie van deze ziekte werd in oorzakelijk verband gebracht met het gebruik van vlees of melk afkomstig van vee dat besmet was met tuberculose. Besloten werd strengere keuringsvoorschriften voor vlees af te kondigen. Tot keurmeester werd benoemd Adriaan Arnoldus Bosch, veearts te Groenlo. (Veearts Bosch woonde aan de Molenweg. Hij verzocht

in April 1895 verharding van het zandwegje langs zijn huis vanaf de Lepelstraat naar de smederij van Leyzer.)

Op 15 December 1899 is er voor het eerst sprake van de vestiging van een drogist. K. van Petersen verzocht om stadsgrond aan het beginpunt "van de zoogenaamde Pastoorsweide, gelegen langs de Papendijk", als vestigingsplaats. De vraag is of de onlangs afgebroken vervallen woning, waar de heer Koenders papier inzamelde ten bate van de zangvereniging 'inter Nos' , het aangegeven punt is.

Groenlo, Februari 1983 V. Smit.

GROENLO IN DE VERTE.

Rondom de totstandkoming van de gasfabriek.

De vorige eeuw is in veel opzichten de toegangspoort tot het huidige hoog ontwikkelde maatschappelijk raderwerk, voortvloeiend uit tal van uitvindingen. In de vorige eeuw kwamen ook in Groenlo de spoorwegverbindingen en het telegraafkantoor tot stand en de telefoon van Bell rinkelde al.

Thans volgt de ontstaansgeschiedenis van de gasfabriek. De totstandkoming veroorzaakte voor het eerst de onderlinge verbinding van alle huizen door middel van een buizennet, in onze tijd uitgebreid met waterleiding en riolering.

Met de komst van het aardgas verviel de productie van gas uit steenkool. De gasfabrieken werden geschiedenis.

In onze tijd worden op locaties waar eertijds gasfabrieken stonden, bodemvervuilingen vastgesteld. Giftige chemische stoffen vervuilden het grondwater. In Groenlo is eveneens een onderzoek gaande. De uitkomsten zijn voorlopig niet verontrustend.

Dit soort onderzoek, waarover men tot voor enkele jaren nooit hoorde, is mede de oorzaak, dat vanuit mijn jeugd in in de dertiger jaren, een herinnering levensgroot naar voren treedt. In die tijd was de gasfabriek nog volop in werking.

Tijdens bepaalde weersgesteldheden, bij windstilte, met een lichte zucht vanuit het zuid-westen, bleef vanuit de gasfabriek een beklemmende zurige gloed boven de stad hangen. Als de zon er doorheen scheen, was de hele lucht doortrokken met een mistig-roze violette waas.

Opvallend was de stilte die zo'n voorval begeleidde. Alle vogels zwegen. Dit viel sterk op, omdat er nauwelijks andere geluiden in de buitenlucht te beluisteren vielen. Verkeerslawaai bestond niet. In de omgeving van de stad stonden de koelen roerloos verspreid in de weilanden. Stokstijf: alsof door kinderen willekeurig neergezet. Op de telefoondraden zaten onbeweeglijk lange rijen zwaluwen, en maakten zich met de veren zo dik mogelijk, evenals de mussen, die zomaar uit het zand konden worden opgeraapt. De bewoners kregen een plakkerige huid, hadden last van jeuk en voelden zich onbehaaglijk.

Hieraan terugdenkend, herinner ik mij de schoorsteen van de steenfabriek als tweede vervuiler. Opnieuw afhankelijk van de weersomstandigheden streek op gezette tijden een stofwolk op de stad neer. De scherpte hiervan tastte de luchtwegen aan. De bewoners vluchtten hoestend en proestend de huizen binnen.

Protesten werden door de bewoners nooit onder woorden gebracht. Steeds werd als verklaring van de overlast de aard van het weer aangewezen. Dit komt waarschijnlijk omdat het in die tijd in de stad dikwijls stevig stonk. Er was geen riolering en de stadsgracht was een grote modderpoel. Tijdens droge zomers vielen grote delen van de gracht droog. De indrogende modder vertoonde dan craquelures in vormen zoals deze voorkomen op antieke fresco's of schilderijen. Er werd in geen enkel opzicht onderscheid gemaakt tussen chemische en biologische vervuiling.

Met de komst van de gasfabriek verdween in de stad de straatverlichting door middel van olielampen, in het laatste kwart van de negentiende eeuw gevolgd door petroleumverlichting. Jarenlang, sinds 1851, was J.A. Oostendorp "lantaarnaansteeker" en nachtwaker. Zijn jaarsalaris bedroeg Hfl. 270,-. Hij moest voor dit bedrag eveneens katoen en olie leveren. Hij bleef in functie tot zijn dood in 1876.

Oostendorp bewoog zich 's nachts door donker Groenlo met een ratel, waarvan het geluid de bewoners een rustig gevoel moest geven. Toch was de veiligheid onvoldoende want op 24 maart 1862 werd besloten "dat ten gevolge van herhaalde pogingen tot brandstichting ter vermeerdering van de veiligheid wenschelijk is voorgekomen, om een tweede klep of ratelwacht aan te stellen, welke door de roeping van het half uur aan de ingezetenen meerder gerustheid tegen brandgevaar zal geven". Besloten werd een proef te nemen met Gradus Wiegerink en J. van den Berg, die overigens al buitengewoon, onbezoldigd gemeenteveldwachter was. Dit betekende dat zijn opsporingsactiviteiten uitsluitend werden beloond met "gratificaties".

Op 9 mei 1862 werden ten stadhuize klachten besproken over de slechte straatverlichting na een nachtelijke brand. De stadsraad bedacht een ander middel om de klachten te bezweren, door een premie uit te loven van Hfl. 5,- "aan de spuit welke bij onverhoopte brand het eerste water geeft, en dat voor het eerst aangevoerde watervat bij zoodanig onheil eene premie van Hfl. 3,- zal worden betaald". Over de slechte straatverlichting werd niet gerept.

Op het eind van het jaar 1862 ontving J. van den Berg een gratificatie van Hfl. 61,82. De ratelwacht Gradus Wiegerink (dus toch benoemd) Hfl. 113,12. De klepperman kreeg een salarisverhoging van Hfl. 20,- per jaar tot Hfl. 120,-. "Brigadier Rijksveldwachter G. Prijs" ontving een gratificatie van Hfl. 31,60 "ter zake van de buitengewone nachtwachtdiensten".

De ollelampen hingen overwegend in het midden van de straten, door middel van een draad aan weerszijde aan de huizen bevestigd. Er zal een katrolsysteem aanwezig zijn geweest voor het doen laten zakken van de lantaarns om aldus olie bij te vullen en ze te ontsteken. Dit type straatverlichting zal zijn voortgezet, nadat petroleum op het toneel verscheen. Het stadsbestuur liet de leverantie van petroleum "aanbesteden". De laagste inschrijver werd belast met "de leverancie van petroleum voor de stadsstraatverlichting". Jarenlang was dit de wed. Iz. Mendels, op 6 September 1880 onderbroken door G.B. Bomers, vanaf october 1880 tot april 1881.

De gietijzeren staande lantaarns die later in de straten verschenen werden oorspronkelijk nog met petroleum gevoed. Twee copieen staan op het voorplein van de hervormde kerk. Zoals later in dit verhaal zal blijken werden ze tot gaslampen omgebouwd. Onder de cylindrische glazen luchtkap bevinden zich twee sierlijke "oren", waartegen een ladder werd geplaatst, voor het ontsteken en doven. Tijdens de petroleum periode werden de lantaarns een voor een "beklommen". In de gasperiode waren ze met een spaarbrander uitgerust. De lantaarnopsteker, voorzien van een staak met ijzeren haak bediende een hefboom, waarop de gaskous aanfloepte.

Op 10 September 1862 werd binnen de stadsraad van Groenlo voor het eerst over de stichting van een gasfabriek gesproken. B.A. Wiegerink te Groenlo verzocht schriftelijk om een concessie. Hij was de eerste aanvrager en hij kreeg als antwoord dat hij de vergunning zou krijgen "mits de gemeente zelf zoodanige inrigting niet tot stand brengt". Wiegerink werd aangeraden "nu reeds te onderzoeken, in hoeverre zijne onderneming bij de ingezetenen al of niet zal aanslaan". Hierbij bleef het. Er volgt geen enkel verder bericht of uitspraak.

Jaren gingen voorbij, tot burgemeester van Bommel op 24 november 1876 opnieuw de stichting van een gasfabriek voor het voetlicht bracht. Hij stelde voor een commissie te benoemen, die moest onderzoeken of de stichting van een gasfabriek haalbaar zou zijn. De raadsleden Oosterholt en Lasonder waren beschikbaar en gingen te rade bij de directeur van de Lochemse gasfabriek Bosch.

Op 12 januari 1877 diende de commissie een schriftelijk rapport in, waarin stond, dat de stichting mogelijk werd geacht, mits er jaarlijks door particulieren voor Hfl. 2280,- aan gas zou worden afgenomen. Om dit uit te zoeken volgde een voorstel om door middel van een circulaire zich tot de burgerij te wenden. Dit werd aanvaard. Daarna volgden suggesties wat er in die voorlichtingsfolder moest staan.

Allereerst de wijze waarop het pijpennet zou worden aangelegd. Dit zou geschieden door de gehele stad, langs de vier hoofdingangen tot op vijftig meter vanaf de binnenzijde van de stadsgracht, op stadsrekening. Ook werd rekening gehouden dat er vanuit de stad uitbreiding van het pijpennet langs de uitgaande wegen nodig zou zijn tot in het schependom. "Ieder ingezetene der stad die gaz wenscht te branden, krijgt de gazleiding vanaf de hoofdleiding, tot aan de gazmeter kostenloos in huis. Voor ingezetenen van het schependom geldt dezelfde bepaling, voor zooverre de woning niet verder van de hoofdleiding verwijderd is, dan de grootste afstand tussen de hoofdleiding en de woning eens gazverbruikers binnen de stad. De meer verwijderde afstand komt voor rekening voor hen die gaz wenscht te branden. De kosten van aanleg zijn dan 70 cent per strekkende meter. Voor diegene die binnen een maand na de dag van afgifte van de circulaire zig tot gazverbruik verbindt zijn de kosten 35 cent per strekkende meter. Voor de gazmeters moet 15% van de aanschafwaarde worden betaald. Het gaz wordt geleverd voor 10 cent per kubieke meter. Bij toenemend verbruik wordt de prijs verminderd."

De circulaire werd verspreid. Op 28 maart 1878 bleek voor 250 gaspitten te zijn ingetekend "waarvan men 170 als altijd brandend kan beschouwen". Er volgde een concept begroting van de bouwkosten, welke werd verzonden naar gasdirecteur Bosch te Lochem, met als toevoeging de vraag "of eene gazfabriek in Groenlo bestaanbaar zoude zijn". Indien de vooruitzichten gunstig mochten zijn, dan zou Bosch worden verzocht bestek en tekeningen te maken.

Op 11 mei 1877 antwoordde Bosch dat "de gazfabriek ruim zal kunnen bestaan". Hij begrootte de stichtingskosten op Hfl. 20.000,-. Het stadsbestuur bleef zich terughoudend opstellen bevreesd voor financiele tekorten. Voor een nadere beoordeling werden de stukken van Bosch voorgelegd aan de gasfabriekdirecteuren te Zutphen en Utrecht. Belden maakten hun inzichten kenbaar. Blijkbaar boden de rapporten te veel financiele onzekerheden, want er werd op 7 september 1877 voorgesteld "de ingezetenen bij circulaire af te vragen, of zij hunne inteekening tegen 10 cent per kubike, ook tegen 12 cent gestand willen doen".

Opnieuw staken verdere berichten. De gasfabriek kwam er niet.
Er volgden nog diverse particuliere initiatieven. Op 9 januari 1880 verzocht J. Willem Meyjes te Groenlo, een gasfabriek te mogen stichten. Hij wilde onderzoeken op er "eenige gegronde kans tot levensvatbaarheid zal bestaan". Hij verzocht het stadsbestuur jaarlijks Hfl. 1000,- te betalen voor de straatverlichting. Hij kreeg geen antwoord. Een maand later maakte hij per brief kenbaar, dat hij zijn plan introk, omdat er een te geringe deelname van het publiek was vastgesteld.

Op 24 maart 1884 probeerde John Loeff, ingenieur te Zantvoort het opnieuw. Hij kreeg niet eens de kans zich te ontplooien. Het stadsbestuur verklaarde bij voorbaat "dat er onvoldoende zal worden geconsumeerd". Er werd nog aan toegevoegd, dat de petroleum straatverlichting per lamp 1 cent per uur kost. Als de lamp jaarlijks 1000 uur brandt, dan kost dit Hfl. 10,- per lamp per jaar. Een gaslamp kost Hfl. 16,- per jaar. Het kostenverschil werd onoverbrugbaar geacht.

Alles bleef bij het oude, en een volgende poging overschreed na 18 jaar zelfs de eeuwwisseling. H.J. Eilers te Sassenheim ontving van het stadsbestuur

op 10 februari 1902, een voorlopige concessie. Zijn poging strandde in de beginfase.

Op 11 mei en 23 juni 1904 werden besprekingen gewijd aan een concessie aanvraag door H. Borghege te Deventer. Het dagelijks bestuur van de gemeente liet de beoordeling over aan de raad. Raadslid Harperink had berekend dat de gasstraatverlichting volgens de concessie voorwaarden Hfl. 1200,- per jaar zouden kosten. De huidige petroleum verlichting kost Hfl. 600,- per jaar verdeeld over 60 lampen. Hij vond bovendien, de dertig jaar, waarvoor de huur zou moeten worden gecontracteerd te lang. Raadslid Nales vond de tijd voor gasverlichting niet rijp. Hij had ernstige bezwaren tegen het leggen van een buizennet, omdat de kort tevoren vernieuwde straten moesten worden opengebroken.

Raadslid Wiegerink was van mening dat de gemeente niet was gevraagd in de kosten bij te dragen "zijnde dit uitsluitend de zaak des consessionaris. Tenlaste komen alleen de Hfl. 600,- extra voor de straatverlichting". Opnieuw werden twijfels geuit over de belangstelling van het publiek. Tenslotte verklaarde de raad zich unaniem tegen het verlenen van de concessie "op voorwaarden als de aangebodene".

Na alles wat in het voorgaande is geschetst, over de besluiteloosheid gedurende bijna 45 jaar, kwam er na 27 april 1906 enige beweging in de onwrikbaarheid. Op die dag werd in de stadsraad een brief besproken van H.H. Prakke "directeur van het centraal bureau voor Exploitatie van Gasfabrieken en Waterleidingen" te Veenendaal, met de aanbeveling onderhandelingen te beginnen "eener van gemeenteweege op te richten steenkolen gasfabriek".

Er werd een concept contract toegevoegd met het verzoek eventueel een nota van wijzigingen op te stellen.

Burgemeester en wethouders werden gemachtigd zich met Prakke in verbinding te stellen voor nadere toelichtingen, met het verzoek, over het overleg schriftelijk verslag te doen aan de raad. Raadslid Heringa verzocht bovendien, een commissie te vormen, bestaande uit ingezetenen van de stad, met een adviserende taak ten behoeve van het dagelijks bestuur van de gemeente.

Burgemeester baron van Sytzama vond dit voorbarig in verband met "het voorloopig karakter van de te houden besprekingen".

Dit voorlopig karakter van overleg resulteerde waarschijnlijk op het inslaan van andere wegen.

Ruim een jaar later op 2 mei 1907 vond er een besloten raadsvergadering plaats waarbij de heer van der Does, directeur van de gasfabriek te Oosterbeek aanwezig was, handelend over "eene gasfabriek in het algemeen". Het resultaat was, dat er een commissie werd samengesteld bestaande uit de raasleden, de Groen, Heringa en Oosterholt. Heringa verzocht Hfl. 400,- beschikbaar te stellen voor het maken van een "degelijk rapport".

Op 23 december 1907 lag dit rapport op tafel en gemeentesecretaris H. van den Eynden las het voor, op verzoek van Heringa.

Allereerst werden drie vragen gesteld: "a) Wordt er in Groenlo eene gasfabriek gewenscht? b) Kan er in Groenlo eene gasfabriek bestaan en wat zijn de kosten van oprichting en exploitatie. c) Is het wenschelijk dat de gemeente de exploitatie ter hand neemt".

Het rapport vervolgde met de restrictieve opmerking "Geenzins wenschen wij te ontkennen, dat toen wij door Uw College werden aangewezen, deze zaak te onderzoeken' wij de daaraan verbonden bezwaren ons niet hebben ontveinsd".

De commissie had, wat men nu noemt, een opinie onderzoek gehouden onder de stadsbewoners waaruit naar voren kwam; "De openbare mening stelt de vraag,

welke verlichting zal Groenlo in de toekomst moeten bezitten, zal de oude toestand gehandhaafd blijven, of zullen in korten tijd de huizen in straten verlicht worden door gas of electriciteit".

noot:

Merkwaardig, dat al in die tijd de mogelijkheid werd open gehouden, electriciteit te benutten voor o.a. straatverlichting, terwijl petroleum verlichting nog als een bruikbaar alternatief werd gehanteerd. Electriciteit, nu als vanzelfsprekend als lichtbron in straten en huizen, was toen nog een toekomstvisioen.

Electriciteit kwam voor het eerst aan de orde, enkele jaren later op 11 maart 1910, toen het stadsbestuur een schrijven behandelde van Hofstede' Quell en Willink te Hengelo (O) en Mr.J.C. Kakebeeke te Deventer, waarin het verzoek, uit de Groenlose gemeente iemand af te vaardigen voor een bijeenkomst te Deventer, om plannen te bespreken voor aansluiting van een interprovinciaal kabelnet "voor levering van electrische stroomen". Burgemeester Mr. M.P.D. baron van Sytzama werd afgevaardigd. Na terugkomst deelde hij mee, dat er een centaal comite was gevormd, voor het opmaken van een begroting van de voorlopige kosten, die over de diverse gemeenten moet worden verdeeld.

Op 12 juni 1910 volgde een circulaire van dit centraal comite "inzake electriciteit voorziening in het Oostelijk deel van Gelderland en Overijssel". Gevraagd werd om gemeentelijke deelname in de kosten van een deskundig rapport van de maatschap. Er werd om een cent per inwoner verzocht. Dit betekende voor Groenlo Hfl. 29,14. De uitgave werd toegestaan.

De gascommissie vervolgde, dat er vanuit de burgerij de wens naar voren werd gebracht de heer J. Verkoren Jr., directeur van de gasfabriek te Enschede, uit te nodigen een lezing te houden over gas en gasfabrieken. Dit gebeurde. "Helder en duidelijk heeft de deskundige aan de talrijke aanwezigen aangetoond, het gerief en nut van gas boven petroleum en electriciteit. Dank zij de lezing zijn er 155 aanvragen voor gewone en 95 voor muntgasmeters geboekt. Conclusie, dat Groenlo inderdaad eene gasfabriek wenscht".

De activiteiten van de Groenlose gascommissie beperkten zich niet tot uitsluitend schriftelijke of mondelinge externe adviezen. De commissie ging uitgebreid op werkbezoek en bezocht de gasfabrieken te Aalten, de Rijp (Noord Holland), Barneveld, Enschede en Ahaus.

De Aaltense gasfabriek was sinds kort in bedrijf. De fabriek werd gebouwd door Carl Francke te Bremen. De te verwachten financiele vooruitzichten waren gunstig. De gasfabriek te De Rijp was gebouwd in 1900, en maakte in 1907 een bruto winst van Hfl. 5718,-. De gasfabriek te Barneveld werd voor 1900 gebouwd, en in dat jaar door de gemeente overgenomen voor Hfl. 14000,-. De winsten uit het bedrijf werden benut voor verbeteringen en uitbreidingen. De balanswaarde einde 1906 bedroeg Hfl. 47.260,32. Over de laatste zes jaar was de totale winst Hfl. 33.260,32. De gasfabriek te Ahaus werd in 1901 gebouwd, totale kosten Hfl. 78.000,-. De brutowinst over 1906 bedroeg Hfl. 6442,17.

De "gasbaas" van Enschede J. Verkoren maakte de begroting (de opzet) voor de fabriek te Groenlo.

Aanlegkosten met buizenleidingen begroot op Hfl. 61.500,- zonder de gasmeters.

"Specificatie"

"Gebouwen en woning baas Hfl. 9.000,-. Gashouder 5 a 600 m3 inhoud Hfl. 10.000,-. Toestellen met buisleiding en afsluiters, condensor, ammoniakwasser, twee of drie zuiverkisten en regulateur Hfl. 15.000,-. Buisleidingen door de stad en buiten de gracht Hfl. 18.000,-. 300 Aansluitingen met hoofdkraan a Hfl. 10,- Hfl. 3000,-. Ovens voor een

Jaarproductie van 150.000 m3, die gemakkelijk te vergroten zijn Hfl. 6500,-. Totaal Hfl. 61.500,-.

Per 100 k.g. steenkool mag gerekend worden op 28 m3 gas, zoodat 3500 x 100 k.g. steenkool nodig is voor 100.000 m3 gas. De kosten van 10.000 k.g. steenkool worden geraamd op Hfl. 110,-, franco fabriek. De jaarlijkse uitgave aan steenkool bedraagt 35 x Hfl. 110,- maakt Hfl. 3500,-.

Per 100 k.g. steenkool wordt 65 k.g. cokes verkregen. Een deel van de verkregen cokes is noodig om de ovens te stoken. De schatting is dat jaarlijks 3000 hektoliter cokes kan worden verkocht voor Hfl. 0,40 per hektoliter".

De inkoop van de steenkool bedroeg dus Hfl. 3500,-, na aftrek van de opbrengst van de cokes, bleven aan productiekosten over Hfl. 2500,-.

"het loon van twee stokers afl. 9,- per week bedraagt Hfl. 936,-. Jaarsalaris baas - fitter Hfl. 700,-. De rente 7%, en afschrijvingskosten van het stichtingskapitaal bedragen Hfl. 4305,-. Diverse uitgaven Hfl. 59,-. Totaal Hfl. 8500,-.

Tot zover "de opzet" van J. Verkoren. De Groenlose commissie voegde er aan toe "de vraag of in Groenlo een gasfabriek kan bestaan wordt door de commissie volmondig toestemmend beantwoord". Ook werd de waarschuwing toegevoegd, als de gemeente de fabriek zou gaan exploiteren er waarborgen moesten zijn voor de gebruikers betreffende de gasprijs. "Gemeentelijk winstbejag" moest worden uitgesloten, mogelijk omdat de gemeente "door haar straatverlichting grootverbruiker is".

Het rapport werd ondertekend door de commissieleden, de Groen, Heringa en Oosterholt.

Burgemeester en Wethouders voegden een schriftelijk commentaar toe, met als inhoud, dat onder de post gebouwen ontbreken, de kosten van de grond, het bouwen van een stokerij, en een kolenloods. De post gebouwen moest van Hfl. 9000,- worden verhoogd tot zeker Hfl. 13.000,-. Er was geen rekening gehouden met de aanschaf van werktuigen, geschat op Hfl. 1000,-, lantaarns met aansluitingen Hfl. 1500,-, de architect Hfl. 1500,-, het reserve bedrijfskapitaal groot Hfl. 4000,-. De begroting zou moeten worden opgevoerd van Hfl. 61.500,-, naar Hfl. 73.000,-.

B en W achtten het "zeer noodig, dat er nog een werkman wordt toegevoegd aan de baas-fitter, voor het poetsen van lantaarns, het opzetten van kousjes, het innen van geld, en het verrichten van loopende werkzaamheden aan de fabriek of elders. Deze werkman tegen een loon van Hfl. 8,- per week maakt Hfl. 416,- per jaar. De rente van 7% is te laag geschat, en wordt zeker 8%. Twee lantaarnopstekers van Hfl. 2,50 per week kosten Hfl. 260,- per jaar. Vervolgens: de onkosten zooals kousjes, glazen enz Hfl. 100,-, administratiekosten, zooals belastingen, verzekeringen, olie, bezems en wat dies meer zij Hfl. 200,-. Vernieuwingsrekening van de vuren Hfl. 200,-".

De uitgaven raming van de gascommissie bedroeg Hfl. 8500,-. B en W kwamen uit op Hfl. 11.190,-, terwijl de commissie de ontvangsten op Hfl. 8100,- begrootte. B en W constateerden dus een negatief saldo en stelden de stukken voor een vergelijkend onderzoek nogmaals in handen van de gascommissie, alvorens een besluit te nemen.

De raadsvergadering werd voor 'n uur geschorst, waarna commissielid Heringa het woord nam en uitsprak "dat de nota van B en W een vrij hevige bestrijding ondergaat". Hij verklaarde dat de commissie voor de vestiging van de fabriek de gemeentegrond op het Pand op het oog had. (Borculoseweg, thans speeltuin). De uitgave van Hfl. 1500,- voor lantaarns was overbodig, omdat de zestig bestaande petroleumlantaarns voor Hfl. 2,75 per stuk op gas konden worden omgebouwd.

Hieruit blijkt dat de gietijzeren staande lantaarns (twee vergelijkbare staan thans op het voorplein van de hervormde kerk), oorspronkelijk als petroleumlantaarns dienst deden.

Overeengekomen werd zowel de begroting van de gascommissie als de nota van B en W in de plaatselijke courant te publiceren.

Op 30 januari 1908 volgde een weerlegging van de gascommissie op de inzichten van B en W. De extra kosten werden niet ontvankelijk verklaard, zo ook de extra kosten van twee lantaarnopstekers omdat "het ontsteeken, blusschen en vullen van de tegenwoordige petroleumlampen meer tijd en geld kost".

De gascommissie won het pleit. Op die dag werd met algemene stemmen besloten, de steenkolen gasfabriek te bouwen.

Op 18 april 1908 werd de gascommissie als "permanent" verklaard "vanwege opgedane ervaring tijdens de voorbereiding, en om het dagelijks bestuur ter zijde te staan, tijdens de uitvoering van de stichting". De commissie reageerde wat vermoeid en wenste "het een en ander nader bezien, en een beslissing in het midden te laten".

Op 14 april 1908 werd het Pand als stichtingsplaats ongeschikt beoordeeld, mede "omdat ophooging nogal duur is ".

B en W stelde voor een stuk grond aan te kopen "aan de hoek van de wegen naar Aalten en Lievelde". Eigenaar was bierbrouwer Antonius Weenink.
De grond kostte Hfl. 725,- "waarbij nog komt Hfl. 125,- voor vrijmaking van huur en de onmiddellijke levering, samen Hfl. 850,-. Kadastraal sectie B. no. 2211 en 2212, tesamen groot 066,90 hectare".

Op 5 juni 1908 lagen bestek en tekeningen op tafel "De gasfabriek met opzichterswoning, het leveren en bouwen van twee half generatorovens, toestellen met buisleiding voor de zuivering, bouw van een gashouder van 600 m3, levering en leggen van het buizennet met huisaansluitingen".

Als intermezzo ontving het gemeentebestuur een brief van het kruisverbond "waarin wenken gevend, tot wering van zooveel mogelijk van alcohol houdende dranken, tijdens het werk".

Op 30 juli 1908 volgde de uitslag van de aanbesteding. De gunning van de gebouwen ging naar Th.H. Nales te Groenlo voor Hfl. 16.990,-.

Technische deel: Generatorovens, de Nederlandse vuurvaste steenfabriek, voorheen, Heuvelmans en Co te Kralingscheveer voor Hfl.6250,-. Toestellen met buisleidingen voor de zuivering, N.V. machinefabriek, voorheen Rogler, Nerincx en Richter te Bergen op Zoom, voor Hfl. 5597,-. Gashouder, August Koenne te Dortmund voor Hfl. 9400,-. Buizennet met huisaansluitingen, Carl Richter te Bremen voor Hfl. 11.260,-.

Aanbevolen werd als baasgasfitter aan te stellen, Wilhelmus Hubertus Reinierse, baasgasfitter te Middelharnis, tegen Hfl. 700,- per jaar en vrije woning.

Geld werd geleend bij de maatschappij voor Gemeente credit te Amsterdam, tot een bedrag van Hfl. 70.000,-, tegen 4 1/8 % rente. De aflossing werd verdeeld over 30 jaar.

De gasprijs werd vastgesteld "voor lichtgas en muntgas 9 cent, voor kookgas 7 cent per m3.

Op 27 augustus werd besloten "zoodra de gasfabriek 150.000 m3 gas heeft geproduceerd, in het kantoor, een gedenkplaat wordt geplaatst, waarop

gebeiteld, de namen van de burgemeester, de wethouders, de raads- en commissieleden, die in functie waren tijdens de oprichting der fabriek".

noot:

Medio 1983 toog ondergetekende naar het hoofdgebouw op zoek naar die gedenkplaat. Het gebouw was zojuist gesloopt en geheel verdwenen, inclusief de gedenkplaat. Spijtig voor het Grols museum, dat mogelijk een uniek document miet heeft verworven.

Op 15 april 1909 was opnieuw een geldlening noodzakelijk, groot Hfl. 4500,- verdeeld over "de uitbreiding van het buizennet, Hfl. 1000,-. De aanschaf van 50 muntgasmeters Hfl. 2000,-. Diverse technische voorzieningen Hfl. 1637,35. Aanschaf boekhoud materiaal Hfl. 29,15. Fitterskar, fitterswagen en een brandkast Hfl. 224,80.

Noodzakelijk was het bouwen van een nieuw loodsje, en wijzigingen van de kolenloods, kosten Hfl. 450,-. Samen Hfl. 5341,60.

Als compensatie vanwege de aanleg van leidingen bij particulieren zou waarschijnlijk Hfl. 440,- terugkomen. Dit werd gevoegd bij het kasgeld, groot Hfl. 1100,-. Dit kwam uit op Hfl. 1540,-. Er resteerde een tekort van Hfl. 4000,-. Het voorstel Hfl. 4500,- te lenen werd goedgekeurd.

Op 4 october 1910 werd de rekening opgemaakt. De ontvangsten waren Hfl. 13.934,97, de uitgaven Hfl. 12.913,995. Er was dus een winst gemaakt van Hfl. 1020,97. Over 1911 bedroeg de winst Hfl. 1874,43. Het winstsaldo wisselde nogal o.a. in 1913, Hfl. 1545,80. In 1914, het eerste jaar van wereldoorlog I daalde de winst aanzienlijk tot Hfl. 926,755.

Op 9 december 1910 werd gemeente secretaris Hendrik van den Eynden benoemd tot boekhouder van de gasfabriek. Het jaarsalaris bedroeg Hfl. 200,-, later verhoogd tot Hfl. 300,-.

Op 1 juli 1911 nam W. Reinierse ontslag als chef. Als opvolger werd benoemd H. Winters "39 Jaar oud, sinds 12 jaar werkzaam aan de gasfabriek te Doetinchem".

Tijdens de eerste wereldoorlog ontkwam de gasvoorziening niet aan beperkende maatregelen. Op 9 december 1916 stelden B en W voor het gasverbruik te beperken, op aanbeveling van het ministerie van landbouw, nijverheid en handel "Wij stellen dringende regelen vast, waardoor gasverlichting in winkels, koffiehuizen en hotels bij voortduring zeer beperkt zijn, en na een bepaald uur wordt verboden". Bovendien werd de straatverlichting "wegens verminderde toevoer van gaskolen, tot de helft beperkt". De gasprijs werd verhoogd van 8 cent tot 10 cent per m3. De verhogingen volgden elkaar in snel tempo op, 1 juni 1917 tot 18 cent voor licht en kookgas, voor industriegas 13 cent per m3. Op 5 december 1917 werd een drastische verhoging aangekondigd tot 21 cent. Dit leidde tot heftige protesten van de bevolking, waarvoor het gemeentebestuur zwichtte. De prijs bleef op het oude niveau.

Verwonderlijk waren de verhogingen niet. Over 1917 leed de gasfabriek een dramatisch verlies van Hfl. 3308,60[5].

noot:

Al vroeg na het uitbreken van de eerste wereldoorlog werden maatregelen genomen de voedselvoorziening te waarborgen. Op 26 september 1914 gaf burgemeester Kraakman (hij ambteerde tijdens beide wereldoorlogen) een overzicht van de meelvoorraden bij de bakkers. Hoe belangrijk waren en zijn bakkers! De burgemeester gaf een verslag "van de voorraden, die de bakkers thans voorradig hebben, met het wekelijks gebruik (omzet). Hoewel begin Augustus nog voor eenige maanden de voorraad toereikend was, is gebleken, dat

de voorraad dermate is gekrompen, dat de gemeente maatregelen moet nemen, ten einde zoo spoedig mogelijk een voor eenige maanden voldoende voorraad aan te schaffen. De oorzaak van de vermindering der voorraden is het voortdurend uitstel van de bestelde orders, door de leveranciers van de bakkers".

Mede namens de wethouders stelde de burgemeester voor "tot aankoop van eenige (trein)wagons tarwebloem, rogge en tarwe, zoo mogelijk een zestal, en het plaatselijk steuncomitee op te dragen, over den verkoop, en de wijze van levering van deze voedingsmiddelen, met de bakkers te contracteren".

Op 19 augustus 1916 kwam er van rijkswege een distributiewet tot stand "tot vaststelling van bepalingen in het belang van de volksvoeding, en van een doelmatige distributie van goederen". Het was geen landelijk opgezet systeem. Plaatselijk volgde Groenlo op 7 september 1916 en verleende "een blanco credit voor de bestrijding van de kosten, die een distributie systeem meebrengt".

Gas werd in die tijd nog uitsluitend gebezigd als licht- en kookgas, als brandstof voor verwarming werd het gas niet aangewend. Steenkool, hout en turf waren de verwarmingsbronnen. Om de brandstoffen nood tijdens de eerste wereldoorlog te verlichten werd op 4 september 1916 besloten "het snoeihout van de gemeenteplantsoenen te distribueren, en het hout ter verdeling beschikbaar te stellen aan de brandstoffencommissie". Er werd eveneens besloten "advies in te winnen, over het vellen van boomen, zonder de plantsoenen te ontsieren".

Op 28 april 1916 nam Hendrik van den Eynden ontslag als boekhouder van de gasfabriek. Opvolger werd Adolphus Adrianus Benedictus van der Meulen, geboren 2 maart 1891 te Gendt, sinds 2 1/2 jaar gemeente ambtenaar te Groenlo.

Van der Meulen volgde eveneens van den Eynden op als gemeentesecretaris, en ambtenaar van de burgelijke stand, op 1 juli 1918. Van der Eynden kreeg als afscheidsgeschenk een schrijfbureau. Hij bleef gemeenteontvanger en hield kantoor in zijn woning, Noteboomstraat 84. Hij bleef dit werk voortzetten tot 1 november 1919. Van der Meulen bleef slechts kort boekhouder van de gasfabriek tot 30 december 1918. Zijn ontslag hield wellicht verband met zijn benoeming tot gemeentesecretaris. Opvolger werd Hermanus Gertrudis Frank, geboren te Groenlo 10 januari 1896. Zijn jaarsalaris bedroeg Hfl. 500,-.

Op 30 december 1917 werden diverse salarissen verhoogd. Dat van H. Winters, chef van de gasfabriek, tot Hfl. 1750,- per jaar. Op 13 maart 1918 kreeg van der Meulen (toen nog gemeente ambtenaar) een verhoging van Hfl. 750,- tot Hfl. 1000,-, tegelijk met de 18-jarige "stadshulsklerk" Theodorus Johannes Groot Bruinderink (de latere gemeentesecretaris). Zijn jaarsalaris werd verhoogd van Hfl. 250,- tot Hfl. 500,-.

noot:

Op 16 juli 1879 werd Hendrik van den Eynden als gemeentesecretaris geinstalleerd. Hij was bij zijn afscheid dus ruim 38 jaar secretaris. Hij was voorheen werkzaam op de secretarieen te Velp (Noord Brabant) en Veghel. De toenmalige burgermeester van Groenlo, Hesselink van Suchtelen haalde hem naar Groenlo. Van den Eynden was een uitmuntend notulist. Hij schreef zijn teksten in een prachtig handschrift, vanaf zijn benoeming tot zijn afscheid. Bovendien was hij op de achtergrond een bekwaam medebestuurder. Hij schreef brilliante brieven en rapporten, en lanceerde dikwijls initiatieven, wanneer er handelend moest worden opgetreden.

Hij vertrok na ontslag te hebben genomen als gemeente ontvanger in 1919, naar Gendringen, van waarult hij op 25 maart 1921 een brief schreef waarin hij om pensioen verhoging verzocht. Hij ontving Hfl. 1103,90 per jaar, te weinig om van te leven. Zijn verzoek werd afgewezen, waarbij raadslid de Groen

opmerkte dat het "zijn eigen schuld is, dat hij geen behoorlijk bestaan heeft, en te weinig middelen om van te leven". Hij had volgens de Groen gemeente ontvanger kunnen blijven.

Kort voor zijn ontslagname kreeg hij nog een salaris verhoging, als secretaris van Hfl. 1000,- tot Hfl. 1350,-, als gemeente ontvanger van Hfl. 525,- tot Hfl. 650,- per jaar. Zijn inkomen kwam toen op Hfl 2000,- per jaar. Na pensionering blijkt zijn inkomen tot bijna de helft te zijn gereduceerd.

Op 5 december 1917 werden eveneens de jaarsalarissen van zowel de burgermeester als de wethouders verhoogd, resp. van Hfl. 1250,- tot Hfl. 1600,- en Hfl. 100,- tot Hfl. 160,-. Na 30 december 1918 verdiende dus gasbaas H. Winters Hfl. 150,- per jaar meer dan de burgemeester.

Van den Eynden was op zijn oude dag nagenoeg armlastig. Hij was zeker geen carriere maker. Zijn opvolger A.A.B. van der Meulen blijkbaar wel. Hij nam ontslag als gemeentesecretaris van Groenlo, na te zijn benoemd tot adjudant referendaris bij het departement van algemeen bestuur in Nederlands Indie, per 1 maart 1921, een dag voor zijn dertigste verjaardag.

Voor zijn opvolging waren er drie kandidaten. J.J.A. van der Riet te Groenlo, G.B. Gitzels te Ubbergen en A.F.J. van Griensven te Deurne. Benoemd werd Josephus Johannes Adrianus van de Riet, geboren te Rucphen op 17 october 1897, ambtenaar ter secretarie, wonende te Groenlo. Hij was dus bij zijn benoeming zeer jong, 23 jaar oud. Hij bleef lang in functie tot zijn benoeming tot burgermeester van Standaard Buiten na 1947.

Sinds de benoeming van van der Meulen kwamen de opeenvolgende gemeentesecretarissen steeds voort uit het bestaande Groenlose gemeentelijke ambtenarencorps, resp. A.A.B. van der Meulen, J.J.A. van der Riet, Th.J. Groot Bruinderink, G. Albering en tot op heden A.M. Link.

Tot zover een stukje Groenlose geschiedenis, met daarin centraal de gasfabriek. Het ontbreken van de beschrijving van de openingsplechtigheid zal als een hiaat worden ervaren. Echter zoiets is niet in de archieven te vinden. Groenlo hield van de plechtigheid een gevleugelde uitspraak over: "Grolle hef geen gas genog!". Dit houdt verband met het mislukken van een spectaculair onderdeel van de plechtigheid, het doen opstijgen van een luchtballon. Of was het een gasballon?

De overlevering verhaalt over een massaal opgekomen publiek dat in zuid westelijke richting buiten de stad toog, naar het terrein van de fabriek, op de splitsing van de wegen naar Lichtenvoorde en Aalten. Voorop bankier W. Fornier (de Kuute) met daarachter de harmonie en de Groenlose notabelen. Na bijna een halve eeuw van "delliberenen" was het er toch van gekomen. Groenlo werd een stad met zestig feeerlek flikkerende gaslantaarns.

In het begin van de jaren zestig kwam het einde van het systeem van gaswinning uit steenkool, gepaard met de ondergang van de gasfabrieken.

Het aardgas van Slochteren was schoner, heeft een hogere calorische waarde, en vooral, zo werd gezegd, het was veel goedkoper. Wij weten sindsdien wel beter!

Groenlo, september 1985 V. Smit

Een merkwaardige verkoping.

Het rechterlijk archief van Groenlo -van 1560 tot 1811, echter met een aantal hiaten- beschrijft een groot aantal gebeurtenissen die een indruk geven van het dagelijks leven in die tijd.
In dit geval gaat het over een gerechtelijke verkoping waarbij het nogal merkwaardig is toegegaan, zoals aan het eind van het verhaal zal blijken.

In het gerechtsprotocol van maandag 22 Juli 1743 staat het volgende vermeld.

Aanwezig zijn de heren:
Daniel ten Cate, president-burgemeester en tijdelijk rechter;
Derck Hummelinck en Arnold Henrick Bom, schepenen.

Voor het gerecht is verschenen Jacob Henrick Hessels, hiertoe gevolmachtigd door Henrick Jan Velders, ontvanger der accijnzen in de stad en het schependom Groenlo en tevens gasthuismeester van het gasthuis binnen Groenlo.
Jacob Henrick Hessels verzoekt, in opdracht van Henrick Jan Velders, beslaglegging en verkoping van alle roerende goederen van Jan ten Busse -Landbouwer op het erve Marvelde- en zijn huisvrouw, die achterstallig zijn in het betalen van de accijnzen.

Voor beslaglegging en verkoping komen speciaal in aanmerking de korengewassen, die nog op het land staan: rogge, boekweit, gerst en haver en verder eventueel nog andere gewassen die op de erve Marvelde zullen worden aangetroffen.

Dit alles dient ter voldoening van de achterstallige accijnzen, plus enige schulden aan het gasthuis te Groenlo. Tegelijkertijd overhandigt Jacob Henrick Hessels aan het gerecht een overzicht van alle vorderingen die zijn client Henrick Jan Velders op Jan ten Busse heeft.
Verder wordt door Jacob Henrick Hessels nog opgemerkt dat Jan ten Busse op 18 Juli 1743 nogmaals is gewaarschuwd om zijn schulden aan Henrick Jan Velders binnen drie dagen te voldoen, teneinde de beslaglegging nog te voorkomen. Hierop is echter geen enkele reactie gevolgd.
Daarom verzoekt Jacob Henrick Hessels, namens Henrick Jan Velders, om toestemming voor beslaglegging en verkoping van alle roerende goederen van Jan ten Busse -landbouwer op Marvelde- en zijn huisvrouw.
Verder verwijst Jacob Henrick Hessels ook nog naar de "Placaten van den Lande", dus naar het Landsrecht. In deze "Placaten" is o.a. bepaald dat achterstallige accijnzen en andere vorderingen, waarvan via de gebruikelijke weg geen betaling kan worden verkregen, door middel van een gerechtelijke beslissing mogen worden geïnd.
En dat bovendien, na voorafgaande waarschuwing, paarden, beesten, koren, hooi en andere roerende goederen die ter plekke aanwezig zijn, mogen worden opgehaald ter gerechtelijke verkoping.
De gerechtelijke verkoping - of: veiling - dient dan vooraf te worden aangekondigd.

De gerechtelijke uitspraak.

Het gerecht erkent de aanklacht voor rechtsgeldig en beslist dat de roerende goederen, van Jan ten Busse en zijn huisvrouw, mogen worden opgehaald en vervolgens geveild.
Tevens wordt de dag van de gerechtelijke verkoping vastgesteld, namelijk op maandag 29 juli 1743.
De deurwaarder Steven Jan Wijnants deelt nog mede dat hij het uittreksel van het besluit tot gerechtelijke verkoop, met bijlage, heeft overhandigd aan de huisvrouw van Jan ten Busse, omdat laatstgenoemde op dat moment niet aanwezig was.

Groenlo, 22 juli 1743.

M. Iserloe, secretaris

Daarna volgt er een opsomming van de verkoopvoorwaarden en van de te verkrijgen goederen.

Voorwaarden en condities opgesteld door Jacob Henrick Hessels, gevolmachtigd door Henrick Jan Velders, ontvanger der accijnzen in de stad en het schependom Groenlo, vanwege de achterstallige accijnzen van de erve Marvelde.
Ingevolge het gerechtsdecreet van 22 juli 1743 zullen in het openbaar en aan de meestbiedende, in aanwezigheid van het Gerecht, worden verkocht:,
De zaadgewassen met stro en hooi, voorzover deze goederen Jan ten Busse - landbouwer op Marvelde - toekomen.

De gerechtelijk te verkopen goederen.

1. Bij het huis twee stukjes land met gerst, tezamen ongeveer drie spint.
2. Ongeveer vier molder land met rogge, op de Esch gelegen, aan de overzijde van de weg, tegenover het huis.
3. Een stuk land met rogge, eveneens op de Esch tussen twee stukken land met boekweit, ruim anderhalf schepel.
4. Ongeveer vijf molder met boekweit, ook op de Esch, bestaande uit negen stukken land.
5. Tevens op de Esch in de richting van Groenlo, ongeveer negen schepel met rogge.
6. Idem een perceel rogge daarnaast gelegen, aan de weide in de richting van Groenlo - den Bulte genoemd - ongeveer zes schepel.
7. Op het Gaardenland ongeveer een molder met boekweit, bestaande uit drie stukken land.
8. Twee stukken land met rogge, ongeveer een molder.

Al het hiervoor genoemde land, met het stro.

9. Het hooi in de hooimijt.
10. Het stro, voorzover het eigendom van Jan ten Busse, van hetgeen bij Bonenberg is gekocht.

De verkoopcondities.

1. De verkoping zal geschieden bij opbod, met guldens van twintig stuiver het stuk. De hoogste bieder heeft de koop.

2. Iedere verhoging zal geschieden met tenminste een gulden. Degene die de toeslag krijgt zal koper blijven.

3. De koper is verplicht om twee betrouwbare borgen te stellen, die zich verplichten borg te staan voor de betaling van de koopsom door de koper.

4. De koper dient de koopsom, binnen 24 uur na de verkoping, aan het Gerecht te betalen.

5. Niemand mag een koopsom in ontvangst nemen dan uitsluitend het Gerecht, hoe dringend een eventuele vordering op Jan ten Busse ook moge zijn. Nadat het laatste perceel is verkocht volgt een uur beraad en daarna dienen de koopsommen te worden betaald.

Op maandag 29 Juli 1743 begint de verkoping van de genoemde goederen (De nummers 1 t/m 10).

Het gehele verloop van de verkoping wordt echter niet vermeld.
Alleen de namen van de hoogste bieders - met hun bod - worden weergegeven.

Nummers	Naam van de koper	Bedrag
1 en 2:	Jan Berent Avinck	f 51,-
3 :	Antoni Franck	f 4,-
4 :	Jan Berent Avinck	f 25,-
5 :	Antoni Franck	f 14,-
6 :	Harmen Jan Kuiper	f 18,-
7 :	Jan Berent Avinck	f 18,-
8 :	Harmen B. Starinck	f 20,-
9 :	Caspar Hoppenberg	f 21,-
10 :	Daniel Bonenberg	f 10,-
		---------- +
		f 181,-

Vervolgens worden de kopers bedankt.

Na afloop van de veiling heeft Godefriedus ter Bogt alle genoemde percelen, onder gelijke voorwaarden, gekocht voor tweehonderd gulden.

N.B. Over deze afloop van de verkoping zullen "de kopers" wel verbaasd geweest zijn!
Hun reacties op deze gang van zaken worden echter niet vermeld.

Bron: Rechterlijk archief van Groenlo,
inventarisnummer 19 (folio's nrs. 28 t/m 32)
(Rijksarchief Arnhem)

Utrecht, november 1986. P.Th.J. Hakkenbroek.

De kerkelijke goederen in het oude kerspel Groenlo na 1600.

Kerkelijke goederen waren de goederen van de parochie (later hervormde gemeente), de pastorie en de kerk, de goederen van de twaalf vicarieen en de goederen van het klooster Engelhusen en het Oude Klooster. Alles met elkaar een respectabel bezit, dat in de lijst van 1604, weliswaar ruim geschreven, 68 foliobladzijden beslaat. (1) De indeling was als volgt: het Nieuwe Convent 11 foliobladzijden, het Oude Convent drie, de pastorie en kerk 5 en de 12 vicarieen 49 bladzijden.

Daarbij moet bedacht worden, dat Grol in 1597 door Maurits veroverd, dat belegering en ontzet vaak voorkwamen en dat in die woelige tijd van 1580 tot na 1600 zeker goederen waren verduisterd. Zie verderop onder Trium Regum.

Niet ongegrond zal het dan ook geweest zijn, dat in 1802 in correspondentie met het toenmalige departementale bestuur van Gelderland over de toenmalige armoede van de kerk door de kerkeraad van Groenlo aangevoerd werd, dat de "waardij (van die goederen) meer dan een Tonne Gouds" had bedragen. (2)

De meeste aandacht wordt in dit opstel aan de vicarieen geschonken. Het waren er twaalf, een aantal dat alleen in kerken in grote steden bereikt of overtroffen werd. Voor ons zijn in dit opstel vooral van belang de stichter, de collator dwz de persoon of de instantie, die de vicaris, de begunstigde kon aanwijzen en natuurlijk ook de goederen en de inkomsten, die daaruit voortvloeiden. Niet zonder belang zijn tevens de verplichtingen, waaraan de vicaris moest voldoen. Hij moest priester zijn of het binnen een bepaalde tijd worden. Hij moest een voorgeschreven aantal missen in de week lezen en moest in Groenlo wonen. Deze laatste punten komen echter slechts zijdelings ter sprake.

Wat is nu eigenlijk een vicarie? Practisch gesproken een altaar, toegewijd aan een heilige, toegerust met goederen en (of) geld, dus inkomsten, die genoten werden door een vicaris met duidelijk omschreven verplichtingen. Daaronder viel doorgaans niet de zielzorg. (3)

Oorspronkelijk had elke vicarie haar eigen altaar, zodat er twaalf vicarieal taren waren. Tijdens en na het Bestand werden vicarieen samengevoegd, zoals H. Antonius Abt en H. Sacrament en ook H. Kruis en O.L.Vrouw van de Gerfkamer, zodat er toen maar 10 altaren nodig waren. Strikt genomen zouden, als alle vicarissen residéerden, in Grol steeds 13 respectievelijk 11 geestelijken aanwezig hebben moeten zijn. Om twee redenen werd dat aantal nooit gehaald. Ten eerste waren jonge vicarissen nog op studie en ten tweede kwam het maar al te vaak voor, dat een priester, die niet in Groenlo woonde en in een andere parochie stond, toch in Groenlo een vicarie bezat. Zo was Petrus Doys, deken van Deventer, ca. 1570 vicaris van de vicarie Driekoningen en Rutger van Baer, pastoor te Harderwijk, in 1571 vicaris van de vicarie O.L.Vrouw van de Gerfkamer. (4) De inkomsten waren immers aanlokkelijk en een vervanger was niet ongenegen tegen een matige vergoeding de voorgeschreven missen te lezen. Het voorschrift om te residéren was ten tijde van de Hervorming vrijwel een dode letter geworden.

De reeks van 10 tot 12 altaren aan de beide zijkanten met het overheersende hoofdaltaar in het koor van de kerk was vanzelfsprekend voor de hervormden een gruwel, ook al heeft Grol niet de Beeldenstorm gekend.
De wisseling van Spaans naar Staats in 1597 en van Staats naar Spaans in 1606 kwam het duidelijkst tot uiting in de oude Calixtus bij de Markt. Vanaf 1606 wachtte pastoor Fabritius heel wat werk om de totaal ontredderde kerk weer enigszins geschikt te maken voor de eredienst. Eerste voorwaarde daarvoor was te proberen de vicarissen, voor zover ze aangewezen waren, zover te krijgen,

dat ze in Groenlo gingen wonen. Dat zou heel wat voeten in de aarde hebben. zoals verderop zal blijken.

In 1943 publiceerde Wijnandts van Resandt zijn "De vicarieen in Gelderland." Het is een inventarisatie van de in 1600 nog bestaande vicarieen. een reeks gegevens. mede verzameld met een genealogisch oogmerk. of zoals hij het uitdrukt "met zeer veel gegevens op sibbekundig gebied". Volgens zijn inleiding wil hij in het algemeen tot 1650 gaan, maar blijft wat Groenlo betreft in tien van de twaalf gevallen bij 1500 steken. Dat is zeker niet toevallig. want in 1580 werd Groenlo weer Spaans, bleef dat tot 1597 en was het weer van 1606 tot 1627. De administratie van de vicarieen was in de Spaanse tijd in handen van de vicarissen en werd zeker gecontroleerd door de rentmeesters Wessel van Arnhem en Godfried Rusting gen. Borchloe. Dat materiaal is grotendeels onvindbaar. De brieven van Borchloe en pastoor Fabritius aan de apostolisch vicaris Sasbout Vosmeer uit de jaren 1606 tot 1614 lichten ons echter wel in over de vicarieen. Ze bevinden zich in het O.B.C. Archief te Utrecht. De gegevens daaruit zijn in het onderstaande resume verwerkt.

Deze bijdrage bestaat uit twee zeer verschillende delen. Het eerste deel is een resume van bijzonderheden over de twaalf vicarieen tussen 1600 en 1627. geput uit de Collectie Rijsenburg en het Archief van de Oud Bisschoppelijke Clerezij. beide te Utrecht en het onder no.12 genoemde manuscript van Pater Engel. Het tweede deel is daarentegen een beredeneerde uiteenzetting over de lotgevallen van de vicarieen en de kerkelijke goederen en berust vooral op gegevens uit de rekeningen van het Geestelijk Rentambt te Borculo. welk archief zich te Arnhem bevindt.

Paragraaf 1.

Resume tot 1627.

Boven de nummering van 1 t/m 12 staat het jaar. waarin de vicarie onder de administratie van het Geestelijk Rentambt te Borculo kwam. Bij de eerste zeven betekende dat tevens, dat het Kwartier van Zutphen eigenaar werd. al gebeurde dat bij nummer zeven enkele jaren later. Bij de vijf laatsten betekent het jaartal, dat de vicarie onder de administratie te Borculo viel. maar tevens dat de magistraat van Grol collator was en dus in dat jaar de vicarie aan een hervormde student of aan de kerk toekende. Het jaartal betekent bovendien. dat in dat jaar of even daarvoor de katholieke vicaris overleed. Na de verovering van Grol in 1627 mocht volgens het capitulatieverdrag de vicaris tot aan zijn dood aanblijven.

In het resume wordt op de eerste regel naast de naam van de vicarie de stichter. de stichtingsdatum en de collator van die vicarie genoemd.

1649.

1. Driekoningen of Trium Regum - stichter en datum onbekend. collator pastoor van Groenlo.

De rijkste vicarie met een opbrengst van 200 gulden per jaar: in goede jaren. "dat de pachters in heure vollen fluer, pays ende vrede saten" met een opbrengst van over de 400 gulden.

Van deze vicarie weten we door de brieven van de rentmeester Godfried Rusting genaamd Borchloe aan Sasbout Vosmeer. dat er goederen verduisterd waren. Ook de brief van Sasbout Vosmeer aan pastoor Fabritius dd. 2 april 1607. die bestemd was voor de magistraat. sprak over restitutie van goederen. die aan de vicarieen toebehoord hadden. De rentmeester Borchloe. die het vak verstond. want hij was niet alleen rentmeester van geestelijke goederen maar ook van contributien en licenten voor de koning van Spanje. sprak burgemeester Eldering. een invloedrijk man te Grol. "deur wiens adem alhyer allen salcke

passeren", hard aan over de vervreemding van kerkelijke goederen, maar Eldering weigerde deze te restitueren. (5)

Toch heeft Borchloe zeker wat Trium Regum betreft enig succes geboekt. Dat was voor een goed deel uit eigen belang geschied, want in 1606 was zijn zoon Lubbertus Borchloe vicaris van Trium Regum geworden.

Vicarissen van Trium Regum zijn onder andere geweest:
Laurentius van Zuderhuys, pastoor te Wessum in Westfalen tot 1526;
Zweder van Kervenheim, pastoor te Lochem, overleden 1547 te Utrecht; (6)
Peter Doys, deken van het Kapittel te Deventer, rond 1570. Hij werd door de Domkuester van Munster, Bitter von Raesfeldt (1559-1581) afgezet, waarschijnlijk omdat hij niet resideerde en concubinarius was. Volgens de rentmeester Godfried R. gen. Borchloe had Doys daarna voor het behoud van de vicarie tegen de "Dooms Coster van Munster" een langdurig en kostbaar proces gevoerd.

Bitter von Raesfeldt begiftigde daarop Johannes Tremoniensis (=Dortmund) met de vicarie.

Op 27 okt. 1580 deed Joh. Tremoniensis afstand van de vicarie in handen van de Grolse pastoor Wolsinck, ten behoeve van Judocus Grevinckhof, die van 1580 tot 1597 vicaris van Trium Regum was.

Op 27 sept. 1597 capituleerde Grol voor prins Maurits na een beleg van 16 dagen. Pastoor Wolsinck verliest daarop de stad. Op 3 juni 1597, dus voor het beleg had hij Trium Regum toegekend aan Coenraad Thiesselinck, zeer waarschijnlijk de zoon van hopman Thiesselinck, koninklijk landdrost van Zutphen, die in 1594 overleden was en begraven ligt te Antwerpen. (6a)

De opvolger van bovengenoemde landdrost in Spaanse dienst was zeer waarschijnlijk J.S. von Distlinck, die te Kaiserswerth bij Dusseldorf verblijvend op 21 januari 1607 door de magistraat van Grol als landdrost wordt aangeschreven met het verzoek naar Grol te komen om daar de magistraat te confirmeren. Ook deze J.S. zou een broer van Coenraad kunnen zijn, m.a.w. hij was waarschijnlijk de opvolger van zijn vader.

In elk geval voelde hij zich direct in de rol van landdrost thuis en drukte de magistraat op het hart het "verdunkelte Kirchensilberwerck" te achterhalen en goed toezicht uit te oefenen op de kerkelijke goederen en de inkomsten daarvan. Zeker geen overbodige aanbeveling bij mannen als burgemeester Eldering. Coenraad had, evenals zijn vader, de hopman, het Zulden verkozen, was pastoor in het Roermondse in een parochie, die hem per jaar wel 800 gulden opleverde. De Grolse vicarie Driekoningen had hij, naar verlelde, aan de pastoor van Delden voor 100 gulden verkocht. (Voor vicarie moet waarschijnlijk jaaropbrengst gelezen worden.) Hij wilde er eerst 200 gulden voor hebben, maar "deur tusschen spreken van golden (=goede) vrunden drinckebroders" werd de koopsom tot 100 gld. teruggebracht. Al dit fraais schrijft de rentmeester Borchloe op 4 juli 1606 vanuit Oldenzaal aan Sasbout Vosmeer. Dat was een pleidooi ten eigen bate, want zijn zoon Lubbertus was op 5 mei 1606 in het genot van Trium Regum gesteld. (7)

Keren we weer terug tot 1597. Na de verovering van Grol in datzelfde jaar ontnamen Gerlach van Wiek, de nieuwe rigter van Grol en de superintendent van Zutphen de vicarie aan Grevinckhoff, doch ook aan Coenraad Thiesselinck.

De Staatse instantie in de persoon van Gerlach van Wiek en de superintendent zullen deze Coenraad zeker niet als vicaris beschouwd hebben, evenmin als Munster dat gedaan had. Munster erkende de collatie door pastoor Wolsinck niet, daar het in onmin met de pastoor leefde. (8)

Bovengenoemde instantie kende Trium Regum weer toe aan Peter Doys, de ex-deken van Deventer en vader van een zoon. Deze zoon genoot de baten van de vicarie. Later zou hij de beschelden en administratie van de vicarie toesturen aan de rentmeester, de vader van Lubbertus Borchloe.

Het register van 1604 (9) noemt geen vicaris, de rentmeester in Staatse dienst (niet met name genoemd) somt de bezittingen op, zonder Peter Doys of diens zoon te noemen. Was de ex-deken toen overleden?

Op 9 juli 1606, dus 2 maanden na de collatie, deed Coenraad Thiesselinck te Lingen afstand van de vicarie, ten gunste van Lubbertus Borchloe. (6) Daaruit blijkt, dat Coenraad ondanks alles, toch als vicaris werd erkend en tevens, dat de ap. vicaris de vicarie toekende, toen Grol nog in Staatse handen was. Inbezitneming en beheer zal na de verovering door Spinola op 11 (?) augustus door de vader van Lubbertus ter hand zijn genomen.

Lubbertus was in 1590 geboren en was in 1606, toen hij vicaris werd, nog student. Hij resideerde dus niet en een priester moest dus tegen vergoeding de voorgeschreven missen lezen. Dat had tot dan toe de pater van Engelhusen Johannes van Diest gedaan voor 30 daalders in het jaar. Dat vond vader Borchloe aan de hoge kant, 20 daalders waren naar zijn mening voldoende. Daarover ontstond een geschil, waarin zowel de pastoor Fabritius als ap. vicaris Vosmeer betrokken werden. Op 18 februari 1608 schreef Borchloe, dat hij van de zoon van Peter Doys, de vroegere vicaris, het register van Trium Regum had ontvangen. Doys had aan de priester, die de missen las, achttien rijders betaald, iedere rijder ad 24 stuivers, dus 21 gulden en 12 stuivers. Daarop had Borchloe, zo schreef hij op 13 februari 1608 aan Sasbout Vosmeer, de pater van het klooster Engelhusen Johannes van Diest en pastoor Fabritius bij zich ontboden en de pater gevraagd, of hij bereid was voor 18 rijders per jaar de voorgeschreven missen te lezen. De pater had dat geweigerd. Daarom vroeg Borchloe aan Vosmeer om toestemming een andere priester voor bedoelde diensten aan te trekken. Uit de correspondentie tussen Vosmeer, Fabritius en Borchloe blijkt niet, wat Vosmeer daarop geantwoord heeft. (10)

Uit de stukken van Mevr. Essing - van Basten Batenburg maakte J.H. Hofman een notitie, dat Heer Lubertus Ruitinx Borgloo of Burckelo op 3 september 1632 werd genoemd als eigenaar resp. rector van het altaar van de vroegmissen te Vreden. (11) Hij zal dus waarschijnlijk na 1627 in het Munsterland gewoond en gewerkt hebben, doch zeker geen zielzorg in het Gelderse hebben uitgeoefend. (Dat kan gevoegelijk aangenomen worden, gezien de lotgevallen van Paul Aresdorff met de vicarie St. Johannes de Doper. Zie aldaar.) Hij moet in of om 1649 overleden zijn, want de administratie door het Gewestelijk Rentambt te Borculo begon in 1649. Hij werd dus nog geen 60 jaar, want hij was in 1590 geboren.

Heeft Godfried Borchloe, de vader van Lubbertus, vervreemde goederen weer teruggekregen? Die "goideren die den burgermr. Eldringen ende anderen van de voirss. vicarye ingeslockt hebben" ? We vergelijken daarvoor 5 lijsten: 1604, 1649, 1672, 1788 en 1801. De lijst van 1604 (12) vertoont duidelijk de sporen van de chaotische tijd, die eraan voorafging. Veelal werd niet opgegeven, wat een stuk grond opbracht, vaak lag een erve of stuk grond woest. Waren er gronden vervreemd of voor een appel en een ei verkocht, dan was dat zeker voor 1604 geschied. De rentmeester spande zich zeer voor teruggave in, omdat het in zijn voordeel was, maar ook omdat het in zijn aard lag. Hij kende het klappen van de zweep als rentmeester van contributien en licenten, zoals boven werd aangestipt. Van 1602 tot 1607 was hij rentmeester voor contributien op de Veluwe, een zeer moeilijke taak met enorm veel tegenwerking. Hij schrok er niet voor terug bewoners van de Veluwe met behulp van ruiters uit het garnizoen van Grol te gijzelen en te Grol gevangen te houden. Overigens zonder veel resultaat, want hij moest hen op bevel van Spinola weer vrijlaten. (13)

Plaatsen we twee lijsten naast elkaar

1604	1649
Erve Reimerdink in Olden Elbergen	Reimelink in Olden Elbergen met de derde garve
Erve Bennekinc in Vrageren	Erve Bannink in Vrageren met de derde garve
weide de Muede onder Grol (daarop 100 daalders)	Muidenweide
tiende in Haaksbergen	garftiende groff en smal in het kerspel Haaksbergen
Erve in kerspel Winterswijk (Meddeho)	Erve Garverdink met de derde garve
	Erve Roerdink in Meddeho met de derde garve
	derde garve van Colsteder kamp bij erve Roerdink
7 kleine stukken grond in de Heerschap Borckelo	stuk grond op de Assinck Esch
garden onder de stad	gaarden op den Vogelsanck
nog een stuck land (daarop 62 daalder)	gaarden Swarteler Kamp met nog een gaarden (Aelbert Schrievers gaarden)
	1/2 erve Weyenborch met de derde garve
	derde garve 1/2 Heyinck
	derde garve het andere 1/2 Heyink
	tiende in Lintfelt op het erve Lenderink en op 2 stukken land de Bloemena en lutteke Valkenborg
	tiende uit een huis in Grol
	nog een tiende uit een huis in Grol
	een huis met hof aan het kerkhof, door de rector bewoond.

Zoals men zelf gemakkelijk kan constateren zijn de eerste vijf posten duidelijk identiek. Of het erve in Meddeho, dat in 1604 woest lag, Garverdink

of Roerdink was, blijft ongewis, maar het is waarschijnlijk, dat G.R. Borchloe er in geslaagd is een erve in het kerspel Winterswijk terug te winnen. In zijn brief van 18 april 1607 spreekt hij over een erve, dat ver onder de prijs verkocht werd. Met spijt schrijft hij in de brief, dat er nog tuinen en tijnsen moeten zijn, maar dat hij ze niet kan achterhalen. Het staat echter vast, dat de voortvarende rentmeester Borchloe succes heeft geboekt. Men hoeft de twee lijsten maar te vergelijken maar alles zal hij zeker niet achterhaald hebben. Men kan er echter wel vanuit gaan dat het bezit van de vicarie Trium Regum, dat het Kwartier van Zutphen in 1649 door het overlijden van Lubbert Borchloe "erft" hetzelfde is als dat wat Lubbert na het overlijden van vader te administreren kreeg. De vader stierf voor 18 september 1626. (Archief Rekenkamer Roermond nr. 273 Bijlage.)

De opbrengst van de vicarie Driekoningen bedroeg in 1649 voor het Kwartier niet minder dan 1138 gulden. In 1672 zijn er geen gegevens van het Geestelijk Rentambt te Borculo. Dat vindt zijn verklaring in het optreden van Christoffel Bernhard van Galen in 1665 en 1672. Er bestaan echter twee lijsten, een te Utrecht van de hand van J.H. Hofman uit geschriften van Mevr. Essink - van Basten Batenburg en een uit Munster. Ze zijn vrijwel identiek, noemen dezelfde bezittingen, doch geen inkomsten. Overigens bestaat er uit die Munsterse tijd van 1672 onder het regiem van "Bommenberend" nog een verzoek van Berndt Marquerinck om de baten van de vicarie Driekoningen voor zijn zoon Ernst. Dat was gezien de oorlogsomstandigheden niet erg reeel.

In de rekening van 1788 zijn veranderingen aan te wijzen. Enkele percelen ontbreken, waarschijnlijk veroorzaakt door verkopingen. De opbrengst is nominaal vrijwel gelijk aan die van 1649, namelijk 1147 gulden.

In 1801 is de stand der bezittingen vrijwel gelijk aan die van 1788, doch de opbrengst is nominaal bijna het dubbele, namelijk 2218 gulden. Dat zal wijzen op geldontwaarding en niet op verbeterde landbouwmethoden en hogere opbrengsten.

In het algemeen kan men zeggen, dat het beheer van de geestelijke goederen door het Kwartier via het Geestelijk Rentambt te Borculo een voorzichtig beheer is geweest, zeker tot de Franse tijd. Wat na 1800 precies is gebeurd, zou nader onderzocht moeten worden. Verkopingen op 31 juli, 13 en 27 okt. 1797 te Zutphen doen het ergste vermoeden.

1628.
2. St. Silvester - De vicarie werd gesticht door de priester H. van Enschede. De collator was de pastoor te Grol.
Wijnandts van Resandt noemt als laatste vicaris circa 1570 Christopher Wolffs. Een volgende vicaris was Berend Roleves. Grol heeft dan van 1590 tot 1597 een katholieke tijd met pastoor Jan Wolsinck. Deze erkende eerst de jurisdictie van Munster doch koos in 1582 reeds de partij van Deventer. Hij benoemde Gerard de Grote, kapelaan van Vragender en Lichtenvoorde tot vicaris van St. Silvester. Munster wees daarentegen Diederick Grevinckhoff, de latere pastoor van Eibergen, tot vicaris aan. Pastoor Wolsinck weerde hem met behulp van de magistraat en hopman Thiesselinck. (14)

Het register van vicariegoederen uit 1604 (1) vermeldt Johan Lieferinck. Volgens de klacht van Johann von Velen hadden Van Wiek en de superintendent in 1597 of iets later Grevinckhoff de vicarie ontnomen en aan de onwaardige Johannes Lieferinck toegekend. (15)

In een brief pleit Vosmeer bij de gouverneur der stad Grol Dulcken voor een betere behuizing voor heer Jan. Dat moet dan Lieferinck zijn, die door Vosmeer, waarschijnlijk bewogen door Lieferincks miserabele leefomstandigheden, als vicaris werd geaccepteerd. (16)

In 1610 was er weer sprake van dezelfde Johannes. Philippus Rovenius vaardigde in 1610 een decreet uit, waarbij Johannes Liefferinck vicaris van het St. Silvesteraltaar te Groenlo gelast werd het conflict met Johannes Goetman over de afscheiding tussen diens land en dat van de vicaris naar de door de vicaris generaal van het bisdom Deventer gegeven richtlijnen te beeindigen.

Diederick Grevinckhoff pastoor te Elbergen meende altijd recht te hebben gehad op St. Silvester. Hij overleed zoals gezegd in 1610 en werd als pastoor opgevolgd door Paulus Aresdorff, die al vicaris van St. Jan de Doper te Grol was. Hij dacht de functies te kunnen combineren en probeerde dat tegenover de ap. vicaris Vosmeer te rechtvaardigen. Johannes Leverink overleed op 1 nov. 1613, waarna Marcellinus Egmonts vicaris werd. Hij was waarschijnlijk een zoon van Otto van Egmont, de drost van Salland in Spaanse dienst. Hij wordt in 1624 als vicaris genoemd, toen Hendricus Vordenus in Grol de armenbezorging regelde en daarvoor richtlijnen gaf. (17)

Na de overgave van Grol in 1627 valt de vicarie direct aan het Kwartier van Zutphen toe en het beheer aan het Gewestelijk Rentambt te Borculo. Dat laat maar een conclusie toe, namelijk dat Marcellinus kort voor het beleg overleden moet zijn.

1641.
3. Onze Lieve Vrouw I (Maria Dolores - van Zeven Smarten)
Gesticht in 1338 door Johannes Kleydinck. De pastoor van Grol was de collator. Rond 1570 was heer Wolterus Eselwick (Oeveljong) te Doesburg vicaris. In augustus 1585 vluchtten Aegidius de Monte en Arend van Amstel, kanunnik van Deventer naar Oldenzaal. Van Amstel verloor zijn "canonisie" te Deventer en kreeg als tegemoetkoming de vicarie O.L.Vrouw I te Grol.

Eerder genoemd register van 1604 vermeldt het volgende: "Bekenne Ijck Anna Oevelinck wed. zal. Adriaen Lekow voer die gerichts waerheijt wegen mins soens Johannis Iecou dit naevolgede in sijn vicarie Marie de Dolore genombtt gehorich"

Lecou wordt ook genoemd in het stuk van 26 maart 1624, waarin Henricus Vordenus, deken van Oldenzaal en vicaris generaal van het diocees Deventer de armenzorg te Groenlo regelde. (Zie vorige vicarie.) Lecou had brieven geschreven, die zorgvuldig bestudeerd zouden worden. Hij resideerde dus niet. Lecou was ultimus vicarius en overleed kort voor Martini (11 nov.) 1641.
De vicarie viel toen toe aan het Kwartier en de administratie vanaf 1641 -1642 is te vinden in het archief van het Geestelijk Rentambt Borculo te Arnhem.

1635.
4. Twaalf Apostelen.
De vicarie werd in 1359 gesticht door de geestelijken Theodorus en Engelbert van Enschede en had tot collator de pastoor van Grol.
Hillebrand Winen, kanunnik te Oldenzaal werd na 30 Juli 1575 in het genot van de vicarie gesteld. Hij overleed in 1581. Daarna vergaf pastoor Wolsinck de vicarie aan "een ander", terwijl de Domkuester te Munster zich de collatie had toegedacht. Die "ander" moet Andreas Warnsinck zijn, want in 1604 schreef hij in het meergenoemd register te Arnhem (1) "Ick ondergeschreven attestiere end bekenne mit tegenwordige hant dat Ick Vicariam Duodecim Apostolorum in Grollo in die een en twintich jaeren na gelegentheit des tijdes hebbe gebruicket end genaten etc." Hij ondertekende 12 Juli 1604 en is dus op zijn allerlaatst begin 1583 vicaris geworden.

Warnsinck was concubinarius, werd door Fabritius vermaand, beterde zich maar viel weer terug. In 1607 werd hij gesuspendeerd. De magistraat deed voor

Warnsinck bij Vosmeer een goed woordje, maar Vosmeer verdedigde de suspensie in een brief aan de magistraat met het argument, dat de vicaris zwaar gezondigd had.

Niettemin werd de suspensie op 15 augustus 1609 opgeheven, waarschijnlijk ook omdat Warnsinck zijn nood geklaagd had. Hij vond namelijk, dat hij het erg moeilijk had. Hij had inkwartiering van Bourgondische soldaten. Geen wonder, want na de verovering door Spinola in 1606 waren behalve Schotten en Engelsen het complete regiment "Bourgoions van de Bannerheere van Balanchon" met maar liefst 14 vendelen in Grol gelegerd. Er was dus zeker plaatsgebrek. En toch had hij zijn dienstbode weggezonden. Hij moest bovendien, ofschoon de suspensie was opgeheven, de helft van zijn vicarieinkomsten missen. Verder moest hij per jaar 75 gulden aan de armen geven en hij had meer dan 600 gulden moeten besteden aan het herstel van bouwvallige eigendommen der vicarie. (19)

Warnsinck was de laatste vicaris. Hij overleed 1635. Zijn vicarie, een pastoorsvicarie, kwam in 1635 aan het Kwartier van Zutphen en werd vanaf 1635 beheerd door het Geestelijk Rentambt te Borculo.

1657.
5. H. Catharina.
Deze vicarie werd plus minus 1360 gesticht door proost Diederik te Paderborn, Engelbertus van Enschede en Otto graaf van Bentheim. De collator was de pastoor van Grol.

Wijnandts van Resandt noemt als vicaris voor rond 1570 Henricus Hackenbroeck, student te Deventer. (a.w. p. 60) In 1604 was hij nog vicaris blijkens de lijst te Arnhem. (Hof Nr 2399 fol. 224 vso) Daar schrijft hij echter, "dit sint die rente toe der vicarie Catarina daer ick een besitter van bijn gewest bij die twie end dardich jaeren." Hij was dus pas in 1572 vicaris geworden.

Pastoor Fabritius kwam in september 1607 naar Grol en noemde toen als vicaris Heer Henricus, overigens concubinarius. Kort daarna overleed Hackenbroeck, want uit de brief van Fabritius van 7 mei 1614 blijkt, dat Arnold Vewes, zoon van Gerard Vewes, stadssecretaris en rentmeester, in 1607 op verzoek van de vader, deze vicarie kreeg toegewezen. De nieuwe vicaris overleed in 1614, op vrij jonge leeftijd, want hij had pas in 1608 de tonsuur en lagere wijdingen gekregen.

Paulus Aresdorff, die vicaris van het H. Kruis en Joh. de Doper was, verzocht voor zijn broer Frans om de vicarie van de H. Catharina. Frans heeft deze waarschijnlijk niet gekregen, want sinds 1613 was Theodorus Sillivolt een serieuze gegadigde voor een vicarie, o.a. voor St. Silvester. Uit de correspondentie blijkt niet, dat Sillivolt St. Silvester kreeg, wel werd hij vicaris van de H. Catharina. Dan lijkt het me logisch te veronderstellen, dat hij direct in 1614 vicaris is geworden. Hij bleef het tot zijn dood in 1657. Hij was toen professor en president van het college van St. Pulcheria te Leuven. (Thielen a.w. noot 10 p.122)

De vicaris kwam in 1657 aan het Kwartier van Zutphen en onder de administratie van het Geestelijk Rentambt te Borculo. (20)

1657.
6. Tienduizend Martelaren.
Deze vicarie werd plus minus 1360 gesticht en evenals de vorige door proost Diederik te Paderborn, Engelbertus van Enschede en Otto graaf van Bentheim. De collator was eveneens de pastoor te Grol.

Omstreeks 1570 is Wilhelm Marquerinck vicaris. Dat is hij niet meer in 1604, want in meergenoemd register van dat jaar wordt als possessor Johannes Vewes genoemd, waarschijnlijk een broer van Arnold Vewes, vicaris van

St. Catharina. Niet lang na 1604 moet Johannes Vewes overleden zijn, want op 29.1.1607 benoemde Sasbout Vosmeer een zekere Walter van Goch tot vicaris. Dat werd een lijdensweg, want van Goch zou nooit de residentieplicht nakomen, ofschoon zowel Vosmeer als Fabritius bij van Goch erop aandrongen dat wel te doen. Hij hield zowel Vosmeer als Fabritius aan het lijntje. Tenslotte schonk hij klare wijn. De baten moesten op 200 daalders worden gebracht, anders kwam hij niet naar Groenlo.

Het hoeft dan ook niet te verwonderen, dat Fabritius aan Vosmeer schreef (18.1.1608), dat Gerard Vewes de inkomsten zou innen en genieten. Verder blijkt, dat de pater van het klooster Engelhusen de inkomsten der vicarie ontving. In 1611 daarentegen was de vicarie voor 55 gulden verpacht aan weer een andere Vewes, namelijk Godefridus. Deze verrichtte de diensten, daar van Goch niet resideerde en te Anholt bleef wonen.

Nog enkele bijzonderheden. Op 10 maart 1607 schreef Vosmeer aan Gerard Phabo om de stukken van de vicarie. Phabo was dus zeer waarschijnlijk de toenmalige rentmeester van geestelijke goederen. Hij werd met aedilis betiteld, wat in het oude Rome ongeveer gelijk stond met onze politieambtenaren. Op 19 september 1612 schreef Fabritius, dat het altaar der 10.000 Martelaren nog een kelk miste, voor de rest is alles voorzien.
Op 28 oktober 1611 werd eindelijk bij deze vicarie orde op zaken gesteld en was de lijdensweg met van Goch definitief achter de rug. Op die datum werd de vicarie toegekend aan Bartholomeus de Bruyn. De naam werd ook wel als Bruins of Bruining gespeld. Hij was de laatste vicaris. De goederen gingen 1657 naar het Kwartier van Zutphen en de eerste rekening van het Geestelijk Rentambt te Borculo hield het dienstjaar 1657-1658 bij. (21)

De laatste vicaris Bartholomeus de Bruyn, de ultimus possessor, zou de zoon geweest kunnen zijn van de richter en rentmeester te Groenlo Johan de Bruyn.

1641.
7. Johannes de Doper.
Deze vicarie werd in 1407 gesticht door H. v.d. Walle, priester. De collator was de pastoor van Grol.
Rond 1570 is Henricus Verheyden vicaris. In het register van 1604 wordt Johannes Lauwen als possessor genoemd. Hij was "absens bij der scholen", hij zal dus nog gestudeerd hebben.

Op 7 april 1607 kende de ap. vicaris Sasbout Vosmeer de vicarie toe aan Paulus Aresdorff. (zie onder St. Silvester)

In een brief van Fabritius van 11 februari 1614 bevindt zich een noot, waarin wordt gezegd, dat Vosmeer bij deze vicarie voor Suurhuis wilde kiezen, wanneer hij naar school zou gestuurd worden. Dat doet vreemd aan, want de vicarie Johannes de Doper was al aan Paulus Aresdorff in 1607 toegekend.

Paulus blijkt de ultimus vicarius te zijn geweest, maar niet door overlijden. Op 23 mei 1640 werd er uitspraak gedaan in een proces tussen Paul Aresdorff pastoor te Neer Elten en het Kwartier van Zutphen. Aresdorff werd in het ongelijk gesteld en "onbevoegd tot de vicarie" verklaard, doordat hij binnen Gelderland zich had opgehouden met "exercieren van pauweslick diensten en superstitien en in verstandhouding tot de vijand had gestaan." (22)

De vicari was al voor 23 mei 1640 door het Kwartier toegewezen aan Lambert van Issum. Het Kwartier moest aantonen, dat deze jongeman meer recht op de vicarie had dan Aresdorff. Die had immers het verbod op de uitoefening van de katholieke eredienst overtreden.

Datzelfde verbod tot uitoefening van de katholieke eredienst in Gelderland heeft natuurlijk ook gegolden voor de vicarissen Warnsinck en de pastoor van Engelhusen te Grol en voor Borchloe, Lecou, Sillivolt, de Bruyn en

Marquerinck buiten Grol en uiteraard na 1627. Vooral de drie geestelijken in Grol zullen uiterst voorzichtig zijn geweest.

Waarschijnlijk moet de stichting van de Aresdorfse fundatie juist ook in 1640, toen zijn vicarie aan Lambert van Issum werd toegekend, met het laatste feit in verband gebracht worden. De stichting diende ervoor, de directe afstammelingen van zijn twee zusters in staat te stellen voor priester te studeren. Die studie had dan plaats buiten het rechtsgebied van Gelderland, in de eerste helft van de 19de eeuw te 's-Heerenberg.

N.B. In 1653 werd Lambert van Issum nog als possessor genoemd. Na hem heeft het Kwartier geen begunstigde meer aangewezen, zodat alle inkomsten aan het Kwartier kwamen. Wanneer dat precies gebeurde, heb ik niet kunnen vaststellen. De administratie te Borculo begon vanzelfsprekend in 1641. (23)

De laatste vijf vicarieen kwamen na het overlijden van de drie vicarissen Marquerinck (H. Kruis en O.L. Vrouw II), Suurhuys (Antonius Abt en H. Sacrament) en de pater van Engelhusen (H. Anna) wel onder HET BEHEER EN DE ADMINISTRATIE van het Geestelijk Rentambt te Borculo, worden evenwel NIET BEZIT VAN HET KWARTIER. Het was de magistraat te Grol gelukt tegenover het Kwartier aan te tonen of door te zetten, dat de stad het recht van collatie bezat.

Dat gold voor de vicarie van Antonius Abt zeker niet en ook voor die van St. Anna was het dubieus. In 1683 kon het lid van de magistraat Heer Caspar Diederich van Plettenborg Heer tot Marhulsen zijn aanspraken niet bewijzen "bij verleyd van eenige brieven", waarop de magistraat tot collatie overging, alsof hij het wel kon bewijzen. (24) Bij de vicarieen van het H. Sacrament en het H. Kruis was het collatierecht van de magistraat een feit en voor de vicarie van O.L. Vrouw II was het plausibel, daar het college hier in de rechten trad van het Snijdersgilde.

Het jaartal boven de nummering duidt bij de nu volgende vijf vicarieen de eerste collatie door de magistraat aan.

1656.
8. H. Kruis. Deze vicarie werd op 1 april 1448 gesticht door de schepenen van Grol. De collator was de magistraat met de 16 gekozen gemeenslieden.
In 1571 werd als vicaris de subdiaken Antonius Keppel genoemd. Was deze identiek met Antonius van Keppel, geboortig uit Doetinchem en eerste predikant te Aalten van 1602 tot 1626? (25) In de lijst van 1604 te Arnhem wordt geen vicaris genoemd, de rentmeester somt de goederen op.

Na 1607 was Paulus Aresdorff enkele jaren vicaris en in 1612 was er volgens een brief van Fabritius geen vicaris, althans geen residerende.

Op 12 maart 1613 werd Theodorus Marquerinck, de zoon van de secretaris Henricus Marquerinck, vicaris van de vicarieen van het H. Kruis en O.L. Vrouw II of Maria van de Gerfkamer. (Nr 12) In 1626 ging hij naar Oldenzaal, waar hij kannunnik en pastoor werd. Hij bleef zeker vicaris te Groenlo en dat voor zijn leven. De capitulatievoorwaarden van Frederik Hendrik waren in het persoonlijke vlak zonder meer mild. Krachtens die voorwaarden behoefde hij zeker niet te resideren. Ook zielzorg - zoals bij Paulus Aresdorff - kon Gelderland hem niet verwijten. Hij bleef in Oldenzaal en daar was zielzorg de eerste jaren na 1627 zelfs nog toegestaan. Niet zonder reden ging Philippus Rovenius, die in 1627 door het beleg verrast werd, na die capitulatie naar Oldenzaal.

Marquerinck overleed waarschijnlijk eind 1655, begin 1656. (hij wordt in Oldenzaal nog in 1655 genoemd.) Pas op 20 oktober 1656 vergeeft de magistraat de vicarie voor de eerste maal aan Coenraad Wecke, burgemeesterszoon. Reeds

een jaar later. In 1657, vermeldt de rekening van het Geestelijk Rentambt een andere begunstigde, namelijk de kerk van Grol. (26)

1652.
9. Antonius Abt. Deze vicarie werd gesticht in 1465 door de priester H. Bruntinck en de leek H. van Dodinckweerde. De collator was de pastoor van Grol. Rond 1570 was Bernardus Klumpers (Klimmenberg) vicaris. Pastoor Naelman als collator begiftigde op 11 nov. 1579 Herman Wildeman met de vicarie.

In het register van 1604 te Arnhem wordt als vicaris GODEFRIDUS Wildeman genoemd. In de brieven van Fabritius aan Vosmeer wordt met geen woord gerept over deze vicaris. Dat is verwondelijk, want op 29 jan. 1607 werd Walter van Goch door Vosmeer begiftigd met de vicarie der 10.000 Martelaren en St.Antonius. Van Goch zal de vicarie verloren hebben, omdat hij niet wilde residéren.
Dan volgen enkele jaren van onzekerheid.

JOHANNES SUURHUYS.

Hij werd waarschijnlijk vicaris onder Philippus Rovenius na de dood van Vosmeer. Hij bleef vicaris te Grol tot aan zijn dood in 1652. Dat hij na 1627 vicaris was gebleven bewijzen zijn op 23 oktober 1641 gedateerde, zorgvuldig opgemaakte lijsten van goederen en presentien van de beide vicarieen van het H. Sacrament en van de H. Antonius Abt, waarvan hij vicaris was.

Het opschrift daarvan luidt: Register der Vicarien Venerabilis Sacramenti et S. Antonii van mij Joannes a Suirhulsen in 't jaar 1641, den 23 octobris, nijen stijls gescreven; dese beide sint gheunijert. (28)
De lijsten zijn kennelijk opgemaakt op verlangen van de magistraat van Grol. Verband met het vonnis tegen Paul Aresdorff is zeer wel denkbaar. Wellicht is het verzoek om de lijsten op te stellen bedoeld als een waarschuwing geen openbare zielzorg in de stad Grol te bedrijven.

Vrijwel direct na de dood van Suurhuys in 1652 werd reeds op 20 januari 1652 Hendrik ten Ham met de beide verenigde vicarieen van het H. Sacrament en de H. Antonius Abt begiftigd.

Voor de verdere lotgevallen van deze vicarie na de dood van Johannes Suurhuys zij verwezen naar het tweede deel van dit opstel.

1636/37.
10. H. Anna.
Deze vicarie werd in 1488 gesticht door Joh. van Marhulsen en Vrouwe van Diepenbrock. De collator was de naaste mannelijke opvolger in de rechte lijn, dus zeker niet de magistraat!
In 1571 werd Johannes Camphuis vicaris, waarbij Frederik Marhulst als collator optrad. (29) In het register te Arnhem van 1604 wordt als possessor de pater van het klooster Engelhusen, Johannes van Diest, genoemd. Pater Johannes van Diest overleed begin februari 1620. Dat had twee gevolgen. Er moest een nieuwe vicaris komen voor de vicarie van de H. Anna en er moest een rector voor het klooster Engelhusen benoemd worden.
De vicaris zou aangewezen moeten worden door een nakomeling van Joh. van Marhulsen in de mannelijke rechte lijn. Nu was in 1614 de vicarie door Frederik van den Bergh toegekend aan pater Andreas Frissche. Frederik was stadhouder van Gelre, voor zover het nog Spaans was. Of deze collatie rechtmatig was is twijfelachtig.

In concurrentie daarmede werd in 1620 door Philippus Rovenius pater Torrentius (van der Beek) als vicaris aangewezen. Ook deze collatie was waarschijnlijk niet rechtmatig.

Pater Andreas Frissche liet de toewijzing van de vicarie van 1614 notarieel bekrachtigen, maar hem werd in datzelfde jaar 1620 geweldadig belet als vicaris van de vicarie van de H. Anna en als rector van Engelhusen op te treden.

Torrentius werd zo de facto vicaris en is op zijn laatst in 1637 overleden. In de rkening van de vicarie van de H. Anna van het dienstjaar 1637/1638 wordt de vicaris het eerst genoemd. De Magistraat van Grol trad op als collator en wees de vicarie toe aan de niet met name genoemde zoon van burgemeester Jan Egberts.

1652.
11. H. Sacrament.
Deze vicarie werd in 1514 gesticht door de priester W. Holtkamp en de leek J. Holtkamp en diens echtgenote. De collator van deze vicarie was de magistraat van Groenlo.
Van 1571 tot aan zijn dood in 1582 was vicaris Berend Roloves, waarmede Wolsinck van Grol op 15 augustus 1581 was overeengekomen, dat Roleves de bediening van de kerk te Grol zou verzorgen en de inkomsten daarvan zou genieten en waarmede Wolsinck zich het misnoegen van de aartsdiaken van Vreden op de hals haalde. (30) Op 20 nov. 1586 werd de vicarie verleend aan Theodorus Holstein door Aegidius de Monte. Het reeds meermalen genoemde register te Arnhem noemt als vicaris Lucas Goetman, zoon van de schepen Johan Goetman, genoemd bij Nr 2 St. Silvester. Lucas was waarschijnlijk protestant in in Staatse tijd aangewezen door richter Gerlach van Wiek en de superintendent van Zutphen. Daarom zal Vosmeer hem op 27 januari de vicarie ontzegd hebben. Deze werd toen toegewezen aan Johannes Smit, zoon van Severijns, burger van Grol. Maar Johannes trad op 28 augustus in bij de Jesuiten, waardoor hij niet kon resideren en de vicarie vacant kwam.

Als kandidaat werd toen Theodorus Marquerinck voorgedragen. In mei 1614 steunde de magistraat deze kandidatuur. Toch is het twijfelachtig of Marquerinck voor de dood van Rovenius nog voor enige tijd vicaris van het H. Sacrament is geweest.

In elk geval werd Johannes Suurhuys wel vicaris en bleef dat tot zijn dood in 1652. In een noot op pag. 42 van AAU XXII staat in vertaling:
"Na de overgang van Groll aan de prins van Oranje is in de stad ook gebleven Johannes Suurhuys, vicaris van het H. Sacrament en St. Antonis, als Baglijnen-pater. De andere vicarissen zijn voor en na gestorven, ofschoon de heer Andries Warnsinck vicaris van de 12 Apostelen in febr. 1633 nog leefde. Men moet weten, dat deze heer Suurhuys als pastoor de Grolse gemeenschap heeft bedlend met het dopen van kinderen, biechthoren, het uitreiken van de H. Communie en alle weken eenmaal in het huis van de tegenwoordige overste wachtmeester Johan Christoffer Haen de mis heeft opgedragen en ook op alle grote en hoge feestdagen in dit huis de pastoralia heeft uitgeoefend evenals in verschillende andere huizen. Er zijn nu nog (dat was in 1699) mensen, die hij heeft gedoopt, tot in het jaar 1652, in welk jaar heer Suurhuys aan de waterzucht is overleden."

Bij dit citaat moet een opmerking geplaatst worden, namelijk dat deze pastorale zorg zeer behoedzaam moet zijn verricht, anders was Suurhuys zeker de vicarie kwijtgeraakt. Vlg Paulus Aresdorff vicaris van St. Jan de Doper. Verder zij verwezen naar Nr 9.

1656.
12. Onze Lieve Vrouw II (Maria van de Gerfkamer = Maria in de hoek)
Deze vicari werd in 1522 gesticht door de Provisoren van de Broederschap van de H. Maagd oftewel het Snijdersgilde, terwijl het Snijdersgilde met

toestemming van pastoor en magistraat als collator fungeerde.
VICARISSEN.
Rutger van Baer, geboren Grollenaar en pastoor te Harderwijk, was in 1571 in het genot van de vicarie.
Op 5 april 1578 werd Hermannus Wildemans door de provisoren van de Broederschap van de H. Maagd (het Snijdersgilde) aan pastoor Naelman voorgedragen en deze bekrachtigde de collatie. Hiermede werd Rutger van Baer deze vicarie ontzegd met een beroep op het Concilie van Trente. Ten onrechte, want aan deze vicarie was geen zielzorg verbonden en Rutger zal de voorgeschreven missen zeker hebben laten lezen.
Het Hof te Arnhem bemoeide zich ermee en schreef 10.6.1578 aan de landdrost te Zutphen, dat hij de schepenen en de meesters van het snijdersgilde te Groenlo moest gelasten Rutger van Baer als vicaris te handhaven.

Dat gebeurde ook, wat bleek toen pastoor Wolsinck op 30 december 1581 de vicarie toewees aan Christiaan van Baer. Hij noemde daarbij niet Hermanus Wildemans, doch juist Rutger van Baer, die in 1580 overleden was. Wildemans had de vicarie dus moeten opgeven.
In 1609 deed Christiaan van Baer afstand van de vicarie. Dat blijkt uit een brief van Fabritius, de pastoor te Groenlo aan de ap. vicaris Sasbout Vosmeer dd. 12.2.1609. Christiaan resideerde natuurlijk niet in Groenlo en dat was de steen des aanstoots voor Fbritius en Vosmeer.
Het is vrijwel zeker, dat de vicarie niet direct weer vergeven is. In een brief van 20 juli 1612, dus meer dan drie jaar later, schreef Fabritius aan Vosmeer, dat de oogst voor de deur stond en dat men in Grol niet wist, door wie de oogst in ontvangst genomen moest worden. Dat betrof de verenigde vicarieen van het H. Kruis en O.L. Vrouw II. Het lijkt er dus op, dat deze twee vicarieen ter vrije beschikking van de kerk waren gehouden.

Op 12 maart 1613 werd er weer een vicaris aangewezen. Het zou de laatste worden, de ultimus possessor. In 1626 verliet de nieuwe vicaris, Theodorus Marquerinck, Grol en verhuisde naar Oldenzaal, het katholieke centrum van Twente. Hij was de zoon van de stadssecretaris Henricus Marquerinck. Voor de verdere lotgevallen van deze vicarie zij verwezen naar nummer 8, die van het H. Kruis.
Tot zover de lotgevallen van de twaalf vicarieen van 1580 tot 1627, het jaar waarin Frederik Hendrik de vesting Grol overmeesterde en een andere toestand voor katholieken en kerkelijke goederen intrad. Daarover handelt het tweede deel van deze bijdrage.

Paragraaf 2.

DE LOTGEVALLEN NA 1627.

Na de verovering van Grol in 1627 door Frederik Hendrik kwam de grote Calixtus kerk bij de Markt aan de Nederlands Hervormden. De openbare uitoefening van de katholieke eredienst werd verboden. De Magistraat had in 1627 en daarna nog twee katholieke schepenen Silvold en Suurhuys, doch werd definitief na 13 februari 1653 geheel door protestanten bezet. (32)

Al werd Groenlo daardoor niet hervormd, in het openbare leven kreeg de Hervorming wel een onevenredig grote invloed. Hoe anders stond die Hervorming tegenover de twaalf, respectievelijk tien vicarieraltaren in de oude Calixtus!

Eensdeels waren dat evenzovele verfoeilijke instrumenten van "pauselijke superstitien", die radicaal verwijderd moesten worden, anderzijds waren de daarmede verbonden goederen maar al te welkom. De Hervorming was er daarom van het begin af aan op uit, op zijn minst het beheer over de goederen te verkrijgen. Dat gebeurde ook kort na 1580 in de meeste plaatsen, waar de

Hervorming ingang vond, tenminste voor die vicarieen, waarvan een geestelijke de collator was.

Voor Grol geschiedde dat nogal wat later, omdat er voor die stad twee Spaanse perioden optraden, van 1580 tot 1597 en van 1606 tot 1627. Bovendien werd in de capitulatievoorwaarden van 1627 door Frederik Hendrik toegestaan, dat de vicarieen met hun goederen ten profijte van de toen in 1627 nog levende vicarissen bleven. Dat gold ook voor die vicarissen, die zielzorg verricht hadden ten behoeve van de soldaten. "Dat bij so fern eenige Vicarien off Beneficianten van Grolle bevonden worden, die de compagnien aldaer de Sacramenten geadministreert off als Capelaens bedient hebben, hunlieden sulx niet sal strekken tot eenigh nadeel, maar de vruchten harer beneficien sullen mogen genieten." Later zou blijken, dat er een voorwaarde was, namelijk zich onthouden van uitoefening van de R.K. eredienst binnen het gewest Gelderland!

Ook voor het ene klooster Engelhusen gold de soepele conditie. Het klooster bleef in het bezit van de goederen tot aan de opheffing in 1659.

De regeling gold uiteraard niet voor de pastoriegoederen of zo wel men wil de parochiegoederen of goederen van de kerk. Deze goederen kwamen met de kerk zowel in 1597 als in 1627 aan het Kwartier van Zutphen.

Van 1597 tot 1606 bemoeide zich de Hervorming, dus het Hof te Arnhem en het Kwartier van Zutphen evenals de Gedeputeerden met de vicarieen zelf. Toen Maurits in 1597 Grol veroverd had, benoemden kort daarna de richter Gerlach van Wiek met de superintendent van Zutphen een predikant, natuurlijk, maar ook vicarissen, R.K. geestelijken of wat er voor door moest gaan, zoals Dols (de concubinarius) voor de vicarie Driekoningen en de onwaardige Leferink voor St. Silvester, terwijl Lecou van de vicarie Maria Dolores door de beide bovenstaande heren onder druk gezet om hervormd te worden. Zij gebruikten dus in de eerste periode (1597-1606) de vicarieen om een bepaald doel te bereiken en traden daarbij op als collator in de plaats van de pastoor van Groenlo. Zo iets zou na 1627 niet meer gebeuren.

Overigens heerste er in die tijd van oorlog met wisselend krijgsgeluk grote wanorde en verwarring. Herhaaldelijk had het Hof en de Landdag zich bemoeid met de kerkelijke goederen en dus met de vicarieen. In 1581 erkende de Landdag het recht van collatoren op "vicaria laicales", mits dat recht bewezen werd. In 1593 moesten de rentmeesters en kerkmeesters registers en bewijzen voor hun collatierecht inleveren. Deze eisen zijn verschillende malen herhaald. Het resultaat daarvan was een zeer uitvoerige lijst uit 1604 waarin de Grolse kerkelijke goederen op 68 bladzijden staan opgesomd. De predikant was Johannes Wigelius; er werden 10 vicarissen genoemd, doch niet bij de vicarieen van Driekoningen en het H. Kruis.

In 1604 werd Grol weer Spaans, Pastoor Fabritius kwam naar Groenlo en stond in nauw contact met de apostolisch vicaris Sasbouw Vosmeer. Dat was wel nodig, want er was heel wat werk aan de winkel. De parochie moest gereorganiseerd worden, de vicariealtaren hersteld en beiden, Vosmeer en Fabritius, ijverden ervoor, dat waardige vicarissen werden aangewezen en dat die ook resideerden, dus in Grol woonden. Dat had heel wat voeten in de aarde, getuige de brieven van Fabritius aan Vosmeer. In elk geval waren even voor 1627 de 12 vicarieen aan 10 vicarissen toegewezen.

In 1627 werd Grol weer Staats en dan voorgoed. De capitulatievoorwaarden van de tolerante Frederik Hendrik lieten nogal wat intact. Het klooster Engelhusen bleef bestaan, de vicarissen bleven in het genot van hun vicarieinkomsten zowel de residerende Warnsinck, Suurhuys en Torrentius de pater, als de niet in Grol woonachtigen. De Magistraat moest zich natuurlijk houden aan de capitulatievoorwaarden. Ofschoon daar niet in stond, dat het de

vicarissen verboden was zielzorg uit te oefenen, zal dit toch wel het geval zijn geweest, omdat het een algemeen geldend verbod was.

In elk geval werd sinds 1640 het rustig genot van vicarieinkomsten afhankelijk gesteld van een voorwaarde, geen uitoefening van de R.K. eredienst in het gewest Gelderland. (Zie in paragraaf 1 onder No. 7 de vicarie van St. Jan de Doper.)

De vicarissen, die in Grol woonden, Warnsinck, Suurhuys en pater Torrentius, zullen in het geheim zielzorg hebben uitgeoefend, zoals Thielen in zijn "Enclave" op pagina 40, 92 en 108 aangeeft, maar zij zullen dat met de uiterste voorzichtigheid hebben moeten doen, anders was hun de vicarie zeker ontnomen.

De houding van de overheid is na 1627 consequenter - er worden geen vicarieen aan R.K. geestelijken vergeven - doch ook loyaler - binnen het raam van de capitulatievoorwaarden, daar de vicarissen tot aan hun dood aan konden blijven, indien zij zich niet in het openbaar met zielzorg bezig hielden.

Na deze inleiding is de geschiedenis van de Grolse vicarieen na 1627 vrij eenvoudig. De eerste zeven, de oudste, zijn allemaal pastoorsvicarieen, de jongste vijf werden door het Kwartier terecht of ten onrechte als magistraatsvicarieen erkend. Dat wil onder meer zeggen, dat in Grol geen vicarieen met een particuliere collator een rol speelden, zoals de St. Nicolai vicarie te Winterswijk met de familie Van Basten Batenburg als collator.

Er bestonden na het overlijden van de laatste vicaris, de R.K. geestelijke, slechts twee mogelijkheden:

1. De vicarie stond ter collatie van de pastoor van Groenlo. Deze was er na 1627 niet meer, want er was geen parochie meer. Dan verviel de vicarie aan het Kwartier, die dan ook niet meer een begunstigde of possessor aanwees.

Dat gold voor de zeven oudste vicarieen. Iets bijzonders gebeurde er met de vicarie van St. Jan de Doper. Zie pagina 10/11.

2. De vicarie stond ter collatie van de Magistraat, terecht of ten onrechte. Na het overlijden van de R.K. geestelijke, de eigenlijke vicaris, trad de Magistraat als collator op en deed dat wat graag, want de begunstigde was meestal een familielid van een van de schepenen.

Zowel de pastoors- als magistraatsvicarieen kwamen na 1627 successievelijk allemaal onder de administratie van het Geestelijk Rentambt te Borculo. Dat gold ook voor de kloostergoederen en de eigenlijke kerkgoederen.

Bekijken we eerst de zeven pastoorsvicarieen. Van drie van de zeven vicarissen kennen we het jaar van overlijden uit andere bronnen.
Lecou, vicaris van de vicarie O.L. Vrouw I (Maria Dolores) stierf voor 11.11.1641, Andreas Warnsinck, vicaris van de Twaalf Apostelen overleed in 1635, Theodorus Silvolt, vicaris van de H. Catharina, overleed in 1657.
De administratie van het Geestelijk Rentambt te Borculo begint respectievelijk in 1641, 1635 en 1657. Dan mogen we uit het begin van de administratie te Borculo afleiden, wanneer een vicaris ongeveer overleden is.

Nummer 7, de vicaris van St. Jan de Doper kwam aan het Kwartier door een vonnis, de overige drie door overlijden. Dat waren de vicarissen Lubbert Rutinx Borchloe van de vicarie Driekoningen, Marcellinus Egmonts van de vicarie St. Silvester en Bartholomeus de Bruyn van de vicarie der 10.000 Martelaren.

We krijgen dan het volgende overzicht.

1. TRIUM REGUM of DRIEKONINGEN. Laatste vicaris (geestelijke dus) Lubbert Rutinx Borchloe, de zoon van Godefrijdt Rutinx Borchloe, de rentmeester-ontvanger, zowel van geestelijke goederen als van de Spaanse contributien en licenten. Lubbert werd in 1624 genoemd, schreef een brief in

1633 uit Vreden, was daar vicaris van het Fruehmessen Altaar (34) en overleed in 1648 of 1649, want de administratie begon in het dienstjaar 1649/1650.

2. ST. SILVESTER. De laatste vicaris was Marcellinus Egmonts, werd nog genoemd in 1624. De administratie begon direct na de val van Grol, in 1628. Marcellinus moet dus rond 1627 overleden zijn.

3. O.L. VROUW I (MARIA DOLORES). De laatste vicaris was Johannes Lecou, nog genoemd in 1624. Hij resideerde waarschijnlijk niet, anders zou hij in het servitieboek als kwartiergever genoemd zijn, zoals Heer Andreas Warnsinck. Hij overleed voor 11.11.1641. De administratie begon over het dienstjaar 1641/1642.

4. TWAALF APOSTELEN. De laatste vicaris was Andreas Warnsinck. Hij woonde in Grol, had ook inkwartiering van Bourgondische soldaten en na 1627 van Staatse troepen. Hij overleed in 1635. De eerste administratie loopt over 1635/1636.

5. 10.000 MARTELAREN. De laatste vicaris wordt verschillend genoemd, Jos Bruining, ook wel Bruins. In de administratie heet hij Bartholomeus de Bruyn en was mogelijk een zoon van de ontvanger, rentmeester en schepen/richter Joh. de Bruyn, die voor april 1608 overleed. De administratie begon met het dienstjaar 1657/1658. De Bruyn moet dus 1656/1657 overleden zijn.

6. H. CATHARINA. De laatste vicaris was Theodorus Sillivolt, professor te Leuven en in 1657 overleden. De eerste administratie loopt over 1657/1658. In de administratie wordt hij Silvolt genoemd.

7. JOHANNES DE DOPER. De laatste vicaris was Paulus Aresdorff, pastoor te Neer Elten. Hij verloor de vicarie door een proces wegens ongeoorloofde zielzorg in het gewest Gelderland.

Bij de zes bovengenoemde vicarieen vielen deze aan het Kwartier ook wat de opbrengsten betrof. Bij deze vicarie van Johannes de Doper werd een begunstigde aangewezen Lambert van Issum in concurrentie met Paulus Aresdorff. Dat zal geschied zijn om zinvoller het proces te kunnen voeren. Het Kwartier trad dus op als collator. De rekening over 1652/1653 vermeldt Lambert van Issum als possessor. De rekeningen over 1654 t/m 1656 zijn niet aanwezig; de rekening over 1657/1658 vermeldt geen possessor, zodat alle inkomsten aan het Kwartier kwamen. Het Kwartier gebruikte die inkomsten voor het betalen van kerk- en schooldienaren.

DE VIJF MAGISTRAATSVICARIEEN.

Resteren de vijf magistraatsvicarieen. Het zijn tevens de laatstgestichte van de twaalf. De Magistraat had het klaargespeeld het collatierecht door het Kwartier van Zutphen erkend te krijgen.

Voor de vicarie St. Antonius Abt was dat zeker ten onrechte, want de pastoor van Grol was collator. Bij de vicarie St. Anna was het collatierecht van de Magistraat aanvechtbaar. Stichters waren Johan van Mairhulse en Joffr. Ermgard van Diepenbrock. Collator was later de naaste mannelijke afstammeling in de rechte lijn. In 1683 stond de vicarie ter vergeving en Caspar D. van Plettenborgh, heer tot Marhulsen en schepen in de Magistraat van Grol wilde de collatie verrichten. Hij kon op dat moment zijn recht niet bewijzen "bij verleyd van eenige brieven", waarop de Magistraat de begunstigde aanwees, Otto Colonius, de zoon van de stadssecretaris. De Magistraat viel echter zeker niet in de termen.

De Magistraat was zonder meer collator bij de vicarieen van het H. Sacrament en het H. Kruis. Bij de vicarie van Maria van de Gerfkamer of O.L. Vrouw II waren dat eigenlijk de bestuurders van het snijdersgilde. Een ding hadden de magistraatsvicarieen gemeen, het waren allemaal lekenvicarieen en dat zal het doorslaggevende argument voor het Kwartier geweest zijn om de Magistraat als collator daarvan te erkennen.

Voor de vijf magistraatsvicarieen waren er drie vicarissen. Na het overlijden van de drie kwamen de vicarieen onder het beheer van het Geestelijk Rentambt te Borculo en trad de Magistraat als collator op. Bekijken we dat nader.

a) Theodorus Marquerinck werd op 12 maart 1613 vicaris van de vicarieen van het H. Kruis en het H. Sacrament. In 1626 verliet hij Grol en verhuisde naar Oldenzaal, waar hij kanunnik werd. Hij bleef vicaris van het H. Kruis en het H. Sacrament. In Oldenzaal wordt hij in 1655 nog genoemd. Op 20 oktober 1656 vergaf de Magistraat deze vicarieen aan Coenraad Wecke, zoon van burgemeester Wecke. Marquerinck overleed dus in de eerste helft van 1656.

b) Johannes Suurhuys was vicaris van de vicarieen St. Antonius Abt en het H. Sacrament. Hij was dat waarschijnlijk geworden na de dood van Vosmeer in 1614 en bleef dat tot aan zijn dood begin januari 1652. Al die tijd residdeerde hij te Grol. Op 26 januari 1652 reeds wees de Magistraat deze vicarieen toe aan Hendrik ten Ham, een van de zonen van richter, schepen en servlesmeester Jacob ten Ham. Deze overleed tussen najaar 1636 en voorjaar 1637 aan de pest. De Magistraat had plechtig beloofd goed voor de jonge wezen te zorgen. Hier werd die belofte dus gedeeltelijk ingelost.

Merkwaardig is daarbij het volgende. In 1652 leefde in Grol nog de oude afgeleefde katholieke burgemeester Suurhuys en wel in behoeftige omstandigheden. Hij bleef na de benoeming van Coster en Wecke tot schepen-burgemeester op 6 jan. resp. 13 febr. 1652 in naam burgemeester.(35) De vicaris Johan Suurhuys zal hem zeker onderstand verleend hebben. Toen nu in 1652 de beide vicarieen door de Magistraat aan Hendrik ten Ham werden verleend, schreef de oom Jurrien ten Ham, eveneens schepen en servlesmeester een request aan de Gedeputeerde Staten om de oude burgemeester in de inkomsten van de vicarieen van St. Antonius Abt en het H. Sacrament te laten delen. Met dien verstande, dat de totale inkomsten van de vicarieen en niet 2/3 werden uitgekeerd, hetgeen op 14 januari 1652 door de Gedeputeerde Staten van het Kwartier van Zutphen ad vitam werd toegestaan. (36)

c) De pater van het klooster Engelhusen was vicaris van de vicarie van de H. Anna. Deze werd aangeduid als "pater monialium ibidum", wat zoveel betekent als pater van de contemplatieve zusters aldaar. De naam van de pater wordt echter niet genoemd. Uit de uiteenzetting onder No. 10 op bladzijde 13 moge blijken, dat het pater Torrentius (van de Beek) moet zijn geweest. Hij werd in 1620 door Rovenius aangewezen, zowel als vicaris en als rector. Hij moet omtrent 1636 overleden zijn, want de administratie te Borculo loopt voor het eerst over de jaren 1637/1638. Toen werd de vicarie, ook weer afwijkend van het normale gebruik, in haar geheel, dus niet voor 2/3, toegewezen aan de zoon van de schepen Jan Egberts te Grol.

Het overlijden van pater Torrentius had ook gevolgen voor het klooster. Er werd geen rector van buiten aangesteld, de nog levende vicaris Johannes Suurhuys nam die functie tot aan zijn dood in 1652 waar. (37)
Na 1652 zullen de dan in Zwillbrock juist beginnende paters Conventuelen het klooster zielzorg verleend hebben. Op het feest van Maria Boodschap (25 maart) 1652 werd door pater Georgius in een soort noodkerk te Zwillbrock de eerste H. Mis opgedragen. (38)

Het Archief van het Geestelijk Rentambt te Borculo bevindt zich in het Rijksarchief te Arnhem in het onderdeel "Staten van het Kwartier van Zutphen en hun Gedeputeerden." Dat rentambt begon in 1616. Een merkwaardig jaar, want toen werden de heerlijkheid Borculo en het ambt Lichtenvoorde de vorst - bisschop van Munster ontzegd en ontnomen, ontzegd door het Hof van Gelderland bij vonnis van 20 september 1615 en ontnomen door Staatse troepen op 10 januari 1616, Lichtenvoorde en op 25 februari 1616 Borculo. (39) De vestiging van het Geestelijk Rentambt te Borculo is een duidelijke bevestiging van het feit, dat Borculo niet meer Munsters was.

De overgang te Groenlo van kerkelijk goed voor katholiek gebruik naar ander gebruik geschiedde in 1627 of daarna tot 1662. Dat andere gebruik kon zijn:
A. de opbrengst kwam in zijn geheel met het onraad (=onkosten) aan het Kwartier van Zutphen:
B. de opbrengst kwam voor 2/3 aan de possessor, aangewezen door het Kwartier en voor 1/3 met de onkosten aan het Kwartier;
C. de opbrengst kwam voor 2/3 aan de possessor, aangewezen door de Magistraat van Groenlo en voor 1/3 plus onkosten aan het Kwartier.
In alle drie gevallen berustte de administratie bij het Geestelijk Rentambt te Borculo.

Daarbij valt het op, dat het Kwartier de pachten met onkosten inde van de pastoriegoederen. Die bedroegen in 1788 286 gulden en 16 stuivers. Het Kwartier kende de ned. herv. kerk te Groenlo een jaarlijkse subsidie toe van 75 gulden. Batig saldo voor het Kwartier meer dan 200 gulden. Wel had de kerk te Groenlo nog de inkomsten van de drie vicarieen H. Kruis, Maria van de Gerfkamer en St. Antonius Abt. Deze bedroegen in 1788 rond 200 gulden. We moeten echter wel bedenken, dat het Kwartier predikanten en schooldienaren betaalde. Het staat echter wel vast, dat de kerkelijke goederen te Grol het Kwartier meer opleverden dan het bedrag, dat het Kwartier jaarlijks aan de kerk te Grol uitgaf.

Nu volgen de overgangen in chronologische volgorde.

1. De pastoriegoederen kwamen in 1627 direct aan het Kwartier, omdat toen de predikant in functie trad en de oude Callxtus voor de ned. herv. eredienst werd gebruikt. Geval A.
2. Eveneens in 1627 kwam de vicarie St. Silvester aan het Kwartier. De enig mogelijke verklaring levert dan het feit, dat de laatste vicaris Marcellinus Egmonts in 1627 of even daarvoor overleden was. Geval A.
3. In 1635 ging de vicarie Twaalf Apostelen volledig over naar het Kwartier wegens overlijden van de vicaris Heer Andreas Warnsinck. Geval A.
4. Door het overlijden van pater Torrentius (v.d.Beek), de pater van het klooster Engelhusen, kwam in 1637 de vicarie van de H. Anna aan de Magistraat van Grol, die de vicarie toekende aan de zoon van Jan Egberts. Geval C.
   Na 1699 kwam de vicarie geheel aan het Kwartier. Zie overzicht.
5. Krachtens vonnis van het Hof van Gelderland dd. 23 mei 1640 verloor Paul van Aresdorff, pastoor van Neer Elten de vicarie van Sint Jan de Doper en kwam in 1641 aan het Kwartier, die als possessor Lambert van Issum aanwees. Geval B. Enige tijd na 1653 werd geen possessor meer aangewezen. Dan dus geval A.
6. De vicarie Maria Doloris kwam in 1641 geheel aan het Kwartier wegens het overlijden van de vicaris Johannes Lecou voor 11.11.1641. Geval A.
7. In 1649 kwam de vicarie van de H. Driekoningen geheel aan het Kwartier door het overlijden van de vicaris Lubbertus Rutinx Borchloe. Geval A.

8. Door het overlijden van de vicaris Johannes Suurhuys begin 1652 kwamen in datzelfde jaar de vicarieen van de H. Antonius Abt en van het H. Sacrament onder het beheer van het Geestelijk Rentambt te Borculo. De Magistraat had het recht van collatie en mocht voorlopig de gehele opbrengst toekennen aan Hendrik ten Ham en de oude burgemeester Suurhuys. (Zie de bijlagen) Geval C.
9. Door het overlijden van de vicaris Theodorus Marquerinck kwamen de vicarieen van het H. Kruis en van O.L. Vrouw II (Maria van de Gerfkamer) in 1656 onder het beheer van het Geestelijk Rentambt te Borculo. Op 20 okt. 1656 aan Coenraad Wecke toegekend. (Zie overzicht) Geval C.
10. De vicarie der 10.000 Martelaren kwam in 1657 geheel aan het Kwartier door het overlijden van de vicaris Bartholomeus de Bruyn. Geval A.
11. De vicarie van St. Catharina kwam eveneens in 1657 door het overlijden van professor Theodorus Sillivolt geheel aan het Kwartier. Geval A.
12. In 1659 vertrokken de laatste zusters van Engelhusen naar Emmerik, namen haar intrek in het St. Agnesklooster aldaar en hieven zo Engelhusen op. De goederen kwamen geheel aan het Kwartier. De administratie daarvan begon in 1660. De zusters kregen een afkoopsom, waarvan het bedrag onbekend is. (40)
    De goederen waren vrij aanzienlijk, doch toen in slechte staat, met geringe opbrengsten. Die werden later beter, juist na 1660. In 1708 bedroeg de opbrengst ruim 1300 gulden, in 1788 meer dan 1760 gulden. Geval A.

Tot aan de Franse tijd dus, dus tot 1795 heeft het Kwartier van Zutphen en daarmede het Geestelijk Rentambt te Borculo de geestelijke goederen voorzichtig beheerd. De Magistraat van Groenlo bevond zich chronisch in geldgebrek - de stad was nu eenmaal arm - en wist dan niets beters te doen dan bij het Kwartier geld te lenen. Om deze schulden af te lossen werden in 1699 de vicarieen van St. Anna en het H. Sacrament aan het Kwartier verkocht, zodat de Magistraat het collatorrecht kwijt raakte en de twee genoemde vicarieen geheel aan het Kwartier kwamen. Ook van de andere vicarieen werden gronden verkocht o.a. in 1662 voor bijna 4000 gulden. Zo was er van de vicarie Maria van de Gerfkamer slechts een stuks grond over, het nu nog bekende "De Bempte" bij het zwembad.

Het Kwartier liet in de Franse tijd alle remmen los, waardoor een lawine van verkopingen tot stand kwam. Op 31 juli, 13 en 27 oktober 1797 werden partijen verkocht, in Beltrum, het schependom, Zwolle, Lievelde, in Geesteren, op de Needse berg de complete vicarie St. Anna, de Mussenberg bij Groenlo en de Slijm. Opbrengst 16.654 gulden. Betaling voor 3/4 contant, voor 1/4 in recepissen van derden. Daarmede was natuurlijk het hek van de dam.

Haaksbergen,

N.J. Tops.

DOCUMENTATIE.

1. Wijnandts van Resandt De vicarieen in Gelderland. 1943
2. Mr. F.C.W. Koker Rapport over de vicariegoederen in hun verband tot de andere kerkelijke goederen in Gelderland. 1894
3. Memorie- en Resolutieboeken der Stad Groenlo, vanaf 1675. Archief Groenlo.
4. Oud Archief Groenlo, nu te Groenlo. Beschrijving Nijhoff 144m. Arnhem.
5. RA Arnhem- Archief Hof Nr. 2399; met dank aan de heer B. Verhey voor de complete transcriptie daarvan.
6. RA Arnhem - Archief van de Staten en het Kwartier van Zutphen en hun Gedeputeerden. Daarin het Archief van het Geestelijk Rentambt te Borculo. Rekeningen van de jaren (alleen het eerste jaar wordt genoemd) 1628, 1635, 1638, 1641, 1649, 1652, 1656, 1657, 1660, 1697, 1702, 1708, 1788, 1797 en 1806. Tevens daaruit Nr. 742 + losse stukken bij de rekening van de rentmeester Peter van Seis.
7. Brieven van pastoor Fabritius aan de ap. vicaris Sasbout Vosmeer tussen 1606 en 1614, afkomstig uit het archief van de O.B.C. RA Utrecht. In de bewerking van Pater Drs. P.C. Engel O. Carm. te Beltrum, gepubliceerd in de Klapper van de Oudheidkundige Vereniging te Groenlo.
8. Rijksarchief te Utrecht. Daarin Collectie Rijsenburg Groenlo Nrs. 286, 288, 304, 306 en Groenlo 1130.
9. RA Utrecht - O.B.C. Brieven van Godfried R. Borchloo en Wessel van Arnhem, rentmeesters, aan Sasbout Vosmeer en brieven van Vosmeer aan o.a. de Magistraat van Grol en aan gouverneur Dulcken en enige collaties.
10. Rijksarchief te Arnhem-Archief van het Hof- Register der Institutien der vicarieen. Nr. 2433
11. Staatsarchiv Muenster i. Westf. Rapport van Johann von Velen uit het jaar 1600 en artikel daarover van N.J. Tops pag. 7 - 14
12. Verzameling gedocumenteerde notities betreffende de twaalf vicarieen in de oude Calixtus te Grol. Manuscript van Pater Drs. P.C. Engel O. Carm. te Beltrum, waarvoor mijn hartelijke dank.
13. Archief van het Aartsbisdom Utrecht (AAU) deel XXII pag. 42.
14. Roering Het oude St. Calixtus - kerspel van Groenlo. 1896
15. Drs. P.C. Engel O. Carm. - Toen Grol nog "Spaans" was in Jaarboek Achterhoek en Liemers 1980, 1981, 1983, 1984.

Tenslotte een woord van hartelijke dank aan Mevr. W.T. Resida van het Rijksarchief te Arnhem voor haar welwillende en vakkundige assistentie.

VERWIJZINGEN.

1. RA Arnhem - Archief Hof Nr. 23992.
2. o.a. in Rapport van rijksarchivaris P. Nijhoff dd. 7 okt. 1865
3. Grepen uit het Grols Verleden I pag. 13 rechtse kolom
4. Wijnandts van Resandt a.w. p. 61
5. RA Utrecht - Archief O.B.C. Brieven van G.R. Borchloo aan Sasbout Vosmeer dd. 1 sept. 1607 en 18 febr. 1608
6. Documentatie Pater Engel

6a. De Ned. Leeuw 1937 kolom 59 (Mededeling van Baron van Hoevell te Ohe en Laak)

6b. Jaarboek Achterhoek en Liemers 1986 p. 51 midden.

7. Beschrijvingen Bisdom Deventer 1725 II p. 564/565
8. Thielen Enclave 78/81
9. Zie verwijzing 1.

10. RA Utrecht-Archief O.B.C.Brief van G.R.Borchloo aan Vosmeer 18 feb.1608.
11. RA Utrecht Coll. Rijsenburg - Groenlo 1130
12. Zie verwijzing 1.
13. RA Maastricht - Archief Roermondse Rekenkamer Nr. 273 fol. 123 verso
14. Thielen Enclave p. 79
15. Zie Nr. 10 van de documentatie.
16. RA Utrecht - O.B.C. Bd. 321, Nr. 584 dd. 10.3.1607
17. RA Utrecht-Coll.Rijsenburg Groenlo 1130. Daarin "Kurtzer Bericht etc."Ha
18. RA Utrecht - O.B.C. Nr. 891. Antwoord op een brief van de buurtschappen van 14 juli 1609.
19. O.B.C. Brief van Warnsinck van 15 mei 1609 en een ongedateerde brief van dezelfde. (pag. 142 en 143 van de Klapper.)
20. RA Arnhem - Archief Staten van Zutphen - Nr. 741
21. Zie voorgaande verwijzing.
22. Wijnandts van Resandt a.w. p. 60
23. RA Arnhem - Archief Staten van Zutphen - Nr. 742+
24. Mem. en Resolutieboek te Groenlo onder 1683.
25. Vgl. B.D. Rots - Aalten en Bredevoort in vervlogen tijden. p. 189
26. Archief Staten van Zutphen - RA Arnhem - Nr. 741 Rek. 1657/1658
27. RA Utrecht - Coll. Rijsenburg - Groenlo 1130
28. Zie voorgaande verwijzing.
29. Wijn. v. Res. a.w. p. 61
30. Thielen a.w. p. 79
31. De copia pastoris en de copia patronorum, dus de copie van de pastoor en die van het Snijdersgilde in de Coll. Rijsenburg-Groenlo RA Utrecht. Het tweede stuk ook in AAU I p. 131/133.
32. Jaarboek Achterhoek en Liemers 1986 p. 50/54
33. Zie daarvoor het artikel van N.J. Tops over het rapport van Johann von Velen p. 7/14.
34. Notitie van J.H. Hofman in Coll. Rijsenburg-Groenlo 1130. RA Utrecht
35. Jaarboek Achterhoek en Liemers 1986 p. 52.
36. Groenlo Oud Archief: Nijhoff 144 m en de Bijlagen I en II.
37. AAU deel 22 p. 42 noot
38. AAU deel 22 p. 45
39. Thielen Enclave p. 68/69
40. Roering Het oude St. Calixtus - Kerspel van Groenlo. pag. 33.

Noot.

Dank moet gebracht worden aan Pater drs. P.C. Engel O.carm. te Beltrum voor de vele gegevens en aan de heer Th. Lambooij te Leeuwarden voor opbouwende kritiek.

De lotgevallen van de 5 magistraatsvicarieën na 1627

I De laatste R.K. Vicarissen

H. Kruis — Maria Virginis (O.L.-Vrouw II) — St. Antonius Abt — H. Sacrament — H. Anna

Theodorus Marquerinck + waarschijnlijk begin 1656

Joannes à Suurhuys + begin 1652

pater v/h Klooster Engelhusen Torrentius (v.d. Beek) + 1636
Eerste administratie 1637 - 1638

II De nieuwe possessoren

20 okt. 1656 Coenraad Wecke, zoon van de burgemeester, voor beide vicarieën

In 1657 reeds worden beide vicarieën toegewezen aan de Ned. Hervormde Kerk te Groenlo

26 jan. 1652 Antonius en Sacrament aan Hendrik ten Ham en aan Suurhuys, de oude burgemeester voor zijn leven. Hendrik + begin dec. 1654. Toegewezen aan Gerrit ten Ham op 6. 10. 1655.

1637 collatie voor de zoon van Jan Egberts voor de gehele inkomsten

25.5.1646 aan Jan ten Ham
30.3.1652 aan Jan ten Ham

2 augustus 1675. Op deze datum werden alle vijf vicarieën vergeven - (Zie Mem. en Resolutieboek)

H. Kruis en Maria Virginis aan de Ned. Hervormde Kerk. Waarschijnlijk een vernieuwing van de collatie van 1657.

Antonius: Joh. Matthijs en Joh. Hendrik Elgershuisen (later ontnomen)

Sacrament: Gerrit en Joost Verwit (Joost later ontnomen)

H. Anna: Jan en Albert v.d. Eynde tot 16 nov. 1683. Op die datum aan Otto Colonius

1692 Hendrik Jan Tinnegieter

1692 Gosinus Heutinck

1692 L. van Eybergen

IV

27/29 juli 1705.
De drie vicarieën van het H. Kruis Maria Virginis en St. Antonius Abt aan de Nederlands Hervormde Kerk te Groenlo
tot 1 januari 1892
(Raadsbesluit van 31 juli 1890)

III

1699 — 1699

Beide vicarieën werden overgedragen aan het Kwartier tot delging van schulden van Grol

1707 Gos. Heutinck nog possessor

1705. L. van Eybergen nog possessor

Nadat Heutinck en Eybergen niet lang na de genoemde jaartallen de inkomsten voor het laatst hadden genoten, kwamen de 2 vicarieën geheel aan het Kwartier en bestonden 100 jaar later nog.

Bijlage I.

De vijf magistraatsvicarieën te Grol na 1627.

I. De laatste r.k. vicarissen.

H.Kruis	Maria Virginis (O.L.Vrouw II)	St. Antonius Abt	H. Sacrament	H.Anna
	Theodorus Marquerinck + waarschijnlijk 1656	Joannes a Suurhuys + 1652		pater v.h. klooster Engelhusen Torrentius (v. d. Beek) + 1636
				Eerste administratie 1637 - 1638

II. De nieuwe possessoren

20 oktober 1656 Coenraad Wecke, zoon v.d. burgemeester voor beide vicarieen. In 1657 reeds worden beide vicarieën toegewezen aan de Ned. Herv. Kerk te Groenlo.	26 jan. 1652 Antonius en Sacrament aan Hendrik ten Ham en aan Suurhuys, de oude burgemeester voor zijn leven. Hendrik + begin dec. 1654. Toegewezen aan Gerrit ten Ham op 6.10.1655		1637 collatie voor de zoon van Jan Egberts voor alle inkomsten. 25.5.1646 aan Jan ten Ham 30.3.1652 aan Jan ten Ham
Op 2 aug. 1675 werden alle 5 vicarieën door de Magistraat vergeven. Mem.Res. H.Kruis en Maria Virginis aan de Ned. Herv. Kerk. Waarschijnlijk een vernieuwing van de collatie van 1657. (Tot 1705, zie beneden)	boe Antonius aan Joh. Matthijs en Joh. Hendrik Elgershuisen (later ontnomen)	Sacrament aan Gerrit en Joost Verwit (Joost later ontnomen.)	H.Anna aan Jan en Albert v.d. Eynde tot 16 nov. 1683. Op die datum aan Otto Colonius.
	1692 Hendrik Jan Tinnegieter	1692 Gosinus Heutinck	1692 L. van Eybergen
IV. 27/29 juli 1705 De drie vicarieën van het H.Kruis, Maria Virginis en St. Antonius Abt aan de Ned. Herv. Kerk te Groenlo tot 1 januari 1892 (Raadsbesluit van 31 juli 1890)		III 1699 Beide vicarieën werden overgedragen aan het Kwartier tot delging van de schulden van de stad Grol. 1707 Gos. Heutinck nog possessor.	1699 1705 L. van Eybergen nog possessor

Nadat Heutinck en Eybergen niet lang na de genoemde jaartallen de inkomsten voor het laatst hadden genoten, kwamen de 2 vicarieën Sacrament en Anna geheel aan het Kwartier en bestonden 100 jaar later nog.

Bijlagen II en III.

1.

Aan die Weled. en Mogende Heeren,
Die Heeren Gedeputeerden der Graefschap Zutphen.

Mijn Heeren

Remonstriert met behoerlicke ehrbiedonge Jurrien ten Ham, burgemeester der stadt Groenloe, hoedat een eers. Magistraet der voors. stadt, als hebbende die collatie van de vicarien Sacramenti et St. Antonii gelieft heeft sijnes zal. broeders sohen Henrick ten Ham, bij afsterven van den gewesen en vicaris Johan Sourhuis, wederom met die voors. vicarien toe beneficeren, als vuyt bijgaende acte van collatie breder te vernemen (is), edoch met desen bedingh, dat den olden burgemr Surhuis ten aensien van sijn soebere middelen, daervuyt jaerlicx een merckelicke recognitie (hier: tegemoetkoming) soude gegeven worden.
(Daar de twee vicarieen klein zijn en Hendrik ten Ham volgens de regels 2/3 van de inkomsten geniet, zou er bij toekenning van steun aan de oude behoeftige burgemeester voor genoemde Hendrik ten Ham niet veel meer overblijven, reden waarom).... requestrant versoeckt, dat U WelEd. en Mog. willen gelieven om om bovenvermelde redenen Henrick ten Ham gelickfals met het voors. derdepart van die voorn. vicarien te beneficeren ende toe begiftigen.

Dit doende etc.

Links boven stond met andere hand geschreven:
Geexhibiert ende geconfirmiert den 14 januari 1652 (get. J. Parisch (?)
(Oud Archief Groenlo, RA te Arnhem, sinds 1984 weer te Groenlo. Beschrijving Nijhoff 144 m)

2.

Die Gedeputierden van de Graeffschap Zutphen ordonnieren den rentmeester Peter Sels te bethaelen aen den ouden Burgemr Seurhuys tot Groll, het dardendeel van de incompsten van de Vicarien Sti Sacramenti et Anthony gefundiert in de kercke binnen de voorn. Stadt op Martini 1655 verschenen, t welck den selven bij resolutie van den 14en Januarij 1652 jaerlicx ad vitam is toegelelijt, welcke bethaelinge sall den rentmr voornoemt overbrengende dese neffens quitantie in uitgifte geleden worden.
Actum Zutphen den 22en November 1655.

Handtekeningen o.a. Evert van Heeckeren

(Archief van het Kwartier van Zutphen en hun Gedeputeerden. Daarin het Geestelijk Rentambt Borculo no. 742+ Stukken bij de rekeningen van Peter van Sels. Rijksarchief te Arnhem.)

Opmerking 1.
Hieruit blijkt dus, dat burgemeester Suurhuys 1/3 en Hendrik ten Ham 2/3 van de inkomsten ontvangen. Er is echter nog een probleem. Juist tussen 1654 en okt. 1657 is er in de rekeningen van het Geestelijk Rentambt een hiaat. In de rekening 1657/1658 (Nr. 741) wordt voor St. Antonius Gerrit ten Ham als possessor genoemd en niet meer Suurhuys. De oude behoeftige burgemeester moet dus tussen 22 november 1655 en begin 1657 overleden zijn.
Opmerking 2.
Rekening Nr. 741, lopende over het dienstjaar 1657/1658 vertoont bij de vicarie St. Antonii iets eigenaardigs. De vicarie stond ter collatie van de Magistraat van Groenlo. Zij wees na het overlijden van Hendrik ten Ham in december 1654 op 6 oktober 1655 Gerrit ten Ham als possessor aan.

Normaal zou het geweest zijn, wanneer na het overlijden van Suurhuys 2/3 aan Gerrit ten Ham was toegekomen en 1/3 plus het gebruikelijke 'onraad' dat 1/15 bedroeg, aan het Kwartier.

Doch wat zien we? Het Kwartier nam alle presentien voor zijn rekening, zodat zijn aandeel 192 gld. 6 den. werd, terwijl de possessor slechts 74 gld en 18 stuivers ontving.

Misschien was het als compensatie bedoeld voor het verlies, dat het Kwartier door de aparte regeling voor Suurhuys geleden had.

De Stadhouder Willem V in Groenlo.

Zaterdag, 20 Augustus 1791.

In 1776 was de Erfstadhouder Willem V door aankoop in het bezit gekomen van de heerlijkheid Lichtenvoorde-Borculo. Herhaaldelijk was in de loop van de 18de eeuw de Heerlijkheid van eigenaar gewisseld. In 1701 werd Lichtenvoorde afzonderlijk verkocht aan Frederik baron von Heijden, maar in 1763 kwam Lichtenvoorde weer met Borculo onder dezelfde landheer, ook weer door aankoop, en wel door Georg Detloff rijksgraaf von Fleming. Lang hebben de von Flemings niet van hun bezit geprofiteerd. Willem V kocht de heerlijkheid, die Lichtenvoorde-Borculo met de voogdij Beltrum en het goed Marhulzen omvatte, van Adam vorst Czartoryski en Isabella vorstin Czartoryska geb. rijksgravin von Fleming.

De historische achtergrond. De Stadhouders.

In de reeks van stadhouders die sinds 1595, het jaar waarin Philips II de koning van Spanje voorgoed uit de Nederlanden vertrok naar zijn Spaanse landen, in de geschiedenis van de Nederlanden een rol hebben gespeeld -- de een meer, de ander minder belangrijk -- is Willem V (1766-1796), naar het oordeel van de geschiedenis, de minst belangrijke. Toen zijn vader erfstadhouder Willem IV stierf in 1751 was zoon en toekomstige opvolger nog maar drie jaar oud. Zijn moeder de prinses Anna, dochter van de koning van Engeland George II uit het huis Hannover, voerde het voogdijschap tot 1759 toen ook zij stierf. Zij werd in het voogdijschap opgevolgd door de hertog van Brunswijk, Lodewijk Ernst von Brunswick-Wolffenbuettel, veldmaarschalk in het Oostenrijkse leger, die in 1750 in dezelfde rang was aangesteld in het Staatse leger met de opdracht om dat leger dat schromelijk verwaarloosd was weer enig militair aanzien te geven, maar ook om als tegenwicht te dienen tegen mogelijk te grote invloed van Engeland. Dat alles onder het verbod
dat hij zich niet met politieke aangelegenheden mocht bemoeien, hetgeen hij achter de schermen natuurlijk toch deed. In 1766 was Willem V meerderjarig geworden en het jaar daarop, 1757, getrouwd met de Duitse prinses, de 16 jarige Wilhelmina van Pruisen, een nichtje (oomzeggertje) van de koning van Pruisen Frederik II de Grote.

"De slaperige stadhouder"

Willem V was volgens Prof. Rogier in "Eenheid en Scheiding" een inerte figuur die veel wist en belangstelling had voor muziek en literatuur, maar ondanks een zekere botte koppigheid, alle zelfvertrouwen miste. Heel zijn leven is hij overheerst door anderen, eerst door Brunswijk, de "dikke hertog", en ook door zijn vijf jaar oudere zuster prinses Caroline, die daardoor herhaaldelijk in conflict kwam met de hertog, en vervolgens door zijn Pruisische echtgenote, de energieke prinses Wilhelmina. Karakterzwakte en gebrek aan gevoel van eigenwaarde kenmerkten zijn hele leven, ook en vooral in zijn ballingschap (1796-1806).

De binnenlandse situatie tijdens het stadhouderschap van Willem V.

Dat deze "slaperige stadhouder" niet de man ervoor was om in de Verenigde Provincies de broodnodige bestuurshervormingen door te voeren, heeft het verloop van de geschiedenis heel duidelijk laten zien.

De stadhouder Willem III die in 1672, het rampjaar, stadhouder was geworden, en kapitein-generaal van het Staatse leger, was zo machtig geweest dat hij in de regeringslichamen, van hoog tot laag, lieden kon aanstellen die blindelinks in zijn voetspoor liepen. Na zijn dood in 1702 komt daar verzet tegen. In vijf van de zeven gewesten werd er geen stadhouder aangesteld en in verschillende steden wordt "de wet verzet" d.w.z. de magistraatsleden uit de gezeten regenten families worden afgezet en vervangen door leden van families die tot nog toe geen plaats vonden in het plaatselijk bestuurslichaam. Vooral in Gelderland kwam het tot botsingen tussen aanhangers van de "nieuwe plooi" en die van de "oude plooi", de zittende magistraatsleden. Ook in Grol deed zich dit conflict voor.
De Friese stadhouder Willem Karel Hendrik Friso werd in 1747 stadhouder over all gewesten. Van hem werd verwacht dat hij een grondige regerings hervorming zou doorzetten, maar de verwachtingen werden niet vervuld, al heeft hij in Amsterdam een beperkte regeringswijziging aangebracht.

De Patriotten.

Uit de teleurstelling over het uitblijven van ingrijpende hervormingen ontstond onder de ontwikkelde burgerij, die geen deel had aan het bestuur, de Patriotten beweging die zich van de stadhouder afkeerde. Zij plaatsten zich tegen de stadhoudersgezinde partij en streefden naar staatkundige veranderingen of "grondwettig herstel" dat veelal neerkwam op het recht van eigen vrije verkiezingen van de Magistraat, dus met voorbijgaan van het benoemingsrecht van de stadhouder. Zij waren voorstanders van verkiezing van "burgercommitteerden" waar eventueel de stadhouder zijn benoeming kon doen, zo eiste het request van 1784 dat vanuit de burgerij aan de Grolse Magistraat werd aangeboden. In vele steden werden societeiten of leesgezelschappen opgericht om deze en andere democratische gedachten gemeengoed te maken. Ook Grol had zo'n societeit. Daarnaast werden gewapende vrijcorpsen opgericht. Zover is het in Grol wel niet gekomen te oordelen naar de gegevens van de Memorie en Resolutie boeken van de Grolse Magistraat. Wel waren er enkele heethoofden die naar het voorbeeld van Lochem ook in Groenlo zo'n bewapend vrijkorps wilden vormen. In de Magistraatsvergadering van 25 Juni 1785 brengt Burgermeester Wijgerinck verslag uit over wat hij in de keuken van Ziel Frank heeft gehoord. Hij trof daar de Heer H.W. Hassels aan die met de stadsrentmeester H. Brons een van de heetste heethoofden in Grol was. Hij was kort geleden uit de gevangenschap van het Hof in Arnhem vrijgelaten en vertelde vrijuit over zijn ervaring in het gevang onder het genot van een "klaren Patriot, denoterende daarmee een klaar zoopjen en het roken van een pijp" en vertelde verder " dat hij voor eenige dagen na Lochem was geweest en aldaar de Burgers met nieuwe geweren hadde zien exerceren, en dat zulks zeer na zijn zin was geweest, daarbij voegende dat zij er ook wapenenen besteld hadden en eerstdaags verwagten".

DE VIERDE ENGELSE OORLOG (1780-1784)
Deze verliep voor de Nederlanden wel zo katastrofaal dat van Patriotse zijde al heel gauw 'n zondebok werd gezocht en gevonden: de stadhouder en de Oranje partij en met name de hertog van Brunswijk wie de verwaarlozing van de vloot verweten wordt. Dat de vloot in zo'n belabberde staat verkeerde was te wijten aan het jarenlange conflict tussen aan de ene kant de hertog van Brunswijk en de stadhouder en aan de andere kant de machtige stad Amsterdam. Het ging om "leger augmentatie en vloot equipage" leger uitbreiding en vloot uitrusting. Amsterdam eiste daarbij voorrang voor de vloot. Het gevolg was dat er zo goed als niets gebeurde en toen de oorlog uitbrak de situatie zo was dat tegenover

een Engelse vloot van 122 linieschepen de Republiek er maar 17 kon stellen. Het gevolg was dat de Hollandse vloot geen behoorlijk convooi kon verlenen voor de koopvaardij, en de Engelsen volkomen de zee beheersten, de Nederlandse handel enorme schade toebrachten door zo goed als alles tot contrabande te verklaren.
Na de oorlog sturen de Patriotten steeds driester af op een nieuwe staatsregeling. De dreiging van een burgeroorlog werd steeds werkelijker. Om dit gevaar af te wenden komen speciale gezanten uit Engeland, Frankrijk en Pruisen naar de Republiek. Ondanks een waarschuwing van koning Frederik II van Pruisen gericht aan de Staten Generaal, dat ze het niet moesten wagen de rechten van de stadhouder aan te tasten (1783) gingen de Staten door anti-stadhouderlijke maatregelen te nemen: de hertog van Brunswijk wordt gedwongen de Nederlanden te verlaten, het dragen van oranje wordt verboden, en in 1785 wordt aan de stadhouder het commando over het garnizoen van Den Haag ontnomen. Uit protest verlaat het stadhouderlijke echtpaar in sept. 1785 Den Haag, reist bijna een heel jaar rond in het land ter versterking van de populariteit van de stadhouder, en vestigt zich in nov. 1785 op het Valkhof in Nijmegen. Na het Patriotse avontuur in Hattem, Elburg en Harderwijk (Deandels 1786), waar Patriotse bewegingen de kop wordt ingedrukt door stadhouderlijke troepen, wordt de stadhouder als kapitein-generaal geschorst door de Staten van Holland, Zeeland, Groningen en Overijssel. Maar ook de Oranje-gezinden komen op hun beurt tot grotere activiteit, daarbij gesteund door de Engelse gezant. Er vormen zich ook Oranje vrijkorpsen en societeiten.

PRINSES WILHELMINA
Het is niet verwondelijk dat in deze omstandigheden ook Prinses Wilhelmina -- een vrouw "die grote geestkracht bezat en zich vaak ergerde aan haar mans traagheid" (Rogier) met de gedachte speelde van buitenlandse interventie ter versterking van de stadhouderlijke positie. Ze kijkt natuurlijk naar haar machtige oom Frederik II de Grote van Pruisen, maar de morele steun die de Engelse gezant haar had toegezegd kon zij van Pruisen niet loskrijgen zolang haar oom Frederik II daar regeerde. Deze minachtte de stadhouder en had voor zijn nicht slechts de raad: zie tot schikking te komen met de Patriotten. Maar als Frederik de Grote in aug. 1786 gestorven is, en opgevolgd wordt door zijn neef Frederik Willem II, een broer van Prinses Wilhelmina, is er meer uitzicht op eventuele hulp van Pruisen. Als in de Zuiderzee-stadjes de Patriotten het bewind in handen nemen krijgt Willem V van hem de raad aggressiever op te treden. En zo vaar er worden prinsgezinde troepen op af gestuurd en de oude toestand hersteld. Hetzelfde gebeurde ook met Doetinchem, dus dichter bij huis. In verband met de gespannen toestand in Grol in 1784 en de daarop volgende jaren was er door de Gedeputeerde staten van Gelderland een versterkt garnizoen in de stad gelegd bestaande uit 1 officier, 2 sergeants, 2 corporaals, 1 tamboer, 28 gemeene soldaten, mitsgaders een wagtmr. en 12 gemeene ruiters (Memorie en Resolutie boek 27 dec. 1784).
Op 8 Juli 1787 wordt ter zelfder plaatse vermeld dat "door het militaire garnisoen aan de stad is present gedaan een orange vaandel om van den toren uittesteeken en te laaten waaien, en is hetzelve door HW en A. geaccepteerd en goed gevonden aan het guarnisoen daarvoor tot een recompense toe te leggen de summa van agt ducaten".

GOEJANVERWELLESLUIS.
In mei 1787 besloot Prinses Wilhelmina zelf actief op te treden door naar Den Haag te gaan, met de bedoeling door haar aanwezigheid een volksbeweging in gang te zetten ten gunste van de stadhouder. Bij Goejanverwellesluis op de grens van het Gewest Holland werd zij door een patriots vrijkorps aangehouden

en gedwongen op haar schreden terug te treden. De Prinses deed nu een beroep op haar broer de koning van Pruisen Frederik Willem II, die van de Staten van Holland een "eclatante satisfactie" eiste die door de Staten geweigerd werd.

PRUISISCHE INTERVENTIE.
De koning stuurde daarop een Pruisisch leger van 20.000 man naar de Nederlanden onder bevel van Ferdinand van Brunswijk. De gewapende vrijkorpsen boden practisch geen tegenstand. Amsterdam dat een bolwerk van de Patriotten was capituleerde al voor 't beleg goed en wel begonnen was. Het werd voor de Pruisen een militaire wandeling naar Den Haag en ze voerden de stadhouder en zijn gezin zonder slag of stoot on triomf naar Den Haag terug. De Staten van Holland herriepen alle maatregelen die ze tegen het gezag van de Stadhouder in de voorafgaande jaren hadden genomen. Op 't eind van het jaar 1787 was het grootste deel van de Pruisische troepen alweer uit 't land verdwenen. De Pruisische interventie heeft de stadhouderlije zaak uiteindelijk geen goed gedaan: alles wat zich een beetje "democraat" voelde werd nu anti-stadhouder. Daarnaast had er een massale uittocht plaats van de meest principiele en ondernemende Patriotten naar Frankrijk waar zij hun kans op een triomfantelijke terugkeer afwachtten. In 1789 breekt de Franse Revolutie uit en in 1793 verklaart Frankrijk de oorlog aan Engeland en de Republiek. Een Frans leger onder Dumoerier bij wie het Bataafse Legioen onder Daendels zich heeft aangesloten trekt Brabant binnen. In de winter van 1795 trekken de Fransen de bevroren rivieren over en vlucht de stadhouder met zijn gezin op 18 Jan. 1796 naar Engeland. Voor 't zo ver was had er na de Pruisische Interventie in de Verenigde Provincien een politieke zuivering plaats gevonden. Na hun terugkeer naar Den Haag lieten Willem V en zijn vrouw zich door gevoelens van rancune leiden. Zij eisten een radicale zuivering van alle bestuurcolleges die zich tot het laagste personeel zou uitstrekken. Alle regenten moesten een "constitutionele eed" zweren op de bestaande stadsregeling, en bij wederzijdse Acte van Garantie waarborgen de gewesten onder elkaar het voortbestaan van het stadhouderlijk stelsel. De nieuw benoemde Raadspensionaris Laurens Pieter van de Spiegel probeerde nog een algemene amnestie erdoor te krijgen. Wel volgde een amnestie, maar lang niet algemeen. In de Memorie en Resolutie boeken van de Magistraat vinden we een zwakke weerspiegeling van al deze maatregelen.
"De laatste zeven jaren van de oude Statenbond der Verenigde Nederlanden zijn terecht," aldus Rogier, "het meest onbeduidende tijdvak in de historie van ons volk genoemd. Terwijl de reactie hoogtij vierde op alle terreinen, nam de welvaart jaar op jaar af. -- Dat dit de slaperige stadhouder ontging is niet verwonderlijk, maar dat ook de bedrijvige Wilhelmina er de ogen voor sloot is noodlottig geworden voor het stadhouderschap. Terwijl de toestand in ons land zo alarmerend was ging de stadhouder op in de projecten van bal- en audientiezalen, oranjerieen en kabinetten voor zijn kunstschatten, en gaf luisterrijke feesten. Het volk verpauperde en een loden schuldenlast dreigde de Generaliteit van de Verenigde Nederlanden en met name van het gewest Holland te doen bezwijken."

HET BEZOEK AAN GROL IN 1791 20 Augustus.
Het was in deze situatie dat de stadhouder zijn bezoek aan Grol bracht. De Magistraatsleden, allen benoemd door de stadhouder waren ulteraard stadhouderlijkgezind, het garnizoen was ook prinsgezind en de burgerij??
Gezien de stemming die er heerste onder een deel van de burgers in 1784 en de jaren daarna, en gezien het feit dat in de zomer al van 1794 de oude Magistraat werd afgezet, huisarrest kreeg, en een nieuwe burger Magistraat gekozen, wekt wel enige twijfel aan de Oranje-gezindheid van het Grolse

publiek, al staat er dan ook in 't verslag dat de bevolking de stadhouder heeft toegejuichd met "vivat Orange, hoezee!
In 1776 was de Erfstadhouder Willem V in het bezit gekomen van de heerlijkheid Borculo/Lichtenvoorde. Op 17 jan. 1777 had ten overstaan van de Magistraat van de stad Groenlo de overdracht plaats aan Willem V van het goed Marhulzen, gelegen in het schependom van Groenlo (zie art. van Seekles in deze bundel p. 19). Tien jaar van te voren in aug. 1766, nadat de Prins in maart van dat jaar meerderjarig was geworden, had Zutphen, als hoofdstad van de Graafschap, hem op een grandiose wijze ontvangen. Ook afgevaardigden van de Magistraat van Groenlo waren op het feest uitgenodigd en hadden gelegenheid gehad enige vriendelijke woorden met zijne Hoogheid te wisselen.

DE PRINSELIJKE BUURMAN.
Nu was Prins Willem V van Oranje Nassau naaste buurman geworden. Geen wonder dat de Heren van de Magistraat zich op deze nieuwe situatie gingen bezinnen. Op 14 mei 1778 -- aldus het Memorie en Resolutieboek blijken de Heren ingelicht te zijn dat "Zijne Hoogheid in de naaskomende maand Julij of Augustus te Borculo en bij die occasie mede alhier staat te coomen". De presente leden burgemr. Abbinck en Wijginck vinden de zaak wel zo belangrijk dat er een Complete Magistraats vergadering aan gewijd dient te worden, die dan ook terstond wordt uitgeschreven "tegen de 3 Julij aanstaande" en dat daarbij de burger-officieren van de Roeden zullen uitgenodigd worden. Deze burger-officieren waren de leidinggevende personen van de burgerwacht die verdeeld was in "roeden" die ieder een dag in de week dienst moesten doen (bewakingsdienst). Ze waren op min of meer militaire leest geschoeld: er waren luitenants, vaandrigs, sergeants en corporaals. Zij zouden de opdracht krijgen om de straten en walle van de stad in toonbare staat te brengen voor het eventuele bezoek. Op 4 Juli 1778 kwam inderdaad de complete Magistraats vergadering bijeen, bestaande uit de Heren van Heeckeren tot Kheil (Ruurlo) P. Wentholt, B.E. Abbinck, T.B. van den Capellen tot Rijsselt en D. Wijginck. Vermoedelijk zijn van deze heren de twee oudsten Wentholt en Abbinck, ook als afgevaardigden van de Magistraat aanwezig geweest bij de "blijde Incomste" van Zijne Hoogheid in Zutphen in 1766. De Heren zagen zich voor de taak geplaatst voor 't geval "Zijne Doorlu. Hoogh. deze zomer in Borculo, en bij die occasie mede alhier in dese stad soude konnen coomen, of derhalven niet teen en ander in zoo'n geval ceremonieel soude dienen gereguleert om zijne Hoogheid na behoren te recipieren". Men was het er over eens dat 't stadhuis niet geschikt geacht kon worden "om Zijne Hoogheid aldaar gevoegelijk te konnen ontfangen". De reden waarom dit niet gevoegelijk kon wordt niet opgegeven. Vermoedelijk was het zo verwaarloosd en slecht onderhouden dat 't een blamage zou zijn geweest daar zo'n hoge gast te ontvangen. Aanwijzingen daarvoor zijn er in de Memorie en Resolutie boeken wel te vinden!
Men besluit dan ook, hem "ten huijse van de Heer Abbinck te recipieren". Maar voor Zijne Hoogheid ten huize van burgemeester Abbinck dat ergens aan de markt was gelegen, kon ontvangen worden diende "'t volgende geobserveerd en in acht genomen te worden": dat namelijk "Zijne Hoogheid door twee leeden van de Magistraat met de Secretaris aan de Barriere zal worden verwellekomt". Met de "Barriere" zal wel bedoeld zijn wat in andere teksten de "hamelen" wordt genoemd, een slagboom die zich bevond voor de stadspoort. In dit geval kan het ofwel de barriere zijn geweest aan de Beltrummerpoort of wel die aan de Nije Poort afhankelijk van welke route het gezelschap uit Borculo komend zou nemen. Daartoe werden aangewezen de Heeren van den Capellen tot Rijsselt en Wijginck. De stadssecretaris was toen Mr. Bom, die echter in febr. 1784 ontslag vroeg. Zij moesten zijne Hoogheid begeleiden, "so sijne Hoogheid te voet in de stad sou willen gaan nae 't huijs van Br. Abbinck". Daar aangekomen moest de

"secretaris sig bij Hoogstdeselve vervoegen om audientie voor de Magistraat en Corps te versoeken", om hun opwachting bij Zijne Hoogheid en Haar Koninklijke Hoogheid (= Prinses Wilhelmina van Pruisen), "wanneer sulx Sijne Hoogheid sou convenieren". Als dat geregeld was moest de secretaris daar "illico" onverwijld rapport van doen aan de voltallige Magistraat die na de audientie bij de Prins zou "verblijven tot vertrek van Zijne Hoogheid", en "om hoogstdeselve te begeleiden so mogt verkiezen een wandeling door of om de stad te doen".
Om een ordelijk verloop van het bezoek te verwerkelijken werd besloten "dat de borgerije sal worden geplaatst in twee rijen (dus aan weerszijden) van de poort tot aan 't hui van de Heer Abbinck" en dat ook weer bij het vertrek van de hoge gast.

VAANDELWACHT EN SCHILDWACHTEN.
Voor het burgemeesters huis zal een wacht worden gesteld met vaandel, en nog twee schildwachten voor de deur. Deze wacht moet "geformeerd worden uit de compagnie der vrijgesellen". Deze compagnie leidde een zelfstandig bestaan buiten de roeden en gilden om. Verder moesten er nog twee "sergeanten uit de borgerije opgesteld worden voor het huis, die het volk op een afstand moesten houden als Zijne Hoogheid een wandeling zou willen maken. Ook de suppostene (gerechtsdienaars) en schutters (beambten die de taak hadden loslopend vee te "schutten") werden ingeschakeld "om alle ongeregeldheden voor te komen en 't volk te doen plaats maken". De burger-officieren van de roeden kregen de opdracht "sig in gereetheid te houden om sig met haar compagnien te formeren en voorbij 't huis te marcheren, voor 't geval dat Zijne Hoogheid "de Borgerije soude willen sien defileren". Na 't eventuele defile zouden de luitenants van de roeden dan hun opwachting bij de Prins kunne komen maken.
Mocht Zijne Hoogheid de kerk willen bezoeken dan "sal de organist gelast worden sig op den orgel gereed te houden en gedurende 't verblijf van Sijne Hoogheid aldaar te spelen".
Ook de Kerkeraad wordt niet vergeten: "en sal hiervan aen de kerkeraad kennis gegeven worden om bij de komst van Haar Hoogheden audientie te kunnen versoeken en haar compliment afteleggen".
De twee oudste leden van de Magistraat worden aangewezen, de Heren Wentholt en Abbinck, om zodra de Prins in Borculo is aangekomen om samen met de stadssecretaris zich naar Borculo te begeven en de Prins uit te nodigen tot een bezoek aan de stad. "Of hoogstdezelve dese stad met derselver praesentie zoude gelieven te honoreren. Heer van Heeckeren van Kheil heeft op zich genomen om tijdig de Magistraat van de aankomst in Borculo kennis te geven.Tenslotte wordt de Heer van den Capellen tot Rijsselt verzocht om te zorgen voor "twee trommen voor de Borgerije".

EENIGE VERVERSINGEN VOOR ZIJNE HOOGHEID
Terwijl de Magistraat het zich een eer zou achten Zijne Hoogheid "bij derselver aanwesen eenige verversingen te kunnen praesenteren" zijn zij van plan al degenen die actief bij 't bezoek betrokken met wachtlopen en defileren, niet op een droogje naar huis te laten gaan. Na het vertrek van de Stadhouder "sal aan ieder compagnie worden toegelegd een ton bier als mede aan de jonggesellen", maar ze moesten wel wachten tot na het vertrek van Zijne Hoogheid. Dat was dan het werkplan dat de Heren hadden uitgedokterd: het was allemaal zo goed bekeken dat er geen onaangenaamheden te verwachten waren. Maar het fraaie plan heeft zijn deugdelijkheid niet kunnen bewijzen. Van het hele bezoek is niets gekomen. Over de reden daarvan is in het Memorie en Resolutie boek niets te vinden. Is het stadhouderlijk echtpaar ook niet in Borculo geweest? Vermoedelijk niet, want anders had de beraamde

uitnodigingscommissie wel een spoor achtergelaten. -- Ook toen in 1785 de stadhouder op protest Den Haag de rug toekeerden en bijna een jaar lang het land afreisde om zijn reputatie een beetje op te krikken, is hij ook niet in Groenlo geweest. En dat is niet te verwonderen want de Patriotse onrust van het jaar 1784 in Grol was nog lang niet gekalmeerd. Men kan stellen dat de definitieve rust voorlopig althans, in Grol was teruggekeerd toen 't laatste Patriotse heethoofd weer met de Magistraat verzoend was en in genade aangenomen.

D.J. GANTVOORT, STADSCHIRURGIJN.

Het betrof hier de stadschirurgijn D.J. Gantvoort. Zijn medestanders in 't conflict met de Magistraat waren in 1788 al veroordeeld door het Hof in Arnhem, tot verbanning "buiten dezen Furstendom en Graafschap", Brons de stadsrentmeester, en Hassels voor levenslang, Roebers de smid, voor 8 jaar en Brons jr. voor 3 jaar.

In 't zelfde jaar 1788 was Gantvoort als stadschirurgijn geschorst en zijn tractement en emolumenten aan zijn ambt verbonden ingehouden, "wegens zijn gehoudene condultes in de gepasseerde turbilente tijden" en "dat hij met disrespect en veragting gedurende de gepasseerde tijden van oproer en verwarring (de Magistraat) bejegent en bij alle gelegentheid zelfs in publijcque geselschappen met versmading van de Magistraat gesprooken heeft". Op 24 febr. 1790 had Gantvoort zich met een verzoekschrift tot de Magistraat gewend om de schorsing als stadschirurgijn op te heffen. Hij betuigde daarbij "zijn grondhartig leedweesen omtrent al hetgeene waarmede eenige aanstootelijkheid aan de Heren heeft gegeven". De Magistraat was gevoelig voor het "hartgrondig leedweesen" en stelde hem provisioneel weer aan tot stadschirurgijn met alle tractementen en emolumenten daar aan verbonden, maar hem werd door de Heer President "serieuselijk gerecommandeert om zig in het vervolg van tijd stil en wel te gedragen en zig van diergelijke zaaken te wagten, dat zo zig wederom in het een of ander tebulten gaat niet alleen gesuspendeert maar ook statelijk gedimittert zal worden" (niet alleen geschorst maar ook ontslagen).

Daarmee was er een streep gezet achter het jaar "van oproer en verwarring" en de lange nasleep ervan en was de weg vrij voor een eventueel bezoek van de Erfstadhouder.

De mogelijkheid van zo'n eventueel bezoek liet niet lang op zich wachten.

Op Donderdag 4 Aug. 1791 wordt in de Magistraats vergadering besproken een schrijven van Burgemr. Abbinck waarin deze meedeelt dat de Erfstadhouder binnen enekel dagen op het Loo zal arriveren en dat de secretarissen van de Staten en van de Gedeputeerde Staten en de stad Zutphen hun gewone opwachting bij de Erfstadhouder zouden komen maken. Er wordt besloten "om door dezer stadssecretaris insgelijks het gewone compliment aldaar te laten afleggen".

Stadssecretaris was intussen geworden Mr. A.H. Hummelink. Deze heeft zich inderdaad onmiddellijk naar 't Loo begeven en geeft daar verslag van de vergadering van dinsdag 9 aug. en "dat Zijn Doorl. Hoogheid de Magistraat voor derselver attentie was bedankende". Op woensdag 17 aug. wordt in de vergadering van de presente leden van de Magistraat, nl. D. Wijginck, B.E. Abbinck en J. ten Cate, besproken dat "Zijn Doorl. Hoogh. op aanstaande Vrijdagavond (d.i. 19 aug.) te Borculo staat te arriveren, en ook voornemens zoude zijn op den volgenden dag (20 aug.) deze stad met een bezoek te vereren". De Heren besluiten een commissie uit de Magistraat naar Borculo te sturen met een uitnodiging aan de Erfstadhouder: "dat de Magistraat de eer mogte hebben om bij de komste van Zijn Doorl. Hoogh. alhier eenig dejeuner te presenteren". De Heren Abbinck en Wijginck werden met die uitnodiging belast. De Heer Wijginck zal er ook voor zorgen dat de officieren van de Roeden dezer

stad op de hoogte worden gebracht van het aanstaande bezoek van de Erfstadhouder en dat hun de gelegenheid zal worden geboden "Hoogstdenzelven te complimenteren". Ook wordt hun medegedeeld dat het de Heren van de Magistraat "aangenaam zoude zijn dat bij die gelegenheid iets ter eer van Z.D.H. wierde gedaan". Dit is in afwijking van het programma van het jaar 1778, dat de Heren uit de kast hebben gehaald en overigens vrij nauwgezet volgen. Een enkele maal wordt er nadrukkelijk naar verwezen. Ook de Kerkeraad wordt kennis gegeven "om insgelijks audientie te kunnen verzoeken om haar complimenten afteleggen".
"Ook de organist sal gelast worden om bij aldien het mogte gebeuren dat zijn D.H. in de kerk komt zig aldaar op den orgel gereed te houden en gedurende het verblijf aldaar van zijn D.H. aldaar te spelen".
Ten slotte de schutters en suppoosten zullen worden gelast "zig te vervoegen daar zulks nodig zal worden geoordeeld" om de orde te handhaven en de stadhouder bewegingsvrijheid te verschaffen.
Zo hebben de drie presente leden op korte termijn alles geregeld. Restte nog de absente leden te waarschuwen om "conform de Resolutie van den 4. Julij 1778 zig en Corps bij Zijne Doorl. Hoogh. te begeven".
Al waren er dan ook 13 Jaren overheen gegaan voor dat het stadhouderlijk bezoek plaats vond, de Heren zullen zich tevreden de handen hebben gewreven dat ze door het bezoek niet overrompeld zijn.

DE HEER VAN HEECKEREN VAN ZUIDERAS DROSSAART VAN BORCULO.
Op donderdag 18 juli had de Heer van Heeckeren-Sulderasdrossaart van de Heerlijkheid Borculo, een vurig aanhanger van de Oranje-stadhouderlijke partij, aan de Groise Magistraat laten weten dat hij "op aanstaande Zondag (21 aug.) de Eer zoude hebben dat Zijn Doorl. Hoogh. op het Hof te Borculo bij zijn Hoogwelgeborene zoude eeten". Hij nodigt de President Burgemr. of Burgemeesters uit daarbij tegenwoordig te zijn. Die uitnodiging wordt in dank aanvaard en op hun beurt nodigen de Heren de Drossaart uit bij de komst van de Erfstadhouder op as. Zaterdag 20 Aug. "te willen adsisteren" aan 't dejeuner dat zij de Eer hebben ten huize van de Heer Abbinck aan Zijne Hoogheid aan te bieden.
De vurige Drossaart zal in 1799 als een Engels-Russische troepenmacht in Noord Holland geland is en zich daar enige tijd weet staande te houden hier in de Achterhoek een Orange gezinde beweging in gang proberen te krijgen, waaraan door Franse troepen een spoedig eind wordt gemaakt, en die de Orange gezinde Freule van Dorth uit Harreveld het leven zal kosten.

DE GEDENKWAARDIGE 20STE AUGUSTUS.
Op zaterdag 20 aug. was 't dan zo ver dat de Erfstadhouder Groenlo met een bezoek zou vereren. In de loop van de ochtend was de Magistraat voltallig bijeen gekomen: B.E. Abbinck, P. Wentholt, C.G.J. ten Cate, J.G.D. van Heeckeren van Kheil (Ruurlo), Abraham Franke (van den Capellen tot Rijsselt was in 1779 benoemd tot schepen van de stad Zutphen).
De Heren Abbinck en Wijginck brengen rapport uit over hun bezoek aan Borculo op de maandag 17 aug., waar zij "Zijn Doorl. Hoogh. hebben verzogt dat de Magistraat dezer stad de Eere mogte hebben om bij de komst alhier aan Hoogstdezelve ten huize van de Eerstgen. gecommitteerde eenig dejeunee te mogen praesenteren" Zijne Hoogh. had "daarop gelleven te zeggen dat hetzelve met pleizier accepteerde." Bij aankomst van de Prins in de namiddag van die zaterdag, "heeft de Magistraat en corps zijn Hoogh. aan de Poort ingewagt". Onder het luiden van de klokken is Zijne Hoogheid daar uit de koets gestapt, door de Magistraat ontvangen en naar het huis van Burgemr. Abbinck begeleid. Daar is dan de volledige Magistraat officieel ter audientie ontvangen, nadat

de Erfstadhouder "door de Heer Wentholt als oudste lid van de Magistraat met een gepast compliment verwellekomt was"
Nadat de Magistraat aldus zijn opwachting had gemaakt was het de beurt aan de Kerkeraad "of de twee Praedicanten met een ouderling en diaken daartoe gecommitteerd" ontvangen te worden.
Vervolgens werden de militaire en burger-officieren aan de Prins voorgesteld. (Het garnizoen bestond dat jaar uit de 2de Comp. van het Regiment Infanterij van Collonel Grave van Dam, de commanderende officier was kapiteln Fausts).
Ten slotte is nog aan "verschillende andere Personen van distinctie" audientie verleend.
20 Augustus de bezoekdag van de Prins Erfstadhouder was ook historisch gezien een gedenkwaardige dag. In 1627 juist op deze dag had Frederik Hendrik zijn intocht gehouden in Grol nadat het daags te voren gecapituleerd had. Het was te mooi op dat heugelijke feit niet in herinnering te brengen. Zo, is dan ook "ter gelegenheid van deze bijzondere gebeurtenis door zes meisjes uit de roeden, gekleed in het witte, aan Zijne Hoogheld op een zilveren schenkbord een daarop gepast digt stukje gepraesenteert, hetgeen Hoogst deselve gracieuselijk heeft aangenomen". Het "gepast digtstukje" was het werk van Prof. Dreux de rector van de Latijnse school in Zutphen, die daarvoor een anker wijn van de Magistraat ten geschenke kreeg.
Na al die officiele plichtplegingen heeft Zijne Hoogheld een wandeling gemaakt en heeft de Magistraat en Corps hem daarbij "gecondulseert en het voornaamste van de stad laten zien, gelijk ook de kerk, alwaar op 't orgel werd gespeeld.
De historische belangstelling van de Erfstadhouder was groot genoeg, dat Zijne Hoogheld "alle wallen en werken van de stad, inzonderheld de plaatse alwaar door Prins Frederik Hendrik is geattaqueert en ingenomen" wilde bezichtigen, waarbij door de Heer Abbinck "op de kaart de oude werken werden aangewesen". Deze tekst geeft klaarblijkelijk wat de traditie over de verovering van Grol in 1627 bewaard had. Ze wekt de indruk dat Frederik Hendrik de stad stormender hand genomen heeft. Dit is zeker niet waar. Volgens de betrouwbare historicus Aitzema (Saeken van Staet en Oorlogh, uitgave van 1669) hadden Engelse troepen een mijn laten springen, maar waren er niet in geslaagd door de bres binnen te komen. Tot drie maal toe zijn ze teruggeslagen. Franse troepem hadden ook een mijn klaar en stonden op 't punt die te laten springen: maar voor 't zover kwam kapituleerde de vesting. Zo vond er dus geen stormaanval plaats en ook geen plundering van de stad, geheel volgens het krijgsrecht van die dagen. Waar precies de plaats was waar Frederik Hendrik geattaqueerd zou hebben wordt niet aangeduid. Wel wordt vermeld dat de Erfstadhouder het aan de wal staande Roomsche Kerkhuis had besigtigd. Dit stond natuurlijk niet op het programma opgesteld in 1778, want toen was dat Kerkhuis er nog niet.

DE ROOMSCHE KERK BINNEN DE WALLEN.
Op 14 april 1784 hadden de Roomsen verlof gekregen "binnen de wallen een kerkschuur te mogen timmeren ter plaatse alwaar voor deze het oude klooster heeft gestaan bij de windmolen agter aan de wal" Op 31 aug. 1785 kon pastoor Aleman aan de Magistraat melden "dat met het timmeren van het nieuwe kerkhuis zoo ver geavanceert ware dat de opstal van 't Rijkeberg wilde afbreken en den dienst binnen de stad alhier teneersten stil te beginnen".
Na deze rondgang door de stad waarbij het gezelschap gevolgd werd "door een groote menigte mensen en personen van distinctie onder het gestadig roepen : Vivat Orange Hoezee! is de Erfstadhouder teruggekeerd naar het huis van burgemr. Abbinck en "daar is Zijn Hoogh. en Hoogstdesselfs gevolg door de Magistraat op eenig dejeuner dinatoir onthaalt geworden".

Na aldus de inwendige mens versterkt te hebben is Zijne Hoogheid "door de Magistraat gezamentlijk aan de koets begeleijd en also des avonds met flambouwen wederom na Borculo vertrokken".
De Heren Wentholt en Franke zijn door de Magistraat gecommitteerd om daagsdaarna "te Borculo zijn Hoogheid te gaan bedanken voor de Eer die Hoogstdeselve de stad hadde gelieven aan te doen".

DE AFREKENING.
De rekening van het stadhouderlijke onthaal werd opgemaakt op de komplete vergadering van de Magistraat op 20 sept. 1792. De Heer Abbinck had de kosten voorgeschoten en kreeg die nu terugbetaald: fl. 136, "midsgaders dat aan de Heer Dreux wegens ter dier gelegenheid vervaardigt digtstukjen zal worden gedaan een anker wijn" "En is de Heer Franke (die een functie had op het Quartier in Zutphen) versogt om zulks te Zutphen aan de Heer Dreux te willen besorgen".
Zo was het stadhouderlijke bezoek zonder strubbelingen verlopen en was er geen wanklank vernomen. De Magistraat had duidelijk kleur bekend: de Heren waren degelijk Orange-gezind. Maar dat er ook anti-stadhouderlijke sentimenten leefden in de stad is niet alleen duidelijk uit de gebeurtenis in de nazomer van 1794 toe de Orangegezinde Magistraat werd afgezet en huisarrest kreeg, maar ook uit de volgende notitie uit het Memorie en Resolutie boek op 30 aug. 1790, meldt de garnizoenscommandant Capt. Fausts aan de Magistraat "dat in de gepasseerde nagt tussen den 29 en 30 dezes door 4 mans en 4 vrouws personen waarvan bekend waren de zoon van den kuiper Gebbink en de zoon van Harperink een schandelijk en tot oproer strekkend lied met betrekking tot Zijn Hoogh, de Here Prince Erfstadhouder voor het stadhuis was gezongen". De Advocaat Fiscaal wordt gelast deze zaak te onderzoeken en verslag uit te brengen.

Drs. P. Engel.

Het kantonnale Huis van Bewaring te Groenlo (1)
1861 - 1888

1. Inleiding.

"De vloeren van een paar vertrekken zijn verrot. Verder is er van de vier vertrekken, slechts een, dat eenigzins veilig kan genoemd worden. Het geheel levert eene geheel ongeschikte gevangenis op, vooral omdat de buren bij de ramen der vertrekken kunnen komen.
Het kan ook niet worden verwarmd. Het mobilair is zeer onvolledig, er behoorde in ieder vertrek te zijn een ijzeren eenmanskrib, tafeltje en bankje, maar dit ontbreekt hier en daar ....", aldus de Hoofdinspecteur der Gevangenissen Alstorphius Grevelink in zijn jaarverslag over 1864.

Al in 1861 heeft Grevelink in zijn inspectieverslag aan de minister van Justitie opmerkingen gemaakt over de slechte staat van de kantonnale gevangenis in Groenlo.
Het enige wat hij bereikt is, dat de minister besluit om geen gevangenen voor langer dan zes dagen in de gebrekkig ingerichte gevangenis op te sluiten. Zij zullen worden opgenomen in het Huis van Bewaring te Aalten.
Hiermee is Grevelink geenszins tevreden gesteld en hij blijft dan ook in zijn jaarverslagen over 1862 en 1864 aandringen op maatregelen die verbetering in de situatie kunnen brengen.
Door Grevelink's herhaald aandringen overtuigd, besluit de minister van Justitie in zijn schrijven van 23 september 1864 om Gedeputeerde Staten van Gelderland op te dragen het College van Toezicht over het Huis van Bewaring te Groenlo te machtigen in de gebreken te voorzien.

2. Herstellen of Nieuwbouw ?

Alle leden zijn tegenwoordig als op 13 januari 1865 de Raad der stad Groenlo in zitting bijeenkomt om over de slechte staat van het kantonnale huis van bewaring te beraadslagen.
Ter behandeling in de Raad is ingekomen een door het College van Toezicht vervaardigd bestek met bijbehorend plan tot verbetering van de gevangenis en de bouw van een cipierswoning.
Na een korte discussie wordt met algemene stemmen besloten het College van Toezicht te berichten:
"... dat over het huis van Hahne voor zooverre deze zulks bewoond, tegen eenige schadeloosstelling aan den huurder uit te keeren, kan worden beschikt; dat echter in gezegd gebouw aanwezig is de Latijnse School, welke daar niet verwijderd kan worden, en dus het bouwterrein tot inrigting eener cipierswoning weinig geschiktheid aanbiedt, weshalve de Raad, het College voornoemd ter overweging wenscht te geven, of het niet beter is te achten de bevoegde authoriteit voor te stellen om in deze gemeente geheel nieuwe gevangenissen benevens een cipierswoning te doen aanbouwen, aan welk gebouw dan tevens te verbinden zouden zijn de localen voor het kantongerecht benodigd..."

In zijn schrijven van 23 januari 1865 aan Gedeputeerde Staten van Gelderland sluit Mr. W.J.L. de la Fontaine Schluiter (kantonrechter 1864-1877), voorzitter van het College van Toezicht, zich aan bij het standpunt van de Groise gemeenteraad.

Overtuigd dat de voorgestelde verbeteringen noodzakelijk en wenselijk zijn, meent de la Fontaine Schluiter toch te moeten opmerken dat de inrichting desalniettemin onvoldoende zal blijven.
Hij baseert zich hierbij op een tweetal gegevens:

1. Er ontbreekt een woning voor de cipier. Aangezien de cipier, A.H. Berendsen (koperslager, eervol ontslagen per 1 jan. 1876), op enige afstand van de gevangenisvertrekken woont, zijn de gevangenen vooral 's nachts zonder enig toezicht en geheel aan hun lot overgelaten. Er bevinden zich wel schellen (= bellen) in de gevangenisvertrekken, doch deze komen uit in een belendende woning en het hangt van de welwillendheid van de bewoner af om op te staan en de cipier te wekken. Dit komt zowel de openbare als persoonlijke veiligheid van de gevangene niet ten goede.
2. De gevangenisvertrekken kunnen niet worden verwarmd. Naar het oordeel van deskundigen zou het plaatsen van een verwarmingstoestel de kosten te zeer opdrijven.

Ondanks zijn twijfels kiest de la Fontaine Schluiter toch eieren voor zijn geld, wellicht denkend aan het gezegde "beter een half ei dan een lege dop", en biedt Gedeputeerde Staten van Gelderland een plan tot verbetering met opgave van kosten aan.

Terzijde moet worden opgemerkt dat de la Fontaine Schluiter een van de eersten is geweest die heeft gepleit voor de bouw van een kantongerecht. De lokalen in het gemeentehuis die daarvoor in gebruik waren, werden algemeen als ongeschikt ervaren.
Bij zijn vertrek in 1877 was de situatie verre van ideaal. Het zou nog ruim 30 jaar duren voordat met de bouw van een nieuw kantongerecht kon worden begonnen.

De door de gemeenteraad en het College van Toezicht ingenomen standpunten leiden ertoe dat Gedeputeerde Staten van Gelderland de minister van Justitie in overweging geeft om het gemeentebestuur van Groenlo op te dragen een plan voor de bouw van een nieuwe gevangenis met aangrenzende cipierswoning te ontwerpen. De kosten daarvoor zouden door het Rijk en de gemeenten in het kanton Groenlo gedragen moeten worden.
Heeft Grevelink hier een duidelijke kans om tot nieuwbouw te komen laten liggen, of is hij niet de opsteller, zeker is wel dat de minister van Justitie in zijn schrijven van 27 mei 1865 aan Gedeputeerde Staten van Gelderland te kennen geeft dat niet tot nieuwbouw kan worden besloten.
Het wordt wenselijk geacht de tegenwoordige gevangenisvertrekken te verbeteren en te herstellen en dat de aan het gemeentehuis grenzende woning van Hahne tot cipierswoning wordt ingericht.
Voorts veroorlooft de minister zich om ten aanzien van het ingediende plan een drietal opmerkingen te maken:

1. Er kan worden voorzien in het gemis van verwarming door in de gevangenisvertrekken no. 1 en 4 schoorstenen te metselen en kachels te plaatsen.
2. Er hoeven in de gevangenisvertrekken geen vaste privaten (toiletten) te worden geplaatst. Het verstrekken van draagbare en reukloze privaten, afkomstig uit de strafgevangenis van Leiden, verdient de voorkeur.
3. In het gevangenisvertrek no. 3 moet een raam worden geplaatst, hetzij naast de doorgang danwel naast de deur.

Het College van Toezicht wordt verzocht deze opmerkingen in het plan op te nemen, terwijl aan Gedeputeerde Staten wordt opgedragen een voorstel voor kostenverdeling op te stellen.
Bij schrijven van 8 augustus 1865 bericht Gedeputeerde Staten van Gelderland - onder bijvoeging van de opgemaakte begroting - dat de kosten f 1557,15 zullen bedragen, waarvan het Rijk f 1401,435 bijdraagt.

Wie meent dat het werk spoedig daarna is uitgevoerd, komt bedrogen uit. Ook Grevelink moet dit tot zijn schande ondervinden als hij op 29 juli 1871 aan de kantonnale gevangenis te Groenlo wederom een bezoek brengt.
In negatieve bewoordingen, waarin frustratie doorklinkt, schetst Grevelink in zijn verslag het beleid van zijn hoogste baas en diens ambtsvoorgangers:

"Ik vond dit huis geheel in denzelfden schlechten staat waarin ik het nu ongeveer 17 jaar heb gekend. Dezelfde 4 donkere vochtige hokken onder het gemeentehuis; waarvan men nu echter in Groenlo (zeer te regt) begrepen had, dat althans een, als voor menschen volstrekt onbruikbaar, diende te worden gesloten.
Reeds voor nu 13 jaren rapporteerde ik aan een uwer Excellentie's ambtsvoorgangers dat wanneer men mogte overgaan tot het bouwen van nieuwe kantonnale gevangenissen dan in de eerste plaats aan Groenlo diende te worden gedacht, maar hier werd niets gedaan!
Daar nu het kantongerechtsvertrek hier ook veel te wensen overlaat en het gemeentebestuur dit nodig heeft, verlangt men te Groenlo zeer een en ander door een nieuw geheel (gevangenis, cipierswoning en kantongerecht) te vervangen en is daartoe herhaaldelijk reeds een plan gemaakt, zonder eenig gevolg! Aan dien toestand behoort eens een einde te komen!!"

Grevelink's hartekreten slaan aan.
Vermoedelijk is het de secretaris-generaal die op 28 augustus 1871 een nota samenstelt voor de minister van Justitie, waarin de kantonnale gevangenis te Groenlo opnieuw aan de orde komt. Hieruit blijkt, dat bij het samenstellen van de verschillende Staatsbegrotingen is beslist om voor de uitvoering van het uit 1865 daterende plan geen gelden beschikbaar te stellen. Met het oog op de herziening van de indeling van de rechtelijke organisatie wordt het onraadzaam geacht om tot nieuwbouw over te gaan.
Aangezien de tegenwoordige toestand onhoudbaar is, opheffing in verband met de zeer verwijderde ligging van de gevangenis ten opzichte van de gemeenten in het kanton Groenlo niet raadzaam schijnt en het nog onzeker is of een nieuwe indeling van de rechtelijke organisatie tot stand komt, lijkt het aan te bevelen om in 1872 fondsen voor het plan tot verbetering en herstelling aan te wijzen.
In zijn schrijven van 1 december 1871 stelt de minister van Justitie aan het College van B en W van Groenlo voor om door het College van Toezicht een nieuw bouwplan bij Gedeputeerde Staten van Gelderland te laten indienen.

3. Verbouw en Opheffing.

Zonder al te veel problemen bereikt een nieuw plan tot verbetering van de gevangenisvertrekken in het kantonnale huis van bewaring en tot aanbouw van een cipierswoning in maart 1873 het ministerie van Justitie.
De Ingenieur-architect voor de Gevangenissen en Rechtbanken heeft echter zoveel bezwaren tegen het plan, dat de minister van Justitie in zijn

schrijven van 17 april 1873 opmerkt vooralsnog niet tot goedkeuring over te gaan. De zoveelste tegenslag!
Welke zijn danwel de bezwaren:

a) met betrekking tot de gevangenisvertrekken:

1. De cellen hebben eenderde minder oppervlakte en ontvangen een kwart minder licht en lucht.
2. De toegang tot de ene cel moet plaats vinden door het gemeenschappelijk vertrek.
3. Het lichtraam van een der cellen komt uit op de openbare weg.
4. De open wandelplaats is te klein. Vergroten is mogelijk door de bergplaats erbij aan te trekken. Dit is destemeer aan te bevelen omdat de ervaring heeft geleerd dat op deze plaatsen vaak varkens worden
gehouden!!

b) met betrekking tot de cipierswoning:

1. Men betwijfelt of een kast voldoende is om in de behoefte van het gezin te voorzien.
2. Twee slaapplaatsen en een kamer vlak naast elkaar wordt uit zedelijk oogpunt verworpen.
3. De begroting der bouwkosten komt als vrij hoog voor.

De minister wenst een gewijzigd plan tegemoet te zien en verklaart dat de rijksbijdrage hoogult 3/5 gedeelte kan bedragen.

Aangenomen wordt dat de wijzigingen zijn aangebracht en het plan is goedgekeurd, want op 1 april 1875 vindt uiteindelijk de aanbesteding van het werk plaats. Het werk wordt voor een bedrag van f 5.692,- gegund aan de aannemer A.W. Wiegerink, die als borgen stelt de heren W.J. en Th. Wiegerink. De gunning wordt op 6 april 1875 door Gedeputeerde Staten van Gelderland goedgekeurd. Het werk kan beginnen!

Acht jaar later (1883) vindt een interne verbouwing plaats, waarbij door de architect J.H. Aalbers voor de som van f 76,- een drinkwaterput met pomp in het huis van bewaring wordt aangelegd.

Het gebouw heeft tot 1 september 1886 als huis van bewaring gediend. Bij schrijven van 19 mei 1887 doet het College van Toezicht het voorstel om het huis van bewaring te verkopen en de opbrengst te verdelen onder hen die aan de stichtingskosten hebben bijgedragen.
De minister van Justitie machtigt het College van Toezicht op 6 juli 1887 om tot de openbare verkoop over te gaan. De verkoop levert f 2820,- op, waarvan in 's Rijkskas een bedrag van f 1974,- zal worden gestort.
Bij besluit van 25 mei 1888 wordt door de Commissaris des Konings in de provincie Gelderland eervol ontslag verleend aan de leden van het College van Toezicht over de opgeheven huizen van bewaring te Aalten, Groenlo en Wageningen en het Passantenhuis te Barneveld. Het doek is gevallen!

(1) ARA, Tweede Afdeling, Archief van het Ministerie van Justitie, 4e afdeling Gevangenissen, dossier 14.

Heino, oktober 1986 J.J. Seekles.

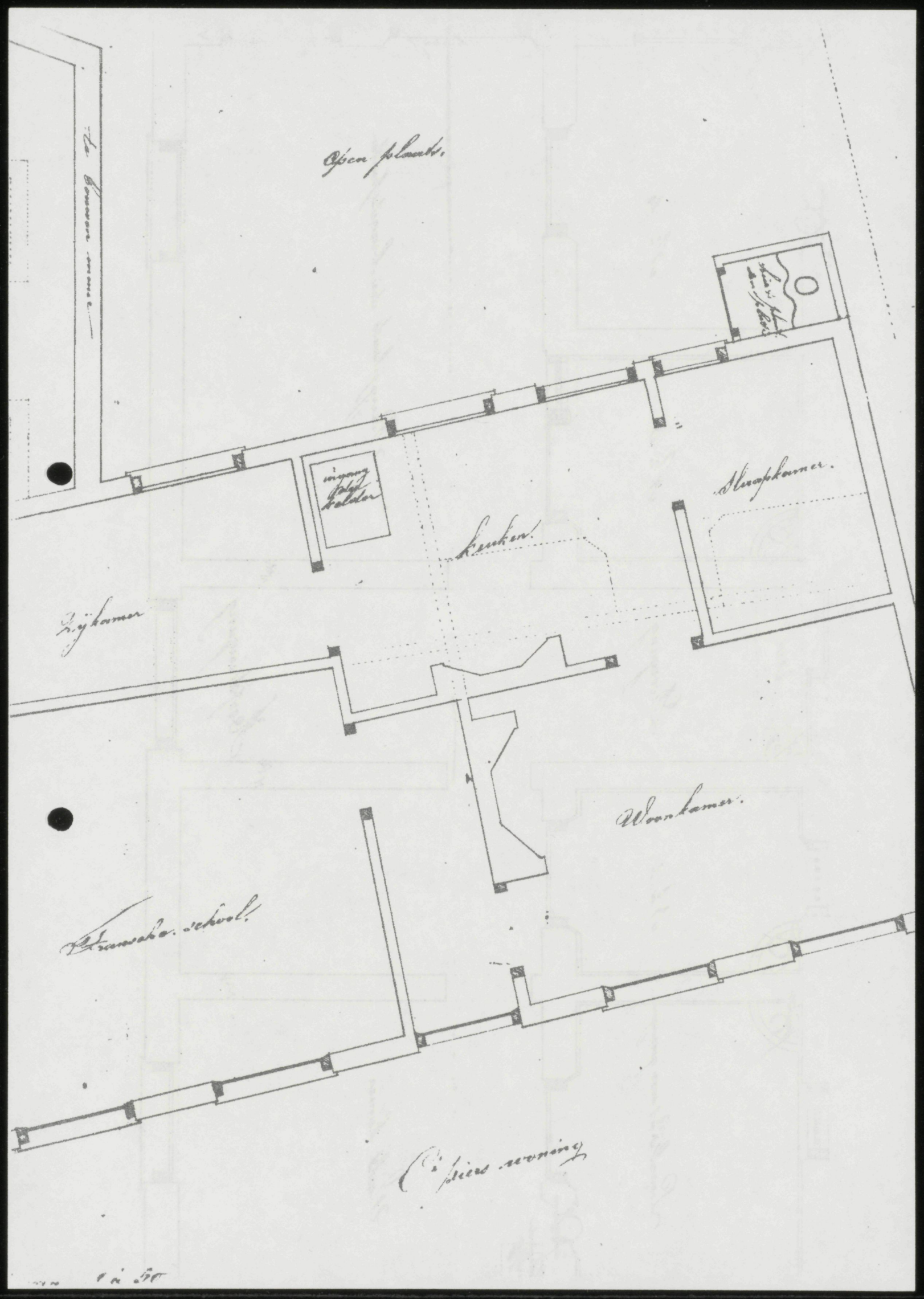
Open plaats.
Slaapkamer.
Keuken.
Leerkamer
Woonkamer.

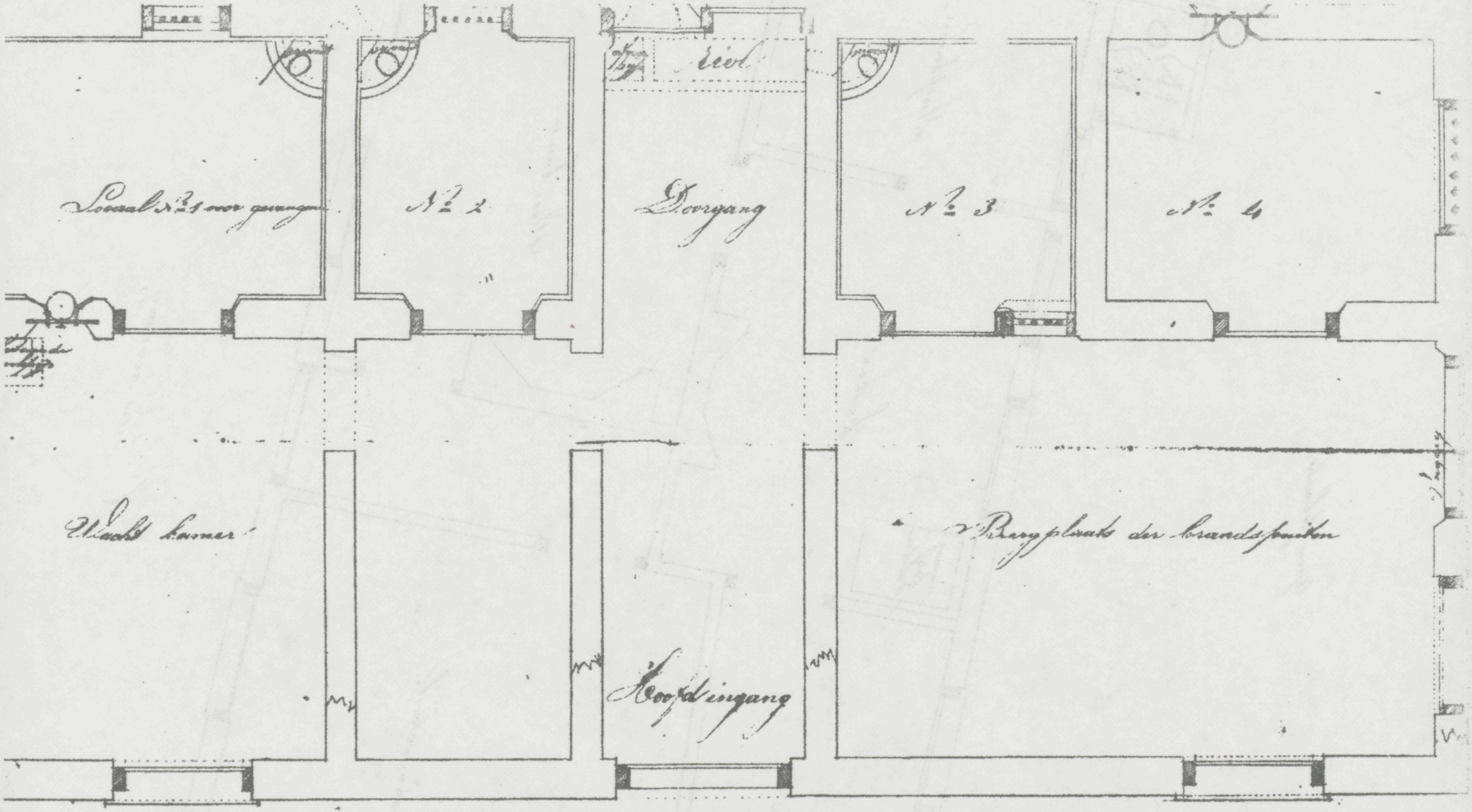
Riol
Lokaal No. 1 voor gevangenen
No. 2
Doorgang
No. 3
No. 4
Wacht kamer
Bergplaats der brandspuiten
Hoofdingang

GROENLO IN DE VERTE

Uit de school geklapt (3).

Inleiding.

In een tweetal artikelen over het onderwijs te Groenlo verschenen tussen 1978 en 1980, werd een verslag gegeven vanaf 1834 tot ± 1904. Een voortzetting volgt bij deze en wordt afgesloten in 1922, toen het openbaar onderwijs uit Groenlo verdween, om plaats te maken voor het bijzonder onderwijs, met als gevolg dat de berichtgeving uit het stadsarchief verdween. De bestuurlijke verantwoordelijkheden kwamen te liggen bij de katholieke en protestantse schoolbesturen.

Een nieuwe school.

Ten aanzien van de stoepschool aan de Nieuwstad hoek Lievelderstraat, zo genoemd vanwege de hoge stoep langs de gevelbreedte aan de Nieuwstadszijde, werden door de onderwijsinspectie steeds hogere voorzieningen geeist. Dit was de belangrijkste reden, dat het katholieke kerkbestuur op 15 december 1899 het gebouw (sectie C 1450) verkocht aan de gemeente. Daarop werd de gemeente geconfronteerd met de steeds hogere eisen. Op 31 januari 1907 deelde de hoofdinspecteur van de volksgezondheid te 's Hertogenbosch mee, dat de hygienische toestanden tot ernstige bedenkingen aanleiding gaven. Architect Ovink en zoon te Doetinchem werd verzocht een kostenbegroting op te stellen van de gewenste voorzieningen. Hij kwam uit tussen de f. 8875,- en f. 10.800,-.
Na aftrek van 25% rijkssubsidie resteerde nog een voor die tijd zeer hoog bedrag, met als gevolg de vraag of nieuwbouw niet te prefereren was.

Raadslid de Groen kon zich moeilijk voorstellen, dat zulke hoge bedragen nodig waren, omdat in 1900 een uitgebreide renovatie had plaatsgevonden. Zijn collega Heringa stelde voor het uitgevoerde renovatieontwerp van de architecten Jan Stuyt en Jos Cuypers van 1900 op te zenden naar de inspecteur van de volksgezondheid. Bovendien vond hij "de vrije en orde oefeningen" (gymnastiek) onvoldoende belangrijk om hiervoor een nieuw lokaal te bouwen.

Burgemeester Sytzama waarschuwde, dat een kleine verbouwing in de ogen van het schoolbestuur geen genade zou vinden.

Besluiten werden niet genomen, tot op 25 juli 1907 op voorstel van burgemeester en wethouders werd voorgesteld een nieuwe school te bouwen "namelijk op het omrasterd weldje tegen de Bastenwal, eigendom van de gemeente" (de ruimte voor de muziekkoepel), met als toevoeging "het oplopend wegje aan de zijde van het kantongerecht te laten vervallen, en het aldus vrijkomend terrein te benutten". Met het "oplopend wegje" wordt bedoeld de nog bestaande helling, lopend naar het hoogste punt van de stadswal op de Mallebaan. Men was van plan de helling te egaliseren, en het vrijkomend terrein als speelplaats voor de school in te richten. Raadslid Heringa verzuchtte hierop "de aangeduide plaats lacht mij niet toe".

Het voorspel van de bouw.

De schoolcommissie, sinds 4 augustus 1908 bestaande uit H. van der Eynden, gemeentesecretaris, J.T. Roessingh, ontvanger der registratie, J.P. Vemer, notaris en E.H. Bongenaar, postdirecteur, adviseerde dat er keuze-

mogelijkheden moesten zijn voor de nieuwbouw. Op 21 januari werden in de stadsraad drie lokaties genoemd:
1) Het gedeelte van de Kanonswal naast de erven Stevens.
2) De welde beneden de heuvel van de Bastenwal.
3) Het terrein achterin de Mattelierstraat, achter de tuin van de weduwe H. Lasonder.

Bij stemming bleek een meerderheid van de raad voor het terrein tegen de Kanonswal, sectie C No. 554, 770, 1125 en voor zover nodig C 1752. Als de keuze zou worden goedgekeurd door gedeputeerde staten, moesten er meerdere bomen worden geroold.

Heringa en de Groen waren gekant tegen schoolbouw in de omgeving van wallen en gracht. "De meest aantrekkelijke delen in onze gemeente worden zonder twijfel door de schooljeugd ontsierd, zo niet bedorven. Het ware beter terreinen te kopen en niet tegen de kosten op te zien".

Onmiddellijk kwamen protesten vanuit de burgerij. W.J. Wiegerink en honderden stadsgenoten zetten hun handtekening onder een protestbrief. Raadslid Heringa verklaarde "gemachtigd te zijn te verklaren dat de heren Huyskes en Lasonder genegen zijn geld beschikbaar te stellen voor grondaankoop, alleen maar om te verhoeden dat de school te staan komt in het plantsoen tegen de Kanonswal". Hij stelde voor het besluit te vernietigen, en de kwestie enige tijd in beraad te houden.

Burgemeester Syszama wilde grondschenking niet aanvaarden "hoe goed bedoeld ook, met het oog op de zelfstandigheid van de raad. Het besluit is met meerderheid van stemmen genomen. Dit is volkomen wettig, en is al bij gedeputeerde staten in behandeling".

De Groen verzocht het besluit in te trekken en de Bastenwal aan te wijzen. Het voorstel werd verworpen. Tegenstemmers waren ter Bogt, Bomers, Harperink en Dierkes.

Intussen vonden de gebeurtenissen rond de stoepschool normaal voortgang. Met ingang van 1 mei 1909 vroeg W.H. Wijdeveld ontslag wegens benoeming aan de Walburgisschool te Arnhem. Er waren twee sollicitanten H.J.W. Vroemen te Nederweert en A.W. Boekholt, onderwijzer te Beltrum die in Groenlo woonde. Hubert Joseph Willem Vroemer, geboren 26 october 1886 werd benoemd. Echter voor korte tijd. Op 17 juni 1910 vroeg hij ontslag wegens benoeming te Nederweert, zijn plaats van herkomst. Er volgde protesten, omdat hij de school verliet "zijne klasse in de school aan haar lot overlatende. Enerzijds is er sprake van plichtsverzuim, anderzijds zijn er verzachtende omstandigheden, en het wordt niet wenselijk geacht al te hard te zijn". Na deze aarzelingen kreeg hij toch nog eervol ontslag.

Van de drie sollicitanten, met name B.J.A. Marijnusse, onderwijzer te Lichtenvoorde, G.Chr. Tachen te Hoog Keppel en J.C. Rotman te Sliedrecht, werd Marijnusse benoemd.

Voor hem op 27 maart 1907 vertrok aan de school van hoofd G.A. Oude Essink, A.E. Wouters benoemd op 1 ocotober 1899. Hij vertrok naar Lichtenvoorde. Opvolger werd A.J. Hilbers, onderwijzer te Huissen.

De strijd voor het ongeschonden bewaren van de terreinen tegen de Kanonswal zette zich voort. Op 30 juli 1909 werden twee verzoeken behandeld, als eerste waarin W.J. Wiegerink liet weten de voorgenomen bouw af te wijzen, wegens de wensen van het overgrote deel van de bevolking. Hij gaf het advies de terreinen bij het kantongerecht of de grond van de tegenover gelegen "Pol" te verwerven (later Aloysiusschool, thans Josefschool). In de tweede brief van H.C.Th. Waanders verdedigde deze de bouw voor de Kanonswal.

Raadslid Bomers wenste geen grond aan te kopen, om de schuldenlast van de gemeente niet nodeloos te verzwaren. Hij wees erop, dat de hoofdinspecteur

van de volksgezondheid, en de inspecteur van het lager onderwijs bouwen tegen de Kanonswal geschikt achtten. Nogmaals verzocht Heringa te trachten een gedeelte van "de Pol" te verwerven. Het voorstel werd verworpen met opnieuw de stemmen van Harperink, Bomers, ter Bogt en Dierkes tegen.

Hoe de school er kwam.

De strijd om het behoud van het stadsschoon werd verloren. Gedeputeerde staten gaven toestemming tegen de Kanonswal te bouwen. Op 24 januari 1910 lagen bestek en tekening van architect H.Joh. Ovink te Doetinchem tijdens de raadsvergadering gereed. De begroting vermeldde het eindbedrag f. 21.517,37. In het bestek stond dat de school zou worden voorzien van centrale verwarming. De bakstenen zouden zo veel mogelijk door plaatselijke steenbakkers worden geleverd.

Opnieuw ontstond er discussie over de vestigingsplaats, omdat er een groot aantal bomen moesten worden gerooid om "voldoende licht in de localen te krijgen". Tegenstanders van de bouw op die plaats vonden dat er te weinig ruimte was om de school te kunnen uitbreiden. Een verzoek van "de werkliedenvereeniging St. Joseph", in het bestek op te nemen, dat de "uurlonen van timmerlieden, metselaars, opperlieden en grondwerkers in overeenstemming moeten zijn zooals geldend in de gemeente Groenlo", werd geweigerd.

Op 20 april 1910 volgde de aanbesteding. Hoogste inschrijver f. 22.614,-, laagste f. 18.762,-. Dit waren J.M. te Dorsthorst te Lichtenvoorde en G.J. Elschot te Bredevoort.

Architect Ovink adviseerde de firma Deerns en Westeringh te Den Haag voor de aanleg van de centrale verwarming. De firma offreerde f. 1730,-. Raadslid de Groen verlangde onderzoek naar de kwaliteit van de aannemer. Hij was eveneens van mening dat ook de centrale gang tussen de klaslokalen moest worden verwarmd, ten bate van de ver weg wonende kinderen, die 's middags niet naar huis konden. Dit betekende echter f. 550,- extra kosten.

Het advies Deerns te kiezen werd aangehouden. Betrouwbare informaties werden gewenst. Hierop togen de raadsleden Harperink en Dierkes op onderzoek, en bezochten meerdere scholen in de omgeving. Ze kwamen met gunstige berichten thuis, met de opmerking dat de radiatoren geverfd moesten worden afgeleverd en in de schoolgang moesten aansluitingspunten worden aangebracht. Deerns en Westeringh kregen de opdracht.

Er volgde een geldlening van f. 15.700,- tegen 5% rente. Dit ruime bedrag werd nodig geacht in verband met de mogelijke gangverwarming. Er werd rekening gehouden, dat het rijk f. 700,- subsidie zou verlenen. Op 28 juli werd besloten de gang alsnog met twee radiatoren te verwarmen.

De zeer natte winter 1910-1911 veroorzaakte veel vertraging tijdens de bouw. In het bestek was een boete clausule ingebouwd. De boete was op 14 februari 1911 opgelopen tot f. 1235,-. Het gemeentebestuur bracht dit ter kennis aan de aannemers te Dorsthorst en Elschot. Zij verweerden zich met het argument, de ontoegankelijkheid van het bouwterrein via de ongeplaveide Kattenstraat (thans Bastionstraat), alwaar veel bouwmateriaal werd aangevoerd. Burgemeester en wethouders aanvaardden weersgesteldheden en ander oponthoud als excuus en schonken f. 1075,- vrij. Over bleef f. 160,- wegens vertraagde aflevering, dat extra ten laste kwam van de gemeente vanwege langduriger toezicht.

De wederwaardigheden van de ontruimde stoepschool.

Na de ontruiming van de stoepschool op 14 februari 1911 kwamen er diverse aanvragen gebruik te mogen maken van de klaslokalen.

Op 19 maart 1911 maakten burgemeester en wethouders bekend, dat de burgerharmonie er wilde repeteren, de R.K. arbeidersvereniging er wenste te vergaderen, alsmede de Groenlose esperantistengroep. Ook verzocht de commissie van het toezicht op het landbouwonderwijs, en de groep oud leerlingen van dit onderwijs er een landbouwcursus te mogen starten. Er werden suggesties aangedragen in een van de lokalen een boter- en eiermarkt te beginnen, daaraan toegevoegd eventueel een vruchten-, groenten- en gevogeltemarkt.

Het stadsbestuur was in beginsel bereid de lokalen tegen een matige huur beschikbaar te stellen "geevenredigd aan waarde en onderhoudskosten". Op 13 december 1911 werd een verdeelsleutel bekend gemaakt, twee lokalen werden toegewezen aan de tekenschool. Een lokaal kon voor boter- en eiermarkt worden benut. De burgerharmonie mocht er ook enkele avonden per week repeteren. Als tegenprestatie moest de harmonie in de zomer vijf buitenconcerten geven. Twee lokalen mochten worden benut door de arbeidersvereniging St.Joseph voor f. 100,- per jaar. De esperantisten werden eveneens toegelaten voor f. 25,- per jaar. De raad keurde de verdeling goed. Aan de gebruikers werd verzocht gemeenschappelijk een verdeelrooster op te stellen, en deze bij B. & W. in te dienen.

De stoepschool werd nog een keer een echte school tijdens de eerste wereldoorlog. Op 9 december 1916 werd door de raad met zorg over de "buitengewoon groote toename van het aantal leerlingen overlegd, mede als gevolg van vestiging van gezinnen uit Duitsland". Besloten werd tijdelijk een lokaal van de stoepschool in te richten, kort daarna werd nog een tweede lokaal toegevoegd.

De gemeenteraad besloot tot uitstel van de bouw van een zevende lokaal aan de nieuwe school in de Nieuwstraat. Voor het eerst kwam de stichting van bijzondere scholen aan de orde. De raad oordeelde "dat vanwege de te verwachten grondwetswijzigingen, waarbij openbaar en bijzonder onderwijs zal worden gelijk gesteld, er in Groenlo zeker een bijzondere school zal worden gesticht". De verwachting was "dat de openbare school zal worden ontvolkt".

De stoepschool bleef nog jaren een veel gebruikt gebouw voor allerlei doeleinden. Zo trainde er jarenlang de gymnastiekvereniging "Rap en snel". In november 1939, na het uitbreken van de tweede wereldoorlog, werd er het distributiekantoor gevestigd, waar de burgers hun voedselbonnen afhaalden. In 1956 kwam het einde. Het gebouw werd afgebroken en maakte plaats voor het winkel woonhuis van Veerkamp en het rijtje woningen in westelijke richting.

Aldus werd een stuk onderwijsgeschiedenis afgesloten.

De lotgevallen van de tweede openbare lagere school.

De tweede openbare lagere school gelegen op de hoek Gasthuisstraat Mattelierstraat stond sinds de stichting jarenlang onder de alleenheerschappij van W.H.R. Heggen, benoemd aan de school van Waanders sinds 20 februari 1878, tot zijn ontslagaanvrage per brief van 8 april 1908, met ingang van 1 november. Het nog bestaande gebouwtje is thans ingericht tot moskee.

In verband met de ontslagaanvraag van Heggen schreef schoolopziener Dingemans van het district Zutphen een brief, waarin stond dat na het

vertrek van Heggen de elementaire vakken op die school konden worden verminderd, ten dienste van meer uitgebreid lager onderwijs. Bedoeld werd de school om te zetten in een Mulo-school. De vakken tekenen en gymnastiek konden worden afgeschaft. Deze lagere school had reeds uitgebreid lager onderwijs. Frans, Duits en Engels en wiskunde werden er onderwezen. In de volksmond werd de school Franse school genoemd.

Op 20 october 1908 werd in de stadsraad een opvolger van Heggen benoemd. Voorgedragen werden drie candidaten: Johannes van Beurden, onderwijzer te Rotterdam, geboren 29 december 1870, G.D. Hagenaar te den Helder en G.A. van der Lugt te Woensel. Van Beurden werd benoemd.

noot:

G.A. van der Lugt 1879-1966 werd het dus niet. Dit is voor Groenlo bijzonder jammer (niet katholiek, ondanks Woensel, Eindhoven). Na zijn benoeming een jaar later als hoofd van de school in Geiselaar en later als hoofd van de Mulo in Borculo, ontwikkelde hij zich als een belangrijk schrijver, vooral in het dialect. Tot zijn dood was hij bestuurslid van de oudheidkundige vereniging de Graafschap. Zijn verdiensten werden geeerd door een naar hem genoemde stichting, waarvan hij de eerste regent was. Deze stichting stelt zich ten doel waardevolle kleine objecten in de Achterhoek als monument in stand te houden, en het beschikbaar stellen van prijzen aan hen die zich verdienstelijk maken op het gebied van de literatuur, die de liefde voor het gewest stimuleren. Groenlo mocht kort geleden van de stichting profiteren tijdens de restauratie van het lijkenhuisje op het protestantse kerkhof.

Van Beurden zette zich onmiddellijk in het Engels in zijn school te behouden, omdat ook hij voorzag, dat zijn school zou worden omgezet in een Mulo-school, en verdwijning als tweede openbare lagere school. Raadslid Heringa hield op 5 juli 1911 een "pleitrede" in deze richting.

Op 29 juli 1914 werd in een schrijven over "schoolmiddelen" van Beurden hoofd van de Mulo school genoemd. De ontwikkelingen ontbreken in de archieven. Kort daarop op 9 october 1914 wordt de situatie nog onduidelijker. Van Beurden noemt zich hoofd van de Mulo, terwijl B. & W. hem hoofd van de tweede openbare lagere school noemen.

Met inbegrip van voornoemde gegevens komen eveneens droevige omstandigheden aan het licht. B. & W. stellen voor van Beurden te ontslaan "wegens psychische storingen". De op schrift gestelde gedragingen werden niet openbaar gemaakt. Van Beurden onderging een psychiatrisch onderzoek door C. Bijl, eerste geneesheer aan het gesticht voor krankzinnigen te Zutphen, die een rapport schreef.

Van Beurden schreef hierop een brief, waarin hij mededeelde dat hij zich wilde laten onderwerpen aan een onderzoek om te weten te komen, of hij in aanmerking kon komen voor een pensioenuitkering. Hij verklaarde dat hij afhankelijk van dat onderzoek eervol ontslag zou aanvragen als hoofd van de Mulo. Ontslag betekende in die tijd totale afhankelijkheid, omdat er nauwelijks of geen sociale voorzieningen bestonden.

Op 4 december 1914 verzocht van Beurden opnieuw om ontslag nu op grond van de slechte toestand van zijn ogen "omdat ik anders moeilijk in het bezit kan komen van pensioen". Besloten werd hem te ontslaan op grond van zijn gezondheidstoestand met ingang van 1 januari 1915.

Naar het schijnt mislukte dit, want hij schreef opnieuw een brief waarin hij om een tweede medische keuring verzocht. Het stadsbestuur was zo welwillend het ontslag uit te stellen tot 1 mei 1915.

Twee deskundigen C. Bijl, arts te Zutphen, en C. van Schothorst, arts te Winterswijk kwamen tot de conclusie dat van Beurden "voor de waarneming van zijn ambt uit hoofde van zielsgebreken ongeschikt moet worden geacht".

Hoe het met van Beurden persoonlijk verder ging is onbekend. Hij kreeg in ieder geval ontslag.

Schoolhoofd G.A. Oude Essink van school een naar school twee.

Op 20 april 1915 kwamen B. & W. met het voorstel het hoofd van school een per 1 mei over te plaatsen naar school twee. De regeling over een eventuele verhoging van de "jaarwedde" zou in overleg met de schoolopziener plaats vinden. Oude Essink wilde instemmen, mits zijn jaarsalaris zou worden verhoogd van f. 1300,- tot f. 1500,-. Hij wilde bovendien de woning betrekken tegen de schoof aangebouwd, en wenste niet eerder te verhuizen, tot een nieuw hoofd was benoemd op school een.

Heringa en de Groen waren tegen salarisverhoging. Burgemeester Sijtzama merkte op dat Oude Essink in zijn nieuwe baan Frans, Duits en wiskunde moest geven, die bij zijn aanstelling als hoofd op 15 juli 1898 niet werden gevraagd. Hij meldde bovendien dat de overplaatsing tegen zijn zin plaatsvond.

De Groen was van mening dat overplaatsing noodzakelijk was, omdat hij als schoolhoofd slecht functioneerde. Hij beriep zich op het oordeel van de plaatselijke commissie van toezicht op het onderwijs, die vaststelde, dat er op zijn school geen goede onderlinge aansluiting van de klassen plaatsvond. Bovendien had hij een slechte relatie met het overige personeel.

Dat Oude Essink slecht functioneerde was al uitgesproken tijdens een raadsvergadering meerdere jaren daarvoor, op 9 maart 1911. De onderlinge verhoudingen tussen de leerkrachten was in die tijd zo slecht, dat Heringa verzocht "een rapport op te stellen over den bedroevenden toestand".

Toch nam burgemeester Sijtzama Oude Essink in bescherming. Hij verklaarde "mij komen de beschuldigingen ongemotiveerd voor". De Groen echter vond opheldering noodzakelijk, om aan de weet te komen, welke de oorzaken waren van het slecht samenwerken aan deze school. Oude Essink beschuldigt, aldus de Groen, in het openbaar de onderwijskrachten, te kort te schieten "in hun plicht van gehoorzaamheid aan het hoofd". De burgemeester was van oordeel dat dergelijke onderzoeken tot niets leiden. Heringa vond van wel. Het onderzoek bleef overigens uit.

Toen Oude Essink op de hoogte kwam van de discussies wilde hij in kennis worden gesteld in hoeverre "de hooge heren van de stad en de schoolcommissie" verstand hebben van onderwijs. "Ik ben nooit voorzien van de inhoud hunner rapportages en wensch hiervan copieen", schreef hij.

Toen hij de beoordelingen onder ogen kreeg reageerde hij krachtig. Hij wist aan te tonen, dat de conclusies gebaseerd waren op ondeskundigheid. Dit leidde tot het collectief aftreden van de schoolcommissie, op 17 october 1917.

Op de voordracht van de nieuwe commissie stonden; M.H. Wentholt, B.H. Sieverink, L.W. Lasonder, H.Th.J. Wiegerinck, A.J.G. Ellerbeck, J.A.F. Wiegerinck, D.M. Wiegerinck en E.J. Nahuis.

Benoemd werden: Wentholt, Lasonder, Ellerbeck en D.M. Wiegerinck.

De verdere gang van zaken aan school een.

Na het vertrek van Oude Essink als hoofd van school een kwam op

13 augustus 1915 in de stadsraad zijn opvolging aan de orde. Op de voordracht stonden, J.J. van de Poel, onderwijzer te Nijmegen, A.H. Kortooms, onderwijzer te Ulft, en C.A. Engel, hoofd van de school te Zwolle bij Groenlo. Vijf van de zeven stemmen vielen op Engel, een op van de Poel, een op Kortooms. Cornelis Adrianus Engel werd benoemd, geboren 18 augustus 1885 te Tilburg.

Op 2 december 1915 werd met Engel een overeenkomst gesloten, ten aanzien van de vergoeding voor huishuur. De vergoeding bedroeg tot dusver f. 160,- per jaar. B.& W. vonden dit te laag. "Ingeval hem geen vrije woning kan worden verschaft, wordt vanaf 16 november 1915 hem een vergoeding voor huishuur toegekend van f. 250,-".

Op 11 januari 1918 deelde burgemeester Sijtzama mee, dat de woning aan de Borculoseweg die door schoolhoofd Engel werd bewoond, te koop werd aangeboden. Eigenaar was J.R.H. Oosterholt "leder en schoenfabrikant alhier". Oosterholt gaf de verzekering dat de gemeente voorkeur van koop had. De burgemeester oordeelde "omdat er voor dien titularis geene andere woning te bekomen is, de gemeente daarin wel zal behoren te voorzien". De vraagprijs was f. 7500,-. Dit werd "billijk" gevonden.

Raadslid de Groen verzocht zo spoedig mogelijk over te gaan een woning te bouwen "met vaste bestemming voor het schoolhoofd, zoo dicht mogelijk bij de school".

Ondanks dit voorstel werd besloten het huis aan te kopen. Sectie B 2115, groot 7 aren, 60 centiaren. Het huis staat nog steeds ongewijzigd aan de Borculoseweg, hoek Margrietstraat.

De mutaties op school een.

Op 28 december 1915 kreeg de tijdelijk benoemde onderwijzeres Maria Theodora Antonia Waamelink haar vaste aanstelling, als gevolg van de ontslagaanvraag van W.H. Oltheten per 2 november 1915. Op 20 maart 1917 gold hetzelfde voor Maria Laurentia Jongbloed. Op 18 maart 1918 werd benoemd Lambertus de Groot, geboren 29 augustus 1891, wonende te Werkendam. Per 1 april 1920 nam mej. M.T.A. Waamelink ontslag. Opvolgster werd mej. Z.A. Kraspowicx, geboren 24 november 1899 te Rotterdam, onderwijzeres te Overdinkel. Op 1 januari 1921 nam mej. A.M.L. Jongbloed ontslag, opvolger werd B.J. Elfrink, geboren 15 september 1888 te Groenlo. Op 9 juni 1921 werd J.H. Timmermans benoemd, onderwijzer te Losser, die niet aanvaardde. W.L. Beerens tijdelijk onderwijzer te Groenlo kwam in zijn plaats.
Op 22 februari 1922 kreeg mej. Z.A. Kraspowicx eervol ontslag, opvolger werd L.C. Carstens te Amsterdam. Voordien werd op 9 juni 1921 ontslag aangevraagd door L. de Groot. N. de Graaf te Oosterbeek volgde hem op. Een kortstondig functioneren van W.L. Beerens werd ingevuld door mej. Nijdeken uit Winterswijk.

Schoolhoofd Engel maakte zich zorgen over de kwaliteit van het onderwijs, vanwege het snelle verloop van de mutaties. Dit werd voor hem de aanleiding bij het stadsbestuur om overplaatsing te verzoeken naar de nieuwe openbare school drie, in de Wheme (de latere Aloysiusschool).

Na zijn vertrek uit de openbare school een, in de Nieuwstraat, werd er aan deze latere Canisiusschool een nieuw hoofd benoemd. Er werden drie candidaten voorgedragen: J.J. van de Poel te Nijmegen (hij solliciteerde voor deze post tevergeefs op 13 augustus 1915, toen Engel hoofd werd), E.W. Slager te Oldenzaal en B.L. Smeets te Herpen waren mede-candidaten. Benoemd werd J.J. van de Poel.

De bouw van de openbare school drie, de latere Aloysiusschool.

Op 8 mei 1918 kwam voor het eerst ter sprake de bouw van een nieuwe derde openbare lagere school op de Bastenwal. B. & W. stelden voor de percelen sectie C 117 en C 1501 aan te wijzen, gelegen in een rustig gebied (terrein voor de muziekkoepel). Evenals voor de bouw van school een rezen er protesten tegen bouwen op die plaats. Geruime tijd later op 24 februari 1920 kocht de gemeente van het Liefdesgesticht een gedeelte van "de Pol" voor f. 5000,-, sectie C 1747. "Het zielental", zo stelde het stadsbestuur "is de laatste jaren in de gemeente Groenlo van 3000 tot 3600 gesteegen, een motief tot krachtige uitbreiding van de onderwijsmogelijkheden".

Voorgesteld werd een school met zes lokalen te bouwen. Op 21 maart 1921 lag een plan gereed van architect J.H.J. Wlegerinck te Groenlo. Tussen de rijen klassen was een gymnastieklokaal geprojecteerd eveneens voorzien van centrale verwarming.

De overgang van het openbaar onderwijs naar bijzondere scholen.

De afkondiging van de grondwetsherziening van november 1917 bracht behalve het algemeen mannenkiesrecht (voor de vrouwen in 1923), ook de financiele gelijkstelling van openbaar en bijzonder algemeen vormend lager onderwijs.

Op 9 juni 1921 lag binnen de stadsraad een aanvraag op tafel van de bijzondere schoolbesturen, die na de gelijkstelling gesticht werden.

Het protestants schoolbestuur vroeg f. 41000,-. Het Rooms katholieke f. 130.000,-. De protestanten vroegen een school met drie lokalen, de katholieken om een nieuwe meisjesschool met tien lokalen.

Op 16 december 1921 verzocht het R.K. Schoolbestuur om verlof tot stichting van twee lagere scholen en een Ulo-school.

B. & W. waren van mening, dat deze twee stichtingen konden worden gerealiseerd door de eerste openbare school en de derde over te doen, of in bruikleen af te staan, gekoppeld aan een voorstel "beide scholen aan den publieken dienst te onttrekken". Vastgesteld moest worden, dat het gymnastieklokaal van school drie, voor de gehele gemeenschap beschikbaar moest blijven.

Op 24 februari werden de voorstellen goedgekeurd. Beide scholen werden beschikbaar gesteld aan het R.K. schoolbestuur. School drie werd omgedoopt tot Aloysiusschool, school een wat later tot Canisiusschool.

De overgang van school drie, ging gepaard met het verzoek drie lokalen in bruikleen te krijgen voor het R.K. Ulo onderwijs, met ingang van 1 juni 1922. De huur f. 500,- per jaar zou op die datum ingaan.

Op 26 juni 1922 besloot het kerkbestuur de drie lokalen van de westvleugel van de school te kopen voor f. 10.000,-.

Schoolhoofd C.A. Engel werd het nieuwe hoofd van de Aloysiusschool en betrok de nieuwe woning naast de school.

Aan de nieuwe school werden benoemd G.H. Bruins te Lichtenvoorde, G.J. Gerritsen te 's Heerenberg en J.E. Mori onderwijzeres te Utrecht. Als leraar aan de Ulo werd benoemd J.B. Mensink afkomstig uit stad Delden. Enkele benoemde onderwijzers van de lagere school konden eveneens worden ingezet op de Ulo.

Bij de overgang naar het bijzonder onderwijs namen de leerkrachten afscheid uit het circuit van het openbaar onderwijs. Dit gebeurde eveneens met de leerkrachten van de buurtscholen te Voor Beltrum en Zwolle.
Op 21 april 1922 als eersten: L. Leuvekamp, N. de Graaff en L.C. Carstens.
Op 16 juli 1922 volgden C.A. Engel, B.J. Elfrink, mej. J.T.C.M. Waanders,

J.Th. Wolters en de nieuw benoemde J. Bonneur afkomstig uit Nieuw Dordrecht.

Sinds de benoeming van B.W.A. Waanders op 22 november 1860, het eerste katholieke schoolhoofd in Groenlo aan de openbare school, werden de vacatures steeds vervuld met katholieke onderwijskrachten. Iedere poging een protestantse leerkracht benoemd te krijgen strandde op de R.K. meerderheid in de stadsraad.

De Jozefschool.

De Jozefschool was de enige bijzondere school in Groenlo uitsluitend voor meisjes. De openbare scholen werden bevolkt door alle roomskatholieke, protestantse en joodse jongens, en alle protestantse en joodse meisjes.

De bijzondere Jozefschool werd geleid door de zusters van Roosendaal en was gevestigd in het gesticht voor liefdadigheid (grote gesticht), gevestigd in 1846. In de statuten van dat jaar wordt melding gemaakt, van de stichting van een meisjesschool, waar onderwijs wordt gegeven "in de Hollandsche taal, rekenen, en handwerken". De franse taal of andere talen mochten niet worden onderwezen "noch door de zusters, noch door andere personen".

Sinds 1860 werden de statuten aangepast tengevolge van gewijzigde omstandigheden. De zusters hielden sindsdien "pensionaat", een kostschool dus, waar eveneens uitgebreid lager onderwijs werd gegeven (frans en duits). De kloostergemeenschap bedroop zich volstrekt zelfstandig vanaf "de kleine gerieflijkheden als garen, lint naalden enz" tot de regeling van de begrafenis van de onderwijs gevende zusters. "Moge het soms gebeuren, dat de zusters van de schoolkinderen eenige giftjes ontvangen, zullen deselve ter dispositie blijven van de Moeder (overste), en door haar worden besteed tot kleine versnaperingen voor de kinderen, of om prijsjes aan te koopen, en hetzelve zal plaats hebben ten opzichte van de oude vrouwtjes", die ook in het grote gesticht werden verzorgd.

Ook de meisjesschool werd voor een groot deel door de kloostergemeenschap gefinancierd. De parochie gaf jaarlijks slechts een subsidie van f. 105,-. Echter strubbelingen bleven niet uit. De meisjesschool kreeg in 1893 subsidie, die op 1 januari 1894 door gedeputeerde staten van Gelderland werd ingetrokken op advies van schoolopziener Dingemans van het district Zutphen. Hij baseerde zijn standpunt op eigen waarnemingen. Dingemans stelde vast, dat de leerlingen waren gescheiden in twee groepen, betalende leerlingen waaronder de internen, en niet betalenden. De twee groepen zaten klasgewijs in afzonderlijke lokalen, zonder mogelijkheden tot onderling contact. Bovendien waren er voor de twee gescheiden groepen meisjes afzonderlijke ingangen. Hierdoor, zo stelde Dingemans vast, worden de kinderen onderscheiden in verschillende soorten leerlingen. Zij worden in twee catagorien gedeeld en volstrekt gescheiden gehouden. Er bestaat dus op de school Nieuwstraat A 294 geen eenheid van inrichting. In feite is er sprake van twee scholen, onder een dak, met een schoolhoofd, de relegieuse Mej. E. Antonissen.

In onze tijd een volstrekt ondenkbare situatie.

Echter het kerkbestuur dacht daar anders over en schakelde het tweede kamerlid Mgr. Dr. H.J.A.M. Schaepman in met het verzoek zijn invloed aan te wenden, alsnog subsidie te krijgen. Hij adviseerde de meisjesschool zo in te richten, dat aan alle wettelijke eisen was voldaan, en af te kondigen dat de school op 1 februari 1900 opnieuw zou worden geopend. Vervolgens werd er een nieuw uniform lesrooster opgesteld voor beide afdelingen. De lessen frans en duits voor de kostleerlingen werden buiten de uren van het

rooster gegeven, 's avonds tussen vijf en zeven uur. De subsidie aanvraag werd op 1 januari 1901 verzonden. Gevraagd werd f. 825,-.

Schoolopziener Dingemans gaf opnieuw een negatief advies uit, op dezelfde gronden als in 1894, waarop de subsidie weigering volgde op 23 april 1901.

Op 20 mei 1901 ging het kerkbestuur in beroep bij de koningin. Gesteld werd dat de feiten onjuist waren weergegeven, en dat de beslissing van gedeputeerde staten in strijd was met vroegere koninklijke besluiten.

Op 2 juli 1901 verzocht de raad van state nadere bewijsstukken in te zenden, waarop op 24 juli het kerkbestuur naar Den Haag toog om verslag uit te brengen. Dr. Schaepman wilde eerst zelf als gevolmachtigde verschijnen, maar achtte het bij nader inzien beter dit niet te doen. Hij gaf echter geen enkele verklaring van zijn niet intervenieren.

De argumenten van het beroep waren "de school bestaat uit twee afdelingen, waarvan de opsplitsing plaats vindt in de tweede klas. Beide afdelingen hebben een schoolhoofd, en bevinden zich onder een dak. Het huisonderricht aan de internen wordt ook gegeven door het hoofd van school twee Heggen; op zijn school wordt eveneens meer uitgebreid lager onderwijs gegeven".

Als bewijs dat er door schoolopziener Dingemans met twee maten werd gemeten gold als voorbeeld, de gang van zaken op een school in de Burchtstraat te Nijmegen, vergelijkbaar met de school in Groenlo, kostschool, halve kostschool, dagschool, franse school en armenschool. Schoolhoofd was mej. Nooren. De school kreeg op 24 september 1891 subsidie. Ondanks dit voorbeeld en de overige argumenten bleef subsidie uit.

In 1921 werden door pastoor Brom en het kerkbestuur stappen ondernomen voor de nieuwbouw van de Jozefschool in de Lievelderstraat. De school binnen het Grote Gesticht was te klein en voldeed niet aan de wettelijke eisen, zoals ruimte, licht, lucht en hygiene. Er waren negen lokalen nodig. Tijdens het overleg werd besloten het gemeentebestuur medewerking te vragen.

Op 9 juni 1921 stelden B. & W. voor het verzoek goed te keuren, waarbij burgemeester Kraakman in herinnering bracht "dat het school en kerkbestuur lange tijd de gemeente ontlast heeft door zelf een meisjesschool in stand te houden". Bovendien stelde hij "wordt door de nieuwe school te bouwen, de zusters in de gelegenheid gesteld, de kinderen van de bewaarschool in een beter locaal onder te brengen".

De school kwam tot stand. Na de zestiger jaren werd het een school voor zowel meisjes als jongens.

<u>Een zeer vroege integratie van kleuterschool met lagere school.</u>

De realisatie van de bouw van de bijzondere meisjesschool in de Lievelderstraat, werd jaren daarvoor in 1865 voorafgegaan door een poging een school te bouwen in dezelfde straat. De straat heette toen Oude Lievelderstraat.

Op 29 november 1865 werd door pastoor Boschker "tevens directeur en oprichter van het liefdesgesticht" verzocht om grond en een bouwvergunning voor een nieuwe school voor bijzonder onderwijs.

Gevraagd werd perceel kadastraal No. C 698, groot 11 roe 40 ellen, voormalig walgrond. Het perceel lag ongeveer vanaf de hoek Boompjeswal (thans dierenartsenpraktijk) tot aan de Knibbelbrug in de Lievelderstraat. Het plan was "tot sierraad der stad te zullen doen bouwen een aanzienlijk schoolgebouw van minstens 40 ellen in front, voorzien van eene bovenverdieping. De verdere overblijvende grond tot doeltreffende speelplaatsen

der jeugd met lanen aan te leggen, en de rest met plantsoenen te verfraayen". (zie ook artikel N.J.Tops, De Lievelderstraat; naam en ontsluiting van de wal; Grepen II pag. 21 tot 43).

De grondkosten waren f. 657,-. De stadsraad keurde de voornemens goed.

Pastoor Boschker overleed echter plotseling nog geen half jaar later op 22 maart 1866. Hij werd opgevolgd door Henricus Hoogveld, die naar later bleek andere opvattingen te koesteren jegens de groots opgezette plannen. Hoogveld pakte het kleinschaliger aan. Hij begon binnen het liefdesgesticht aan moderniseringen van de bestaande meisjesschool

Op 1 juli 1868 werd in de stadsraad een brief besproken "van de superieure mej. A.M. Krielen van het liefdesgesticht", waarin om een tegemoetkoming van de verbouwingskosten werd verzocht als volgt: "Er zijn in den laatsten tijd verbetering en vergrooting van de schoollocalen aangebracht, hetgeen in het belang der schoolgaande jeugd als gezondheidsmaatregel heeft behoren plaats te hebben, en omdat de gehele inrigting strekt tot stoffelijk en zedelijk welzijn der gemeente". Ze voegde er aan toe "De inrigting voorziet zoomede in de verpleeging en onderhoud van oude vrouwen en weesmeisjes".

De stadsraad verleende een subsidie van f. 100,-. De nieuwbouw plannen in de Lievelderstraat waren inmiddels ingetrokken.

Op 2 januari 1873 werd opnieuw een brief behandeld van de overste A.M. Krielen. Verzocht werd een gratificatie te verlenen "wegens het houden van de druk bezochte bewaarschool". Het stadsbestuur was van mening "de ijver waarmeede deze school wordt gehouden verdient beloond te worden, aangezien dezelve geene inkomsten van eenige betekenis afwerpt". Sindsdien ontving de bewaarschool een subsidie van f. 100,- per jaar. De aanvraag moest wel jaarlijks worden herhaald.

De jongens die via de bewaarschool op de school van Waanders terecht kwamen, moesten de eerste klas overslaan, omdat op de bewaarschool onderricht werd gegeven in lezen, schrijven en rekenen.

Dit openbaart zich op 27 maart 1878 toen overste Krielen opnieuw de gratificatie aanvroeg. Burgemeester Hesselink van Suchtelen was van mening dat toekenning feitelijk in strijd was met de schoolwet. Toch was hij voorstander, omdat de bewaarschool "zeer gunstig werkt voor de gemeente en de ingezetenen".

De school werd bezocht door honderd kinderen van zes, zeven en acht jaar. "Eene verlichting voor de gemeente, omdat de openbare school anders met een hulponderwijzer zou moeten worden vermeerderd, omdat de jongens van de bewaarschool in het tweede leerjaar worden toegelaten".

Raadslid H.L.H. Lasonder was tegenstander van toekenning van subsidie. Hij betreurde dat er geen openbare bewaarschool bestond in Groenlo. Het onderwijs betoogde hij "is voor andersdenkenden minder aangenaam". Raadslid Batenburg merkte op "andersdenkenden wordt geen aanstoot gegeven. De geloofspunten worden niet aangeraakt. De school is toegankelijk voor kinderen van alle godsdiensten, hetzij vermogend of onvermogend".

Op 28 juli 1886 dreigde er voor zowel de bijzondere meisjesschool als het grote gesticht een verregaande verstoring van het aanwezige evenwicht. Er ontstond enige turbulentie met als oorzaak een aangekondigde hervorming van het belastingstelsel, die later onder minister van financien N.G. Pierson in 1892-1893 werd doorgevoerd. Deze wijzigingen betroffen een verminderde nadruk op accijnsheffingen, zoals op zout en zeep, behalve de accijns op gedistileerd dat werd verhoogd. De hervorming bracht een algemene inkomstenbelasting, mede ten bate van de gemeenten, en een vermogens en bedrijfsbelasting.

Tijdens een discussie in de stadsraad werd de vrees uitgesproken dat voor iedere zuster f. 100,- per jaar moest worden geheven. Er waren in het liefdesgesticht 22 zusters aanwezig, met als gevolg een aanslag van f. 2200,-.

Raadslid Batenburg verklaarde "de zusters hebben hoegenaamd geen geldelijk inkomen. Wat voor levensonderhoud nodig is als kost, kleding enz, wordt in natura verstrekt. Zij bezitten dus geen middelen, waaruit de belasting zou kunnen worden gekweten".

Een soortgelijke situatie in Zutfen bracht de uitkomst. Overste Krielen werd aanvankelijk beschouwd "als hoofd van een gezin, dat zij met de overige zusters vormt". In Zutfen was men tot de conclusie gekomen "dat een redelijk lichaam, naar de gemeentewet niet aan plaatselijke belastingen onderworpen zijn". De stadsraad ondersteunde deze zienswijze.

De kloostergemeenschap kwam op deze wijze met de schrik vrij.

De protestantse school.

Op 16 december 1921 werd 1000 m2 grond afgestaan voor f. 1,50 per m2 voor de bouw van de school aan de Gasthuisweg (gebouw thans beheerd door de Stuurgroep).

Namens de joodse gemeente verzocht op 3 januari 1922 raadslid J.S. Heimans het openbaar onderwijs te handhaven, en een schooltje te bouwen met twee klaslokalen, of de tweede openbare school voor dit doel te verbouwen.

Hij deelde mee, dat zowel de protestantse als katholieke schoolbesturen weigerden de joodse kinderen op te nemen. Hij vroeg zich af, waar de joodse kinderen moeten blijven, en verzoekt de protestantse school op neutrale grondslag in te richten.

Dominee C.J. Bartels hakte de knoop door, en door zijn ingrijpen werden de joodse kinderen alsnog toegelaten.

Als eerste schoolhoofd werd H.R. Been benoemd. Hij maakte zich kort na de benoeming zeer verdienstelijk door te ijveren voor de restauratie van de hervormde kerk.

De gemeentelijke tekenschool.

Op 27 april 1906 diende raadslid J.E. Heringa een initiatief voorstel in tot de vestiging van een gemeentelijke tekenschool, vergezeld van een begroting van inkomsten en uitgaven, als volgt:

"Inkomsten: Subsidie van het rijk f. 600,- subsidie provincie f. 60,-, subsidie gemeente f. 100,- schoolgeld f. 30,- per leerling, opbrengst schoolbehoeften f. 10,-

Uitgaven: Salaris eerste leraar in het handtekenen f. 150,- tweede leraar f. 100,-, leraar bouwkundig tekenen f. 120,-, allen per jaar. Onderhoud meubelen f. 20,-, bodeloon, porti enz. f. 35,-".

Heringa was van mening "dat de practijk mee zal brengen, dat het waarschijnlijk batig slot nihil is".

De onderdelen van het regelement luidden "Er wordt onderwijs gegeven in handtekenen, het rechtlijnig tekenen met behulp van instrumenten, het bouwkundig tekenen, en de gronden van de doorzichtkunde. Voor handtekenen en bouwkundig tekenen iedere catagorie drie klassen.

Het bestuur komt in handen van burgemeester en wethouders. De gemeenteraad benoemd de beambten belast met het financiele beheer en administratie. Het toezicht op het onderwijzend personeel verricht het

gemeentebestuur. De toelating van leerlingen begint op tien jarige leeftijd. Het schoolgeld bedraagt een gulden per cursus".

Het voorstel van Heringa werd gunstig ontvangen. Besloten werd de provinciale subsidie aan te vragen. Op 15 juli 1906 reageerde de provincie "dat in de statuten moet staan, dat de school zoowel voor jongens als meisjes toegankelijk moet zijn".

De subsidie aanvragen werden alle gehonoreerd. Op 25 juli 1907 volgde de benoeming van C.G. Sterkenburg, onderwijzer aan de school te Zwolle bij Groenlo. Voor handtekenen en bouwkundig tekenen de architect A.J. Streek te Winterswijk, kort daarop opgevolgd door J.J.Post eveneens architect te Winterswijk.

De opening vond plaats op 21 october 1907. De school werd gevestigd in de tweede openbare school. De schooluren vielen in de avonduren.
Op 4 october 1911 werd Post opgevolgd door J.Henri J. Wiegerinck, architect te Groenlo.(Hij werd op 1 januari 1912 eveneens gemeenteopzichter).

Na 13 december 1911 werd schoolgehouden in de verlaten stoepschool. Twee lokalen werden toegewezen.

April 1915 nam leraar Sterkenburg ontslag. Opvolger werd Derk de Vries, leraar aan de ambachtschool te Winterswijk.

noot:

De Winterswijkse ambachtschool werd gesticht in 1907. Groenlo weigerde op 24 augustus 1906 een subsidie verzoek.

Tot zover mededelingen die in de archieven te vinden zijn. Het ging goed met de tekenschool. In de dertiger jaren was de school opnieuw gevestigd in het lokaal van de voormalige school twee. De heer Valkenborg, leraar aan de ambachtschool te Winterswijk leidde de school met grote inzet.
De geleidelijke opheffing zal verband houden met stichtingen van meerdere ambachtscholen in de omgeving van Groenlo, nu lagere technische scholen geheten.

De heer Valkenborg werd het eerste hoofd van de L.T.S. te Eibergen.

De Franse cursus.

Op 9 december 1916 werd voorgesteld ook aan de kinderen van de eerste openbare school gelegenheid te bieden Frans te leren. Per 1 januari 1917 konden leerlingen die de vierde klas met goed gevolg hadden doorlopen deelnemen, op afgifte van een beoordeling van het schoolhoofd.

De cursus zou wekelijks worden gegeven op maandag en woensdag van half vijf tot half zeven, op de zaterdagen van negen tot elf uur.

Het schoolgeld werd vastgesteld op f. 2,50 per kwartaal "behoudens verlaging voor minvermogenden".

Oude Essink hoofd van school twee wenste als leraar niet in aanmerking te komen, zodat B. & W. het hoofd van school een C.A. Engel als enige op de voordracht plaatste.

De Franse cursus hield niet lang stand. Op 1 januari 1921 volgde de opheffing.

Het is mogelijk dat de opheffing verband houdt met de nieuwbouw van de Aloysiusschool, waarbinnen ook de Mulo was ondergebracht. Zoals wij zagen verzocht C.A. Engel overplaatsing naar deze nieuwe school. Aan leerlingen in de zesde klas die naar de Mulo gingen werd op de nieuwe school de mogelijkheid geboden een jaar Franse les te volgen, als voorbereidend jaar.

De handelsavondschool.

Op 26 maart 1916 besprak het gemeentebestuur een voorstel afkomstig van de inspecteur van het middelbaar onderwijs, een cursus te stichten voor handelsonderwijs.

Gezien "het gewicht van de bron" vond de stadsraad "het minder raadzaam af te wijken"!!

De inspecteur voegde een begroting toe, waarin stond dat het rijk f. 479,20 subsidie zou verlenen. De provincie zou volgen met f. 119,80, resp. 40 en 10% van de geraamde kosten.

Bijna twee jaar later op 11 januari 1918 was de financiele haalbaarheid aangetoond, en bracht B. & W. de voordracht van leraren die zich hadden aangemeld, als volgt:

C.A. Engel, leraar M.O. boekhouden. G.A. Oude Essink, in het bezit van L.O. hoog Duitse taal, L. Huismans, hoofd van de eerste school te Beltrum, eveneens in het bezit van L.O. Duits. J.C.F. Wiegerinck, leraar M.O. boekhouden te Groenlo, H.H. Brus, hoofd van de R.K. school te Lichtenvoorde, in het bezit van M.O. Duits, J.G.L. de Groot, schoolhoofd te Eibergen, met acte L.O. Duits.

Raadslid de Groen stelde voor in gesloten vergadering te beslissen.

Benoemd werden, C.A. Engel, zes uur in de week, vier voor boekhouden, de overige twee voor handelsrekenen en Nederlandse handelscorrespondentie, J.C.F. Wiegerinck, geboren 6 november 1883 te Geertruidenberg, twee uur per week, verdeeld over handelsrekenen en handelsrecht, H.H. Brus, geboren te Gendringen 8 mei 1883, drie uur per week, twee voor Duits, een voor lezen. L. Huismans, geboren te Borger, 27 november 1867, drie uur per week, een Nederlandse handelscorrespondentie, twee uur voor handelsaardrijkskunde.

Algemeen directeur werd C.A. Engel.

De jaarsalarissen werden als volgt vastgesteld: C.A. Engel f. 422,-, Wiegerinck f. 112,-, Brus f. 126,-, Huismans f. 168,-, de Groot f. 126,-.

Per 1 juli 1923 verzocht Engel eervol ontslag als leraar en directeur. Bij zijn afscheid verklaarde burgemeester Kraakman "De heer Engel heeft zeer goede resultaten met de cursus geboekt, waarvan spreker meerdere malen getuige is geweest. Met alle mogelijke macht trachtte hij ervan te maken wat er van te maken was".

Opvolger werd J.A. Vermeulen, de enige sollicitant met boekhouden M.O.

Vermeulen werd de opvolger van C.A. Engel als hoofd van de Aloysiusschool, zowel van lagere als Mulo. Op de Mulo werden eveneens de handelsvakken onderwezen, als keuze ten opzichte van de wiskunde vakken, gewaardeerd resp. als A en B graad eindexamen categorie.

Slot.

In de laatste twee decennia vonden binnen het Groenlose scholenbestand grote wijzigingen plaats. Nieuwe scholen werden gesticht temidden van de jonge gezinnen in de buitenwijken.

De protestantse en de Canisiusschool, binnen de grachtengordel, werden opgeheven.

De Jozefschool verloor eveneens zijn functie als basisschool en functioneert thans na renovatie als dependance van de middelbare scholengemeenschap het Marianum.

Na afbraak van de Aloysiusschool verrees op die plek een nieuwe Jozefschool. De Aloysiusschool voor Mavo verhuisde al op een vroeger tijdstip naar een nieuwe behuizing, Papendijk 22.

In de buitenwijken ontstonden resp. de basisscholen: De R.K. Willibrordusschool, Karel Doormanstraat 66. De R.K. Watermolenschool, Admiraal Helfrichplein 2. De R.K. deken van Damschool, Mondragonstraat 1. De protestantseschool de Hoeksteen, Roveniusstraat 8.

Na ongeveer een halve eeuw van afwezigheid kreeg het openbaar basisonderwijs opnieuw vaste voet binnen de gemeente Groenlo, schoolgebouw het Palet, Thorbeckestraat 50.

De Willibrordusschool en de Jozefschool functioneren als dependance van de algemene Winterswijkse muziekschool.

De kinderen die buitengewoon basisonderwijs behoeven wijken uit naar Lichtenvoorde, Winterswijk of Neede.

Het oorspronkelijk huishoudonderwijs, thans in diverse gradaties gewijzigd, en onderverdeeld in I.H.N.O., L.H.N.O., M.H.N.O., bleef gevestigd in het liefdesgesticht, Nieuwstad 15.

Het oudst bestaande schoolgebouw, oorspronkelijk openbare school twee (eerste schoolhoofd Heggen), gelegen op de hoek Gasthuisstraat Mattelierstraat viert een wel zeer bijzonder eeuwfeest. Het schooltje werd, zoals gezegd, ingericht als moskee.

De ontstaansgeschiedenis van de middelbare scholengemeenschap het Marianum, gesticht na 1945, en de opgeheven middelbare landbouwschool worden hopenlijk eens geboekstaafd.

noot:

G.A. van der Lugt, J.G. Vos jaarboek "de Graafschap" 1966.

Met dank aan N.J. Tops voor zijn constructieve correcties op menig punt.

Groenlo, februari 1985.

V. Smit.

BURGERWACHT

De Nederlandse staat onder de republiek.

Voor wie zich bezig houdt met archiefonderzoek omtrent de 16e, 17e en 18e eeuw in de Republiek der Verenigde Nederlanden, lijkt mij de verhandeling van S.J. Fockema Andreae met de titel 'De Nederlandse Staat onder de Republiek' een betrouwbare en bijna onmisbare gids. Het ingewikkelde bestuursapparaat met de eigen verscheidenheid der provincies wordt erin behandeld, de inrichting van de landsverdediging (leger en vloot), de rechtspraak en de godsdienstige situatie en nog vele andere wetenswaardige zaken komen erin ter sprake. Het boek is uitgegeven bij de Noord-Hollandse Uitgeverij te Amsterdam in 1985. In aansluiting op het hoofdstuk over de legerinrichting wordt op blz. 118 ook de burgerbewapening behandeld, en daaruit het volgende: "Was aan het landleger de verdediging te lande in hoofdzaak toevertrouwd, zulks gold nimmer bij uitsluiting", d.i. dus nooit alleen maar de taak van het landleger. Daarnaast speelde 'de wapendragende burger' een bescheiden rol, "zoals nu nog in de kleine Zwitserse cantons slecht de wapendragende burger als vol-burger geldt". En zo was het gesteld in de staten van het 'ancien regime' (voor de Franse revolutie van 1789). "Bewapening, oefening in de wapenhandel, georganiseerd gewapend optreden golden als essentiële burgerplichten; in de steden vooral maar ook te lande. Onze Unie van Utrecht (1579) had in haar 8ste artikel een algemene burgerbewapening van alle valiede mannen tussen 18 en 60 jaren voorgeschreven, en in het 25ste artikel de schutterijen erkend en van haar de beëdiging in het bondsverdrag (de Unie) verlangd".

Burgervendels.

"De stadsburgerijen waren van ouds in schutterijen en/of burgervendels georganiseerd, onder het gezag van de Magistraat en onder leiding van burgerkapiteins, burgerhoplieden en verdere officieren; organisaties die, in gewone tijden, met bewakingsdiensten belast, bij een vijandelijke inval ook een zuivere militaire taak kregen. In 1672 hebben de schutterijen van ettelijke Hollandse steden, van Groningen en Friesland zich manhaftig gekweten.".

"Deze gewapende organisaties, vooral in de steden waren het machtige corpsen, konden maar al te licht factoren in de

partijstrijd worden: zo geraakte de Utrechtse gewapende burgerij in het Leicesterse tijdvak (1586/87) in conflict met de magistraat van haar stad; tijdens de woelingen van 1616-1618 (remonstranten tegen contra-remonstranten: Oldenbarneveld tegen prins Maurits) vormde voor elk stadsbestuur de 'betrouwbaarheid' van zijn schutterij een factor van gewicht.
In 1672 en 1747 zijn het telkens de schutterijen en burgercompagnieën die de verheffing van de Prins (tot stadhouder) eisen, die de volkswensen formuleren. Tijdens de vierde Engelse Zeeoorlog (1780-1784) komen de patriotten, op aanstichten van Joan Derk van der Capellen tot den Poll, tot de vorming van zuiver patriotische burgerkorpsen, vrijkorpsen, exercitie genootschappen als herleving van de oude instellingen, maar ook in tegenstelling tot de door prinsgezinde traditie beheerste oude korpsen."
"De wapenfeiten der genootschappen bepalen zich tot optreden bij relletjes, tegen de militaire macht, ook de geringste, tonen ze geen weerstand: in mei 1787 worden troepen van de stadhouder Willem V bij Vreeswijk teruggeslagen door Utrechtse vrijkorporisten en in juni het befaamde incident van de aanhouding van prinses Wilhelmina van Pruisen bij Goejanverwellesluis, maar elders, o.a. Hattem, Elburg, Doetinchem en Harderwijk moeten ze het veld ruimen voor troepen van de prins."

'Servitude et grandeur militaires' (1)

Na de Keuls-Munsterse Oorlog van 1672-1674 is het met de 'Servitude et grandeur' van de vesting Grol een verloren stelling: in de 80er jaren van de eeuw (ik meen 1683) wordt van hoger hand Grol gedemilitariseerd.
Wel had de Magistraat zich nog in december 1676 gewend tot "Zijne Excellentie de Heere Grave van Styrum (te Zutphen) om de 40 man infanterie onder kapitein Plettenborch van Marhulsen ter versterking van het garnizoen in Grol te houden. Bij dese conjecture van tijdt daer de vijandt met een groot corpus omtrent Xanten staet om enige invasie te doen", aldus de Memorie en Resolutie boek van de Magistraat van Grol. De oorlog met Frankrijk was nog aan de gang en vond pas een eind bij de Vrede van Nijmegen in 1678. Maar in 1686 verzoekt de Richter Heutinck aan de Magistraat een voetpad "achter de kercke aen sijnen hof te mogen aenleggen". De Magistraat willigt het in, echter "onder sodaene conditie nochtans dat bij aldien de stadt wederom mochte worden gefortificeert", hij er weer afstand van zal moeten doen. De demilitarisatie was toen dus een feit

geworden. Dit betekende voor de burgerij een gevoelig verlies, n.l. het gemis van de servitiegelden voor de garnizoensoldaten die bij de burgers ingekwartierd waren.

(1) "Servitude en splendeur militaires" : (1835) Dienstbaarheid en Schittering van het soldatenleven. De titel van een reeks prachtige schetsen over het soldatenleven tijdens en na Napoleon. Alfred de Vigny (1797-1863) droomde van militaire roem en kreeg zijn eerste uniform precies na Waterloo.

De weerloze veste.

Dat de vesting Grol haar militaire standing kwijt is geraakt blijkt ook uit de handelwijze van de Heer van Borculo, de Heer Graaf van Flodrop. Deze heeft in 1687 de wallen van de vesting "uytgedaen ofte verpacht" aan Gerrit Krijger, Harman Smit en Isaak Barlijn. Met welk recht hij dat gedaan heeft wordt er niet bijgezegd. Vermoedelijk krachtens de koopakte van 1236 waarbij Hendrik van Borculo het hof Groenlo verkoopt aan Otto III van Gelre, en zich daarbij het waterrecht voorbehoudt.
De Heeren van de Magistraat beraadslagen nu "wat daer tegens soude te doen zijn", en besluiten dat Burgemeester Holtberent "soo morgen naer den Hage staet te vertrecken, aldaer met de Heer van Marhulsen daerover naeder sal confereren" en "wat dese twee heeren daeromtrent sal worden goetgevonden daerin te doen, sulx sal bij de andere Heeren mede voor goet worden gekeurt" (Memorie en Resolutie Boek).
Dat er voor 1683 nog een behoorlijk garnizoen in de vesting was blijkt wel uit de afrekening over de servitiegelden door burgemeester Holtberent in dec. 1690, die eindelijk "door denselve nae verscheyden voorgaende soo mondt-als schriftelicke aenmaeninge en ordonantien" is ingeleverd. Het gaat hier over de jaren 1681 en 1682 toen de "regimenten Holstein en Bulow hier in guarnisoen gelegen" waren, en die "te saemen ter summa van 7570 gl. 14 st. 4d" te boek stonden. Het wegvallen van dergelijke voor die tijd hoge bedragen aan inkomsten voor de burgerij maakt het begrijpelijk dat enkele jaren later, in sept. 1696 aan burgemeester Volmer toegezegd werd "overmits eerstdaegs nae het Loo stont te vertrecken (om daar zijn opwachting te maken bij de Prins Stadhouder Willem III) dat bij aldien Sijne Ed. konde uytwercken om eenigh Guarnisoen binnen dese stadt te krijgen, dat sijn Ed. voor sijn daer omtrent aengewende moeyte nae redelijckheit recognitie sal worden gegeven".

Intussen blijken "de buyten halve maenen voor de stadspoorten" al in handen van particulieren terecht te zijn gekomen, met name Burgemeester Holtberent die belooft "deselve 't aenstaende jaer (d.i. 1701) tesullen abandoneren (terug te geven) en aan de Magistraat ten profite van de stadt over te geven".
Besloten werd een request op te stellen en naar Burgemeester Volmer "tegenwoordig in 's Gravenhage sijnde" te zenden "om 't selve aen de HH. Raden van de State te presenteren waerbij sal worden versocht dat Haar Ed. Groot Mog. de andere gedemolieerde stadts fortificatien, wercken en graften ten profite van dese stadt gelieven toe te staen" (Memorie en Resolutie Boek 1700).

Tot dispositie van de Magistraat

De Heren van de Raad van State hebben het verzoek ingewilligd, want op 13 april 1701 wordt door de Magistraat bepaald dat "de stadtswallen en graften van nu af aan sullen zijn en blijven tot dispositie van de Heeren van de Magistraat". En een van de eerste maatregelen die de Heeren van de Magistraat treffen is de verdeling van de grachten in percelen waar de Heren van de Magistraat het alleenrecht hebben om te vissen!
Ook het verzoek om weer een garnisoen in Grol te vestigen blijkt gehoor gevonden te hebben bij "de Heren van de Hoge Overicheit."
In 1703 heeft de "Ruterije van het Regiment van La Leck" Grol aangewezen gekregen als winterkwartier. Op 19 september 1704 wordt door de Magistraat beraadslaagd "off niet onder de borgerije behoorde te worden ondersoeck gedaen wat schade, molestatien en ongelegentheden hebben geleden van de Ruterije uyt het regiment van La Leck, soo ten naestleden winter door ordre van haer Ed. Mog. de Heren Gedeputeerden binnen dese stadt in guarnisoen zijn gesonden".
Als alle gegevens binnen zijn zal "met eenen gesorgt (worden) dat een staet van de dairvan competerende servitien worden geformeert en de Heer Burgemeester Keiser op Zutphen toe gesonden om ter gelegener tijt over 't een en ander ter profite der borgerije de betaeling te bevorderen".
In 1711 tijdens de Spaanse Successie Oorlog waarbij de Republiek betrokken was aan de zijde van Engeland, Pruisen en Oostenrijk tegen het Frankrijk van Loderijk XIV, is er blijkbaar weer geen garnisoen in Grol. De Magistraat is ter ore gekomen dat Franse troepen in Anholt "de Prins van Salms neffens eenige borgers uyt de steede Anholt gelicht hadden" en dat 3000 man troepen al in Dinxperlo waren. "Tot securiteit van de geheele borgerije" besluit de Magistraat drie boden uit te

sturen om polshoogte te nemen. "Voorts sal de borgerie aangesegt worden om van desen avont haar met een goede snaphaan, kruit en loot te voorsien".
In het vroege voorjaar van 1713 -de oorlog met Frankrijk duurt nog voort- heeft Grol weer een, vermoedelijk tijdelijk, garnisoen gehad. Het Memorie en Resolutie Boek vermeldt, dat de stadssecretaris van de Magistraat de opdracht krijgt "om met de stads-dienaers de huesen te visiteren waar paarden kunnen logeren ende met eenen de luiden aen te seggen als datse haere stallingen moeten vervaerdigen alsoo een missive van de HH. Gedeputeerde Staten ingekomen is als dat hier twee esquadrons ruterie Hannoverse troepen souden komen".
De weerloosheid van de oude vesting Grol, niet alleen tegen een vijand van buiten, maar ook tegen onruststokers binnen de veste wordt ook duidelijk uit het besluit van de Magistraat van 13 februari 1716: "De Heeren van de Magistraat bedugt zijnde dat op aenstaende Petri ad Cathedram (22 febr.) eenig onheil of onlusten komen te ontstaen, soo hebben haar Weled. en Achtb. de Heer Schalen (burgemeester) versogt om bij haar Ed. Moogh. te versoeken patent op den Commandeur Du Thay op dat Sijn Ed. op notificatie van Haar Ed. en Achtb. tot voorkomen van alle onheil eenige militie sal mogen senden".
Het ging hier om tien man militie van het garnisoen van Bredevoort, waar Du Thay commandant was. Petri ad Cathedram (22 febr.) was de dag waarop de pacht betaald moest worden en nieuwe arbeidsovereenkomsten werden afgesloten op de boerderijen.
Het merkwaardige bij al deze gebeurlijkheden is dat er in de Memorie en Resolutie Boeken van die tijd geen spoor te ontdekken is van georganiseerde burgervendels of compagnieën.

De Grolse Burgerwacht

Het is aannemelijk dat tijdens de actieve militaire rol van de vesting Grol burgervendels weinig zin en betekenis hadden. Er waren meestal zo veel soldaten in de stad dat ze met gemak voor de binnenstedelijke rust, orde en veiligheid konden zorgen, en Grol was maar een klein stadje, 'n opidulum zoals de apostolische vicarissen in de 17de eeuw aan Rome meldden, maar met een geringe burger bevolking. Tot aan het einde van de Tachtig Jarige Oorlog (1643) domineerde er het militaire element. Als in 1750/1751 de Burgerwacht degelijk op poten wordt gezet blijkt het toch niet een volledig nieuwe creatie te zijn, maar een vernieuwing van wat fragmentarisch, misschien sluimerend, aanwezig was. In sept. 1750 worden de Burgemeesters

Abbinck en Bom door de Magistraat gecommitteerd om een Reglement op te stellen voor de Burgerwacht. In de Magistraats vergadering van 28 januari 1751 wordt het concept-reglement goedgekeurd, en op 6 februari volgt een reeks aanstellingen om de vacante officiers en onder-officiers plaatsen aan te vullen. Dat wijst er toch wel op dat er met de bestaande Burgerwacht iets haperde; als de leidende personen ontbreken is het niet moeilijk te schatten hoe het met de onderhorigen gesteld is. Het was geen gemakkelijke taak die de burgers werd opgelegd, en zeker niet op de lange duur.
Nergens blijkt wat de Magistraat ertoe bracht dit van de burgerij te vragen. Was de binnenstedelijke situatie zo, dat het wel moest gebeuren? In hoeverre is het van de burgers zelf uitgegaan?
Het merkwaardige is nu wel dat tegelijkertijd met de instelling/vernieuwing van de Burgerwacht de Magistraat zich tot de "Heer en Ed. Mog. de Gedeputeerde Staten deser Graafschap" heeft gericht met het verzoek om een Commando, bestaande uit een Sergeant en twaalf manschappen uit het garnisoen van Bredevoort in Grol te legeren. Het "garnisoen" zal tot 9 maart in Grol verblijven, en dan weer afmarcheren naar Bredevoort. Waarom deze maatregel? Was de Magistraat bang voor eventuele weerstand uit de burgerij? Hoe voorlopig dit "garnisoen" was, blijkt ook wel uit het verzoek van de bevelvoerende sergeant van het Commando aan de Magistraat. "Of ook eenige ordres hadden te geven ten opzigte van de wagt". Een normaal garnizoen liet zich geen ordres dicteren door de burgerlijke Magistraat. Wel zien we in de Memorie en Resolutie Boeken dat de bevelvoerende officier van latere vaste garnisoenen bij bijzondere gelegenheden de diensten van zijn manschappen aanbiedt, b.v. bij gelegenheid van de jaarmarkt om orde, rust en veiligheid te handhaven.
De Sergeant krijgt wat hij gevraagd heeft: "Ordres om bij 't ingekomen Commando geobserveert te worden".
In tijdsvolgorde volgen nu de teksten uit het Memorie en Resolutie Boek van de Magistraat van de stad Groenlo:

<u>Het concept reglement voor de burgerwacht goedgekeurd.</u>

1751 Jovis den 28 Januari (Donderdag)
Nog hebben de Heeren Bom en Abbinck ingevolge Commissie van den 8 Sept 1750 overgegeven een concept Reglement ten reguarde van de Burgerwagt en is 't selve gearresteert en opgete. Heeren voor haar genomene moeite bedankt.

1.
De Wagt sal worden gedaan bij touren in de Roeden of Compagnien beginnende van de Sondags Roede en eindigende met de Vrijdags Roede en sal telkens een officier met 6 man, eerste luitenant 't twede de Vaandrig, derdens een sergeant en vervolgens een Corporaal de wagt betrekken.

2.
De Wagten sullen malkandere des avonts voor negen uuren met een goede ordre aflossen.

3.
Den afgaanden officier sal aan den volgenden de sleutels van de wagt altoos overleveren.

4.
Alle officieren sullen in haar tourbeurten de wagt selfs in eigener persoon waarnemen, tenware iemant om bijsondere redenen mogte absent of anders niet in staat sijn, wanneer sij den volgenden of een andere officier en geen mindere persoon sullen versoeken om voor haar de wagt waar te nemen.

5.
Wanneer een Roede soo verre heeft rond gewaakt dat aen de laatste wagt eenige manschap manqueerde sal deselve door den officier van de volgende Roede worden gesuppleert.

6.
Den genen welker beurt 't is de wagt te doen stellen, sullen vergaderen voor 't huis van haaren officier.

7.
Den officier sal over de wagt ondersoek doen of de personen sufficient sijn of niet en er geen admitteren als die ten minste boven de 16 jaren out sijn.

8.
En wanneer eenige personen die door den officier mogten afgekeurt en onbequaem geoordeelt worden op de wagt (te) worden gesonden, sullen andere bequaeme personen immediaat in derselver plaetsche gesonden worden op poene als in den 12 art gesteld.

9.
De Wagt sal alle nagten ten minste vier reisen door de straten en over de wallen patrouilleren op tijden en uuren nadat 't den officier sal goed vinden, om alle dieverijen en foulies soveel mogelijk te beletten en op alle onheilen soo van brand als andersints nauwkeurig reguard te nemen (foulie = buitensporigheid).

10.
Ende wanneer enige diergelijke foulies ofte ook andere disorders en questie 't sij op strate of in herbergen mogten

ontstaan of bedreven worden, sullen die gene soo daar aan schuldig sijn, mede naar de wagt genomen, bewaart en door den officier daarvan aen de Praesident kennis gegeven worden om bij de Heeren van de Magistraat daaromtrent verder te voorsien.

11.

En in val onverhopentlijk eenige brand mogte komen te ontstaan sal die Roede die aan de tour van de wagt staat voorsien van goweer sigh aanstonds met alle hare officieren nae de plaatse alwaar den brandontstaan is begeven en die plaatse besetten, om alle dieverijen en disordres te beletten, en op 't brandgereedschap goede agt te slaan.

12.

Soo iemant mogte manqueren op sijn tour te waken, sal daarvoor verbreuken (boete krijgen) 6 stuyvers ten profijte van de wagt; 't geene den officier in cas van verweigerde betalinge terstond nae voorgaande kennisgevinge aan de Heer Praesident door de Wagt met ophalinge van panden sal mogen executeren.
(de praesident = de voorzitter van de Magistraats vergadering).

13.

Van ieder Huys sonder onderscheid sal een man op de wagt moeten gelevert worden, ende wanneer een Huys door meer als een huyshoudinge bewoont word, voor ieder huyshoudinge insgelijke een man de wagt hebben waar te nemen.

14.

Voorts sullen voor geeximeert (vrijgesteld) gehouden worden behalven 't collegie van de Magistraat, de Praedicanten, Rector schoolmr., stadsdienaars en suppoosten (rector = rector van de latijnse school), gelijk ook de commysen welke in Landsdienst sijn.

15.

Mitsgaders all sodane personen welke van de Armen leeven, neffens al sulke die in camers woonen.

16.

De nadere veranderingen, ampliatie en interpretatie van bovenstaande Reglement blijft aan de Heeren van de Magistraat gereserveert.

Aldus gearresteert in senatu
den 28 Januari 1751.

Fungerende officieren van de burgerwacht.

1751 sabbati den 6 Febr.
Coram Praeside E.E. Abbinck, A.H. Bom en D. ten Cate (onder voorzitterschap van).

Door de Heer Praesident ter vergadering voorgedragen dat terwijl er alsnu een Reglement waer nae de Burgerwagt sig voortaan soude reguleren, was in order gebragt, of 't mede niet dienstig was dat de vacante officiers en onder-officiers plaatsen in de Roeden diende -suppleert- is verstaan om met 't suppleren van deselve van desen avond te vervaren. Op citatie gecompareert de Borger officieren aen de welke de Resolutie over 't optrekken van de Borgerwagt is voorgelesen, en aan ieder Roede een copie van dat Reglement overgegeven. En is mede verstaan de de Borgers boven op 't stadhuis de wagt sullen houden.

Lijste van de thans fungerende Burger Officieren en so post meridiem (na de middag) door de Capiteins van ieder Roede sijn gesuppleert.

Sondags Roede
Lieutenant Godefrides Terboght
Vaendrig Daniel Bonenborg
Sergeanten B. Cobemeier en Hermannus Krajenhorst
Corporaals H. ten Have en H. Rensink

Maandags Roede
Lieutenant J. van Barlijn
Vaendrig J. Franck
Sergeanten J.H. Wigerink en A. Leferink
Corporaals Peter Wigerink en J.H. Salink

Dinsdags Roede
Lieutenant van Basten
Vaendrig Peter Kuper
Sergeants A. Hackenbroek en J.B. Voorst
Corporaals Jan Will. Roebers en Dirk Rauers

Woensdags Roede
Lieutenant Antony Franck
Vaendrig H.B. Starink
Sergeants J.D. van Deventer en Frans Jansen
Corporaals H. Struy en H. den Olden

Donderdags Roede
Lieutenant P. Meurs
Vaendrig Wopereis
Sergeanten J.B. Hulsink en B. ten Tusgede
Corporaals H. Keuninger en G. Hulsink

Vrijdags Roede
Lieutenant ter Hoeve
Vaendrig A. van Deventer
Sergeanten Jacobus Egbers de Bakker en Jan Nieuland
Corporaals G.J. Breers en Antony Vinke

Binnen gestaan de Custos (de koster van de NH. kerk) B. Dieperink versoekende dat Haar Ed. en Agtbr. hem van 't wagte doen gelieven te bevrijden.

Het commando uit Bredevoort.

10 Febr.Mercurii 1751 (woensdag)
Op verzoek van de Magistraat is vanuit Bredevoort een Commando van een Sergeant en twaalf manschappen gezonden om in de stad Grol weer een garnisoen te hebben.
"Den sergeant van 't Commando Haar Ed. en Achtb. voorgesteld hebbende of ook eenige nadere ordres hadden te geven ten opzigte van de wagt, sijn hier op nae voorgaande deliberatie eenige articelen gearresteert om aan deselven te communiceren, luydende als volgt:
Ordres om bij 't ingekomen Commando geobserveert te worden.

1.
Het Parool sal gehaalt worden bij de Praesident Burgemeester.

2.
Alle dagen des morgens om half elf uur rapport te laten doen aen de Praesident.

3.
Een schildwagt te houden voor de wagt en voor de Heeren van de Magistraat front te maken.

4.
Sorge te dragen dat niemant van die wagt hebben, in de herberg gaan.

5.
Goed agt te geven dat op de wagt niet gebroken, bedorven of beschadigt worde.

6.
Geen tabak te rooken op straten en anderen daarvan te waerschouwen.

7.
Niet te vissen in de stadsgragten met enigerhande gereedschap.

8.
De soldaten des avonds na negen uur in geen herbergen te laten maar na hare logementen te doen gaan.

9.
Alle vreemde suspecte personen, ook alle inkomende Joden (2) en Smousen sonder onderscheid bij de Praesident aan te brengen.

10.
Bij cas van brand of allarm daarvan aenstonds kennis te geven aen de Heer Praesident en alle disordres so veel mogelijk te beletten.

Mercurii den 10 Febr. 1751 (Woensdag)

(2) "alle inkomende Joden":
De Joden konden zich slechts in Grol vestigen met een bijzondere verblijfsvergunning van de Magistraat. Van tijd tot tijd werden er van hoger hand verordende klopjachten gehouden tegen zwervers, vagebonden, en pakkendraegende Joden. Als Joden zich eenmaal met verlof van de Magistraat in Grol gevestigd hadden moesten ze elk jaar een aparte belasting betalen, het Joden tribuit, dat door de Heren van de Magistraat in eigen zak werd gestoken. (zie verdere noot op het eind)

Suspecte personen.

16 Febr. 1751 Martis (Dinsdag)
Coram Praeside E.E. Abbinck, A.H. Bom, D. ten Cate.
Door de Heer Praesident ter vergaderinge voorgedragen sijnde of, terwijl Haar Ed. Hoog. de Gedeputeerde Staaten deser Graafschap de thans alhier in guarnisoen sijnde Commando, om de overige suspecte personen te helpen apprehenderen (vast te zetten) hadden gelieven te senden, Haar Ed. en Achtb. niet souden konnen goet vinden dat de namen van die suspecte personen aan den sergeant van dat Commando in alle secrettesse wierden gecommuniceert: Is hierop bij Haar Ed. en Achtb. verstaan om aen den sergeant van de Commando de namen van de nog overige suspecte personen op te geven en te gelasten om deselve met communicatie van den Heer Praesident te apprehenderen.

Lijst der suspecte personen.

Willemina Tolen
Bernt Velders
Jacob de Raan
Steven van Lochem
Jacob Konink alias Spits Metten

Voorts is bij Haar Ed. en Achtb. verstaan om Haar Ed. Hoogm. de Gedeputeerde Staaten deser Graafschap bij missive voor 't gesondene Commando te bedanken, en daarbij mede te kennen te geeven dat hetselve vooralsnog niet weer terug hebben kunnen senden, terwijl de hier suspecte personen niet waren geapprehendeert.

De afmars van het commando.

Lunae den 8 Maart 1751 (Maandag)
Coram Praeside D. ten Cate, A.H. Bom, E.E. Abbinck.
Ingekomen een missive van de Gedeputeerde Staaten deser Graafschap waarbij Haar Ed. Hoogm. aan Haar Ed. en Agtb. kennisse geven dat hadden goet gevonden 't hier thans in guarnisoen sijnde Commando wederom nae Bredevoort te laten marcheren. Den sergeant van 't Commando binnen gestaan en een Patent van Haar Ed. Hoogm. inhoudende dat denselven met 't Commando op den 9 deses van hier nae Bredevoort moeste vertrek- ken, vertoont hebbende, is sulx voor notificatie aangenomen.

Over de Joden
uit de Memorie en Resolutie Boeken:

De Huisschool van Philips de Joode.
1724, 13 Julij Coram Holtbarent, Schalen, Veldinck, Hummelinck
Geproponeert sinde door de Heer Praesident hoe dat de nabuiren van Philips de Joode hadden geklaegt als dat een Rabbine ten sijnen huyse om sijne kinderen te leeren, de welke sigh niet ontsag om 's Sondaeges onder der publiqlijck Godsdienst sijne schoole te oeffenen, en sulx met een groot geschreu en geraes. Waerover gedelibereert sijnde hebben Haer Ed. en Achtb. goet gevonden om hier Philips de Joode te hooren.

Verzoek om verblijfsvergunning
1741, 12 augusti
Binnen gestaen sijnde den Joode Israel Mendels versoeckende dat Haer Weled. en Achtb. hem gelieven te permitteren om in de stad te moogen wonen, mits jaerlix betaelenden het tribuit daartoe staende, ten dien fine van sijn comportement (gedrag) exhibeerende (tonend) de attestatie vam Burgem. Spaicher. Waarover gedelibereert sinde hebben Haar Weled. en Achtb. het versoget aan hem Israel Mendels geaccordeert mits betalende jaarlix het tribuit daerop staande

volgt attestatie

Certificeere ick ondergeschr. Burgermr. der stad Borkelo dat den Joode Israel Mendels binnen dese stad eenige jaaren heeft gewoont, en nu laatstlijck eenige Jaaren herwaarts in de selve veel verkeert en dat hij sig altoos voor soo ver mij bekent is, eerlijck, trouw en wel heeft gedragen. In oorconde der waerheid is deese met mijn eijgen handige onderteekeninge bekragtigt

Borkelo den 5 aug. 1741, was geteekent F. Spaicher
concordantiam attestor M. Iserloe secret.

Het Joden tribuit

1744 Mercurii den 31 dec.

Naevolgende Jooden hebben het joodentribuit verschenen ult dec 1744 betaalt:

Naementlijk aan de Schepenen:

Jacob Marcus	6.--0-
Ragel	6.--0-
Israel Mendels	6.--0-
Levi Jochems	6.--0-
Item aan den Rigter: als vooren yder 6 guld.	24.--0-
	48.--0-

Dese tussen de praesente leeden verdeelt. Daaraf voor de Secretaris (M. Iserloe) 4 sts voor yder quitantie te weten van de selve penn. tribuit alleen en niet van de Rigters trybuit. "de praesente leeden" dat zijn de Burgemeesters die in de stad woonachtig zijn (drie of vier) de anderen hadden hun bezigheden elders, in Zutphen, Arnhem of Den Haag.

P.C. Engel, O.Carm.

HET STOOMSCHIP "GROENLO"

In 1946 -dus vlak na het einde van de Tweede Wereld Oorlog- verscheen bij de uitgeverij WYT in Rotterdam een boek met de titel:

Neerlands Scheepbouw en Scheepvaart, in 2 delen, onder redactie van J.Th. Wilke en S. Halfweeg.
Het omvat een reeks bijdragen van deskundigen die in het tweede deel de Scheepvaart in zijn grote verscheidenheid van lijnvaart en wilde vaart of trampvaart, van tankvaart, van zeesleepvaart, van kustvaart en passagiersvaart op boeiende en instructieve wijze behandelen. Verder zijn er bijdragen over de civiele dienst d.w.z. de verzorging van de passagiers, ofwel het schip als modern hotel; over de geneeskunde in dienst van de koopvaardij en zeevisserij; en over de draadloze telegrafie in dienst van de scheepvaart; over cargadoors werkzaamheden en de organisatie van het laden en lossen van schepen.
Naast historische gegevens over de vele scheepvaartmaatschappijen, grote en kleine, die onder Nederlandse vlag voeren en varen wordt ook de factor "mens", met name de scheepsbemanning, in het relaas betrokken. Het boek is rijk voorzien van een reeks fraaie fotos van Nederlandse koopvaardijschepen. In zijn voorwoord beklemtoont de heer Bernard E. Ruijs het belang van deze tak van nijverheid, die scheepsbouw en scheepvaart heet, voor de vaderlandse welvaart, en wijst erop dat "vele schepen met hun stoere dappere bemanningen aan het oorlogsgeweld (de Duitse torpedo's) ten offer zijn gevallen".
In dit boek staat op blz. 129 een foto van het stoomschip "Groenlo", met de naam van de eigenaar: de Stoomvaartmaatschappij 'Noordzee' te Amsterdam, en de tonnage van het schip: 3270 ton.

De Stoomvaartmaatschappij 'Noordzee'.

Hierover wordt op blz. 135 medegedeeld dat deze in 1916 werd opgericht; vroeger een regelmatige dienst op Engelse havens onderhield, maar vanaf 1923 uitsluitend de wilde vaart of trampvaart beoefende. Verder wordt gezegd dat de Maatschappij 'Noordzee' twee schepen in exploitatie heeft te samen 4100 ton.
Tenslotte wordt nog het SS. "Groenlo" vermeld op blz. 321 in de lijst van afbeeldingen met het onderschrift: SS. "Groenlo", 3270 ton Stoomvaart Maatschappij 'Noordzee' Amsterdam.

Intussen was al door het Kadaster en de Openbare Registers in de provincie Noord Holland te Amsterdam medegedeeld dat het genoemde schip niet voorkomt in de Algemene Naamwijzer.
Ook het zoeken naar de Stoomvaart Maatschappij 'Noordzee' leverde niets op: het telefoonboek van Amsterdam heeft de naam niet. Alles scheen er alzo op te wijzen dat het SS. "Groenlo" en de Maatschappij 'Noordzee' tot de verleden tijd behoorden.
Ik kan met niet meer herinneren wat nu precies de aanleiding is geweest, maar op een gegeven ogenblik is mijn aandacht gevestigd op het Rijksmuseum Nederlands Scheepvaart Museum in Amsterdam. Op mijn aanvraag naar gegevens omtrent het SS. "Groenlo" kreeg ik weldra tot mijn aangename verrassing van de Heer Puype, bibliothecaris en beheerder documentatie van het Scheepvaart Museum een lange uitgebreide brief met vele gegevens over de SS. "Groenlo" en de Maatschappij 'Noordzee'. Daarvoor nog eens mijnerzijds hartelijke dank.

Uit deze brief:
"De Nederlandse Koopvaardijvloot heeft twee stoomschepen met de naam Groenlo gekend, die beide aan de N.V. Stoomvaart Maatschappij 'Noordzee' hebben toebehoord.
De eerste "Groenlo werd in 1918 aangekocht toen het nog bij Verschure en Co. te Amsterdam als "Kinheim" in aanbouw was voor de N.V. Maatschappij Stoomschip "Kinheim". In hetzelfde jaar (1918) nam de 'Noordzee' het schip van de werf over en bracht het als "Groenlo" in de vaart. Het schip had een triple expansie stoommachine van ca. 700 pk en het had een laad-vermogen van 2100 ton. In 1924 werd de "Groenlo" naar Noorwegen verkocht. Bij de overrompeling van Noorwegen in april 1940 namen de Duitsers het schip in beslag. Onder Duitse vlag varend werd het op 4 januari 1941 nabij Egersund door Britse vliegtuigen met bommen tot zinken gebracht.
Het tweede stoomschip "Groenlo" met een draagvermogen van 3250 ton werd op 17 juli 1926 door de N.V. Boele's Scheepwerven en Machinefabriek te Bolnes opgeleverd. Dit schip werd eveneens door een triple expansie stoommachine voortbewogen, ditmaal van 1000 pk. Teneinde de exploitatiekosten te drukken bracht de rederij het schip in 1932 onder Finse vlag en gaf het de naam "Helsinki". In 1935 keerde het onder de Nederlandse driekleur terug en herkreeg het de oude naam.
Het einde van deze "Groenlo" kwam op 24 november 1941 toen het in geallieerde dienst een reis maakte van Middlesboro naar Londen en op de Noordzee ten oosten van Lowestoft met torpedo's tot zinken werd gebracht door de Duitse motortorpedoboot S52. Bij die ramp kwamen helaas 10 bemanningsleden om het leven".

De 'Noordzee'.

De brief geeft de geschiedenis van de Maatschappij 'Noordzee' zoals die voorkomt in bovengemeld boek, en gaat dan voort: "Na de Tweede Wereld oorlog heeft de 'Noordzee' nog circa 20 jaren met enkele coasters gevaren. Met de verkoop van haar laatste schip, de "Borculo", in 1964 kwam aan haar activiteiten een einde".
Dit dus wat we over het SS. "Groenlo" aan de weet zijn gekomen. Er blijven voor de eventuele speurders nog heel wat vragen open: wie waren de bewindvoerders van de Stoomvaart Maatschappij 'Noordzee'? Wat bracht hen ertoe hun schepen "Groenlo" te dopen? Bestond er enige connectie met de stad Groenlo en/of Borculo? Zijn er logboeken bewaard gebleven? Hoe is de bedrijfsvoering geweest? Wat is er te achterhalen omtrent de gezagvoerders van de schepen en hun bemanningen?

Beltrum, P.C. Engel, O.Carm.

EEN ONDERZOEK NAAR DE STAATSE VERDEDIGING EN OVERGAVE VAN GROL IN AUGUSTUS 1606.

1. Inleiding.

In de historische literatuur is weinig aandacht geschonken aan de Staatse militaire verdediging en overgave van Groenlo (Grol) aan Spanje in augustus 1606.
Van Meteren[1] en Van de Kemp[2] beperken zich in hun beschrijving van deze gebeurtenis tot een bespiegeling over de wijze waarop de aanval door legeraanvoerder Spinola werd uitgevoerd en over Prins Maurits van Nassau's pogingen om bijtijds een ontzettingsleger te formeren.
Van Veen[3] en Brom[4] behandelen in hun artikelen alleen een brief van de Apostolisch Vacaris Sasbout Vosmeer, waarin diens belevenissen in Grol gedurende een poging van Prins Maurits om in oktober en november 1606 de stad te heroveren, zijn neergeschreven.
Engel[5] en Thielen[6] bespreken slechts de religieuze gevolgen van het verlies van Grol.
Vast staat in ieder geval, dat door bovengenoemde schrijvers in meer of mindere mate het belang van de Spaanse verovering van Grol voor de consolidering en uitbouw van het Katholicisme in de Gelderse Achterhoek sterk is benadrukt, doch de oorzaken van de val van Grol onbesproken zijn gelaten.
In dit artikel zal worden getracht om op basis van de voor de heren Coorn, Buth en Roeck, gecommiteerden van de Raad van State, afgelegde getuigenverklaringen een indruk te geven van de wijze waarop de militaire verdediging van Grol gevoerd en de beslissing tot overgave gebaseerd is geweest.

2. Een opdracht tot onderzoek.

In 1606 zijn de onderhandelingen tussen de Staten-Generaal en Spanje om tot een vrede te komen voorzichtig begonnen. De 80-jarige oorlog heeft sinds 1568 diepe sporen getrokken, grote gebieden ontvolkt en het sociaal en economisch leven grotendeels ontwricht. Zowel Spanje als de Staten-Generaal zijn er zich van bewust, dat zij moeten berusten in het uiteenvallen van het rijk van de zeventien Nederlandse gewesten. Nu geen van beide partijen meer streeft naar een hereniging van de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden kan er meer toenadering komen

en onstaat op politiek niveau een drang naar werkelijke vrede.(7)
Prins Maurits van Nassau is er rond 1597/1598 in geslaagd om de zeven Nederlandse gewesten ten noorden van de grote rivieren van de Spaanse overheersing te bevrijden. In de Zuidelijke Nederlanden is de positie van de Staatsen door het verlies van Oostende in 1604 minder rooskleurig. Prins Maurits is er dan ook alles aan gelegen om de militaire posities in de Noordelijke Nederlanden te behouden.
De legermanoeuvres van de Spaanse legeraanvoerder Spinola worden nauwlettend gevolgd en diens inval in mei 1606 in Twenthe en de Graafschap leidt tot grote onrust bij Maurits en leden van de Raad van State: "Dezen avond krijgen wij tijding, dat de vijand begint te marcheren, maar wij kunnen nog niet weten, waar hij het hoofd henen wil keren".(8)
Spinola's pogingen om door te stoten naar Friesland en Groningen mislukt, waardoor hij zijn aandacht richt op de herovering van Lochem en Grol, waarin hij respectievelijk op 23 juli en 14 augustus 1606 slaagt.(9)
Het bericht van de overgave van Grol bereikt de Staten-Generaal op 18 augustus. De Staten-Generaal betreuren het verlies, maar zijn ervan overtuigd, dat Maurits elke gelegenheid zal aangrijpen om de vijand afbreuk te doen en bepalen dat hij in zo'n geval met de Raad van State besluiten mag nemen zonder eerst de Staten-Generaal te raadplegen.
Tijdens een op 19 augustus 1606 gehouden vergadering van de Staten-Generaal vormt de overgave van Grol opnieuw een onderwerp van bespreking. Behandeld wordt een brief van de Raad van State, waarin melding wordt gemaakt van onaanvaardbare handelingen en gebeurtenissen die hebben geleidt tot de val van Grol. De Staten-Generaal achten het nodig dat een grondig onderzoek wordt ingesteld naar hetgeen binnen Grol tijdens de verdediging en overgave is voorgevallen, vooral naar wat er verteld wordt over de onwil van de soldaten om te arbeiden aan de verdedigingswerken en over een kapitein die zijn soldaten gedurende zes weken niet zou hebben betaald.(10) (11)
De Raad van State wordt op 28 augustus schriftelijk gelast een dergelijk onderzoek in te stellen. Het onderzoek wordt uitgevoerd door de Raadsgriffier en de Raadsleden Coorn, Buth en Roeck. De verhoren vinden plaats in Deventer. Gedurende een tweetal weken worden de navolgende officieren ondervraagd over hun rol in de gebeurtenissen:

1. Op 4 oktober de kapiteins Adolf van Gelder (45 jaar) en Johan van Rijswijck (41 jaar).
2. Op 5 oktober de kapitein Arent Slooth (30 jaar).

3. Op 7 oktober de kapitein Steven Jansz (35 jaar) en de militair commandant Jhr. Diederik van Dorth.
4. Op 9 oktober de kapiteins Samuel Casembroot (23 jaar) en Daniel van Hattem (24 jaar).
5. Op 10 oktober de kapiteins Philips van Varick (28 jaar) en Wijbrandt Hettens/Hettingh (45 jaar).
6. Op 11 oktober de kapiteins Jan Borris (24 jaar), Francois Bejarrij dit la Roche Cory (30 jaar) en Thomas Win (32 jaar).
7. Op 13 oktober Maarten van Dockum (53 jaar), luitenant in de compagnie van Graaf Herman Otto van Limburg-Stirum.

De eveneens binnen Grol gelegerde kapiteins Milleron, Sailly, Harquet, Vogel en Lemle zijn niet verhoord. De verklaring van Gerrit van Hambach (37 jaar), kwartiermeester in de compagnie van ritmeester Bartenberghe, - reeds op 24 september door de advocaat-fiscaal van de Generaliteit ondervraagd -, alsmede de eerste bekentenis van Van Dorth, dd. 17 augustus, zijn eveneens bij de reconstructie van de gebeurtenissen rond de val van Grol gebruikt.[12]

3. Een reconstructie

3.1. De verdedigingswerken.

De Middeleeuwse stadsomwalling bestaat uit een stadsmuur, voorzien van kantelen en schietgaten, met daarvoor een gracht. De toegang wordt gevormd door stadspoorten, met soms aan weerszijden van de poort zgn. flankeringstorens. Deze muurtorens dienen als onderkomen voor soldaten en van geschut..
De ontwikkeling van het geschut in de 15e en 16e eeuw is zover gevorderd, dat de hoge muren en de flankeringstorens te kwetsbaar zijn en onvoldoende bescherming bieden. Men wordt gedwongen andere voorzieningen te treffen. De flankerende functie van de muurtorens wordt overgenomen door rondelen, lage torens met dikke muren, die voorzien zijn van kazematten. Tegelijkertijd ontwikkeld men in Duitsland, maar mn. in Italie de zgn. basteien of bastions, die veelal op de hoeken van de stadsmuren worden gebouwd.
Deze versterkingswijze is door de Italiaanse ingenieur Sanmichelli in 1527 voor het eerst bij Verona toegepast, terwijl in de daaropvolgende jaren ook Nederlandse vestingssteden[13] op Italiaanse wijze zijn versterkt.
Door het ontstaan van de bastions is de traditionele vestingbouw ingrijpend gewijzigd. De hoge stadsmuren en poorten maken plaats voor een uitgebreid verdedigingsstelsel, waarvan

bastions, ravelijnen, halve manen, hoorn- en kroonwerken een belangrijk onderdeel vormen.[14]

Het begin van de militaire verdedigingswerken rond de vesting Grol wordt rond 1234/1235 gesteld. In dat jaar worden in aansluiting op de oude stadsomwalling de Beltrummer- en Lievelderpoorten gebouwd. Een honderdtal jaren later wordt door Reinboud II, graaf van Gelre, opdracht gegegven de stad te ommuren. De Nijepoort wordt aangelgd en twaalf (!) ronde verdedigingstorens in de ringmuur opgenomen.
In de periode 1548-1555 wordt de stad door Italiaanse en Nederlandse vestingbouwkundigen tot een van de modernste, vijfhoekige gebastioneerde vestingen in de Noordelijke Nederlanden omgebouwd. Het toppunt van weerbaarheid wordt bereikt na 1627. Het vorenstaande uit Vemer's Kroniek[15] geeft in grote lijnen een schets van de vestingbouwkundige ontwikkeling van Grol. Van belang voor dit artikel is de situatie rond 1606. De vervolmaking van de vestingwerken (1627) is dan nog niet bereikt, toch kan de stad bogen op de modernste verdedigingswerken (1555). Hoe krijgen we nu een beeld van het Grolse verdedigingsstelsel? In de eerste plaats door Jacob van Deventer. Deze carthograaf tekent in 1561 een stadsplattegrond, waarop niet alleen een stratenpatroon en de belangrijkste gebouwen, maar ook vier bastions en drie stadspoorten zijn aangegeven.
De namen van de bastions zijn het Noorderbastion of Mussenbergbolwerk, het Gashuisbolwerk, het Hundegat of Levelderbolwerk en het Bagijnenbolwerk.[16]
De door Vemer genoemde twaalf ronde verdedigingstorens en de ravelijnen en halve manen ontbreken.
Ten tweede geeft Hartong[17] een aantal prenten weer, die een nadere analyse van het verdedigingsstelsel mogelijk maken. Daaruit blijkt dat de vesting in 1561 was versterkt met vier bastions; in 1606 met vijf en na 1627 haar maximale weerbaarheid met zes bastions bereikt. Gelet op de kaart van P. Gustiniano ga ik ervan uit, dat het Polvertorenbolwerk is aangelegd in de periode 1598-1606 en het Scherpenbergbolwerk na 1627. Op de kaart van de Wit uit 1698 komen zes ravelijnen en zes halve manen voor. Een vergelijking met de kaart van Gustiniano (1609) leert, dat al in 1606 ravelijnen en halve manen aanwezig zijn. Uit de getuigenverklaringen blijkt, dat rond de vesting de navolgende vijf halve manen waren gelegen: Achter het Bagijnenbolwerk, Achter het Mussenbergbolwerk, Aan de Lievelderpoort, Aan Goetmansweide en Over den Poepel (!).

De twee laatstgenoemde halve manen zijn vermoedelijk aangelegd in de periode 1598-1606.

Het vermoeden dat de verdedigingswerken voor Grol niet waren voltooid, blijkt uit het feit dat de Raad van State op 30 april 1606 alsnog besluiten om Van Dorth te machtigen de inderhaast door Prins Maurits voorgestelde buitenwerken voor Zutphen, Bredevoort en Grol te laten maken, zo nodig "in t geheel rontsomme" die steden. Voor elke stad wordt hiervoor een bedrag van 10.000 gulden gereserveerd.(18)
Van Dorth wordt eveneens een bedrag van 3.000 gulden toegezegd voor de aanleg van verdedigingswerken "tegen de petards (?)" waardoor de poorten zouden zijn beschermd.(19)

3.2. Het Staatse garnizoen.

Ten Raa en de Bas(20) vermelden, dat de bezetting behoort tot het regiment van de Brandenburgse Overste-Luitenant Hans Philip Fuchs van Binbach, die volgens Vemer(21) na de inname nog een tijdje commandant van de vesting is geweest.
In deel 101 van 's Rijks Geschiedkundige Publicatien, handelend over de resoluties(besluiten) van de Staten-Generaal over 1604-1606, wordt een verband gesuggereerd tussen de van fraude verdachte kapitein Hans Frederik Boucle of Bouclin (behorend tot het regiment van Fuchs van Binbach) en diens mogelijke aanwezigheid in de vesting Grol tijdens het beleg.(22)
Van bovenstaande vermeldingen wordt de juistheid om een aantal redenen betwijfeld:

1. Van Meteren(23) stelt, dat de bezetting van het Grolse garnizoen bestaat uit 18 vendelen knechten met een geschatte sterkte van 1300 tot 1400 man. Het garnizoen staat onder het commandement van de jonge kolonel Jhr. Diederik van Dorth, die vermoedelijk in het voorjaar van 1606 de kapitein Adolf van Gelder als militair gouverneur is opgevolgd.
2. Het is onwaarschijnlijk, dat de Overste/luitenant Fuchs van Binbach na de inname van de vesting reeds op 14 augustus door Spinola tot militair commandant van Grol zou zijn aangesteld. Uit de resoluties van de Staten-Generaal blijkt namelijk dat Fuchs van Binbach zich in Staatse dienst had begeven en dat diens regiment pas op 16 december 1606 te Arnhem en Deventer is afgedankt.(24)
3. In de resoluties van de Staten-Generaal over de maanden augustus tot december 1606, die handelen over de van fraude verdachte, vermoedelijk Brandenburgse kapitein Boucle, kan geen aanwijzing worden gevonden dat Boucle's compagnie zich

tijdens het beleg in Grol ophield. Hoewel Van Dorth en Jansz in hun verklaringen melding maken van een kapitein die geen geld meer had om zijn soldaten te betalen, valt niet de naam van Boucle, doch die van kapitein Harquet. Deze heeft te maken met een muiterij onder een gedeelte van zijn compagnie en verlangt van Van Dorth betaling.(25)

4. Het regiment van Fuchs van Binbach heeft bestaan uit Brunswijkse en Brandenburgse soldaten. Uit de afgelegde getuigenverklaringen blijkt, dat de verdediging van de vesting is opgedragen geweest aan Hollandse, Engelse en Franse soldaten.

Volgens Van Meteren moet de sterkte van het Staatse garnizoen worden geschat op 1300 tot 1400 man. Na de inname verlaat Van Dorth de vesting met 1200 soldaten, meevoerend 100 gewonden en achterlatend 100 doden.
De aantallen genoemd in de verklaringen van Van Dorth (1300) en Van Hambach (13/1450) stemmen hiermee overeen. Een op 18 september 1606 opgestelde lijst, bevattende de namen van de kapiteins en de sterkte hunner compagnieen geeft zelfs een aantal van 1474 soldaten. Dit laatste getal is gebaseerd op door de kapiteins verstrekte sterktestaten, nadat Van Dorth hen verscheidene malen de sterkte van hun compagnieen had afgevorderd.
Aangenomen mag worden dat dit aantal de effectieve sterkte ten tijde van het beleg dicht benaderd. In dit aantal zijn echter niet begrepen de gevangen genomen (7), gedeserteerde (10), in Bredevoort, Arnhem en Rhijnberk achtergebleven zieke (75), convoyerende (18) en absente soldaten en officieren, zodat de feitelijke sterkte van het garnizoen bij voltallige bezetting der compagnieen hoger had kunnen zijn.
Deze onzekerheid over de sterkte van het Staatse garnizoen is ontstaan, omdat Van Dorth de sterktestaten na inzage heeft verscheurd. Hij komt hiermee tegemoet aan bezwaren van enkele kapiteins, die bevreesd zijn voor maatregelen van de Staten in verband met vermoedelijk te hoge aantal zieken, gewonden en absenten.
Het garnizoen wordt door Van Dorth tot 5 groepen, elk bestaande uit circa 300 man, geformeerd:

1. De troepen van Reserve, bestaande uit de compagnieen van Van Dorth, Van Gelder en Van Hattem. Onder bevel van Van Dorth belast met de verdediging van de stad.
2. De troepen op het Lievelderbolwerk, bestaande uit de compagnieen van Slooth, van de Graaf van Limburg-Stirum en twee Engelse compagnieen.

Onder bevel van Slooth belast met de verdediging van de halve maan en de buitenbolwerken bij de Lievelderpoort.

3. De troepen op het "Mussenbergbolwerk, bestaande uit de compagnieen van Harquet, van Varick, Steven Jansz. en gedeelten van de compagnieen van Van Gelder en Casembroot. Onder bevel van Harquet belast met de verdediging van het Mussenbergbolwerk.
4. De troepen op het bagijnenbolwerk. Naar aller waarschijnlijkheid is dit bolwerk verdedigd door de compagnieen van Hettinghs, Lemle, Vogel en Sailly, onder bevel van Rijswijck.
5. De troepen onder bevel van de Franse kapitein Milleron. Het betreft hier twee Franse compagnieen, die belast zijn met de verdediging van de halve maan voor het Mussenbergbolwerk.

De halve maan over de Poepel(!) wordt verdedigd door Boris en Harquet, de kleine halve maan bij Goetmansweide door Casembroot en Rijswijck, de halve maan voor het Bagijnenbolwerk door twee Engelse compagnieen, terwijl in de halve maan voor de Lievelderpoort door Steven Jansz en Van Dockum de wacht wordt gehouden.

3.3 De verdediging en overgave van de vesting.[26]

A. De Spaanse toenadering (3-7 augustus 1606).

Vrijdag, 3 augustus.

Het Staatse garnizoen van de vesting wordt in hoogste staat van paraatheid gebracht. Er zijn Spaanse ruiters gesignaleerd, voorboden van een naderend aanvalsleger.

Zaterdag, 4 augustus.

Het voetvolk van het Spaanse leger verschijnt voor de vesting. Kampementen worden opgeslagen. Er wordt een begin gemaakt met toenaderingsloopgraven naar de halve maan voor het Bagijnenbolwerk, die tot op 6 meter afstand wordt genaderd. Volgens Van Hambach heeft men niet altoos op de vijand geschoten, omdat de nacht erg donker was. Diezelfde nacht slaagt de vijand er ook in toenaderingsloopgraven te maken tot aan de halve maan voor het Mussenbergbolwerk.

Zondag, 5 augustus.

Onder bescherming van het nachtelijk duister beginnen de Spaanse troepen met het maken van loopgraven naar de halve maan voor de Lievelderpoort, waarin door de kapitein Slooth en de kapitein Steven Jansz de wacht wordt gehouden.
Met het voordeel van een "strate op 't vlacke veld" slaagt de vijand erin de gracht rond de halve maan tot op een steenworp afstand te naderen.
Om de werkzaamheden te verstoren, wordt besloten tot een uitval. Uit de halve maan voor het Bagijnenbolwerk zal onder leiding van een Franse luitenant door soldaten uit verschillende compagnieen een tegenaanval worden uitgevoerd, terwijl gelijktijdig de ruiterij vanuit de Lievelderpoort verwarring zal trachten te stichten.
De aanval mislukt, omdat de soldaten niet op de hoogte zijn van de aanval van de ruiterij. Bij het zien van de ruiters trekken zij zich terug!

B. Het verlies van de drie halve manen (8-10 augustus 1606).

Woensdag, 8 augustus.

Nadat in de afgelopen dagen voorbereidingen zijn getroffen voor een verdere verzwakking van de verdedigingswerken, concentreert de Spaanse aanval zich op woensdag op de halve maan voor het Bagijnenbolwerk.
Het wordt verdedigd door twee Engelse compagnieen, die ondanks gezonden hulp uit de stad op klaarlichte dag hun stellingen verlaten. Van Hambach, kwartiermeester in het regiment van Bartenberghe, verklaart niet te weten of zulks is geschiedt op last van de gouverneur.
Uit een verklaring van Van Dorth, dd. 17 augustus 1606, blijkt, dat de Engelsen "als eerlijcke soldaten gedisputeert hebben" en dat hij ze uiteindelijk gelast heeft de halve maan te verlaten.
Ook Van Rijswijck verklaart, dat de Engelsen een goede verdediging hebben gevoerd en meent dat zij zich op last van de gouverneur hebben teruggetrokken. Op de vraag waarom de Engelse verdedigers niet is gecommandeerd om de halve maan af te snijden en tot het uiterste te verdedigen, antwoort Van Dorth dat zulks om een aantal redenen niet mogelijk is geweest:
- de halve maan lag zonder flank en buiten de linie en was vanuit de stad slecht te verdedigen;
- de grachten rond de halve maan waren ondiep;
- de twee Engelse compagnieen bestonden slechts uit 70 man.

Na granaataanvallen en lijf aan lijf gevechten besloot Van Dorth de Engelsen terug te trekken. Hij zag geen militair voordeel in assistentie met andere troepen.

Donderdag, 9 augustus.

De aanval richt zich nu op de halve maan voor het Mussenberg-bolwerk. De leden van de Raad van State klagen over het feit dat de werkzaamheden aan dit halve maan niet zijn afgemaakt en vragen zich af waarom dit verdedigingswerk - na de val van Lochem - niet voldoende in defensie is gebracht?
Van Dorth stelt, dat hiervoor een aantal redenen zijn aan te wijzen. In de eerste plaats kwam de resolutie van de Staten-Generaal te laat. Ten tweede verliep de betaling van de gelden slecht en kon men het niet eens worden over de loop van de grachten. Moest men ze dempen of zo maken dat ze niet vanuit de stad verdedigd konden worden, danwel slechts vanuit een hoek van de wal?
De raadsleden zijn eveneens niet tevreden over de wijze waarop de Franse compagnieen de verdediging hebben gevoerd. Hebben zij hun uiterste best wel gedaan? Ook Van Dorth is niet geheel content met de gang van zaken, doch voert ter verontschuldiging aan dat de contrescharpe terzijden van de halve maan maar een droge gracht voor zich had, zodat de vijand hen eenvoudig had kunnen afsnijden.
De krijgsraad had daarop besloten de halve maan alleen te bezetten met 30 muskettiers en in de contrescharpe pieken te leggen, waarop de musketiers bij een aanval kunnen terugvallen, teneinde de halve maan aan Goetmansweide veilig te bereiken en te behouden.
De halve maan is echter door de Fransen verlaten, zonder dat er een aanval op heeft plaatsgevonden. De vijand kwam slechts met een fanfare. Dit is in strijd met de verklaring van de commandant, de Franse kapitein la Roche, die stelt tot tweemaal toe een aanval te hebben afgeslagen en pas toen de vijand bij een derde poging de halve maan binnendrong zijn manschappen te hebben teruggetrokken.

Vrijdag, 10 augustus.

De verdediging van de halve maan voor de Lievelderpoort was opgedragen aan een aantal compagnieen onder bevel van kapitein Arent Slooth, daarin later bijgestaan door kapitein Steven Jansz. Op de vraag op welke wijze en met welke middelen de verdediging van deze halve maan is gevoerd, antwoordt

Slooth, dat er de gehele nacht geschoten is om de overkomst te beletten, doch dat de vijand erin slaagde om in de morgenstond de punt van de halve maan te bereiken. Tegen die tijd waren de muskettiers zo vermoeid geraakt dat nauwelijks meer geschoten werd, "hoe hij se sloech off smeet". Daardoor - aldus Slooth - was hij genoodzaakt om samen met kapitein Steven Jansz en hun beide officieren zelf de verdediging van de punt van de halve maan op zich te nemen. Nadat ze een half uur lang de punt van de halve maan hadden verdedigd, begon Slooth zich zorgen te maken over het laagste gedeelte van de halve maan en meende dat de vijand hen weleens van achteren zou kunnen aanvallen.
Hij besloot te gaan kijken, terwijl Steven Jansz de punt bleef verdedigen. Toen hij korte tijd later terugkwam, hadden de soldaten al de wijk genomen, hoewel de gouverneur aankwam rijden en riep dat hij hen te hulp zou komen.
De beschrijving die kapitein Steven Jansz van de gebeurtenissen geeft is gedetailleerder. Toch blijkt daar niet uit, dat op het gedrag van kapitein Slooth veel valt aan te merken. Want ten nadele van Slooth kan worden opgemerkt, is Steven Jansz's bewering dat hij noch zijn officieren over het vertrek van Slooth naar de laagste hoek van de halve maan zijn ingelicht. Voorts verklaart Jansz dat hij niet heeft gehoord dat kolonel Van Dorth met de Troepe van Reserve hen te hulp zou komen.
Gevraagd naar de verrichte gevechtshandelingen en diens aandeel daarin stelt Steven Jansz, dat hij tegen de avond ter assistentie van Slooth naar de halve maan was gestuurd. Daar aangekomen zag hij een bres in de muur, die de vijand een uur voor de avond in de halve maan had geschoten. Een schildwacht berichtte hem later - tegen 1 uur in de nacht - dat twee Spanjaarden zich in de bres hadden verschanst. Kort daarop volgde de eerste aanval, die afgeslagen kon worden. Ook een tweede aanval kon worden weerstaan. De situatie begon echter precair te worden toen de hoek van de punt langzaam inzakte en ingeworpen granaten dit proces versnelden. Slooth was toen al verdwenen. Aan een van diens luitenants, Ruijsch genaamd, vroeg Jansz waar Slooth was. Deze vertelde hem dat de kapitein, die door een piek in z'n zij was verwondt, naar de laagste hoek van de halve maan was gegaan om er op toe te zien dat de vijand daar niet zou doorbreken.
Ondertussen waren de soldaten al gevlucht; hij is echter zolang in de bres gebleven als maar mogelijk was, totdat hij en zijn officieren uiteindelijk gedwongen werd "zijn vendel deur de palissaden te steecken ende de wijck te neemen".
Was hier sprake van lafhartig gedrag door kapitein Slooth of zochten de raadsleden een zondebok voor het verlies van de

vesting? Welke aanwijzingen bezaten de raadsleden eigenlijk, waaruit kon worden afgeleid dat het gedrag van Slooth een militair onwaardig was?
In de eerste plaats de verklaring van Van Dorth dat de halve maan zonder tot het uiterste te zijn verdedigd en zonder zijn lastgeving zou zijn verlaten. Ten tweede de honende opmerking van graaf Hendrik van den Bergh - gedaan na de overgave van de stad - als zouden de verdedigers van de halve maan voor de Lievelderpoort hun best niet hebben gedaan.
Was dit voldoende om Slooth aan te wijzen als zondebok?
Nee, beseften de raadsleden, want anders had Van Dorth Slooth wel voor de krijgsraad gedaagd. "Waarom had hij dat eigenlijk niet gedaan", zo vroegen de raadsleden Van Dorth?
In zijn verklaring stelt Van Dorth dat hij dit heeft nagelaten, omdat hij de kapiteins niet van de wallen wenste te roepen, aangezien hij veel "lafheden" zag. Bevreesd zijnde, dat de soldaten zouden overlopen en zij daardoor in groot gevaar zouden zijn geraakt, heeft hij het niet willen openbaren.

C. De verdediging van de bolwerken (11 en 12 augustus 1606).

Na de verovering van de drie halve manen staan de Spanjaarden in feite voor de grachten, die slechts rond het Musselberg-bolwerk het diepst zijn. Dat water toentertijd voor geoefende troepen niet echt een belemmering vormde, blijkt uit de wijze waarop deze hindernis wordt genomen.
De kapiteins Casembroot, Van Gelder en Slooth verklaren, dat zij ondanks veelvuldig schieten er niet in waren geslaagd de zogeheten galerijen te vernietigen. Hierdoor konden de Spanjaarden langzaamaan met "rijs, fascines en eerde" de grachten voor de Lievelderpoort en het Bagijnenbolwerk dempen.
Datgene wat echter het meest de verbazing, verwondering en machteloze woede van de belegerden opwekt, geschiedt op zondag 12 augustus, tegen 1 uur. Zonder dat men iemand ziet, wordt in ruim anderhalf uur een brug over de gracht tegenover het Musselbergbolwerk getrokken.
Dit huzarenstukje was voorbereid in het duister van de voorgaande nacht. Toen waren twee zwemmers onopgemerkt de gracht overgezwommen en hadden aan de andere kant een anker bevestigd, waarlangs tenslotte de brug getrokken werd.
Uiterlijk tegen zondagavond 10 uur hebben de Spanjaarden de wallen van de bolwerken bereikt, mijnen gelegd en in de muren bressen geschoten.
De verdediging gaat haar laatste fase in!

D. De overgave (13 en 14 augustus 1606).

Maandag, 13 augustus.

De situatie in de stad is geleidelijk onhoudbaar geworden. Van Dorth heeft met grote problemen te kampen. Er zijn bresse gevallen in de muren bij de Lievelderpoort en bij het Bagijne en Mussenbergbolwerk, de borstweringen moeten gestut worden, terwijl de Spaanse genie mijnen heeft gelegd in en nabij de drie bressen.
Met grote moeite is Van Dorth erin geslaagd om de vermoeide soldaten en burgers te laten werken aan de zgn. binnenwerken. Hierbij wordt achter de bres in de stad een nieuwe verdedigingslinie opgetrokken, veelal bestaande uit leem, zand en puin. De soldaten zijn echter zozeer vermoeid, dat ze niet me kunnen werken; de burgers willen niet langer werken. Drie tot viermaal toe - aldus Van Hambach - tracht Van Dorth de burger aan te manen. Verscheidene malen heeft hij de burgemeesters daarover aangesproken en gedreigd onwillige soldaten bij burgers in te kwartieren.
Het mocht niet baten; alleen het binnenwerk tegen de bres in het Bagijnenbolwerk, waaraan soldaten uit Van Dorth's eigen compagnie hebben gewerkt, kon op voldoende hoogte worden gebracht. De binnenwerken tegen de andere bressen konden niet tijdig worden voltooid.

Ten tweede heeft Van Dorth niet in alle officieren evenveel vertrouwen, van sommigen ontvangt hij zelfs weinig steun. De "Edelman van 't Geschut" is oud, de Ingenieur daarentegen jong en onervaren. Ronduit ontevreden toont Van Dorth zich ov de "Werckmeester" en de "Conducteur van de Wercken", terwijl majoor belast met de bewaring van de ammunitie en levensmiddelen niet genoeg z'n best doet. Andere officieren, zoals de kapiteins Harquet, Win en Lemle, negeren opdrachten, weigeren werk of verklaren dat er niet gevochten zal worden o de bressen te verdedigen. Van Dorth kan hiertegen geen afdoen maatregelen treffen.

Tot slot beschikt Van Dorth over onvoldoende middelen om de verdediging nog lang vol te houden. Het veldgeschut is merendeels gesprongen, uitgezonderd twee kleine ijzeren en drie metalen veldstukken. Er is gebrek aan spaden, kruiwagens, haa pels en stormpalen, terwijl de wielen van het geschut zijn gebarsten.

Volgens Van Gelder, die door Van Dorth met de zorg over de artillerie is belast, zijn pulver, lonten en kogels wel in voldoende mate aanwezig geweest, doch ontbrak aan het aan voldoende manschappen om ze te hanteren.

Al deze moeilijkheden leggen een zware last op de schouders van Van Dorth, die slechts door enkele trouwe officieren, zoals Van Hambach, Van Rijswijck en Van Gelder, wordt bijgestaan. Hoe moet hij handelen, welke beslissing is de juiste? Van Dorth besluit dat er een vergadering van de Krijgsraad gehouden moet worden om over het verdere verloop van de strijd te beslissen.
Deze vergadering, bijgewoond door het merendeel van de kapiteins, begint tegen 10 uur in de morgen. Kort tevoren had Van Hambach, die al vroeg in de morgen vanuit de kerktoren de bewegingen van het Spaanse leger had gadegeslagen, gemeld dat het Spaanse leger gereed stond voor de laatste stormaanvallen. Besloten werd om met de vijand te onderhandelen.

Later in de avond krijgt Van Dorth bezoek van de burgemeesters, de richter en enkele burgers. Zij dringen er bij hem op aan om in overleg met de vijand te treden en gunstige overgavevoorwaarden te bedingen. Hij moet nu toch wel inzien dat het de vijand ernst is om de stad te veroveren en dat hij door de zwakte van het krijgsvolk niet langer in staat is om weerstand te bieden? Wil hij de oorzaak van hun verderf en ondergang zijn? Resoluut wijst Van Dorth dit verzoek van de hand.

Dinsdag, 14 augustus.

Het is nog vroeg in de morgen als de burgemeesters en de richter opnieuw een bezoek aan Van Dorth brengen. Zij vrezen voor hun leven en dat van hun vrouwen en kinderen en raden Van Dorth met klem aan om met de vijand een overgave-accoord te sluiten. Ernstelijk wordt Van Dorth erop gewezen, dat het garnizoen niet langer in staat moet worden geacht om drie vijandelijke aanval- len te weerstaan. Was het niet zo dat de wachten op het rondeel bij de Lievelderpoort afgelopen nacht tijdens een alarm hun post hadden verlaten? Mocht de gouverneur niet tot overgave be- sluiten, wilde hij hen dan tenminste toestaan om met vrouw en kinderen uit de stad te trekken? Van Dorth antwoordt, dat hij hierover met de andere kapiteins zal overleggen. Tegen 8 uur wordt de laatste krijgsraad gehouden. Ondanks de mededeling van Van Dorth, dat uit ontvangen brieven van Prins Maurits blijkt dat de stad rond

18 augustus ontzet zal worden, zijn de verzamelde kapiteins eenparig van mening dat het niet mogelijk is de Spaanse aanvallen te weerstaan. Het is met name kapitein Harquet die sterk voor overgave pleit. Openlijk verklaart hij dat er van de soldaten op het Mussenbergbolwerk velen zijn die niet meer willen en kunnen vechten! Enkelen zijn het niet met hem eens. Zij zijn van mening, dat de stad wel behoort te worden verdedigd, maar als wordt gevraagd met welke middelen dat dient te gebeuren, blijft men het antwoord schuldig. Uiteindelijk wordt eenparig geoordeeld dat de stad niet langer verdedigd kan worden en dat met de vijand over de overgave moet worden onderhandeld.
Tijdens deze onderhandelingen probeert Van Dorth de opstelling van het overgave-accoord te saboteren door een tweetal voorstellen in te brengen, die de overgave zouden kunnen vertragen. Zo verzoekt Van Dorth om een uitstel van acht dagen, teneinde Prins Maurits meer tijd te gunnen om te stad te ontzetten! Voorts vraagt hij om de levering van twee stukken geschut met bijbehorende onderdelen!
De Spaanse onderhandelaars, die door de onderschepte brieven op de hoogte zijn van Prins Maurits's voornemen, delen lakoniek mee deze verzoeken slechts als pro forma te beschouwen, aangezien hij nu onderhand wel zal weten dat het hen om het bezit van de stad te doen is.
Welke voorwaarden zijn bedongen is niet bekend. Het heeft in ieder geval geleidt tot een vrije aftocht naar Doesburg. Ook van plunderingen in de stad is - althans in de getuigenissen - geen sprake geweest, zodat mag worden aangenomen dat de burgers voor verder geweld gespaard zijn gebleven.
Als het overgave-accoord bekend is gemaakt, wordt de trommel geslagen en de wapens neergelegd.
De vesting Grol is gevallen!

4. Slotbeschouwing.

Vermoeide en slechtbetaalde soldaten, onwillige burgers, onvoltooide verdedigingswerken en gebrek aan bepaalde verdedigingsmiddelen, ziedaar de oorzaken die hebben geleidt tot de val van de vesting Grol.
Bovenstaande bevindigen van de raadsleden worden aan de Raad van State medegedeeld. In haar advies aan de Staten-Generaal stelt de Raad van State, dat er genoeg stof is om te procederen, doch dat Jhr. van Dorth en alom gerespecteerd krijgsheer is en dat het in het belang der natie is "dat de sake dient gelaergelaten ende gedempt".

De Staten-Generaal vergaderen op 21 december 1606 over dit advies. Na ampele overweging zijn de Staten-Generaal van oordeel "dattet niet en diende veel waters vuijl te maken". Besloten wordt bekend te maken, dat voortaan alle commandanten zich - na de overgave van een door hen verdedigde stad - in een vergadering van de Staten-Generaal of de Raad van State zullen moeten verantwoorden. Zij zullen zolang zijn geschorst, totdat de Raad van State hen een verklaring zal hebben verstrekt, waaruit blijkt dat ze zich als een goed commandant hebben gedragen en op een correcte wijze van hun taak hebben gekweten.(27)
Grol gaat als een "Spaanse" stad het Twaalfjarig Bestand (1609-1621) in.
Pas in 1627 zal het door Prins Frederik Hendrik worden heroverd!

J.J. Seekles

Literatuur- en bronverwijzing.

1. E. van Meteren, Nederlandsche Historien "Historie der Nederlandscher ende haerder Na-buren, Oorlogen en Geschiedenissen", Den Haag, 1623. (afgekort: MNH)
2. Mr. C.M. van de Kemp, "Maurits van Nassau", Rotterdam, 1843. (afgekort: KMN)
3. Dr. J.S. van Veen, "Bijdragen en Mededelingen Gelre", dl. 22, pag. 179 ev.
4. Dr. G. Brom, "Archivalia in Italie, belangrijk voor de Geschiedenis van Nederland", dl 3. pag. 109 ev.
5. Drs. P.H.C. Engel, O.Carm., "Tussen twee torens" in: Grepen uit het Grols verleden, dl. 1 pag. 23 ev.
6. Th.A.M. Thielen, "Geschiedenis van de enclave Groenlo-Lichtenvoorde", Zutphen, 1966.
7. Dr. A. van Hulzen, "Vaderlandse Geschiedenis", dl. 1 pag. 254-255, Wolters-Noordhoff, Groningen, 1970.
8. KMN, dl. 2 pag 528 ev.
9. KMN, dl. 2 pag 119.
10. 's Rijks Geschiedkundige Publicatien, "Resoluties Staten-Generaal 1604-1606", dl. 101 pag. 578-579. (afgekort: RGP/RSG)

11. De sergeanten Hans Rusch/Rhes en Hans Wolf Holdewerch/Holdebosch, alsmede de adelborst Hans Seechmeel beschuldigen hun kapitein Hans Frederik Boucle/Bouclin van frauduleuze handelingen. In het najaar van 1606 wordt hierna een onderzoek ingesteld. Het is echter niet onomstotelijk vast komen te staan, dat de compagnie van H.F. Boucle - deel uitmakend van het regiment van de Overste Fuchs van Binbach - zich tijdens het beleg ook daadwerkelijk in Grol bevond. Beide namen komen nl. niet voor op een lijst van tijdens het beleg binnen Grol gelegerde kapiteinen, die op 18 augustus 1606 te Doesburg is opgesteld.
12. Algemeen Rijksarchief te Den Haag, Eerste Afdeling, Archief van de Staten-Generaal, Loketkast 12548-133.
13. C.A. de Bruijn, "Nederlandse Vestingen", pag. 7/9 ev., Van Dishoeck, Bussum, 1968. (afgekort: BNV)
14. BNV, pag. 63 ev.
15. W.P. Vemer, "Kroniek van Groenlo", pag. 18 en 27, Groenlo, 1939. (afgekort: VKG)
16. A. Buter, "In de stat van Grol", pag. 65, Groenlo, 1977.
17. G.T. Hartong, "Groenlo in kaart en prent", in: Grepen uit het Grols verleden, dl. 1 pag. 99-108 en dl. 2 pag 18-20.
18. RGP/RSG, pag. 661.
19. RGP/RSG, pag. 664.
20. F.J.G. ten Raa en F. de Bas, "Het Staatse Leger", dl. 4, 1625-1648, pag. 258.
21. VKG, pag. 151.
22. RGP/RSG, pag. 578.
23. MNH, pag. 555, het 28e boeck.
24. Algemeen Rijksarchief te Den Haag, Eerste Afdeling, Archief van de Staten-Generaal, inv.no. 3156 (Brieven van de Raad van State).
25. Algemeen Rijksarchief te Den Haag, Eerste Afdeling, Archief van de Staten-Generaal, Loketkast 12548-133, "Verklaring van VAn Dorth, dd. 7 oktober 1606".
26. Idem, daarnaast gebaseerd op de verklaringen van de overige verhoorde kapiteins.
27. RGP/RSG, pag. 601.

GROENLO IN DE VERTE

HET ONTSTAAN EN DE LOTGEVALLEN VAN DE STOOMTRAM GROENLO-LIEVELDE

Sinds 1878 ligt het spoorwegstation Lichtenvoorde-Groenlo halverwege de beide plaatsen. Men is geneigd te denken, dat er destijds een Salomonsoordeel is uitgesproken, om beide locaties gelijkwaardig te bedienen. Dit is echter onjuist.
Tijdens de voorbereidingen van de aanleg van de spoorlijn Zutphen-Winterswijk was Groenlo in het traject opgenomen met een station (beschreven in het jaarboek Achterhoek en Liemers 1984). Langdurig getalm echter en meningsverschillen over het traject binnen de gemeenteraad waren de oorzaak dat Groenlo de boot miste. Bovendien stelde men de wel of niet deelname aan het maatschappelijk kapitaal van de spoorwegmaatschappij ter discussie. Dit leidde er toe dat de gemeente Lichtenvoorde de aansluiting kreeg.

De Groenlose bevolking was boos, en er klonken stemmen "dat Lichtenvoorde een daad heeft verricht, waar een oud stadje een voorbeeld aan kan nemen". Anderzijds werd binnen de stadsraad uitgesproken "dat Groenlo feitelijk zonder kosten evenveel heeft gekregen, als dat dorp tegen groote opofferingen".
Het onbevredigend gevoel, als gevolg van de isolatie bleef over. Dit werd de reden dat de Groenlose stoomtram werd geboren.

De initiatiefnemers waren burgemeester H.F. Hesselink van Suchtelen, wethouder J.B. Weenink en de aannemer van openbare werken van de gemeente B.A. Wiegerink. Zij wierpen zich op als "ondernemers van de Groenlosche tram". Dit betekent dus een streven met winstoogmerken, een constructie die, naar later in dit verhaal zal blijken, vooral de burgemeester in een netelige positie bracht. Een dergelijke verstrengeling van belangen is nu volstrekt ondenkbaar.

De "ondernemers" schreven een brief aan het stadsbestuur waarin stond "de ligging van den Westphaalsen spoorweg (Winterswijk-Zutfen) is voor Groenlo niet gunstig, en aansluiting kan geacht worden aan het spoorwegverkeer bevredigd te zijn". De brief vermeldde een inschrijving voor geldelijke deelname, waaruit bleek "dat de bevolking sterk met het plan instemt. Dit heeft een ruime inschrijving bewezen. De afstand bedraagt drievierde uur gaans van den bebouwden kring, en de bezwaren kunnen worden weggenomen door aanleg van een spoorweg of stoomtram naar het station te Lievelde". De brief bevatte

een verzoek om rentegarantie van jaarlijks f.800,-, gedurende tien jaar, en een verzoek "om bij den aanleg gebruik te mogen maken, waar zulks nodig is, van de gemeentewegen voor het leggen van de spoorstaven". Dit verzoek om rentegarantie betekende, zo werd omschreven, "geen geldelijk beroep op de gemeente, alleen dan, wanneer de opbrengst van den tram minder zal zijn dan de rente", jaarlijks f.800,- dus. Tot slot werden de aanlegkosten geschat op f.40.000,-. Nadrukkelijk werd naar voren gebracht, dat het verzoek om rentegarantie slechts 2% bedroeg van de aanlegkosten van de trambaan.
Wegens "de persoonlijke belangens" ontbraken de burgemeester en wethouder toen de brief op 1 december 1880 op de agenda van de stadsraad stond.

Het voorzitterschap lag in handen van de 80-jarige wethouder J.P. Stottelaar. Hij verbaasde er zich over "dat door de indieners niet wordt gerept over de hoegrootheid der aanleg en exploitatiekosten minstens bij raming, zoodat de raad hier als in den blinde moet handelen". J.H. Oosterholt verwachtte dat de tram "lichtelijk f.800,- per jaar kan opbrengen".
Hij stelde als voorwaarde, dat het station niet verder dan 150 meter achter de Beltrumsepoort zou worden gebouwd.
Raadslid H.L.H. Lasonder betwijfelde niet, dat de ondernemers dit zullen waarborgen.

Voorzitter Stottelaar was van mening dat het traject korter en dus goedkoper kon worden aangelegd, door het station te bouwen dicht bij de Lievelderpoort. Bovendien waren de onteigeningskosten lager. Lasonder vond dat de raad hierover niet hoefde te oordelen, omdat uitsluitend om rentegarantie werd gevraagd. Raadslid Immink verwachtte dat na voltooiing van de tramverbinding deze zou worden overgenomen door de Hollandse IJzeren Spoorweg Maatschappij, H.IJ.S.M.. Lasonder deelde deze mening en was van oordeel "dat de ondernemers niets zullen verzuimen om een zaak waarin hunne private belangen ten nauwste verbonden zijn, aan de gunstige verwachting te doen beantwoorden, die zij er van hebben".

De toekenning van rentegarantie kreeg de meerderheid met wethouder Stottelaar tegen. Het besluit werd ter goedkeuring voorgelegd aan Gedeputeerde Staten.

Zoals vaker ging wethouder Stottelaar op de solistische toer en diende op 5 december 1880 bij Gedeputeerde Staten een bezwaarschrift in. Hierin somde hij de argumenten op zoals hij die uitsprak op 1 december.

Op 17 december 1880 stond het bezwaarschrift op de agenda van de stadsraad. Toegegeven werd, dat de raming van de stichtingskosten, groot f.40.000,-, te laag kon zijn.

Er was echter sprake van een vast bedrag als rentegarantie, groot f.800,-. Dit bedrag stond niet in relatie met de stichtingskosten. Nogmaals werd uitgesproken: "de personen van de ondernemers waarborgen een productief beheer, omdat hunne geldelijke belangen daar ten nauwste bij betrokken zijn". De raad stond onverschillig waar het station zou worden gebouwd. Het onderlinge verschil tussen de twee genoemde locaties was niet groter dan 600 meter. De raad besloot niet terug te komen op het besluit van 1 december, en deelde dit mee aan Gedeputeerde Staten.

Op 20 december vroeg raadslid Immink nadere opheldering over een gerucht dat in Groenlo de ronde deed. De burgemeester zou als betrokkene van de stoomtram aan het bestuur van de in oprichting zijnde lokaalspoorweg hebben medegedeeld, dat Groenlo geen steun voor die aanleg zou geven. De burgemeester verklaarde hierop verheugd te zijn in het openbaar in de gelegenheid te worden gesteld onjuiste geruchten tegen te spreken. Hij stelde dat Groenlo geen steun wilde verlenen wegens de onzekerheden van het te volgen traject. Dit was uitgesproken op een vergadering van 27 februari 1880, die door veel Groenlose inwoners werd bezocht. Tijdens die vergadering werd ook voor het eerst het stoomtramplan naar voren gebracht. Ondanks zijn particuliere belangen met deze tram had hij steeds "krachtig geijverd in het belang van Groenlo om de locaalspoorweg te verwezenlijken". Hij voegde er nog aan toe, dat de spoorweg "in het algemeen belang" geen concurrentiefactor mocht betekenen in relatie met de stoomtram naar Lievelde.

Raadslid Immink was tevreden over de opheldering van de burgemeester. Hij stelde voor, het bestuur van de lokaalspoorweg te berichten, dat de raad van Groenlo geldelijke steun wil verlenen, met daaraan toegevoegd de merkwaardige clausule, dat de burgemeester "zich persoonlijk de vrijheid benomen ziet, aan tot hem gerichte verzoeken gevolg te geven, wegens de plannen tot aanleg van de stoomtram".

Raadslid Lasonder sputterde wat tegen. Hij had, als lid van de lokaalspoorwegencommissie, de betreffende brief van de burgemeester in Winterswijk horen voorlezen, en er een tegenovergestelde indruk van overgehouden.

Noot:

Burgemeester Mr. Herman Francois Hesselink van Suchtelen werd geboren op 11 october 1852 te Gorssel. Hij werd op 7 december 1877, nauwelijks 25 jaar oud benoemd tot burgemeester van Groenlo. Hij trouwde in Groenlo op 1 juli 1883 Cornelia Sophia Meyjes, geboren te Winterswijk op 7 september

1862, een van de elf kinderen van Frans Meyjes. F. Meyjes, zeer gefor- tuneerd, geboren 31 augustus 1822 te Amsterdam, was hervormd predikant, sinds 1848 te Leersum, te Winterswijk sinds 1857. Emeritus in 1877, waarna hij zich in Groenlo verstigde, en "Vredenhof" bouwde aan de Winterswijkseweg. Hij werd in Groenlo op 12 october 1881 lid van de eerste schoolcommissie, en was met f.2000,- geldschieter voor de gemeente, bestemd voor deel- name in het maatschappelijk kapitaal van de lokaalspoorwegen. Hij overleed op 4 october 1883. In de schoolcommissie werd op 22 october 1888 zijn schoonzoon, en zwager van de burgemeester, G.J.J. Greidanus benoemd.

Hesselink van Suchtelen werd op 1 april 1893 burgemeester te Wageningen, tot 31 maart 1922. Hij overleed te Wageningen op 10 mei 1934. Hij was ridder in de orde van de Ned. Leeuw, lid van de Tweede Kamer, lid van provinciale staten van Gelderland en curator van de landbouwhogeschool te Wageningen.

Zijn oudste zoon, dr. Frans Herman, geboren te Groenlo op 23 juni 1884, studeerde in 1905 af aan de LandbouwHogeschool te Wageningen en studeerde daarna in Göttingen landbouw-microbiologie. Hij werkte in de Verenigde Staten en in Duitsland. Hij kwam door een ongeval om het leven op 23 juni 1937 te Apeldoorn. Zijn huwelijk was kinderloos.

De tweede zoon, Herman, geboren te Groenlo 20 november 1886, stierf ongehuwd in Duitsland op 29 juli 1913.

Op 4 maart 1881 werd door de burgemeester bij het Ministerie van Waterstaat, Handel en Nijverheid toestemming gevraagd grond te onteigenen ten bate van het stoomtramtraject, op basis van een wet van 20 augustus 1851.

Op 29 juni 1881 kwam deze goedkeuring via Gedeputeerde Staten als volgt "de ontworpen stoomtramweg kan worden aangelegd door de heeren H.F. Hesselink van Suchtelen, J.B. Weenink en B.A. Wiegerink, die in vereeniging met de Hollandsche IJzeren Spoorweg Maatschappij ook in de exploitatie zullen voorzien". Het stadsbestuur verkocht voor f.10,-, 200 vierkante meter grond van de "voormalige vestinggracht gelegen achter het ziekenhuis", ten bate van het traject.

De dienst werd geopend op 29 mei 1883, op 7 juli gevolgd door een gemeentelijke verordening op het stoomtramwezen "Er mag niet harder worden gereden dan burgemeester en wethouders voorschrijven. Een half uur voor zonsondergang tot een half uur na zonsopgang, moeten de treinen worden voorzien van twee helder brandende lantaarns, haar licht voor de machine verspreidende. De machinist moet bij het voorbij rijden van zijwegen kennis geven van de nadering van de trein, en op den

publieken weg waarschuwt hij, voor zijnde voetgangers, ruiters, bestuurders van voertuigen, en drijvers van vee. De machinist onthoudt zich van het gebruik van stoomfluiten, van het laten ontsnappen van stoom, en in het algemeen van alles wat trekdieren kan doen schrikken bij het voorbij rijden of tegenkomen van ruiters of voertuigen. Hij stopt ter plaatse waar de trambaan niet vrij is, of rijdt zoo dit voldoende is, met minder snelheid".

Met de indienststelling werd de benedenverdieping van het gemeentehuis voor f.2,50 per maand verhuurd aan "locomotiefstoker" W.J. van Krimpen. Dit gedeelte van het gemeentehuis werd daarvoor bewoond door gemeenteveldwachter Derk Wolters.

Op 3 december 1895 werd in de algemene politieverordening ten aanzien van het stoomtramwezen het volgende bepaald: "Met geen grooter snelheid mag op de trambanen worden gereden dan 7,5 kilometer per uur, bij het rijden langs aaneengesloten gebouwen, over bruggen, of kruising of oversteken of bij kruisingen van wegen, bij het tegenkomen van andere voertuigen of van ruiters, bij zwaren mist, en bij het voortstuwen van tramwagens door een locomotief. Tien kilometers in het uur voor zonsondergang, bij het rijden op andere dagen en uren dan die, waarvan openbare aankondiging is geschied, (vervoer buiten de dienstregeling). Vijftien kilometers in het uur in alle andere, dan de boven aangegeven omstandigheden. Aan burgemeester en wethouders wordt het overgelaten voor bijzondere gevallen te bepalen, dat het vervoer met minder snelheid, dan de boven aangegeven maxima, zal moeten geschieden".

Snel ging het dus niet volgens onze huidige maatstaven. Onze fiets rijdt gemiddeld heel wat sneller.

Als gevolg van de aanwezigheid van station en tramlijn werden in 1892 ten behoeve van de personeelsvoorziening de nog bestaande woningen gebouwd langs de Deken Hooymansingel. Aanvankelijk werden vier woningen in rij gebouwd. Toen deze snel werden verkocht, o.a. aan conducteur Huiskes, wiens weduwe later tegenover de woningen een brandstoffenhandel begon, kwamen spoedig, gescheiden door een steegje, de overige vijf woningen in rij tot stand in de richting van station en Ruurloseweg. Men moet deze twee rijtjes woningen beschouwen als eerste, en als een zeer vroeg voorbeeld van systeembouw, buiten de grachtengordel.

Op 21 october 1904 werd besloten de bascule bij het station te verlengen tot 9,5 meter "voor weging van goederen en levende en geslachte varkens, welke per tram en verder per spoor verzonden worden". De bascule zou worden ondergebracht in een houten gebouwtje, waarin ook de gewichten en gereedschappen

een plaats vonden. De huur van de bascule werd vastgesteld op 2,5 cent per vierkante meter.

Het tramlijntje van ruim vier kilometer naar het station te Lievelde kwam in een geïsoleerde positie te verkeren, vanwege de aanleg met breed spoor (1067 millimeter), dit in tegenstelling met de overige lijnen in de Graafschap, waarvan de spoorbreedte 750 millimeter was. Om die reden was aansluiting aan de overige netten niet mogelijk.

De geïsoleerde positie komt in het licht, nadat op initiatief van J.W.L. Vroom, notaris te Deventer, een "Gelderssche, Overijsselsche Stoomtram Maatschappij" werd opgericht, gevestigd te Lochem (de G.O.S.M.). Op 17 juni 1910 werd via de directeur W.F. Lefeber te Lochem, Groenlo op de hoogte gesteld.

Kort voor de ontvangst van dit schrijven werd door J.H. Harbers samen met meerdere bewoners van Beltrum op de stichtingsplannen gewezen. Harbers verzocht medewerking van het Groenlose stadsbestuur te bevorderen dat de lijn langs Beltrum werd gelegd via Groenlo naar Lievelde. Het stadsbestuur was tot medewerking bereid "mits de lijn met normaal of breed spoor wordt afgebouwd".

De plannen bestonden uit het leggen van een verbinding vanaf Borculo door Lintvelde, Beltrum, Groenlo, Meddo, Winterswijk via de buurtschappen Brinkheurne en Kotten tot de Duitse grens. Op 29 maart 1912 volgde een verzoek om een renteloos voorschot, groot f.20.000,-, of deelname in het aandelenkapitaal van de op te richten vennootschap tot een bedrag van f.40.000,-.
De stadsraad wilde deelnemen in het aandelenkapitaal "mits ook andere gemeenten meedoen", en was bereid een van de leden van het dagelijks bestuur af te vaardigen als medewerker om het traject vast te stellen.

Winterswijk zag voor de nieuwe lijn meer perspectief, als deze zou worden opgenomen binnen het totale tramnet van de Graafschap, met aansluitende dienstregelingen. De eenvormigheid van spoorbreedte was hiervoor een noodzakelijke voorwaarde. De lijn Groenlo-Lievelde moest worden versmald. Winterswijk vond bovendien, dat er, als de nieuwe lijn tot stand zou komen, er gestreefd moest worden naar een gelijktijdige openstelling met de geprojecteerde lijn Lievelde-Lichtenvoorde-Zeddam.

Groenlo reageerde in positieve zin op de Winterswijkse zienswijze, en stelde voor de lijn Groenlo-Lievelde binnen de trajecten op te nemen. Toegevoegd werd de bereidheid "de lijn met alles wat daartoe behoort in vrij eigendom over te dragen aan de G.O.S.M. met inbegrip van het tramhalte gebouwtje aan de

Lichtenvoordscheweg. De lijn kan bereden worden met het materiaal van G.O.S.M. Wij bedingen hiermede dat G.O.S.M. zich verbindt dagelijksch op alle treinen naar en van de richting Zutphen te laten lopen". Vertrouwend op een aanstaande fusie met de G.O.S.M., leek het voortbestaan van de tramverbinding in 1910 gewaarborgd.

De werkelijkheid was echter, dat de exploitatietekorten in dat jaar dusdanig waren opgelopen, dat onmiddellijke financiële hulp noodzakelijk was. De concessionarissen gingen naar Den Haag en vroegen advies aan "de raad van toezicht op de spoorwegdienst". Na dit gesprek volgden twee initiatieven, als eerste een aanvraag op 9 december 1910 om "uit de fondsen van de gemeente Groenlo f.10.000,- beschikbaar te stellen als eenmalige bijdrage ten behoeve van een blijvende tramverbinding", als tweede een aan de Minister van Waterstaat gericht verzoek te bevorderen dat de H.IJ.S.M. de exploitatie zou voortzetten tot 29 mei 1913. Deze datum staat in relatie met de openingsdatum op 29 mei 1883. In het stichtingsprotocol stond de clausule, dat de concessionarissen verplicht waren de exploitatie dertig jaar in stand te houden, tot 29 mei 1913 dus.

Het Ministerie van Waterstaat achtte zich onbevoegd om inzake de tramverbinding te interveniëren, omdat de H.IJ.S.M. een zelfstandig bedrijf was. Er volgde nog een aanbod van de spoorwegmaatschappij de exploitatie voort te zetten, mits de gemeente Groenlo een jaarlijkse subsidie zou verlenen van f.1034,-, en een onrealiistisch wanhoopsverzoek van de concessionarissen aan de gemeente "zich te verbinden de tramweg op of voor 29 mei 1913 over te nemen voor f.20.000,-".

Alles mislukte. Op 1 januari 1911 werd de tramdienst gestaakt, waarbij de spoorwegmaatschappij het rollend materiaal meenam. Het verdwijnen van dit materiaal verschafte de concessionarissen een bewijs van onvermogen de dienst voort te zetten en aldus werden juridische consequenties vermeden.

Intussen waren de mensen mobieler geworden door de snelle toename van het aantal fietsen. Op 25 oktober 1909 kwam er zelfs voor het eerst een verzoek voor de aanleg van een fietspad, langs de Zwilbroekseweg. Op 11 december 1909 ontving de stadsraad een schrijven "van het dagelijksch bestuur van den Algemeenen Nederlandschen Wielrijdersbond, toeristenbond voor Nederland", met het verzoek een wegwijzer te mogen plaatsen en te onderhouden op de markt bij de pomp. Het enthousiasme van de raadsleden was niet erg groot. Toen het verzoek in behandeling kwam, staakten aanvankelijk de stemmen. Na een hernieuwde aanvraag was er op 24 januari 1910 toch een meerderheid voor plaatsing. Raadslid Harperink bleef tegen. Hierop kwam raadslid

de Groen met de suggestie "de wegwijzer aan te brengen aan de op de markt staande lantarenpaal". De A.N.W.B. nam dit voorstel over en de raad volgde op 11 maart 1910 met de goedkeuring om "aan de lantarenpaal op de markt wijsarmen te maken".

Intussen werd er naarstig gezocht naar middelen om de tramverbinding nieuw leven in te blazen. Op 14 mei 1914 verzocht het tramcomite Groenlo-Lievelde te mogen vernemen of bij de gemeente "de koninklijke goedkeuring van de statuten der N.V. Groenlosche tram" was binnengekomen. Er was dus een nieuwe maatschappij opgericht. Eveneens werd verzocht "in welke vorm de gemeente volgens haar raadsbesluit van 9 december 1910 de toegezegde bijdrage aan de vennootschap wil verschaffen". De gemeente reageerde "alvorens de gestelde vraag te beantwoorden van het comite gegevens in te winnen, hoe de vennootschap zich voorstelt haar aandelen kapitaal te formeren, en verzoekt een specifieke opgaaf van de uitgaven waarvoor de gelden zullen worden besteed, op welke wijze de lijn zal worden geexploiteerd met inzage van de exploitatie rekening".

Op 6 juni 1914 volgde een verzoek door de N.V. Groenlose tram om een jaarlijkse subsidie van f.500,- voor het vervoeren van de post, personen en goederen. B en W stelden voor de subsidie een jaar toe te kennen. Raadslid de Groen wilde de subsidie permanent maken, met name, zoals hij dat zag, omdat voor de tram Borculo-Duitse grens geen specifieke voorwaarden worden gesteld, en omdat "het voor de vennootschap bezwaarlijk is dat de geldelijke steun op losse schroeven staat". De burgemeester was van mening "dat een dergelijk voorstel niet strookt met de financiële belangen der gemeente, omdat de gemeente in vroeger tijd al groote financiële offers bracht". Hij bracht in herinnering de toezegging "door een ruime deelname in het aandelen kapitaal van de op te richten N.V. Stroomtram Borculo-Duitsche grens". Zijn gedachten richtten zich dus op een toekomstige intergratie van de lijn binnen de overige tramverbindingen in de Graafschap. Raadslid Heringa was van mening dat de subsidie permanent kon worden, als gebleken was "dat het eerste jaar naar behoren is geexploiteerd". Het voorstel van B en W werd aangenomen, 1 jaar een subsidie van f.500,-.

Op 19 oktober 1914 kwam er een schrijven binnen namens de G.O.S.M. ondertekend door T. Haitsma Mulier, burgemeester van Borculo, F.L.M. Tieman te Deventer en W.F. Lefeber te Lochem, met de mededeling dat de aanleg van de tramverbinding naar de Duitse grens was uitgesteld wegens het uitbreken van de eerste wereld oorlog. De voorbereidingen zouden echter worden voortgezet. Hierop volgde op 22 maart 1915 een schrijven van de G.O.S.M., waarin een verzoek tot overleg met het gemeentebe-

stuur waar eventueel een station zou worden gebouwd, en aanwijzing van stopplaatsen. Het gemeentebestuur antwoordde "Alle werken op gemeentegrond moeten behoorlijk en tot genoegen van B en W aangelegd en onderhouden worden. Schade welke ten gevolge van den aanleg wordt aangebracht aan gemeente eigendom, moet door en voor rekening van de concessionarissen hersteld worden, binnen de door B en W gestelde termijn. Eventueel later verleende concessies voor den aanleg van gas, water, telegraaf en andere leidingen van welken aard ook, voor zover deze met de tramweg in aanraking komen, moeten worden beschermd".
De voorwaarden werden door de G.O.S.M. goedgekeurd.

Door de oorlogsomstandigheden kwam de G.O.S.M. in grote problemen. Een lonende exploitatie van de bestaande lijnen was onmogelijk geworden, en bracht het voortbestaan van de maatschappij aan een zijden draad. Deze ongunstige situatie werkte door tot in Groenlo. Op 27 juli 1916 werd in de gemeenteraad gesproken over "de onzekerheden over de instandhouding van de tram Groenlo-Lievelde door de houding van de G.O.S.M.". Gevreesd werd dat de maatschappij de aanleg van de lijn naar de Duitse grens via Groenlo had opgegegeven. Dit bleek het geval. De lijn kwam er nooit. De geïsoleerde positie van de verbinding Groenlo-Lievelde was hiermeer definitief. Uitgesproken werd "de toegezegde subsidie van f.40.000,- is hierdoor ongemotiveerd".

De N.V. Groenlose tram echter bleef zich inzetten om de verbinding in stand te houden. Op 2 maart 1917 volgde een verzoek in plaats van de jaarlijkse subsidie van f.500,-, ineens f.10.000,- beschikbaar te stellen voor de aanschaf van een nieuwe railmotorwagen. Het geld kwam er tegen 4% rente. Op 17 april 1920 volgde opnieuw een aanvraag f.20.000,- beschikbaar te stellen opnieuw voor de aanschaf van een motorwagen. Raadslid de Groen was tegen subsidie van de bestaande primitieve verbinding. De overige raadsleden waren voor, mits aansluiting werd gezocht met de lijn vanaf Lievelde in de richting Lichtenvoorde. De meerderheid besloot f.15.000,- aandelen te kopen; met als voorwaarde dat f.5.000,- door de Groenlose bevolking moest worden opgebracht. Dit lukte niet, waarop op 9 juni 1921 de N.V. de gemeente verzocht het trambedrijf over te nemen. B en W weigerden maar lieten de deur open voor de aanvraag van opnieuw een subsidie, om de verbinding met het station Lievelde in stand te houden.

Op 19 juni 1921 kwam er een ontknoping in een totaal andere vorm. Voorgesteld werd de railverbinding op te heffen en te vervangen door een autobus. De kosten werden geraamd op f.6.500,-. Op 24 maart 1922 werd door de gemeente een extra renteloos voorschot verstrekt, mede bestemd voor een garage

voor de autobus. Deze garage van gegolfd plaatijzer staat tot op heden aan de Deken Hooymansingel.

Het tramstation gelegen op de hoek Ruurloseweg-Deken Hooymansingel brandde af in het voorjaar van 1940. Het traject van de trambaan boog achter de voormalige gasfabriek via de Aaltenseweg af in de richting Lievelde. Het thans overwoekerde traject was tot in de zestiger jaren een goed onderhouden, prachtig kaarsrecht fietspad, omzoomd door een dichte begroeiing, aldus een tunnel vormend, met aan de einder een lichtend puntje.

Noot:

Hesselink van Suchtelen, afkomstig uit het boek "geschiedenis en genealogie van het geslacht Meyjes, Posthumes Meyjes en van Oostrom Meyjes", aangereikt door B.A. Hilferink te Groenlo.

Groenlo, oktober 1987 V. Smit

Enige gegevens over de uitbouw van de vesting Grol na 1606 dienende tot beter begrip van de bijdrage over de samenvoeging van de beide kloosters.

In 1606 had de vesting nog vijf bastions en was het nog geen zeshoekige ster. Een lange rechte flank verliep van het bastion op de Kanonswal naar het bastion in de Dalweide en Jongensstad. Zie de langste zijde op de kaart van Jacob van Deventer bij Buter 'In de stat van Grol', pagina 65. Let tevens op het feit, dat bastion en Lievelder poort op die kaart vlak bij elkaar liggen. Zie onderste punt met de weg naar Winterswijk en Lichtenvoorde. Buiten deze rechte lijn van Kanonswal naar de Dalweide en Jongensstad vielen later na de uitbouw van het 6e bastion de gracht aan de Maliebaan, de gehele Maliebaan tot aan het bruggetje naar het Laantje van Lasonder, een groot deel van de weide voor de muziektent, een deel van de school en de bungalows tot aan het bruggetje. Dat betekende dus dat er meer ruimte in de vesting kwam en dat daar dan ook de barakken met de 100 kamers gebouwd werden.
Wat moest er voor de bouw van het 6e bastion zoal gebeuren?
De Nieuwe Poort moest naar het Noorden verplaatst worden. Ik verwijs daarvoor naar de resultaten van de opgravingen na de afbraak van de St. Canisiusschool. Vóór die Nieuwe Poort moest in de gracht een ravelijn gebouwd worden met een brug, die naar buiten leidde richting Eibergen en Zwillbrock. De oude, recht verlopende gracht moest gedempt worden en een nieuwe met een uitstulping moest gegraven worden, vóór het nieuwe bastion.
De rechte wal moest verplaatst worden en vervangen door dat 6e bastion. Er moest een nieuw ravelijn komen, daar waar nu de bungalows staan. Dat ravelijn werd geflankeerd door het reeds bestaande bolwerk op de plaats van Dalweide en Jongensstad.
Dit ravelijn was in zijn grondvorm aanwezig op de kadasterkaart van 1832. U gelieve even aandacht te besteden aan figuur 1 bij het artikel over de Lievelderstraat in Grepen II. De benaming Gasthuisbolwerk is op die plaats fout. Het bolwerk lag rechts bij Dalweide en Jongensstad. De naam Zusterspol is toelaatbaar.
Hier past een uitweiding over de termen ravelijn en halve maan. Mijn leidraad is daarbij A.H. Mohr Vestingbouwkundige termen Walburg Pers Zutphen 1983.
Ravelijn: midden voor een vestingfront, dus tussen twee bastions, gelegen werk. Oorspronkelijk van geringe omvang in

de vorm van een rondeel of een halve maan, doch later toen het voordeel van de ravelijnen voor de verdediging werd ingezien, vervangen door beter te flankeren driehoekige werken van veel grotere afmetingen. Ze werden toen voor alle vestingfronten aangelegd ter dekking van de courtines (= recht stuk wal tussen de bastions). Het ravelijn werd ook wel demi-lune genoemd. Dat gaf aanleiding tot misverstanden. Immers het franse woord betekent letterlijk halve maan, maar het is geen halve maan. Wat in Groenlo nu Halve Maan heet was een ravelijn, want het lag tussen twee bastions, namelijk dat van den Koem (Monocon-Sweetheart) en dat van de Kanonswal.
Halve Maan : klein verdedigingswerk met ingezwenkte keel (= de gebroken basislijn van de driehoek) in de hoofdgracht vóór de saillant (de uitstekende punt) van het bastion. Soms - ten onrechte - de andere naam voor ravelijn. Een halve maan is dus niet hetzelfde als eem demi-lune.
De compleet uitgebouwde vesting Grol had dus 6 bastions met daarvóór 6 halve manen en tussen die 6 bastions 6 ravelijnen, waarvan er 3 de 3 poorten beschermden en tevens dienden als schakel tussen de 3 poorten en de buitenoever van de gracht. De technische term voor de oever was contrescarp, terwijl de binnenoever escarp heette.
De tweede verandering na 1606 was de verplaatsing van de Lievelder poort en de uitbouw van het Lievelder bastion. Op de kaart van Jacob van Deventer ziet men, dat bastion en poort vlak bij elkaar liggen. Deze poort werd opgeheven, het bastion uitgebouwd, zodat de Lievelde straat werd ingekort tot de kruising Boompjeswal, Nieuwstad en Lievelderstraat, terwijl de naam daarna Oude Lievelde straat werd. Verder blijkt uit de kaarten van de belegeringen van 1597 (Maurits) en 1606 (Spinola)), dat vooral om het Lievelder bolwerk gestreden werd. Misschien omdat bastion en poort zo dicht bij elkaar lagen? Het stuk tussen kruising en gracht werd toen wal, ter ondersteuning van het bastion, de bebouwing verdween en het bastion werd aangelegd met later, na 1627 een halve maan daarvoor. In de hoofdgracht werd voor de poort een ravelijn gebouwd. Zoals reeds werd gezegd, werden op de open ruimte tussen het kerkhof van de oude Calixtus en de nieuwe wal, de Bastenwal of zo U wilt het Maliebaanbastion de barakken gebouwd. Zij bevatten 100 kamers en werden opgetrokken door Derck Schoemaeckers uit Winterswijk. De kosten bedroegen iets meer dan 7000 gulden en werden betaald door de rentmeester Ivo van Elshout. Dat kon pas na het Bestand, omdat pas toen de rentmeester weer actief werd en contributies (schattingen)

en licentgelden hief en er weer geld binnenkwam. Na het Bestand tussen de 35 à 40.000 gulden in totaal per jaar. Die werden in hoofdzaak besteed aan de vesting, aan soldij, serviesgeld (= vergoeding voor inkwartiering), fourage en fortificatiewerkzaamheden. De kosten van de tweede verandering had de gouverneur Matteus Dulcken voorgeschoten, maar liefst 8610 gulden. Dat kon hij gevoeglijk doen, want de werken waren in 1621 en 22 uitgevoerd en hij wist zeker, dat de rentmeester na 9 april 1621 weer over geld kon beschikken.
Van twéé grote betalingen blijkt niets in de rekeningen, tenminste wat fortificaties betreft. Dan moet een van de twee, waarschijnlijk de eerste door Brussel betaald zijn evenals de kosten van het gereduceerde garnizoen tijdens het Bestand. Het is aannemelijk, dat de troepen bij de fortificatiewerkzaamheden werden ingezet, zeker de sappeurs, die de loopgraven maakten en daarin speciaal geschoold waren.
Vraag: Wie zoekt er in Brussel eens systematisch naar bescheiden betreffende bovengenoemde fortificatiewerkzaamheden??
Recapituleren we welke bijzondere uitgaven na het Bestand in de rekeningen van de rentmeester in Spaanse dienst Ivo van Elshout geregistreerd staan. Het waren

1. 8610 gulden en 11 schellingen, voorgeschoten door de gouverneur Dulcken voor fortificatin in de jaren 1621 en 1622; (1)
2. 7030 gulden voor de bouw van de barakken met 100 kamers door Derck Schoemackers te Winterswijk; (2)
3. 3000 gulden aan de stadsrentmeester Hendrick Develjunck tot "stuer" van de afgebrande huizen; (3)
4. 1500 gulden op ordonnantie van 18 maart 1623 betaald aan hopman Hermen van Camp voor zijn getaxeerde vacatiegelden "van wegen het solliciteren der fortificatien" van de stad Grol. ( ) Solliciteren betekende volgens Verdam ook 'bevorderen'. Een oude betekenis van het franse solliciter is verzorgen. De oude betekenis zal toen uit het Frans zijn overgenomen. Men zal dus hopman van Camp kunnen beschouwen als hoofdopzichter van de fortificatiewerkzaamheden. Dat brengt meer licht over de activiteiten. Gezien het hoge bedrag van 1500 gulden is dat een honorarium voor meer dan twee jaar; dus niet alleen in 1621 en 1622, doch ook daarvoor werd aan de vesting gewerkt.
5. Een andere bijzondere uitgave is die van de 30e maart 1626, waarbij aan gouverneur Dulcken werd gerestitueerd 2362 gulden 14 sch. 4 den. voor de voorgeschoten kosten

van het reinigen van de grachten, het herstel van enige gaten in de buitenwerken en schadeloosstelling van eigenaren van stukken land benodigd voor die buitenwerken.
Een verdere interessante bijzonderheid is daarbij de uitvinding van een zandmolen, wat dat dan ook maar precies geweest kan zijn. De Menno van Coehoornstichting kon me niet nader inlichten. De inventeur (= uitvinder) kreeg een premie van 257 gld. 4 sch. 6 den. (4)

De opheffing van het Olde Klooster in 1620 en wat daar wellicht mee samenhing.

Het Willekensklooster of Olde Klooster was het oudste klooster in Groenlo. Het was een begijnenhuis, waar de zusters uit vrije wil en zonder geloften in armoede, gehoorzaamheid en kuisheid wilden leven. De geloftes zouden betekend hebben, dat men zou zondigen, als men die gelofte brak. De zusters konden dus uittreden en huwen, wat wel eens voorkwam. Het Willekensklooster werd het Olde Klooster genoemd. Terecht, want het bestond voor het klooster Engelhusen. Dat bewijst de huisregel van 1397, waar de zusters om gevraagd hadden en die door de schepenen van de stad Grol gegeven werd. Daartoe had het college het recht, want het was een stichting van de Magistraat. De pastoor was hun pater en geestelijke leidsman of overste en de Magistraat vergaf de plaatsen.
Voor een analyse van de huisregel van 1397 verwijs ik gaarne naar de algemene bijdragen over de Grolse kloosters van de hand van pater Drs. P.C. Engel O. Carm.
In H. V(an) R(ijn) Oudheden en Gestichten van het Bisdom Deventer (Leiden 1725) lezen we op pagina 567 van Deel II, dat David a Mauden op 29 december 1626 (moet zijn 1606) aan Sasbout Vosmeer schreef, dat het begijnenklooster slechts een boerenwoning van geringe waarde bezat, terwijl Röring in zijn 'Het oude St. Calixtuskerspel van Groenlo' op pagina 32 schrijft, dat de begijnen woonden, waar toen (dat was 1896) de R.K. pastorie van de toenmalige Waterstaatskerk stond, dat wil zeggen voor de molenberg. Verder bezaten de begijnen geen kapel, volgens Röring.

Deze gegevens behoeven enige toelichting. Het was een feit, dat het Willekensklooster arm was. In de stad bezat het inderdaad slechts één schamele behuizing als gevolg van het beleg door de Staatse troepen in 1597. De lijst van geestelijke goederen te Groenlo uit 1604 en die zich in het Rijks-

archief te Arnhem bevindt, schreef over de bezittingen van het Willenkensklooster in de stad zelf: (5).
"Item des gantze cloesters behuisinge binnen der stat Groenlo is inde leste belageronge (1597) verbrant ende behelpen sich die susteren int bede huis". Dat het bedehuis op Mauden de indruk maakte van een boerenwoning, wijst erop, dat elke luxe ontbrak en dat het bouwsel niet het uiterlijk van een kapel had. De 'meistersche' van het begijnenhuis noemde in 1604 twaalf bezittingen, waaronder een erf, een 'cavenstede', een stuk land, dat verpand was aan de latere stadsrentmeester Hendrik Oeveljunck. Maar in datzelfde jaar werden ook een zestal schulden genoemd, terwijl de landerijen toen zeer weinig opbrachten en nogal eens woest of onbebouwd lagen.

De rekening van het Geestelijk Rentambt Borculo van 1708 wijst uit, dat de pachters van de goederen van het voormalig klooster Engelhusen in dat jaar voor het Kwartier van Zutphen aan pacht en onkosten 1025 gulden moesten opbrengen. terwijl de opbrengst van de goederen van het Olde Klooster slechts 262 gulden bedroeg. Het zal duidelijk zijn, dat de begijnen in het Willekenskloster aangewezen waren geweest op het karig loon van hun handwerk. Misschien breiden zij wel Grolse wanten!
De mededelingen van Röring kloppen slechts ten dele. De bedoelde pastorie lag toen, waar zich nu het achterste deel van het City Centrum bevindt en waar men enige jaren geleden heeft opgegraven. Maar daar stond het klooster Engelhusen, terwijl het Willekenskloster naar alle waarschijnlijkheid bij de Oude Lievelder poort stond, dus bij de huidige Knibbelbrug. Feitelijk bezaten de begijnen geen kapel meer, omdat die aan de eigenlijke bestemming onttrokken was, daar de woon- en werkruimtens verloren waren gegaan. Zij zullen in de St. Calixtus gekerkt hebben.
Het tweede klooster werd het Engelenklooster of Engelhusen genoemd en was een convent van reguliere kanunnikessen, die naar de regel van St. Augustinus leefden. Johan van Beieren, bisschop van Munster, heeft ten tijde van paus Paulus II (1464-1471) de overste van het klooster Frenswegen en de overste van de broederen van het klooster Bulderborn (zum Springborn) te Munster tot commissarissen en visitatoren over de reguliere kanunnikessen van dit convent en van alle kloosters in het gehele bisdom Munster aangewezen. Zum Springborn werd in 1400 gesticht en in 1424 bevestigd. De jurisdictie lag dus duidelijk in handen van die twee commissarissen.

Door brand in een naburig huis raakte het klooster in de nacht van 27 april 1607 in brand. Slechts de kerk en het vertrek van de proost bleven gespaard. De gehele inboedel ging verloren. Wat later toch nog ontvreemd kon worden wordt verderop aangestipt.

In "Oudheden en Gestichten van het Bisdom Deventer" I, p.568 uit 1725 (niet overal absoluut betrouwbaar) wordt verklaard, dat Sasbout Vosmeer (+ 1614), apostolisch vicaris, zich door zijn mildheid verdienstelijk had gemaakt voor de herbouw van het klooster en ook veel gedaan had voor de verbetering van de kloosterlijke tucht.

Bezittingen binnen Grol en afkomstig van het klooster werden in 1788 in de rekeningen van het Geestelijk Rentambt te Borculo niet meer genoemd. In 1708 schreef de rentmeester nog het volgende: (6)

"Het Clooster Engelhijsen binnen Grol met sijn where (= erf) streckende aen de kercke, sijnde 't nieuwe magasijn daer in begrepen de schuijre, en voorts aen den inganck van 't Cloester, is volgens Resolutie van den 8. augusti 1693 aen secretaris Colonius gelaten voor den tijdt van 12 iaeren op conditie dat hij de verpondinge tot sijnen last sal nemen en het huijs op sijne kosten nae behooren repareren en onderhouden, daervan alhier voor 't (15e) iaer huijshuijr op primo meij 1708 verschenen ad twee Ryxdls in munte deses

f 5 - 0 -

Den buijtenhoff van het Clooster Engelhijsen is op den 31 oct. 1704 verpacht voor den tijdt van ses iaeren dit het darde sijnde aen Gerrit Joost Hunteler voor twee en een halven dlr iaerlix doende f 3 - 15 -

Onraet f 0 - 5 -

Het jurisdictieconflict betreffende het klooster Engelhusen en de opheffing van het Olde Klooster in 1620.

De nu volgende uiteenzetting berust op feiten, die geinterpreteerd worden, welke interpretaties gecombineerd worden met veronderstellingen, die daarna samengevoegd worden tot een logisch geheel. Het spreekt vanzelf, dat precies zal worden aangegeven, wat verondersteld wordt en wat dus hypothese is.

In de jaren 1621 en 1622 werden in de vesting Grol fortificatiewerken uitgevoerd volgens een bestek van de gouverneur Mattheus Dulcken. De kosten daarvan bedroegen 8610 gulden en

11 schellingen en werden door de gouverneur Dulcken voorgeschoten. De patriciërszoon uit Roermond was dus niet onbemiddeld. Het bedrag werd hem in 1623 en 1624 in drie termijnen door de rentmeester van contributiën Ivo van Elshout terugbetaald. (7)

Om enigzins een idee te krijgen van de grootte van zo'n bedrag het volgende:

In 1606 kreeg de rentmeester van contributiën op de Veluwe de opdracht om 2500 gulden te betalen aan de orde der Jezuieten te Brussel voor het bouwen van hun kerk en college aldaar. In totaal was 5000 gulden toegezegd. Er volgt waarschijnlijk niet uit, dat deze gebouwen in een stad als Brussel voor 5000 gulden en geen stuiver meer kant en klaar gebouwd konden worden. Maar wel kan, gezien de vroomheid van de aartshertogin Isabella en haar voorliefde voor die orde, de bijdrage wezenlijk genoemd worden en dat 8610 gulden een fors bedrag was en dat het best zou kunnen zijn, dat daarmede de uitbouw van het bastion aan de Lievelder poort en de verplaatsing van die poort en de aanleg van een ravelijn daarmee betaald konden worden. (8)

De Nieuwe Lievelder poort sloot nu aan op de Nieuwe Lievelde straat. Met zijn ravelijn stond de poort voor het zuid-oostelijke vestingfront, gevormd door de beide bastions van de Oude Lievelde straat en het tegenwoordige terrein van Jongensstad. De Nieuwe Lievelder poort stond niet op de plaats van de huidige brug op het eind van de Mattelierstraat, doch ± 30 meter daarvandaan, richting Knibbelbrug. Het noord-oostelijke vestingfront werd gevormd door de bastions Jongensstad (Gasthuisbolwerk) en Maliebaan (Bastenwal), het nieuwe 6e bolwerk. Daarvoor dan, in het midden tussen de bastions het ravelijn, waar nu aan Maliebaan smalle zijde en Wheme, bungalows en school staan.

Dat het zesde bastion uit de Spaanse tijd stamt, leert ons zonneklaar een vergelijking van de kaarten van de belegeringen van 1606 en 1627. (9)

De uitbouw van het bastion, waarop de Oude Lievelde straat doodliep, betekende dat elke bebouwing aan de Oude Lievelder poort moest verdwijnen. Wij kunnen echter met een tamelijk grote mate van waarschijnlijkheid er van uitgaan, dat het Oude Klooster bij de Oude Lievelder poort stond. Waarom? Röring zegt op pag. 32 van zijn "Het oude St. Calixtus-Kerspel van Groenlo", dat de beide kloosters bij de Molenberg en bij de Oude Lievelder poort stonden. Bewijsplaatsen geeft hij niet en hij verwisselt ook de ligging. Engelhusen stond

absoluut zeker bij de Molenberg en niet bij de Oude Lievelder poort. Als Rörings locaties juist zijn, dan stond het Olde Klooster bij de Oude Lievelder poort. De verwoesting van de behuizing der Begijnen in 1597 ligt dan voor de hand, omdat een van de hoofdaanvallen op het bastion bij de Oude Lievelder poort was gericht. (10)

Van Duyck noemt in zijn uitvoerig journaal van het beleg van Grol in 1597 slechts één klooster en dat was kennelijk Engelhusen. Dat valt op te maken uit zijn beschrijving van de situatie. Dat hij het Olde Klooster niet noemt kan twee oorzaken hebben. Het is mogelijk dat hij het kende als huis voor begijnen en het niet als klooster beschouwde, wat het strikt genomen ook niet was. Maar het is ook mogelijk, dat hij het niet onderkend heeft, omdat het huis niet het uiterlijk van een klooster had. Uit de lijst van kerkelijke goederen van 1604 te Arnhem (11) blijkt, dat in 1597 de eigenlijke woon- en werkruimte door brand verloren waren gegaan en dat de kapel overgebleven was. Van Mauden beschreef die kapel in 1606 als een boerenwoning. (12) Het ligt voor de hand , dunkt me, dat van Duyck slechts over één klooster sprak.

De kaart van het beleg in 1627 in Gelre Deel II 1899 bewijst (zie de inzet) dat de vesting toen uitgebouwd was tot een nagenoegh regelmatige zeshoekige ster met zes bastions en daartussen zes ravelijnen, zodat Grol zes vestingfronten had. De inzet links boven bewijst niet, dat de vesting volledig uitgebouwd was. Zie daarvoor de tweede kaart in Grepen uit het Grols verleden Deel II. (het opschrift moet luiden nr.33) Daar staan behalve de zes ravelijnen tussen de bastions nog zes halve manen vóór de bastions. (Zie ook Buter p. 60 en van Slichtenhorst.) Deze verdere uitbouw dateert van na 1627. Bijzonderheden???

We laten dat alles nu rusten en veronderstellen, dat de werkzaamheden van 1621 en 1622 aan Lievelder bastion en poort zijn verricht en met 8610 gulden en 11 schellingen zijn betaald.

Dat plan tot versterking van de vesting Grol had Dulcken allang in gedachten, wellicht gedurende het gehele Bestand. Hij kon daarvoor geen beroep doen op Brussel, waarschijnlijk omdat Brussel de aanleg van het zesde bastion en wat daarmede samenhing al bekostigd had. Hij moet dus wachten tot het eind van het Bestand in zicht was en dus uitzicht gaf op de inkomsten uit de contributiën. Hij liep dan geen onoverkomelijk risico, als hij de kosten vooruitbetaalde. Hij zou dan ook in 1620 ijverig meehelpen aan het scheppen van de voorwaarden

voor de opheffing van het Olde Klooster. Daarvoor moest de feitelijke jurisdictie over het klooster Engelhusen veilig worden gesteld.

Het zal duidelijk zijn, dat de rol van Dulcken bij de opheffing van het Olde Klooster en het verkrijgen van de feitelijke jurisdictie over het klooster Engelhusen nogal hypothetisch aandoet. Het moet echter te denken geven, dat de door Munster benoemde opvolger van Johannes van Diest (ook een fraterheer) door soldaten uiteraard met medeweten van Dulcken uit het klooster werd gedragen.

Het Olde Klooster was een stichting van de Magistraat, stond onder supervisie van de pastoor en onder de wereldlijke jurisdictie van de Magistraat van Grol. Het Willekensklooster had dus geen enkele band met Munster. Het kon door de plaatselijke autoriteiten worden opgeheven. Deze konden dus ook de apostolisch vicaris daartoe machtigen, zodat Rovenius die incorperatie verder intern kon regelen.

Bij Engelhusen lagen de zaken veel ingewikkelder dan bij het Willekensklooster. Het was een vaststaand feit, dat het klooster Engelhusen onder de supervisie en zeggingsmacht van de oversten van de kloosters Frenswegen bij Nordhorn en het fratershuis 'zum Springhorn' van de fraterheren te Munster gestaan had. "Johan van Beyeren, bisschop van Munster heeft ten tijde van Paulus II (1464-1471) den overste van het klooster Vrenswege en den overste der broederen (=fraters) van het klooster Bulderborn (=zum Springhorn) te Munster tot kommissarissen en schouwmeesters over de Reguliere Kanonikkessen van dit konvent (=Engelhusen) aangestelt". (13)
In hoeverre de kerkelijke indeling van 1559 deze jurisdictie van Frenswegen en zum Springhorn heeft opgeheven waag ik niet te beoordelen. Een feit is echter, dat de commissarissen van de beide bovengenoemde kloosters er van overtuigd waren in hun recht te staan, toen zij begin 1620 naar Groenlo kwamen om de opvolging van de overleden pater Johannes van Diest te regelen.

De fraterheer Johannes van Diest (Deist) overleed 9 febr. 1620. Hij was de geestelijke leidsman en rector van de kanunnikessen geweest, doch tevens vicaris van de vicarie St.Anna. Collator, de persoon die het recht had de vicarie toe te kennen was hij, die een directe afstammeling was van Johan van Marhulsen, de stichter uit het jaar 1488. Noch de commissarissen van de Duitse kloosters, noch Fabritius of de anderen, zoals Vordenus, Philippus Rovenius of de Magistraat van Grol vielen daarvoor in de termen.

Pastoor Fabritius van Grol, Hermanus Vordenus de deken van Oldenzaal en vicaris generaal, Philippus Rovenius de apostolisch vicaris en de gouverneur van Grol Mattheus Dulcken werkten, ja spanden eendrachtig samen om de jurisdictie van de Duitse commissarissen te breken en onwerkzaam te maken. Daarvoor werd de opvolging van Johannes van Diest aangegrepen. Het geheel paste in de praktijk van na 1606, die erop gericht was de Munsterse jurisdictie uit te schakelen en waarbij de praktijk van 1620 aandoet als een complot. Alles wijst erop, dat Johannes van Diest een ziekbed heeft gehad, want men was op alles voorbereid, van beide kanten. Paters uit Munster, de rector van het fraterhuis 'zum Springborn' Willebrand Weischer en Frissche de opvolger, waren bij het sterfbed aanwezig, maar er was ook een brief van Vordenus met instructies voor Fabritius, daar Vordenus verstek moest laten gaan.

We volgen nu de feiten op de voet. Begin februari 1620 kwamen de bovengenoemde paters van het klooster 'zum Springborn' naar Groenlo, omdat de rector van Engelhusen ernstig ziek was en zijn einde naderde. Op 10 februari 1620 zou de pater begraven worden. Dat had heel wat voeten in de aarde. De begrafenis kwam Fabritius toe, zo had Vordenus geschreven. Doch het kwam anders. Willebrand Weischer maakte zich gereed voor de plechtigheid in de kapel. Daarop verwittigde de pastoor de gouverneur. Deze zond troepen met geweren en brandende lonten. Zij drongen de kapel binnen en schaarden zich rond het altaar. Daarop liep Fabritius haastig naar zijn kerk, bekleedde zich met de misgewaden, haastte zich over straat naar de kapel om daar eveneens bij het altaar plaats te nemen met de in Groenlo aanwezige vicarissen zoals Warnsinck en Suurhuys.

Weischer kon ongestoord de mis opdragen en de ceremoniën verrichten. Op 12 februari betekende Fabritius notarieel een bevelschrift aan Weischer, Frissche en de zusters, waarin Vordenus aanspraak maakte op de jurisdictie. Werd daaraan geen gevolg gegeven, dan werd er gedreigd met excommunicatie en eën boete van 500 goudguldens. Bovendien dreigde voor het klooster interdict of opschorting der kerkelijke bedieningen.

Op 7 maart 1620 schreef Vordenus een brief uit Brussel, die op 14 maart aankwam. Hij herhaalde daarin, dat het klooster onder Deventer stond en dreigde met de zwaarste straffen, de kerker inbegrepen. Wilde men de jurisdictie niet erkennen, dan diende men te vertrekken. De zusters mochten in geen geval Frissche accepteren. Vordenus liet daarbij de mogelijk

heid open om binnen zes dagen met enig bewijs en authentieke copieën te komen.

Op 9 maart maakte Frissche langs notariële weg aanspraak op de vicarie St. Anna en verzocht Fabritius om hem daarvoor te installeren. Hij toonde daarbij in originali de toewijzing aan hem door graaf Frederik van den Bergh, gedaan in 1614. Deze collatie was in 1615 door Philippus Rovenius goedgekeurd.

Fabritius wees de investituur (installatie) van de hand maar zou het verzoek wel doorgeven aan Vordenus. Op 10 maart heeft Frissche aan het altaar van St. Anna de mis gecelebreerd en Fabritius verzocht hem zijn plaats als vicaris in de koorbanken aan te wijzen. Ook hiervan zou Fabritius Vordenus op de hoogte stellen.

Frissche liet er geen gras over groeien en reisde naar Oldenzaal om de investituur van Vordenus te krijgen. Vordenus was echter afwezig. Zijn verzoek en de afwezigheid van Vordenus liet hij wel protocolleren. Daarop verscheen Frissche ten tweede male voor de notaris, eiste van de pastoor de investituur, doch Fabritius wachtte, zo hij zei, op antwoord van Vordenus. Inmiddels had Fabritius een nieuw bevelschrift van Vordenus ontvangen, namelijk dat van 7 maart uit Brussel.

Daarop toonde Frissche de collatie van 1614 in originali evenals de toestemming van Philippus Rovenius van 1615. Tevens toonde hij zijn commissie, de stichtingsakte van Engelhusen en de jurisdictiestukken. Daarna volgde een protest van Frissche en van het gehele convent tegen de gang van zaken.

Volgen we nu voor een deel het uitvoerig relaas van Weischer, de rector van 'zum Springborn' dd. 8 april 1620. (14). Op 15 februari 1620 visiteerde Weischer het klooster en liet Frissche daar achter. Hij zelf reisde terug naar Munster. Op diezelfde dag kwam Vordenus naar Groenlo, bezocht het klooster, gaf de zusters een geduchte schrobbering en zei daarbij onder meer dat hij geen recht doch geweld zou gebruiken.

Op 14 maart werd het stuk van 7 maart uit Brussel in Groenlo bekend gemaakt. Vordenus liet jonge zusters, die ten overstaan van Weischer de geloften al hadden afgelegd, deze geloften onder bedreiging nog eens ten overstaan van hem afleggen. Als zij niet zouden gehoorzamen zou hij hen uit het klooster jagen, desnoods met geweld. Daarbij zouden zij hun inbreng verliezen.

Toen volgde de klap op de vuurpijl. De datum stond er niet bij aangegeven, in geen der beide bronnen. In elk geval moet het voor 29 mei zijn voorgevallen, de datum waarop de begijnen van het Willekensklooster de mogelijkheid kregen kunnikessen van de H. Augustinus te worden. In het vertoog uit het jaar 1699 ten gunste van de jurisdictie van Deventer in Groenlo, geheten "Kurtzer Beweis etc.", dat Thielen op blz. 144 noemt, staat onder no. 17 vermeld, dat toen de pater uit Munster Frissche in het klooster Engelhusen weigerde dat klooster te verlaten op order van de gouverneur Dulcken vier soldaten de pater op een stoel zetten en hem daarna het klooster hadden uitgedragen.

Bron: RA Utrecht - Collectie Rijsenburg Groenlo 1130

Ein kurtzer Beweis und NAchricht, auf welche Zeit nemblich das Bisschoffthumb von Deventer seinen anfang empfangen- auch das hierundter das Kirspell Groll gehörig, alle impartialen bekennen müssen.

(Een betoog van 18 punten ten gunste van de Deventer jurisdictie, voornamelijk gestaafd met stukken dwz. authentieke copieën uit 1699 van de hand van de toenmalige stadssecretaris Colonius, maar gedeeltelijk ook gebaseerd op overlevering en dan in details niet geheel betrouwbaar.)

Verder een brief uit St. Tonnistein van 23 juli 1620 en gericht tot de aartshertog Albrecht te Brussel.

(De betreffende plaats luidt daar aldus: Besagter Dechant (Vordenus) aber ist darüber inmittels ferrers zugefahren miet gewehrter handt und zueziehunge etlicher soldaten berürtes convents und der Kirchen thurren gewaltthatig eröffnet eingenhommen den daselbsthin rechtmeßig gesetzten Patrem schimpft: und ärgerlich auß dem Closter tragen laißen..

In vrije vertaling: Genoemde deken is inmiddels verder opgetreden met de sterke arm en inschakeling van ettelijke soldaten, die de deuren van genoemd convent en de kapel met geweld opengebroken hebben en de daar rechtmatig geinstalleerde pater onterend en op ergerlijke wijze uit het klooster heeft laten dragen.)

De oudere zusters, die op 10 februari 1620 Engelhusen bewoonden, waren met de moeder-overste Margrieta Boechorst aan het hoofd, inmiddels vertrokken. Vordenus had enkele jonge zusters aangetrokken, enkele jongere waren gebleven omdat ze van de nieuwe heren Vordenus en Fabritius en niet het minst van Dulcken bescherming verwachtten. Ook enkele oudere zusters waren gebleven, wat blijkt uit een brief van 22 juni 1622, waar gesproken wordt over 'die olde overgebleven gepro-

fessijde Susteren St. Augustini ordinis des cloosters Engelhuisen te Groenlo, met noch bi haer hebbende vijff Novitien.' Daarop werd het Olde Klooster opgeheven en de daar aanwezige begijnen tot Engelhusen toegelaten. Natuurlijk op enkele voorwaarden. Dat gebeurde door Philippus Rovenius op 29 mei 1620. (15)

Munster riep de hulp in van de keurvorst van Keulen, Ferdinand van Beieren, die tevens bisschop van Munster was. Men wendde zich van Munster uit tevens tot de aartshertog Albrecht te Brussel. Dat alles veranderde weinig aan de feitelijke toestand, de de facto jurisdictie van Philippus Rovenius over Engelhusen.

Op 22 juni 1622 wendde zich het klooster Engelhusen tot de keurvorst van Keulen, bovengenoemde Ferdinand. Van deze brief bevinden zich een Franse en een Nederlandse versie in het Algemeen Rijksarchief te Brussel. Daarin werd geklaagd over de roof van het zegel, brieven, registers, geschriften, kerkelijke ornamenten, ook die welke het klooster in custodien (bewaring) had ontvangen uit andere conventen en uit Deventer, Zutphen en Lochem. Dat alles zal zich bij de brand in 1607 in de kapel en in het vertrek van de pater hebben bevonden.

Belangrijk in de beide brieven is de volgende passage: "Het is wel waar, dat in vorigen tijden, als deser stadt Gronloe Parochial Kercke noch stonde onder die Geistlicke regeringe des Bisdoms van Munster, dit clooster de selve oock onderworpen was. Maar met de leste reductie van Gronloe (Spinola 1606) hebben die voors. Overicheyt des Bisdoms van Deventer onses cloosters sorge, opsicht (= toezicht) ende regieringe (= leiding) gehadt in alles". (De Franse tekst geeft: soing, regard et gouvernement) Verschillende malen, zo vervolgt de brief, was de pater uit Munster na 1606 te Groenlo geweest, doch dat werd door Sasbout Vosmeer en Rovenius verboden en de maatregelen van de pater nietig verklaard.

Het is natuurlijk niet zo, dat de verovering van Grol in 1606 de jurisdictie deed overgaan van Munster naar Deventer, maar <u>wel</u> dat Deventer in casu Sasbout Vosmeer de gelegenheid kreeg om de jurisdictie uit te oefenen, niet alleen over Groenlo en het wigbold, doch ook over het gehele kerspel oa. over Beltrum, Lindvelde en Zwolle. Daarover lezen we bij Thielen pag. 99, dat aanvankelijk in 1606 Thiesselinck stadsbevelhebber was (een andere als die van pag. 79 en 81, die in 1594 overleden is), dat de aartsdiaken en dom-thesaurier

Johann von Velen in Groenlo was evenals de pasbenoemde pastoor Fabritius en dat von Velen het recht tot benoeming van een pastoor voor zich en Munster opeiste. Waarom kreeg hij niet zijn zin? Omdat uiteindelijk Thiesselinck aan Fabritius te kennen gaf, dat hij als pastoor zijn gang kon gaan. Zodat feitelijk de reductie door Spinola er wel toe deed, zeker voor Beltrum, Lindvelde en Zwolle. Dat was in 1620 dus een situatie die al 14 jaar voortduurde. Vanuit dat gezichtspunt wordt de botte houding van Vordenus iets begrijpelijker.

Een feit is het, dat de gehele affaire rond de opvolging van Johannes van Diest door pater Torrentius en de opheffing van het Olde Klooster onsmakelijk aandoet en slechts dan iets verteerbaarder wordt, als men er vanuit gaat, dat wederopbouw van het Olde Klooster, eventueel elders in de stad, financieel niet haalbaar was en dat het Olde Klooster dáár uit de Oude Lievelde straat om militaire redenen moest verdwijnen en dat de begijnen, die hun huis gingen verliezen, slechts dan in Engelhusen geïncorporeerd konden worden, als de jurisdictie over Engelhusen veilig werd gesteld. Zo het geval terugdenkend, wordt het enigzins begrijpelijk dat men bepaald niet kieskeurig was in het hanteren van de vereiste middelen.

De uitspraak van Vordenus, dat hij geen recht doch geweld zou gebruiken, zegt in verband met het geheel genoeg.

Dat Rovenius in zijn akte van 29 mei 1620 niet over militaire redenen en overwegingen spreekt (16) kan moeilijk tot weerlegging van mijn uiteenzetting aangevoerd worden. Hij zegt ongeveer: "Wij maken U krachtens deze brief bekend, dat wij na rijp beraad ter vermeerdering van Gods eer, omwille van zware motieven en redenen, na gebruik gemaakt te hebben van advies en instemmingen van de Hoogeerw. Heer Hendrik van Vorden, licentiatus in de godgeleerdheid, deken van Oldenzaal en Vicaris Generaal van het bisdom Deventer". Verder noemt hij Fabritius en de complete Magistraat, die toeziet en zorgt voor het Olde Klooster.

Achter de "zware motieven en redenen" kan heel wat schuilgaan, onder andere wat ik hiervoor te berde heb gebracht. Men zou evengoed kunnen zeggen, dat juist het niet nader aanduiden van de motieven en redenen wat te denken geeft.
Hoe het zij, het was zeker geen verheffend schouwspel, maar wel realiteit en dus geschiedenis.

Haaksbergen, 1987/88 N.J. Tops

Documentatie

1. Kaartenmateriaal.
   Collectie Hartong in het Staringinstituut
   belegering 1597 Nr. 4 en 4 variant
   belegering door Spinola 1606 Nr. 6 (365)
   Gelre Deel II 1899
   belegering 1627 met inzet van de zeshoekige ster
   De volledig uitgebouwde vesting met 6 bastions, 6 ravelijnen en 6 halve manen:
   Grepen II tweede kaart nr. 19 (moet zijn nr. 33)
   Ook in Buter pag. 60 en in van Slichtenhorst.

2. Bronnen.

   Archief van de Roermondse Rekenkamer te Maastricht.
   Daaruit de rekeningnummers 273 fol. 79 ro, 300 fol. 9 vo, fol. 10 ro, fol. 10 vo, fol. vo notitie links, nr. 301 fol. 13 t/m 14 vo, 305 fol. 11 ro met notitie links.

   Staatsarchiv Münster.
   Fürstentum Münster Landsarchiv Fach 9 Nr. 2 Ecclesiastica
   met dank aan de heren B. Verhey en drs. P.C. Engel O.Carm.

   Algemeen Rijksarchief te Brussel.
   Kloosters: Brief van klooster Engelhusen aan de keurvorst te Keulen Ferdinand van Beieren dd. 22 juni 1622, Nederlandse en Franse versie.

3. Verwijzingen.
   1. Rijksarchief Maastricht Archief Roermondse Rekenkamer (RAM-ARR Nr. 300 fol. 10 vo)
   2. RAM-ARR Nr. 300 fol. 10 ro
   3. RAM-ARR Nr. 301 fol. 13 ro
   4. RAM-ARR Nr. 305 fol. 11 ro notitie links
   5. Rijksarchief Arnhem (RAA) Hof Nr. 2399
   6. RAA-Staten Kwartier Zutphen - Geestelijk Rentambt Borculo Nr. 764
   7. Zie 1.
   8. RAM-ARR Nr. 273 fol 79 ro
   9. Zie kaartenmateriaal.
   10. Idem.
   11. Zie 5.
   12. Oudheden en Gestichten Bisdom Deventer Deel I pag. 567

13. Idem pag. 568
14. Zie documentatie Münster.
15. AAU deel 22 1895 Nr. 48
16. Idem.

Toelichting bij de kaart.

a1 = ravelijnen voor de poorten, in het midden van een vestingfront.
a2 = ravelijnen tussen twee bolwerken, eveneens in het midden van een vestingfront ter bescherming van de courtines of rechte stukken wal.
B1 = bastion Kanonswal.
B2 = bastion Bastenwal (Maliebaan), het zesde bastion, tijdens het Bestand naar alle waarschijnlijkheid gebouwd met het ravelijn tussen B2 en B3.
B3 = bastion Jongensstad (Gasthuisbolwerk).
B4 = Lievelder bastion.
B5 = bastion Molenberg bij het klooster Engelhusen. Vemer spreekt over kloosters en paters in 1627.
B6 = bastion Monocon - Sweetheart.
C = de zes halve manen voor de uitspringende hoeken van de bastions. Let op de ingezwenkte keel van de halve maan.

Vraag:
Wie zoekt eens precies uit welke namen de bolwerken zoal gehad hebben? Wat is waar in de naamgeving bij Vemer, bijv. Hundegatbolwerk?
De bebouwing binnen de wallen en het stratenplan zijn op deze kaart niet betrouwbaar. De Markt is veel te groot, de Nieuwe Lievelde straat komt niet precies uit op de Nieuwe Lievelde poort, de Kevelderstraat ontbreekt. Dat het statenplan fout is kan aangetoond worden met de kaart van Jacob van Deventer. Met de eerste kadasterkaart van even voor 1830 voor je kun je de overeenkomsten tussen beide kaarten vaststellen, anders gezegd, van 1561 tot 1830 is het stratenplan niet wezenlijk veranderd, de Goudsmitstraat, de Lepelstraat, de Oude Lievelde straat, de Pottereije, zelfs de Rabeldersteeg.
Conclusie: deze kaart is binnen de wallen niet betrouwbaar. Daarom waag ik ook niet te beslissen waar de barakken precies stonden.

33

Dit is nr. ~~19~~ uit het artikel „Groenlo in kaart en prent (1561 - 1865)".

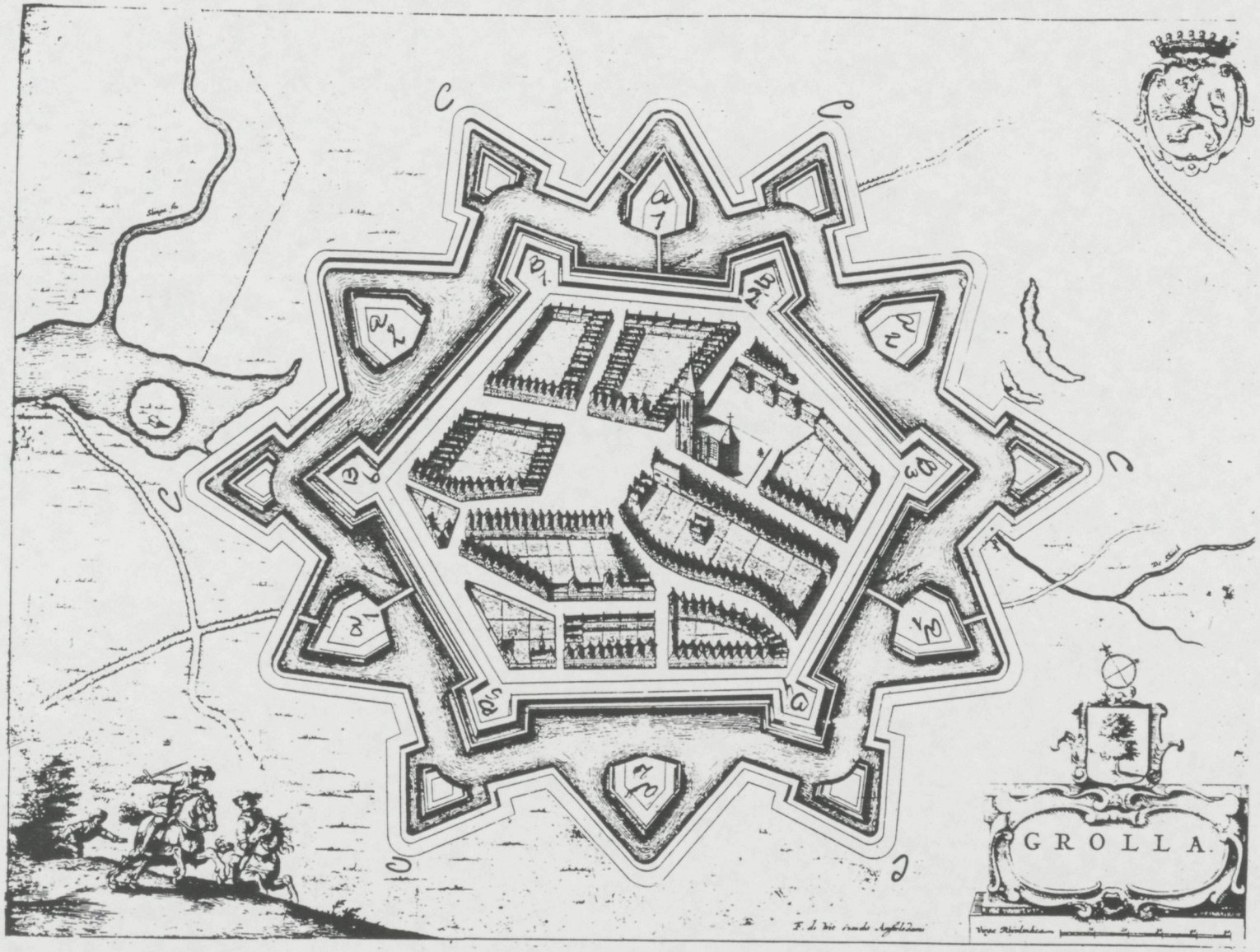

Een plus een is een.

Op 29 mei 1620 kwam er een officieel einde aan het zelfstandig bestaan van het "Olde Clooster" in de stad Grol. Het had ruim twee eeuwen bestaan en werd nu ingelijfd in het klooster Engelhuijsen, het huis van de Reguliere Kanunnikessen van de H. Augustinus, dat in de volksmond het "Nye beghynen hues" werd genoemd, zoals blijkt uit een acte van 16 april 1442, waarbij de priester Werner Durcop een stuk land gelegen op den "Hoghen Hertebroke" verkoopt aan het genoemde klooster (AAU xxi p.447). Er waren dus eertijds twee kloostergemeenschappen die beide aangeduid werden met de naam "begijnen huis", hier dus in de betekenis van "vrome vrouwen die in gemeenschap God wilden dienen in een devoot leven". Nu duidt de naam "begijn" twee verschillende vormen van religieus leven aan.

VROEGE BEGIJNEN-BEWEGING.

De oorspronkelijke begijnen-beweging waarvan het begin gedateerd wordt op het eind van de 12de eeuw, met name in de zuidelijke Nederlanden. Daarnaast wordt het woord "begijn" ook gebruikt voor een lid van een door de Kerk erkende kloosterlijke vrouwengemeenschap. Die vroege begijnen waren vrome vrouwen die of wel in gemeenschap of wel in afzonderlijke huisjes rond de parochiekerk gebouwd leefden (begijnhof). Zij legden geen blijvende kloostergeloften af, maar beloofden wel gehoorzaamheid aan een overste zolang zij in onderling verband leefden, en maagdelijkheid. Het schijnt wel dat ze aanvankelijk een nevenverschijnsel zijn geweest van het religieus reveil, dat uitging van de Cisterciensen (St. Bernard) en de Norbertijnen (St. Norbert van Gennep). Deze begijnen-beweging bereikte haar grootste verspreiding in de eerste helft van de 13e eeuw in de Nederlanden en in Duitsland. In de latere tijd hebben velen zich aangesloten bij de door de Kerk goedgekeurde derde orden van de Franciscanen en Dominicanen, vooral toen onder verdenking van onkerkelijke gezindheid het algemeen concilie van Vienne in 1312 de begijnen verbood. Er zijn geen aanwijzingen dat de Grolse kloosters "Olde of Nije" iets met die vroege begijnenbeweging te maken hebben gehad.

Wel zal blijken dat beide gemenschappen -ieder op zijn wijze- een plaatselijke vormgeving zijn geweest van een nieuwe religieuse beweging in de tweede helft van de 14e eeuw: de Moderne Devotie.

MODERNE DEVOTIE.
EEN NIEUWE BEGIJNEN-BEWEGING waaraan de naam van Geert Grote, de Deventer schepenzoon onafscheidelijk verbonden is. In oorsprong is de Moderne Devotie een lekenbeweging binnen de Kerk: Broeders en Zusters des gemenen levens. Hun ideaal is de navolging van Christus in gescheiden gemeenschappen van broeders en zusters. Naar het voorbeeld van de oudste christen gemeenschappen, zoals in de Handelingen van de Apostelen wordt medegedeeld: "Zij legden zich ernstig toe op de leer van de apostelen, bleven trouw aan het gemeenschappelijk leven, en ijverig in het breken van het brood en het gebed" (Hand. 2,42).
Geboren in 1340, na beeindiging van zijn studies in Parijs en elders en na zijn terugkeer in het vaderland, was bij Geert Grote, na een ernstige ziekte in 1372 een bekeringsproces op gang gekomen. Hij deed afstand van zijn inkomens uit kerkelijke goederen (kanunnikaat in Aken en Utrecht); trad in bij de Carthuizers van Monnikhuysen bij Arnhem die hem echter de weg wezen naar een actief leven van prediking en uiterste soberheid. Al in 1374 had hij afstand gedaan van zijn dubbel huis in Deventer ten bate van arme vrouwen en zij die arm wilden leven onder oppertoezicht van de stadsschepenen als wereldlijke overheid en de parochie pastoor als geestelijke overheid. In 1379 stelde hij voor de Zusters in het Meester Geerts huis een ordinantie of leefregel vast: "Dit is die satinge (regeling) ende ordinantie van den hues ende erve dat heer Gheryt die Groet in die ere Gods ghegeven hevet (heeft)" Hij stelt als beginsel dat hij zijn huis en erf niet gegeven heeft "om enighe nijen geesteliken stat of nije religio (kloosterorde) te maken", "want daten mach niemand doen sonder oerlof (verlof) des Pawes (Paus) noch om beghijnen staet te maken, want die beghijnen met namen van (door) den pawes ende van der ghemenen kerke verboden zijn"
van geen persoon die daar intreedt zal 'n gelofte of verbintenis geeist worden, want "sie sullen vri bliven weder uet te wonen" (=uit te treden).
Na "Heer Gherides dode" zullen alleen de schepenen zeggingsmacht hebben over het huis om toe te laten of weg te zenden, bepalingen te maken en uitspraak te doen in geval van moeilijkheden. De "joncvrouwen zullen onderdanich wesen haeren cureit" (pastoor) zoals alle anderen in de parochie.

Wat haar kleding betreft schrijft hij voor: "haer clederen end scoen solen (zullen) sie sniden ende draghen ghelijc andere vroede ootmoedelijke leken-vrouwen".
Aan het hoofd van de gemeenschap komt een "meystersche", die sal men alle jaer kiesen na den meestem hoep der stemmen (=meerderheid) die nuttesten (bekwaamste) daertoe wesen sal" Wie met meerderheid van stemmen gekozen is zal door "Heer Gheryt bi sinen tiden (zo lang hij leeft) of die scepene na sinen tide" confirmiert worden (bevestigd worden).
De "meijstersche" heeft de beschikking over al wat het huis binnen komt en zal alles verdelen wat verdeeld moet worden. Ook heeft zij de opdracht het gemeenschappelijk werk te regelen en daarbij rekening te houden met ieders lichaamskrachten en redelijke bezwaren. Ook zal zij toezicht houden op, en maatregelen treffen bij "onmanierlijke cledinghe (ongepaste) en onmanierlijke wandelinghe (gedrag) van binnen ende van buten en alle verdeeldheid en onvrede zal zij bijleggen.
Deze voor de "Zusters des gemenen levens" zo kenmerkende gegevens zijn geput uit de afdruk van de fotocopie van de Statuten van het Meester Geerts Huis van 1379 zoals te vinden in het Geert Grote gedenkboek van 1984 (Geert Grote en de Moderne Devotie, door de Bruin, Persoons en Weiler, Walburg pers 1984).

Door de speurzin van de Heer Verheij (Groenlo) is ook een copie boven water gekomen van wat de statuten van het Olde clooster zou genoemd kunnen worden. Deze copie is te vinden in de uitgebreide verzameling van copieën van oude documenten die Burgemeester Kreinck van Zutphen (burgemr. van 1642 tot 1691) heeft opgebouwd, een reeks van bijna twee meter lengte in quarto delen, bewaard in het oud stadsarchief van Zutphen (Wartena Stadsrekeningen van Zutphen 1384. 1445) een vergelijking van oorspronkelijk bewaard gebleven documenten bewijst de betrouwbaarheid ervan.

<u>De Satinge van het Meester Geerts huis en de Sate van het Olde Clooster.</u>

Als wij beide oorspronkelijke teksten naast elkaar leggen, en bij het lezen enkele trefwoorden in het oog houden, komen we al spoedig tot de conclusie dat er hier, bij duidelijk aanwijsbare plaatselijke verschillen, te maken hebben met twee documenten die door een zelfde geest bezield worden. De Deventer tekst is van het jaar 1379, de Grolse van 1397.
Direct al een het begin gebruiken beide de term "satinge": Deventer, "dit is de satinge"; Grol: "den gheystliken staet van satinge oers levens".

De scepene: in beide hebben de schepenen der stad een belangrijke rol te vervullen: Deventer draagt het toezicht en beschikking, naast Geert Grote zelf zolang hij leeft, over aan de schepenen. Zij hebben het recht van "insettens en versettens" d.i. opname en verplaatsing. Grol: de schepenen bepalen het aantal bewoners van het huis en bij onduidelijkheid van het statuut brengen, samen met de cureit, de schepenen de zaak tot klaarheid.
De hele opzet in beide is bedoeld voor "joncvrouwen", d.i. ongehuwde vrouwen, zoals Deventer nader omschrijft: "onghebunden aan mannen, of oerde of religio, d.i. kloosterorde of instelling. Het levensdoel in beide is: "God te beet (te beter) te dienenen, Dev. tekst; "om Gode daerin te denenen" Grol tekst.
Naast de scepene komt in beide de plaats van de cureit, d.i. de parochie pastoor (Deventer) en in Groenlo ook de vice--cureit, d.i. de waarnemende pastoor.
In beide teksten blijven de "joncvrouwen" vrij het huis te verlaten (uet te wonen, Deventer tekst, in Grol: uitgebreide bepalingen over het weg-blijven uit het huis, en eventueel uitsluiting. Over de kleding zijn beide bijna eensluidend. Deventer heeft: die van "gode vroede ootmoedeliken lekenvrouwen". Grol schrijft voor: de personen in het huis moeten dragen een "habyt gheestelic end nicht wertlic" (=werelds).
De keuze van de leidster van het huis: in Deventer werden er aanvankelijk twee gekozen uit de gemeenschappen van het Steenhuis en het Achterhuis, dus één voor elk van de twee huizen die Grote geschonken had, in Grol, één overste of meystersche. Zij moet de "nutteste" zijn, d.i. de bekwaamste, en alle zaken van het huis "saten".
In beide teksten komt de term "synderlyck" voor: de begynen moeten geen "sunderlyck leven buten de anderen personen" willen nastreven, dat wil dus zeggen zich houden aan de regels "des gemenen levens".
Hiermee is, dunk mij, wel duidelijk geworden dat het Grolse "olde Clooster" een plaatselijke vormgeving is geweest van de leken-beweging die Moderne Devotie wordt genoemd.

Hier volgt de volledige tekst van de magistraats bevestiging van het begijnen huis te Groenlo van 17 juni 1397 in hedendaags nederlands. Hs. Kreynck Stadsarchief Zutphen Nr. 2. fol. 152V-153V

Wij schepenen van Groenlo verklaren openlijk in deze brief dat voor ons verschenen zijn al de personen uit het begijnenhuis in onze stad die daar heden verblijven, en

ons duidelijk maakten dat zij verlangden een geestelijke staat van regeling van hun leven te hebben in het huis in onze stad, om onze God en Heer daarin te dienen onder een verbintenis naar alle voorschriften die hier onder beschreven staan. Daarom zijn wij schepenen gemeenschappelijk overeen gekomen dat wij de personen en jonkvrouwen in het huis onze instemming en goedkeuring gegeven hebben voor zover het ons aangaat, dat zij dit leven willen leiden, en zijn de bepalingen van de verbintenis als volgt:

ten eerste dat men in dat huis geen personen zal opnemen tenzij met goedkeuring van onze kerk-heer (pastoor) of de vice-cureit en de schepenen.

Noot: de cureit in de parochie was in 1397 pastoor Herman Mattelier, de stichter van het gasthuis, in 1398 gestorven.

Verder zal ieder persoon die in het begijnen-huis wordt opgenomen bij de eerste maaltijd die deze persoon aan de jonkvrouwen en begijnen aanbiedt en verschaft, schenken en betalen aan het begijnen huis in totaal 16 oude schilden of ander gelijk betaalmiddel dat daarmee op het ogenblik overeenkomt, met welke som gelds men het huis voordeel, nut en 't beste zal bezorgen.

Verder: twaalf personen mag men in dat huis opnemen en niet meer, en de kleding der personen zal geestelijk zijn en niet wereldlijk, en met wereldlijke zaken zullen zij zich niet inlaten, tenzij zij dat doen tot voordeel en nut van het huis. Zij zullen ook geen contact hebben met gezelschappen en op geheime plaatsen die haar wantrouwen en kwade naam kunnen bezorgen; en geen geestelijke of wereldlijke persoon zal bij haar mogen overnachten.

Verder: bij de avond Angelus-klok, wanneer men die luidt, zal wie niet in dat huis hoort, daaruit gaan, en wie tot het huis hoort zal ter zelfdertijd binnen komen, en dan zal men deuren en poorten sluiten. Wie dan, wie het ook zij, niet thuiskomt, zal krijgen en ondergaan een passende straf van de overste van het huis. Wie een half jaar -wie het ook zij- buiten het huis blijft zonder verlof zal intussen de vruchten van het huis ontberen, en wie een jaar buiten blijft zonder verlof zal er nooit meer in komen; Wie zich vergooit door onkuisheid zal men ook totaal de toegang tot het huis weigeren.

Verder: zal geen persoon zich tot een uitzonderlijk (synderlick) leven, tot bedevaarten of tot een andere stren-

gere levensvorm wenden zonder verlof van haar overste en haar wettige priester.
Verder: wanneer iemand sterft zullen alle goederen die zij na haar dood nalaat en die zij in het huis heeft binnen gebracht die voor haar levensonderhoud niet besteed zijn, hetzij goud of zilveren sieraden of wat het ook zij, zal blijven in het huis tot haar aller nut, uitgezonderd onroerend goed. Erfschuld die duidelijk en bewezen is zal men daarvan betalen en daarvan een behoorlijke uitvaart laten doen. Als de schuld groter is dan het (onroerend) goed zal het huis en de andere personen niet verplicht zijn de schuld te betalen.
Verder: het huis zal voor altijd vrijgesteld zijn van alle lasten en schattingen en andere stadsdiensten ten nutte van de etad.
Men zal ook uit de personen een persoon tot overste kiezen die het verstandigste (bescheyden) is, zo dikwijls als hun dat past, en met goedkeuring en verlof der overste zullen zij alle zaken van het huis regelen en ten uitvoer brengen.
Verder: al de vensters en deuren van het huis zal men beveiligen en van tralies voorzien, dat 's nachts de toegang tot het huis voor ieder mens en persoon afgesloten zal zijn.
Verder: mocht het zijn dat personen en jonkvrouwen in het begijn huis voornoemd dingen overkomen die zich in dat huis voornoemd voordoen, die in deze brief niet tersprake zijn gekomen, dan zal het zaak van de kerk-heer of vicecureit en der schepenen zijn daarvan opheldering en uitleg te geven naargelang hun dat redelijk en verstandig voorkomt zonder enig voorbehoud.
En wij schepenen voornoemd wilden deze jonge vrouwen en begijnen voornoemd opdracht geven deze bovenstaande zaken voor hen en voor die na hen komen, voor altijd van kracht te doen zijn; en zij verzoeken ons dat wij de regeling wilden goedkeuren en bekrachtigen, om Gods wil, want ze wilden noch konden geen regeling treffen zonder onze instemming en wil. Daarom hebben wij schepenen voornoemd de regeling, omdat ze verstandig en redelijk is, om Gods wil te doen en omwille van de jonkvrouwen en begijnen bekrachtigd en onze instemming en toestemming daartoe gegeven voor zover het ons aangaat. En opdat bovenstaande regeling bestendig en van kracht blijft hebben wij het zegel van

onze stad tot getuigenis der waarheid aan deze brief gehangen.
Gegeven Ao Di 1397 de tiende van de maand Juni.

JOANNES BRINKERINCK in het spoor van GROTE als leider van de beweging.
Geert Grote is in 1384 gestorven aan de pest, waarmee hij besmet was door een bezoek van een vriend, die slachtoffer van die fatale ziekte was. In 1393 werd de priester Joannes Brinkerinck door de Deventer schepenen aan het hoofd van de zusters des gemenen levens gesteld in het Meester Geerts huis. Hij was een vriend en geestverwant van Geert Grote en heeft hem op zijn prediktochten vergezeld. Als goed organisator heeft hij Grote's stichting tot bloei gebracht. Er werd vermeld dat in de eerste helft van de 15de eeuw er 87 huizen waren voor het grootste deel in de Nederlanden. Een derde deel van de zusters was gevestigd in de IJsselstreek (Deventer, Zwolle, Zutphen). In 1401 had bisschop Frederik van Blankenheim van Utrecht na rijp beraad de zusters goedgekeurd. Desniettemin lokte de beweging weerstanden uit: hun leefwijze herinnerde te veel aan de vroege begijnen die naar het oordeel van velen te gemakkelijk de prooi werden van de eigentijdse dwaalleer opvattingen, o.a. de Waldenzen. Bovendien was ook altijd nog van kracht het verbod van het vierde Lateraans concilie om nieuwe klooster orden te stichten. Grote zelf had al aangeraden aansluiting te zoeken bij een bestaande kerkelijk erkende kloosterorde, waar wie er roeping toe voelde zich aan een beschouwend leven kon wijden. Grote had zelf enige jaren bij de Carthuizers doorgebracht en hij stond in verbinding met Jan van Ruusbroec die kanunnik was geweest van de St. Gudula kerk in Brussel, en de stichter was geworden van het reguliere kanunniken klooster Groenendaal bij Brussel. Joannes Brinkerinck heeft in deze geest voortgewerkt en is de stichter geworden van het slot-klooster Diepenveen van de reguliere kanunnikessen die de regel van St. Augustinus volgden. De verwerkelijking van dit plan heeft voor een belangrijk deel gerust op de schouders van Salome Sticken, een Grolse van geboorte. Zij werd in 1364 geboren in Grol. Van haar vader wordt vermeld dat hij door een preek van Geert Grote tot het devote leven bekeerd werd. Volgens enige artikelen van Röring in de Gelderse Bode van 1899, 4,11, en 25 febr. zou Geert Grote in 1381 in Grol gepreekt hebben, al viel Grol wel buiten het toenmalige bisdom Utrecht, waar Grote na zijn diakenwijding met instemming van bisschop

Floris van Wevelinckhoven zijn predikambt vervulde, wat hem in 1383 weer verboden werd door het drijven van zijn tegenstanders. Juist gezien zijn grote activiteit, met name in het Gelderse, is het aanvaardbaar dat hij in Grol is opgetreden, waarvoor we in zijn nagelaten geschriften geen aanduiding vinden.
Over de prediking van Geert Grote zegt Weiler in Geert Grote en de Moderne Devotie, p. 28: "Zo begon Geert Grote zijn prediking, eerst in de IJsselstreek in zijn vaderstad Deventer, in Zwolle, Kampen en Zutphen en de vele dorpen in de streek. Daarna trok hij verder naar Amersfoort, Utrecht, Haarlem, Leiden, Gouda, Delft en naar sommige delen van Brabant en Gelderland die tot het Utrechtse diocees behoorden en ook hier kregen dorpen en kleine steden uit de mond van de rondtrekkende diaken het woord Gods oproepende tot omkeer van hart, te horen."

SALOME STICKEN.
In de belangwekkende figuur van Salome Sticken zien wij de tweevoudige strekking van de Moderne Devotie - lekengemeenschap en kloosterlijke gemeenschap - persoonlijk gestalte krijgen. Van haar wordt vermeld dat zij als jonge vrouw van 25 jaar 't plan opvatte een pelgrimstocht naar Rome te ondernemen. Dat zegt al iets over haar persoonlijkheid, de maatschappelijke kring waar ze uit voortgekomen was: het was een waagstuk om zo'n lange tocht te ondernemen en vergde de nodige geldmiddelen. Was het zin voor avontuur of religieuse bewogenheid die haar bezielde? In feite is haar levensweg 'n heel andere richting uitgegaan. Door bemiddeling van Joannes de Wael, prior van het klooster Bethlehem bij Zwolle, vermoedelijk een familielid van haar, deed zij haar intrede in het Meester Geertshuis in Deventer, dat sinds 1393 onder leiding stond van Johannes Brinkerinck. Na enkele jaren werd ze al tot "meysterssche" gekozen van het Meester Geertshuis. Brinkerinck heeft haar weten te interesseren voor zijn nieuwe kloosterlijke stichting in Diepenveen. Begin 1409 werd ze daar ingekleed als "koorzuster", het jaar daarop al tot subpriorin gekozen en in 1412 tot priorin, hetgeen ze bleef tot sept. 1446, toen zij ontslag uit het ambt vroeg en kreeg om wille van haar hoge leeftijd en zwakke gezondheid. Zij stierf op 17 oct. 1449 in Diepenveen.
Op verzoek van Henricus Loeder prior van het reguliere kanunniken klooster Frenswegen bij Nordhorn schreef zij een Vivendi Formula (een leefregel). Deze Loeder was elf jaar lid

van het reguliere Kanunniken klooster Windesheim en werd naar Frenswegen gezonden om de aanzienlijke gemeenschap daar door een moeilijke periode te helpen. Hij was daar prior van 1415 tot 1436 en slaagde erin Frenswegen tot een brandpunt te maken van de Moderne Devotie beweging.

De Vivendi Formula.

De vivendi formula is niet een hele reeks voorschriften die gevolgd moeten worden in de huizen van "de zusters des gemenen levens", maar veel meer een beschrijving van de leefwijze in zo'n huis. In het kader van één dag van 's morgens vroeg 4 uur tot 's avonds 8 uur komen alle elementèn aan bod die het leven van de zusters bepalen. Vanaf het opstaan in de vroege ochtend tot aan het eind van de dag is een meditatieve gebeds houding bepalend voor het leven. Wat zij te zeggen heeft over het gebed en de meditatie is sterk christocentrisch gericht, en met name op het lijden van de Heer. De omstandigheden van de dagelijkse dag worden in betrekking geplaatst met de Heer: met de Heer, zoals de Heer, Het leven plaatsen in zijn tegenwoordigheid. Dat geldt voor het persoonlijk gebed, maar evenzeer voor het gemeenschaps gebed, de kerkelijke getijden en de viering van avondmaal van de Heer, de H. Mis, die een centrale plaats inneemt in de dagorde, andere werkzaamheden moeten daarvoor wijken. Toch wordt ook dit met de nodige soepelheid in praktijk gebracht b.v. het werk in de keuken waarbij de kokkin wordt aangeraden zich geestelijk met de biddende gemeenschap te verenigen. Alles moet doortrokken zijn en vruchtbaar worden gemaakt in het desiderium, de innige betrokkenheid, de "innicheit" een term die zij uit de geschriften van de H. Augustinus heeft geput. Uitvoerig spreekt zij over de gemeenschappelijke maaltijd, die in stilte gebruikt wordt; ieder tevreden met wat opgediend wordt, zonder te kijken wat de ander krijgt of neemt; meer bedacht op wat voorgelezen wordt dan op de puur materiele zijde van de maaltijd. Men zij erop bedacht niet de meest appetitelijke brokken voor zich van de schaal te pikken. Na de maaltijd dient men minstens een uur in stilzwijgen door te brengen en na te denken over de grote en ernstige dingen van het geloof, de weldaden Gods, het eeuwige leven, het oordeel en de onberekenbaarheid van het leven.

Ook het gemeenschappelijk werk krijgt de nodige aandacht: ook hier beklemtoont zij de noodzaak het onprettige en onaanzienlijk werk niet te schuwen en te ontlopen, maar integendeel bereid te zijn het anderen uit handen te nemen. Bij ver-

deling van het werk moet wel rekening gehouden worden met de lichaamskracht van ieder. De werkzaamheden waar het om gaat zijn typisch vrouwelijke, zoals wol karen, spinnen, weven, naaien, maar ook brouwen, tuinwerk, spitten en kruien; en als er gebouwd wordt; sleuven graven voor de fundamenten, kalk klaarmaken en stenen sjouwen.

Zeer wijze woorden wijdt zij aan de onderlinge omgang, het "gemene leven" dat liefdevol(caritative) en nederig(humilis) moet zijn: zich niet opdringen, anderen voor laten gaan. Dit geldt vooral in het conventsgesprek, waarbij het zusterlijk vermaan een belangrijke rol speelt; dat moet bij uitstek "caritative" zijn en niet door "passio" geprikkelheid, bezield.

Ook de verhouding tussen de "meystersche" en de andere zusters komt ter sprake: het moet geleid worden door wederzijds respect en liefde. Het contact met de medemensen van buiten het huis wordt niet over het hoofd gezien: er dient altijd stichting van uit te gaan: geen nutteloze kletspraatjes en geruchten verspreiden noch binnenshuis noch buitenshuis. Op straat zullen ze altijd een wijze ingetogenheid in acht nemen,

En op het einde van de dag zal een gewetensonderzoek heel nuttig kunnen zijn: 's avonds als je voor je bed zit is 't zinvol je geweten te onderzoeken en te zien of je vorderingen hebt gemaakt of niet.

Zij besluit haar uitvoerig relaas met een apart hoofdstuk dat bestemd is voor de "zeer geliefde zuster aan wie de zorg over het huis is opgedragen".

Dit is in hoofdlijnen de Vivendi Formula, die Salome Sticken op aandringen en herhaaldelijk verzoek van Henricus Loeder, prior van Frenswegen opstelde als leidraad voor een nieuwe stichting. De werkwijze van Salome Sticken bracht met zich mee dat zij herhaaldelijk in autobiografische termen gaat spreken: ik, wij, ons:

> "Het is ook de gewoonte in ons huis dat na de priem (het kerkelijk ochtend gebed) elke zuster naarstig aan haar werk gaat, of dat nu wol karen, of weven of spinnen of iets dergelijks is, uitgezonderd de tijd dat ze de Mis horen en de getijden in het koor lezen of zingen.

Met betrekking tot wat ze gezegd heeft over de maaltijden:

> Ik heb ook van onze biechtvader gehoord dat hij nooit vanaf de tijd dat hij bij ons woont enige klacht heeft gehoord over het eten, maar herhaaldelijk heb ik onze zusters horen klagen dat overvloediger dan nodig is, en fij-

ner spijzen dan vroeger worden opgediend, terwijl het toch grove en alledaagse dingen zijn die hun worden voorgezet. Ik ken er enigen die niet weten wat het is dat ze voor zich hebben, omdat ze tijdens de maaltijd zich totaal van harte verenigen met de Heer Jesus. Dit schrijf ik, beste zusters, omdat ik wens dat uw hart zich nergens mee bezig houdt, maar slechts liefdevol overdenkt wat des Heren is.

Over het werk:

Ook weet ik dat in het begin van deze stichting (Diepenveen) sommigen, zelfs ook de novicen die pas ingetreden waren, van 's morgens vroeg tot aan de avond zwaar werk verzetten, met stenen aandragen, kruiwagens met aarde vullen, kalk klaar maken, de fundamenten uitgraven, voor de metselaars, en die echter in deze zware onafgebroken werkzaamheden met zulke genadegaven door de Heer werden overstelpt dat ze van de buitenwereld bijna niets merkten. Dit n.l. is onze primaire instelling geweest dat we om Gods wil de hand aan het werk sloegen.

De Heer onze God moet niet alleen gezocht en gevonden worden in de kerken door de gebeden die daar verricht worden, maar Hij wordt gevonden op elke plek en is allen tegenwoordig door de genade, voor allen die liefdevol naar Hem uitzien. Echter in overvloediger gevoel is Hij aanwezig in nederige onbeduidende en geringgeschatte werken die gedaan worden uit liefde en met het verlangen Hem genoegen te doen. En om tot uw stichting bekend te maken, wat het werk in mij tot stand heeft gebracht, beken ik u dat ik in heel mijn leven zó tot de Heer getrokken voelde als ik gevoeld heb wanneer ik -toen ik nog sterk van lijf was- mij met het convent aan de gemeenschappelijke arbeid zette zoals daar zijn: malen, brouwen, wol hekelen, spitten, de was doen en andere zaken of ze nu zwaar of licht zijn, die in ons huis te doen zijn. Bovendien lijkt 't mij toe dat als ik zou kunnen, zoals ik eertijds in staat was, dat ik nergens de Heer Jesus aantrekkelijker en minzamer zou kunnen ervaren dan in de bovengenoemde werkzaamheden.

Over de grondslag van hun religieuse leven:

Het fundament van alleheiligheid bestaat hierin, dat we ons zelf volkomen verloochenen en de kwade gehechtheden van onze bedorven natuur versterven en bovendien onze wil bekeren tot de Heer die met alle macht gelijkvormig maken met zijn wil. Onze eerbiedwaardige vader Magister Gerardus Magnus schrijft ergens: dat inwendig door de Heer in de steek gelaten te worden, en uitwendig voor niets geteld,

en veracht door alle mensen, en dit alles geduldig te kunnen dragen, in verdienste alle contemplatie overschrijdt, want wanneer de Heer ons zoete verstroosting schenkt, bediend Hij ons, maar wanneer wij in vele beproevingen en bekoringen Hem trouw blijven, wij Hem dan dienen, hetgeen van veel groter verdienstelijkheid is.

Over de volgzaamheid ten opzichte van de oversten:

Ik heb ook gehoord dat onze eerbiedwaardige vader Magister Gerardus Grote placht te zeggen dat als de oversten het huis 's in brand zouden steken, de onderdanen in die mate tot de gehoorzaamheid moesten zijn bekeerd dat ze niet één keer zouden vragen om welke reden dat gedaan zou zijn. Heer Joannes Brinkerinck onze eerbiedwaardige vader heeft ook eens gezegd: als de duivel over ons als overste of rectorzou worden aangesteld, zou hij ons tot geen kwade dingen kunnen overhalen of aanraden, als wij ons in alle nederigheid naar hem schikten in waarachtige gehoorzaamheid om wille van onze Heer Jesus Christus.

Voor hen die de "meystersche" bijstaan in het bestuur van het huis:

Zij echter die de meystersche bijstaan in het bestuur van het huis vraag ik en spoor hen aan zich zo nederig naar haar te schikken dat zij vrij en onbelemmerd kan handelen zoals ze het het beste en nuttigste acht, zoals ik doen kan met mijn helpsters en al mijn zusters, ofschoon ik onwaardig ben en al te gering en nutteloos voor het ambt dat mij opgedragen is. De last van het ambt draag ik bijna zonder een kwellend gevoel, wanneer ik overweeg de nederige inschikkelijkheid, hoe zij n.l. nederig plaats inruimen en zich niet laten gelden, zich nergens mee bemoeien of inlaten, behalve hetgeen aan hun zorg is toevertrouwd.

Voor de oversten:

Omdat je de zorg voor het huis toevertrouwd is, spoor ik je aan en vermaan je, dat je je zusters gelijk moet zijn in eten en drinken en gemeenschappelijk werk, in zoverre de zwakheid van je gestel toelaat, omdat dat je taak is, en ook voor mij en voor allen die over anderen geplaatst zijn. Bovendien vraag ik je zachtzinnig, liefdevol en vol toewijding te gedragen te midden van je zusters opdat allen aangezet worden van je te houden en ontzag voor je te hebben.

De Vivendi Formula van Salome Sticken geeft zo een realistisch beeld van de werkelijkheid van "de Zusters des gemenen levens", zoals dat door Geert Grote als ideaal werd gesteld: God dienen in de gemeenschap van gelijkgezinden, in navolging

van Christus in gebed en werk. Hoewel niet door geloften gebonden was het leven van de Zusters bijna identiek met dat van erkende vrouwelijke klooster orden. Vandaar ook de nauwe betrekking met de kloosters van de reguliere kanunnikessen, en niet zelden aansluiting van de eersten bij de laatst genoemden.
Salome Sticken die bewonderenswaardige vrouw op het eind van de middeleeuwen verdient het in herinnering te blijven, samen met haar iets oudere tijdgenoot pastoor Herman Mattelier (†1398).

(wordt vervolgd)

P.C. Engel, O.Carm.

SCHEPENEN VAN GROENLO 1319-1627.

Reeds in een oorkonde uit het jaar 1265 is er sprake van schepenen te Groenlo. (Sloet: Oorkondenboek van Gelre en Zutphen, nr. 880.) De namen van deze schepenen worden in genoemde oorkonde echter niet vermeld.
Gewoonlijk waren er in Groenlo zes schepenen werkzaam, waarvan er twee het burgemeestersambt bekleedden. Het burgemeestersambt wisselde regelmatig tussen de schepenen, soms wel meerdere keren per jaar. Aan het aantal schepenen is niet steeds de hand gehouden, er worden herhaaldelijk acht of negen namen in een jaar aangetroffen.

In het jaar 1319 worden voor het eerst de namen van twee schepenen genoemd:
Dideric Kempinc en Wessel van der Molen.
Vervolgens zijn de onderstaande namen van schepenen gevonden, met het jaar waarin zij in Groenlo in functie waren:

1325 Henricus de Enschede, senior en Goseinus de Helendorn.
1329 Goswinus de Helendorn en Johannes de Enschede.
1340 Hermanus Bonekerel en Goseinus Helendorn.
1347 Albert van Gras en Arnold van der Molen.
1357 Bernardus Sticke en Hendricus Gherkinc.
1358 Didericus Kempinc en Henricus de Langlo.
1359 Herman Gerkinc, Wessel van der Molen en Werner Durkop.
1361 Albert van Graes, Herman Gerkinc en Henric Kempinch.
1370 Rolef Haghe en Henric van Wexten.
1371 Berent Sticke, Dideric van Baec en Johan van den Holte.
1373 Dideric van Baec en Johan van den Holte.
1378 Rutger van Wexten en Henrich Kempync.
1381 Heyne van Langlo en Werner Durcoep (ook als "Durkop" en "Duercoep" vermeld.)
1386 Lode Kykardes en Henrick Kempinc.
1393 Johan Sluckerdes, Engelbert to Alten, Wessel van der Molen.
1395 Werner Durkop en Henric ten Keveler.
1397 Werner Duercoep en Derick van Baeck.
1400 Henrich ten Keveler en Dyderich van Baeck.
1402 Henrich ten Keveler en Arend Hardenberghes.
1404 Henrich ten Keveler, Johan Sluckerdes, Engelbert Kopes.
1406 Henrich ten Keveler en Engelbert Copes.
1407 Arend Hardenberges en Henrick Rentinck.
1408 Henrick to Keveler en Johan de Scheper.
1410 Henrich ten Keveler en Henrich Rentinck.

In 1411 worden er negen namen vermeld:
Werner Durkops, Johan Budde, Henrick ten Keveler, Peter to Aelvinchave, Engelbert Copes, Johan de Scheper, Henrick Costers, Henrick Rentinck en Willem van Nede.
1413 Henrick ten Keveler en Henrick Rentinck.
1417 Jacob Copes en Johan de Scheper.
1419 Gert Moll en Willem van Nede.
1422 Peter ten Aelvynchave en Rabede to Oesterholte.
1442 Henrick ten Aelvinchove en Gherd Sluckers.
1444 Ghert die Cruse en Johan Copes.
1448 Goedert Oveljunck, Steven van Hervelo, Ghert van Zuderhuesen, Ghert die Cruse, Ghert Sluckers, Hermen Hemsinck, Herman Wichmodes en Johan Werners.
1451 Steven van Hervelo, Willem van Burze, Ghert van Zuderhusen, Henrick Hunynck, Johan Kopes, Herman Hemesinck, Herman Wichmodes, Engelbert ten Aelvinckhove en Peter ten Aelvinckhove.
1452 Engelbert ten Aelvinckhove en Herman Wichmodes.
1459 Henrick ten Bussche en Godert Stramprade.
1460 Otto Dreses, Godert Stramprade, Ghert van Zuderhusen en Egbert Zwartewoldes.
1461 Peter ten Alvinchove en Johan Copes.
1462 Peter ten Alvinchove en Henrick Hurnynck.
1465 Henrich Huyninck en Henrich ten Alvinchove.
1467 Henrick Hunijnck, Henrick van Baer, Werner Durkoep en Hermen Prijselhoff.
1470 Henrick Hurnijnck, Henrick van Baer, Godert Stramprade.
1471 Berndt Oeveljunck en Henrick van Baer.
1473 Derick van Zuderhues, Beernt Oeveljonck, Werner Duerkoips, Gadert Stramprade, Henrick ten Aelvynchave, Henrick van Baer, Otte Dreses, Herman Prijzeloff en Henrick Hunynck.

In 1474 zeven namen van schepenen vermeld:
Jacob van Lochem, Henrick van Remen, Lubbert Crabben, Willem Egberts, Bernt Duercoips, Engelbert then Aylvinchave en Coep Bulkes.

N.B. De laatstgenoemde zeven namen zijn geheel andere dan de negen namen van 1473. Een mogelijke verklaring hiervoor is de volgende:
In 1473 sterft hertog Arnold van Gelre en de Staten van Gelre erkennen zijn zoon Adolf als zijn opvolger. Karel de Stoute, hertog van Bourgondië, weet Gelre echter door wapengeweld te dwingen om hèm te erkennen. Gelre wordt vervolgens ingelijfd

in het Bourgondische Rijk. Deze machtswisseling kan de oorzaak zijn geweest, dat in 1474 alle schepenen van Groenlo werden vervangen.

Vervolg schepenlijst.

1476 Henrick van Baer en Berent Duerkoips.
1479 Henrick van Baer en Peter Lamberts.
1481 Derick van Buloe, Henrick ten Aelvynchave, Henrick van Baer en Peter Lamberts.
1484 Hermen ten Bussche, Henrick ten Aelvinchave en Henrick van Baer.
1485 Harmen ten Bussche en Henrick van Baer.
1487 Johan van Marhulsen, Beernt Oeveljunck, Henrick van Remen, Henrick ten Aelvynchave, Henrick van Baer en Harmen ten Bussche.
In 1488 acht namen vermeld:
Johan van Mairhulse, Derick van Buloe, Henrick van Remen, Henrick ten Aelvinckhave, Henrick van Baer, Egbert Duerkoeps, Harmen ten Bussche en Peter Lamberts.
1490 Johan van Mairhulse, Egbert Duerkoips en Henrick van Baer.
1491 Johan van Mairhulse en Beernt Oeveljunck.
1492 Johan van Marhulsen, Johan van Diepenbroick, Henrick ten Aelvynchave, Berent Oeveljonck, Egbert Duerkoips en Henrick van Baer.
1493 Henrick van Baer en Egbert Duerkoeps.
1495 Henrick Haeveken, Egbert Duerkoep, Johan Diepenbroeck.
1497 Henrick Haefken en Peter Lambers.
1498 Henrick van Baer, Gijsbert van Naeme, Henrick Haeffken.
1501 Henrick ten Aelwynckhave, Berent van Remmen, Egbert Durkoip, Rotger van Hemerden, Johan van Diepenbroick en Gijsbert van Aem. (N.B. Gijsbert van Aem is dezelfde persoon als Gijsbert van Naeme uit 1498!)
1508 Egbert Durkoip, Rutger van Hemerden en Henrick Haefken.
1516 Egbert Duyrkoip en Johan Rutgers.
1517 Egbert Duerkoip en Johan Rutgers.
1518 Egbert Duerkoip, Thomas van Diepenbroick, Berndt van Remmen en Johan Rutgers.
Van 1519 t/m 1522 dezelfde vier namen:
Johan Rotgers, Bernt Roloffs, Egbert Duerkoip en Thomas van Diepenbroick.
In 1523 en 1524 dezelfde vijf schepenen:
Egbert Duerkoip,Sander Oeveljonck,Thomas Diepenbroick, Berent Roloffs en Johan Rutgers.

1525 Egbert Duerkoip, Bernt van Remmen, Andreas Dubbelden, Thomas van Depenbroick,Johan Rotgers,Sander Oeveljonck, Hendrick Geverdijnck en Bernt Roloffs.

In 1526 en 1527 dezelfde vijf schepenen vermeld:
Andries Dubbelden, Egbert Duerkoip, Sander Oveljonck, Bernt Roloffs en Thomas van Depenbroick.

1528 Thomas van Depenbroick, Bernt Roloffs, Egbert Duerkoip, Johan Rothgers en Sander Oveljonck.

1529 Andreas Dubbelden, Berndt Roloffs, Egbert Duerkoip, Sander Oeveljonck en Thomas Diepenbroick.

1530 Egbert Duyrkoip,Thomas Deepenbroick,Andreas Dubbelden, Sander Oeveljonck, Johan Rotgers, Bernt Rolofs en Kerstken Meyger.

1532 Egbert Duyrkoep, Sander Oveljonck, Berent Roloffs en Kerstken Meijger.

In 1535 en 1536 dezelfde vier namen:
Egbert Durkoip, Berent Roloffs, Cerstken Meijger en Henrick Rasehorn.

1537 Egbert Duyrkoip, Bernt Roloffs, Cerstken Meiger, Aloff van Leckhusen, Andries Dubbelden en Hendrik Rasehoren.

1538 Johan Egbers, Roloff Schaelen en Henric Rasehorn.

1540 Henric Rasehoren en Henrick Walyngen (ook als: Henrick Waelien/van Walien)

1544 Henrick Rasehorn, Henrick Goithman (ook als: Goethman) en Henrick van Walien.

1545 Henrick Rasehorn, Henrick van Walien, Henrick Goithman en Derick Walraven.

1546 Henrick Rasehorn,Henrick van Walien en Henrick Goithman

1547 en 1548:
Henrick van Walien, Henrick Goithman, Henrick van Baer en Henrick Rasehorn.

1549 Henrick Rasehorn, Henrick van Walien, Henrick Goithman, Willem van Buyrsse, Henrick van Baer, Derick Walraven, Werner Dubbelden en Gerrijth Rasfelth.

1550 Henrick Rasehorn,Henrick van Walien,Henrick Goithman, Merten Wessels en Mattheus Hackenbroick (ook als: "Hackenbroeck" vermeld).

1551 Henrick Goethman, Merten Wessels, Mattheus Hackenbroick

1552 Henrick Goethman, Merten Wessels, Mattheus Hackenbroick Willem Egberts en Johan Kistken.

1553 Henrick Goethman, Merten Wessels, Mattheus Hackenbroick Willem Egberts, Johan Kistken, Bernt Roloffs en Andries Dubbelden.

1554 t/m 1556 Henrick Goethman, Merten Wessels, Mattheus Hackenbroick, Willem Egberts en Johan Kistken.

1557 t/m 1559 Henrick Goethman, Merten Wessels, Mattheus Hackenbroick en Willem Egberts.

1560 Henrick Goethman, Merten Wessels, Mattheus Hackenbroick Willem Egberts en Pfederick van Marhulze.

1561 Henrick Goethman, Merten Wessels, Mattheus Hackenbroick Willem Egberts, Johan van Keppel en Willem Rolofs.

1562 Henrick Goethman, Merten Wessels, Mattheus Hackenbroick Willem Egberts en Willem Rolofs.

1563 Mattheus Hackenbroick, Merten Wessels, Willem Egberts, Henrick Goethman, Willem Rolofs en Johan van Zuijrhuijs

1564 Merten Wessels, Mattheus Hackenbroick, Willem Egberts, Henrick Goethman, Willem Rolofs, Johan van Zuijrhuijs en Anthonijs van Oveljonck.

1565 t/m 1567, dezelfde zeven namen van schepenen: Johan van Keppel, Mattheus Hackenbroick, Willem Egberts, Merten Wessels, Anthonis van Oveljonck, Henrick Goithman en Pouwel van Hemeren.

1568 Pouwel van Hemeren, Merten Wessels, Willem Egberts, Mattheus Hackenbroick en Anthonis Oveljonck.

1574 Antoenis Oevelyonck, Vincent Gebbinck, Willem Egberts en Marten Wessels.

1575 Anton Oeveljonck, Vincent Gebbinck, Marten Wessels, Willem Egberts en Rutger Warheit.

1576 en 1577: Marten Wessels, Wilhelm Egberts, Anthonijs Oevelijonk, Vincent Gebbinck, Quirin van Bonne en Rutger Warnsinck.

1578 t/m 1580: Marten Wessels, Wilhelm Egberts, Anthonijs Oevelijonck, Vincent Gebbinck, Quirin van Bonne, Rutger Warnsinck en Johan van Keppel.

1581 en 1582: Marten Wessels, Wilhelm Egberts, Anthonis Oevelijonck, Vincent Gebbinck, Quirin van Bonne en Rutger Warnsinck.

1583 Marten Wessels, Wilhelm Egberts, Anthonijs Oevelijonck, Vincent Geppinck en Rutger Warnsinck.

1584 Wilhelm Egbersen, Anthonis Oeveljonck, Rutger Warnsinck, Vincent Geppinck, Johan Hueve, Johan Elpherdinck en Rutger van Hemeren.

1585 Willem Egberts, Rutger Warnsinck, Vincent Geppinck, Johan Guetman, Johan Hueve, Johan Elferdinck, Eijlart van Lochusen en Rutger van Hemeren.

1586 en 1587: Johan Hueve, Johan Elpherdinck, Johan Guetman, Rutger van Hemeren en Eylart van Lochusen.

1589 Johan Elpherdinck en Rabe Kopes (ook als "Koips", "Koepes" en "Koeps" vermeld!)
1594 Johan Elpherdinck, Rabe Koips, Rutger van Hemeren en Johan Rewes.
1595 en 1596: Rutger van Hemeren, Johan Guetmans, Rabe Koepes en Johan Elderinck.

Op 27 september 1597 werd Groenlo door Prins Maurits veroverd. Enige weken later, nl. op 17 oktober 1597, werden in Groenlo acht schepenen gekozen:

Johan Goetmans, Johan Elderinck, Rabe Koeps (ook als "Koepes" vermeld), Wilhelm van Silvolt, Rotger van Hemmerden (=van Hemeren), Garrit Harbertzen (ook als: "Herberts" en "Harbers" vermeld), Berndt Gebbink (ook als "Gebbingh" vermeld), Henrick Kistemaecker (ook als: "Kistjens" en "Kestiens" vermeld!).

(Bron: Archief Hof van Gelderland, inv. nr. 1270-folio 159; Rijksarchief Arnhem.)

1598 De acht schepenen van het jaar 1597 zijn allen nog in functie.
1599 en 1600: Rabe Koepes, Rutger van Hemeren, Berent Gebbingh, Johan Elderingh, Willem van Silvolt, Garrit Herberts, Nanneman van Hemeren en Henrick Kistjens (=Henrick Kistemaecker!)
1601 en 1602: Rabe Koepes, Johan Goetmans, Berent Gebbinck, Johan Elderingh, Willem van Silvolt, Garrit Harbers, Henrick Kestiens en Nanneman van Hemeren.
1603 Rabe Koepes, Johan Goetman, Berent Gebbinck, Johan Elderingh, Willem van Silvolt, Garrit Herberts, Henrick Kistjens,Nanneman van Hemeren, Coenraet Hackenbroeck.
1604 t/m 1606: Johan Goetman, Berent Gebbingh, Johan Elderinck, Willem van Silvolt, Garrit Herberts, Henrick Kistjens, Nanneman van Hemeren en Coenraet Hackenbroeck.

Op 14 augustus 1606 heroverde Spinola de vesting Groenlo. Eind oktober 1606 probeerde Prins Maurits Groenlo weer in te nemen. Op 11 november moest hij echter het beleg opbreken wegens heersende koortsen bij zijn manschappen. Bovendien naderde Spinola met een legermacht via Vreden. Aldus bleef Groenlo Spaans tot 1627.

Van 1607 t/m 1624 waren steeds dezelfde zes schepenen in Groenlo werkzaam, nl.:

Johan Elderinck, Henrick Marquerinck, Valentijn Becker, Coenraet Hakkenbroeck, Johan Aresdorff, Adolphus van Suyrhuijs.

1625 Johan Elderinck, Henrick Marquerinck, Valentijn Becker, Johan Aresdorff en Adolphus van Suyrhuijs.

1626 Johan Elderinck, Henrick Marquerinck, Valentijn Becker en Adolphus van Suyrhuijs.

1627 Johan Elderinck, Henrick Marquerinck, Aldolphus van Suyrhuijs, Johan Silvoldt, E. van Essen en Hendrick van Rhenen.

Op 19 augustus 1627 werd Groenlo door Frederik Hendrik ingenomen. Hoewel daarna de openbare uitoefening van de Rooms-Katholieke-eredienst ook in Groenlo werd verboden, liet men de zittende Magistraat intact. Minstens twee schepenen waren katholiek, nl.: Adolphus van Suyrhuijs en Johan Silvoldt; deze twee mochten hun ambt dus verder blijven uitoefenen.

Utrecht, januari 1988 P.Th.J. Hakkenbroek.

Bronnen:

1. Collectie Rijsenburg, inv.nr.1130 (Rijksarchief Utrecht).
2. Rechterlijk archief Groenlo (Rijksarchief Arnhem).
3. Hof civiele processen (Rijksarchief Arnhem).
4. Archief Hof van Gelderland (Rijksarchief Arnhem).
5. Sloet, "Oorkondenboek van Gelre en Zutphen", nr.880.
6. Vereniging Gelre, bijdragen en mededelingen:
   deel 1 (1898) - blz. 212 e.v.
   deel 36 (1933) - blz. 23 t/m 36.
7. Jaarboek Achterhoek en Liemers 1986; artikel van de heer N.J. Tops - blz. 50 t/m 54.
8. Th.A.M. Thielen, "Geschiedenis van de enclave Groenlo-Lichtenvoorde", Zutphen 1966.
9. Lijst van perkamenten brieven en andere bescheiden uit het oud-archief der gemeente Groenlo, opgemaakt door Mr. I.A. Nijhoff (Gemeentearchief Groenlo.)
10. "Archief", orgaan van de Oudheidkundige Vereniging de Graafschap, 1965 - blz. 135.
11. Martens van Sevenhoven, "Burgelijke gemeenten in Gelderland."

Tenslotte nog een woord van dank aan mevr. A.E.M. Kuiper-Timmerman van het Gemeentearchief te Groenlo.

Toelichting bij de lijsten vanaf 1597.

Maurits hield zich bij de capitulatie in 1597 het recht voor de Magistraat te confirmeren of te veranderen, zolang de oorlog duurde. Deze bemoeienis legde hij in handen van het Hof te Arnhem en de landdrost van Zutphen. Dat gebeurde in 1597 door de commissie Gerlach van der Capellen en Cosijn van der Hell. (1) Na 1597 tot 1606 moeten enkele commissies in actie zijn geweest, o.a. in 1602, blijkens een stadsrekening te Groenlo uit 1602 "alse an erber raid (raad) alhier bestedigett (geconfirmeerd) nha older gewonheit". (2) Zo oud was de gewoonte echt niet, daar ze pas van 1597 dateerde! De commissies hebben zeker gewerkt, men zie de opsomming van 1603 en 1604.
In de Spaanse tijd (1606-1627) werd de gewoonte voortgezet. Het initiatief ging merkwaardigerwijs van de Magistraat uit. Op 21 januari schreef de Magistraat van Groenlo aan J.S. von Distlinck (Thiesselinck). De Magistraat beschouwde hem als landdrost van Zutphen, ofschoon hij toen in dienst stond van Ferdinand van Beieren, coadjutor van zijn oom Ernst van Beieren, keurvorst. Ferdinand volgde hem in 1612 op. De Magistraat verzocht von Distlinck om confirmatie.
Vanuit Keisersweerd bij Düsseldorf schreef hij, dat hij begrepen had, dat het gebruik was, dat de landdrost op 7 januari de Magistraat placht te confirmeren, wat hij eigenlijk niet geweten had. Hij liet zich de rol direct aanleunen, zeker tot en met 1612, getuige de correspondentie. (3)
Thielen spreekt viermaal over de landdrost Thiesselinck, op pag. 79 en 81 vóór 1597 en op pag. 99 en 100 na de verovering door Spinola in 1606. De eerstgenoemde was zeker landdrost, doch overleed op 10.7.1594 en ligt te Antwerpen begraven.(4) De tweede in 1606 genoemde kan de man uit Keisersweerd zijn. Hij was kennelijk korte tijd bevelhebber van Grol, vertrok toen en werd opgevolgd door Matheus Dulpken. Men had hem dus in Grol in herinnering.
Frederik Hendrik, tolerant als hij was, liet in 1627 de zittende Magistraat intact, wat betekende, dat er nog geruime tijd twee schepenen katholiek waren, Jan Silvoldt overleden even voor of in 1651 en Adolphus Suyrhuijs. Hij werd vervangen in 1652, maar hij bleef schepen en werd in 1655 nog genoemd. Hij leefde als uitgeleefd man in behoeftige omstandigheden. (5)
Weer getuigen een reeks brieven van de bemoeienis van de landdrost, die meestal zijn "stadtholder" naar Grol stuurde.

Mutaties zijn er zeker geweest, voordat de twee laatste Katholieken uitgeschakeld werden. Jacob ten Ham, Jurrien ten Ham, Dr. Everhard Wijnhoff, Roelof Schalen, Leenert Gerner, Jan Egbers en Henrich Goetman, allemaal nieuwe namen na 1627. (5a) Maar de informatie is niet systematisch en niet volledig. De vervanging van een katholieke schepen na zijn overlijden verliep probleemloos ook ten overstaan van de "stadtholder" Gerard van Langen, wanneer een Hervormde als nieuwe schepen was aangewezen. Daar zal door het Hof zeker op gelet zijn. Dat bewijst een brief aan de stad Doesburg dd. 30 jan. 1632. (6) Hierin wordt de verwachting uitgesproken, "dat sij op den aanstaanden keurdag geen nieuwe Magistraatspersonen sullen kiesen dan die van de ware gereformeerde religie professie doende". Doesburg had een niet onbelangrijke katholieke minderheid, zodat de waarschuwing wel begrijpelijk is. Toch vindt het Hof het in 1638 nodig om op de landdag te Nijmegen, gehouden op 18 november, er nog eens op te wijzen, dat te Doesburg in de Gezworen Gemeente (=gemeenslieden) "verscheidene persoonen van de pauselijcke religie" zich bevinden en dat deze de eed moeten afleggen, zoals die in 1621 is geformuleerd.

In Doesburg bevindt zich een niet gedateerde eedsformule, die uit de tijd 1630-1640 zou kunnen stammen (volgens een mededeling van de archivaris J.W. van Petersen, waarvoor mijn vriendelijke dank!) en waarvan de slotzin het katholiek zijn van een gemeensman zou moeten uitsluiten. Men oordele zelf. "Bekenne insgelijck te sijn van de waere Christelicke gereformeerde religie, ende ter contrarie een afkeer te hebben van de papistische en derselver afgodische dwalingen. Soo waer helpe mij Godt." Het is niet onwaarschijnlijk, dat deze Doesburgse versie een verscherping is van de eedsformule van 1621.

In Groenlo ligt de situatie geheel anders. De meerderheid van de bevolking is daar katholiek. Bovendien waren minstens twee magistraatsleden katholiek. Daarbij komt de verhouding tussen Magistraat en burgerij, gemeenslieden en gildemeesters ronduit slecht was, dit als gevolg van de rel rond de serviesgelden en de serviesmeester Jacob ten Ham, die tevens burgemeester en richter was en wiens administratie over de jaren 1627 tot 1635 niet in orde was. (7) Zo kan er in de jaren 1651 en 1652 geen sprake zijn van confirmatie. Een brief met een waarschuwing zoals in Doesburg zou veel te riskant zijn geweest. Daar kan het Hof het niet op aan laten komen, nu voor

de twee katholieke schepenen nieuwe aangewezen moeten worden. Er moet ingegrepen worden.

Op 22 december 1651 wordt te Arnhem besloten om de landdrost Van Heeckeren tot Nettelhorst ende Enghuysen naar Arnhem uit te nodigen. Op 27 december wordt aldaar een viertal voor de magistraatsbestelling te Grol opgesteld, Custor (Coster), Wiggen Major (Wecke majoor), Suyrmont en Jan Trae om de schepenen Silvolde en Suyrhuijs te vervangen.
Op 3 januari 1652 wordt commissie en instructie uitgevaardigd voor de landdrost om op de keurdag 6 januari te Grol Coster en Wecke te kiezen. De gemeenslieden moeten schaakmat gezet worden.(8) Maar de zittende heren H.Goetman, Georgh (Jurrien) ten Ham en rigter Lansinck werden daarmede voor een voldongen feit geplaatst. Ze protesteerden, waarop voor de 13e februari een bijeenkomst te Arnhem werd belegd tussen het Hof en de Magistraat.

De conventie.

De heren uit Groenlo konden nu hun gelijk bewijzen. Ze deden dat met documenten uit 1432 (het recht van de stad zelf de schepenen te kiezen) bevestigd door Adolph graaf van Nassau, door brieven van hertog Karel uit 1506 en door de capitulatievoorwaarden van 1627, waarbij de privileges gehandhaafd bleven, wat insloot, dat de gemeenslieden de keur mochten verrichten. Edoch, de argumenten vóór de rechten van de Gezworen Gemeente werden "ten langen lesten nae verscheidenen hen en weder redenen..."om oock te bewaren het recht van de Heeren Staten" en notabene "om te cultiveren alle goede correspondentie" (verstandhouding)- van de tafel geveegd. De Conventie is zonder meer voor die tijd een onrechtmatig stuk, mede omdat de oorlog voorbij was.

Op 13 februari 1652 werd besloten, dat op een normale keurdag de gecommitteerde van het Hof en de landdrost van Zutphen of de landdrost alleen de bevestiging van de Magistraat uitspreekt. Zeer onschuldig. Maar bij een tussentijdse keur, als een nieuw lid gekozen moet worden b.v. wegens overlijden, nemen gecommitteerden en landdrost of de landdrost alleen zitting en hebben dan een stem, die ze het eerst uitbrengen.Daarmee zijn de gemeenslieden uitgeschakeld. Dat de keur in aanwezigheid van 14 burgers moet geschieden is slechts een vormelijkheid. Dat de schepenen lang niet altijd Grollenaren waren en vaak niet in Groenlo woonden, is een logisch gevolg van de Conventie.

Wat volgde onmiddellijk na de Conventie? (9) Dat is niet oninteressant. Onder de 14 februari, dus de dag daarna, kan men in het Register op het Memorie en Resolutie boek van het Hof ten rijksarchieve lezen: "Ter zake van de resolutie en conventie van gisteren wordt hiermede de Landdrost gemachtigd de Magistraat op het octaaf van Petri te vereren met een oxhoofd Franse wijn." De Magistraat mag ook nog een derde kiezen, N. Suyrmont, maar daar gaat de Magistraat niet op in. Het verband tussen de Conventie en de wijn wordt duidelijk aangegeven. Het geschenk zal bedoeld zijn als pleister op de wonde.
Waarom deze radicale aanpak, die totaal verschilde met die van de andere steden? Samenvattend kan gezegd worden, dat hier drie overwegingen, met elkaar verweven, een rol spelen.

a) Er moest koste wat het koste vermeden worden, dat de Gezworen Gemeente kon ingrijpen in de keur en een Katholiek aanwees, temeer omdat
b) in datzelfde jaar het besluit viel, de regenten voor hun leven te benoemen.
c) Het geschil over de servitiegelden (10) (vergoedingen aan de inwoners voor inkwartiering van het garnizoen) tussen de Magistraat en gemeenslieden plus gildemeesters werd in 1649 door het Hof te Arnhem met een sententie uit de wereld geholpen, die zeer nadelig was voor de burgerij, ofschoon de oorzaak van de ellende, de achterstallige betalingen, lag bij de schepen - serviesmeester Jacob ten Ham, die begin augustus 1636 (aan de pest) overleden was, kennelijk nog onverwacht, want zijn administratie was niet in orde. De Gezworen Gemeente riep advocaten te hulp, er werden processen aangespannen. De zaak diende tot in de Staten Generaal, want het ging om generaliteitsgelden. Het Hof te Arnhem reageerde geïrriteerd en deze irritatie, die zeker tot 1649 geduurd heeft zal het ingrijpen in de keur te Groenlo zeker beïnvloed hebben, zodat het Hof de veiligste weg koos, namelijk de Conventie, met uitsluiting van de gemeenslieden. De voorgeschreven aanwezigheid van 14 hervormde burgers was een symbolisch surrogaat.

<u>Toepassing van de Conventie.</u>

Dat gebeurde onder het Eerste Stadhouderloze Tijdperk van 1652 tot 1672. Daarop volgde de praktijk van Willem III, die van 1675 tot 1702 krachtens het Regeringsreglement van 1675 in alle steden van Gelderland zijn creaturen aanwees.

Door de praktijk onder Willem III was de Conventie bij de Grolse magistraat in vergetelheid geraakt. Het Hof diepte de overeenkomst van 1652 weer op en gaf een copie daarvan aan de schepene Volmer. Met een beroep daarop en gedekt door troepen werd op 6 januari 1704 de eerste omwenteling van de Nieuwe Plooi ongedaan gemaakt, doch de Nieuwe Plooi herstelde zich en bleef tien jaar in Groenlo aan de macht. In 1714 is het gedaan met de Nieuwe Plooi en met het recht van de grootburgers om de Magistraat te kiezen, want toen werd op 28 juni 1714 de Conventie officieel van de pui van het raadhuis afgekondigd. Dat was een direct uitvloeisel van de Landschapsresolutie van 27 april 1714.
In 1722 werd Willem IV ook stadhouder in Drente en Gelderland, niet in Holland, Zeeland, Utrecht en Overijssel. In 1729 werd Willen IV meerderjarig en aanvaardde het stadhouderschap, ook in Gelderland. Maar dat betekende niet, dat hij nu ook de Magistraten benoemde in de steden van Gelderland. Zijn macht bleef zeer beperkt, zodat het Hof te Arnhem en de landdrost van Zutphen vrijelijk de Conventie voor de keur te Groenlo konden toepassen. Dat werd in 1747 anders. Toen benoemde de stadhouder de magistraat in elke stemhebbende stad.

Haaksbergen N.J. Tops.

<u>Verwijzingen.</u>
Deze toelichting is grotendeels ontleend aan mijn artikel in Jaarboek Achterhoek en Liemers 1986 getiteld Magistraatsbestellingen te Groenlo in de stadhouderloze tijdperken 1650-1672 en 1702 - 1714 - 1747.

1. Arnhem Rijksarchief Hof Mem. en Res. boek nr 19
2. Mededeling van de heer B. Verhey te Groenlo
3. Als copieën A1 t/m 4 bij het request uit 1704 van de afgezette burgemeesters Did. Volmer, H. v.d. Hardt, Bernt Holbarent en Rud. Jan Schalen.
   De originelen in Archief Groenlo 17e eeuw ongeordend.
4. Mededeling van Baron Hoevell tot Westervlier te Ohé en Laak.
5. Arnhem R.A. Oud Archief Groenlo, beschreven door I.A. Nijhoff onder 144m.

5a. Stukken betr. servitiegelden Archief Groenlo 17e eeuw

6. Arnhem R.A. Hof Nr. 83
7. a) Archief Groenlo. Meer dan 70 stukken over servitiegelden en de betaling daarvan tussen 1627 en 1649

b) Algem. Rijksarchief Den Haag 1e Afd. Staten Generaal Nr. 12 548 - 241 Servitiegelden te Groll
8. Arnhem R.A. Hof Nr. 84
9. Arnhem R.A. Hof Nr. 25 Mem. en Res. boek
10. Zie 7.

De lijst tussen 1627 en 1648 is zeer onvolledig. Het Groenlose Memorieboek begint pas in 1675, terwijl in het archief van het Hof nr. 2496 "Keur tot Grolle" pas in 1648 begint. Van 1627 tot 1633 werd de Magistraat geconfirmeerd en aangevuld door de "stadtholder" van de landdrost.
1627-1633 Jacob ten Ham, serviesmeester en richter † 1636 aan de pest
Jan Egberts
Adolphus Suijrhuijs, 1652 vervangen, uitgeleefd, mag blijven, werd 1655 nog genoemd
Jan Silvoldt, voor 1652 overleden, evenals de vorige R.K.
Roelof Schalen
Leenert Gerner
Daar hoort nog bij Jan Elderinck, want in 1629 en 1640 wordt daarover gesproken.
1638 Dr. Everhard Wijnhoff burgemeester, gestorven voor febr. 1647, waarschijnlijk gekozen in plaats van Jacob ten Ham
1641 genoemd als schepen Wolter Abbinck, Dr. Ev. Wijnhoff, Johan Sijlvolde en Johan Egbers
In 1641 werden als gemeenslieden genoemd:
Johan Hillebrants, Bernt Warnsinck, Willem Haafken, Jan Derks, Jan Russinck, Bernt Egberts, Derck Suijrmont, Johan Brant, Henrick Smit, Jan ter Aa (Trae), Jacob Wildeman, Dries Schilderinck, Herman Noortwijk, Bernt Wopereis.

De Magistraat van Groenlo onder de Conventie van 1652 en onder Willem III van 1675 tot 1702.

1652 Henrich Goetman, Gheorgh (Jurrien) ten Ham, Ludolph Coster, Coenraedt Wecke en A. van Suyrhuys (R.K. geduld, afgeleefd).
1655 A. van Suyrhuys, H. Goetman, Jurrien ten Ham, L. Costher, Coenraedt Wecke, R. Schalen.
1668 Rudolph Schalen, Jurrien ten Ham, Ludolph Costheren, Coenraedt Wecke en C. Roeters.

1670 J. ten Ham, L. Costheren, C. Wecke, C. Roeters, R. Schalen (de oudste).
1671 J. ten Ham, L. Costheren, C. Wecke, Joan Sels.
1672 Overleden R. Schalen, J. ten Ham en C. Roeters.
Gekozen: Gerrit ten Ham, L. Costheren, C. Wecke en Joan Sels.
1672 Röring p.81 zegt van 1672, dat er 4 schepenen waren, noemt er echter maar drie: Wecke, Schutte en Holtbarent (zie beneden).

Het Mem. en Resol. boek begint in 1675 en geeft de volgende gegevens over de Magistraat onder Willem III.

1675 Dr. Wilhelm van den Eynde, Wilhelm Volmer, Lud. Elgershuisen Licent. B. Verwit, Johan ten Ham, Everwijn Holtberent.
1681 Caspar Ditherig van Plettenborg heer tot Marhulsen, Dr. W. v.d. Eynde, E. Holtberent, W. Volmer, Arnoldt Kerckhoff, Dr. Andrien van Dam.
1684 6 januari C.D. v. Plettenborgh heer tot Marhulsen, Dr. W. v.d. Eynde, E. Holtberent, W. Volmer, A. Kerckhoff, Dr. Gerhard Heutingh.
1685 overleden W. v.d. Eynde. Daarvoor op 7 nov. Rutger van Eybergen.
1690 E. Holtberent, W. Volmer, A. Kerckhoff, Dr. G. Heutingh, R. v. Eybergen, Gerhard Luc. Schalen (voor Marhulsen).
1692 5 april † Dr. G. Heutingh, daarvoor Engelbert Tinnegieter, ontvanger.
1693 6 januari E. Holtberent, A. Kerckhoff, R. v. Eybergen, G.L. Schalen, E. Tinnegieter, Diederik Volmer (voor Willem Volmer).
1693 april Overleden E. Tinnegieter, daarvoor Harmen van der Hardt.
1696 Holtberent,Volmer,Kerckhoff,Eybergen,Schalen,v.d. Hardt.
1697 11 januari Overleden R. v. Eybergen; voor hem op 24 febr benoemd C.C. van Lintelo tot den Ehse.
1699 6 januari C.C. van Lintelo tot den Ehse, Volmer en van der Hardt, Jan Engelbert van Gelder voor Arnold Kerckhoff; Bernhard Holtberent voor Everwijn Holtberent en Jan Willem Vos voor G. Lucas Schalen.
1702 Rudolf Schalen komt voor Jan Willem de Vos, terwijl Willem III C.C. van Lintelo tot den Ehse vergat. Hij werd op 19 april 1702 door de anderen gecoöpteerd onder protest van van der Hardt. Dan zitten in de Magistraat

Lintelo, Volmer, Schalen, van der Hardt, van Gelder en Holtberent.

De gegevens tot 1672 zijn uit documenten geput, behalve de drie namen, die Röring noemt namelijk Wecke, Schutte en Holbarent. De naam Schutte doet in dat rijtje vreemd aan, want deze Schutte was met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid katholiek en kon daarom in Staatse tijd geen burgemeester zijn. Misschien heeft deze formatie alleen tijdens het beleg en even daarvoor gefungeerd. Misschien waren de anderen, Coster, ten Ham en Sels gevlucht of niet aanwezig en had men om de bisschop ter wille te zijn, een katholiek in het college opgenomen. Natuurlijk is dit een hypothese, maar wie weet?

Mutaties in de magistraat van Groenlo, enige jaren voor, tijdens en na de Plooierijen 1703-1716.

1699 benoemd door Willem III
Christiaan Carel vrijheer van Lintelo tot den Ehse, Diederik Volmer, Herman van der Hardt, Jan Engelbert van Gelder, Bernhard Holtberent, Jan Willem de Vos.
1702 benoemd door Willem III
Volmer, van der Hardt, van Gelder, Holtberent en Rudolf Jan Schalen. Willem III had Lintelo vergeten. Hij werd op 19 april 1702 door de anderen na de dood van Willem III gecoöpteerd, onder protest van van der Hardt.
1703 10 maart Omwenteling, begin van de Plooientijd.
Afgezet van der Hardt, van Gelder en Holtberent.
Herkozen van Lintelo, Volmer, en Schalen; nieuw Hendrich van Eybergen, Joh. H. Cappers en Israël Karnebeeck.
Hierop reactie, gedekt door 50 man Ruiterij (7 december 1703), waarna op 6 januari 1704 de landdrost van Zutphen de magistraat aanwijst. Volmer, van Lintelo, Schalen, van der Hardt, Holtberent, van Gelder en als 7e van Eybergen.

22 februari 1704 nieuwe omwenteling, die parallel loopt met die van Zutphen:
Dr. Rutger Keiser, Henrich Colonius, Henrich van Eybergen Junior, Henrich Cappers, Israël Karnebeeck, Geurt Verwitt.
In 1706/1707 bestaat de Magistraat uit Keiser, Cappers, Karnebeeck, Verwitt en misschien Colonius.
In 1706-1707 werd Hendrich van Eybergen voor een jaar geschorst. Op 21 februari 1709 werden voor een jaar geschorst

Keiser, Cappers, Karnebeek, Verwitt. Malversaties. Keiser verloor het burgerrecht. Wegens onbescheidenheid van pastoor van Munster hoge boetes voor de katholieken. Verlies van vertrouwen bij de katholieke grootburgers.
Na de schorsingen op 21 februari 1709 vormden H. van Eybergen en H. Colonius een rompmagistraat, die op 22 februari 1709 werd aangevuld met Dr. Diederik Volmer.
Op 21 februari 1710 werd over de schorsing gesproken, doch deze werd niet opgeheven. Er volgde op 22 februari een verkiezing door de grootburgers met de complete kiesprocedure. Gekozen werden: Volmer, van Eybergen, Schalen, van der Hardt, Dr. Joh. H. Veldinck en D. Hummelinck (Colonius niet herkozen).

22 februari 1713

Volmer, Eybergen, Schalen, Veldinck, Hummelinck, Bernh. Holtberent (van der Hardt niet herkozen door de grootburgers).

22 februari 1714

Volmer, Eybergen, Schalen, Veldinck, Hummelinck, Holtberent en een 7e schepen, naam onbekend.

Rel over de emolumenten van twee jaren binnenlandse deputatie.
De 1600 gld. wil de Magistraat in eigen zak steken, de gemeenslieden wilden ze voor de stad besteden. Daarop werd de 7e gekozen, die de som beloofde uit te betalen. Volmer c.s. wendden zich tot het Hof. Daarop

27 april 1714

Resolutie, behelzende terugkeer naar de Conventie van 1652 met uitschakeling van de gemeenslieden en het kiesrecht van de grootburgers.

28 juni 1714

Nieuwe keur te Groenlo om de Conventie van 1652 in alle vormen toe te passen, met officiële publicatie en afkondiging van de resolutie onder dekking van een compagnie paarden en voetvolk.
Confirmatie van de Magistraat van 22 februari 1714 zonder zevende schepen. Einde van de Nieuwe Plooi.

22 februari 1715

Confirmatie van de Magistraat in het bijzijn van troepen. Veertien burgers, hervormd, waren genodigd, één verscheen. Van Lintelo en van der Hardt solliciteren, zonder succes.

6 januari 1716

De oude Magistraat werd geconfirmeerd.

13 februari 1716

De Magistraat vroeg om troepen met het oog op te verwachten onlusten op de komende 22 februari 1716. De troepen van commandant Du Thay uit Bredevoort houden het stadhuis bezet. Toch verkiezing van een nieuwe Magistraat. Lintelo, Keiser, Verwitt, Dr. J.Jac. Meys, Harmen Jalink en Harmen Creyenhorst werden gekozen en uit een herberg geproclameerd. Meer troepen naar Groenlo, twee compagnieën paarden en 50 koppen infanterie. Gevangenen, processen, veroordelingen. Hendrik Meurs 3 jaar verbannen, Geurt Verwitt 5 jaar tuchthuis en verbannen voor het leven. Ook anderen.

Magistraat in 1716/1717

van Eybergen, Schalen, Veldinck, Hummelinck en Holbarent.

28 september 1718

Tussentijdse verkiezing van Joan van Essen, substituutgriffier van het Hof wegens overlijden van van Eybergen. Dan ook verschil over het presidium. Werd onder protest aan de gecommitteerde van het Hof afgestaan.

1724 Schalen, Holbarent, Hummelinck, Joan van Essen, Veldinck en Walraven Robert van Heeckeren tot Branssenborgh.

1727 Nieuw conflict. De schepeneed werd door de afgevaardigde geeist. Onder protest zwichtte men. Zelfde bezetting als in 1724.

1729 27 juni Zelfde bezetting plus J.L.T.B. Wentholt J.U. Dr., secretaris van Gedeputeerde Staten van de Graafschap Zutphen als 7e en supernumerair schepen (op zes voorwaarden).

1730 Veldinck overleden. Niet Wentholt werd 6e schepen, doch advocaat Sels. Schalen, Holbarent, Hummelinck, van Essen, Branssenborgh en Ernst Loeben Sels J.U. Dr. Schalen overlijdt 23 december 1730.

1731 13 februari Hummelink, Holbarent, van Essen, Branssenborgh, Wentholt, Ernst Loeben Sels en Arnold Hendr. Bom J.U. Dr. (Bom was op 12 februari 1731 burger van Groenlo geworden)

Het "Doönhuusken" op de Nederlands-Hervormde Begraafplaats te Groenlo

Wanneer men vanuit het oude vestingstadje Groenlo (in de volksmond Grolle) richting Eibergen over de brug gaat, de Nieje Poorte, genoemd naar de vestingpoort die hier vroeger heeft gestaan, slaat men na enkele tientallen meters, net voor de Brouwerij Grolsch linksaf de Halve Maanweg in. Na een 150 meter voert deze weg tussen de Oude en Nieuwe begraafplaats door. We betreden aan de linkerzijde door de hoge smeedijzeren hekken de oude begraafplaats. Men wordt getroffen door de grote stilte die hier heerst. Men zegt weleens; Wie de stilte hoort, bidt reeds. Ons oog wordt getrokken naar het midden op de begraafplaats staande lijkenhuisje, in de volksmond "Doönhuuske".
Het vervult op dit moment geen enkele functie meer. In de bange oorlogstijd 1940-1945 heeft de zolder tijdelijk wel eens dienst gedaan als schuilplaats voor de vervolgden van de nazi-terreur, totdat men een vast onderduikadres had gevonden. Het is gebouwd in de eerste jaren van deze eeuw. Het is een typisch staaltje van kleinschalige bouwkunst. Veel krullen en interessante tierelantijnen. Dankzij de medewerking van diverse personen en instellingen, o.a. de v.d. Lugtstichting, is het enkele jaren geleden door de kerkvoogdij der Hervormde Gemeente gerestaureerd. Zo is dit historische gebouwtje voor het nageslacht en het vestingstadje Grol, met zijn diverse historische plekjes en gebouwen, behouden gebleven. Allen die hebben medegewerkt tot instandhouding van dit gebouwtje, mag men dankbaar zijn, dat ze door hun steun en inzet weer een stukje kaalslag hebben weten te voorkomen.

Om U de geschiedenis van dit kerkhof en zijn lijkenhuisje te vertellen moeten we beginnen met de levensgeschiedenis van de stichter van deze begraafplaats en het daarop staande doönhuuske.

Het is het verhaal van:

Geert Hermanus Huijskes, geboren 20 september 1836 en overleden 12 februari 1910, en van zijn vrouw Anna Elisabeth Catharina Aleida Lasonder, geboren 18 januari 1844 en overleden 1 augustus 1917.

In het maatschappelijk leven van Groenlo komen we zijn naam het eerst tegen, als de Burgelijke Gemeente in 1873 overgaat tot stichting van een Telegraaf en Postkantoor. Bij deze inschrijving op een door de Gemeente gevraagde

geldlening in obligaties van ƒ 100,- tegen 5% rente, totaal groot ƒ 5000,- bleek slechts één inschrijver te zijn nl. G.H. Huijskes.

In 1873 werd het gebouw met een vleugel uitgebreid. Weer was G.H. Huijskes de geldschieter voor een bedrag van ƒ 1600,- tegen 4,5 % rente .

In het kerkelijk leven van de Hervormde Gemeente komen we hem voor het eerst tegen bij zijn benoeming tot kerkvoorgd op 23 juni 1879.

Wanneer men deze verslagen leest komt men onder de indruk van zijn goedgeefsheid, niet alleen voor de Hervormde Gemeente, maar ook voor de gehele gemeenschap van Groenlo. Tallozen heeft hij geholpen door het verstrekken van leningen, zoals mij Oud Grollenaren hebben verteld, zodat zij uit de zorgen kwamen door zijn hulp. Als goedwillende mensen door omstandigheden buiten hun schuld hun verplichtingen niet konden nakomen, zou Huijskes hebben gezegd: "Ik zal er wel een streep doorhalen".

Maar dat sommigen van zijn goedgeefsheid misbruik maakten, en hun schulden niet weer terugbetaalden, kwam ook wel voor. Dit is een kwaal die blijkbaar vroeger ook al voorkwam.

Op 23 maart 1897 schenkt hij het complete Avondmaalzilver, ter nagedachtenis aan zijn op bijna 100 jarige leeftijd overleden moeder. Dit wordt heden ten dage nog altijd bij het Avondmaal gebruikt.

Mede onder zijn aandrang besluit het College van Kerkvoogden in 1895 de kerk te restaureren. Als architect werd aangezocht de Heer v.d. Schaaf uit Winterswijk en J.W. Bloemink uit Haaksbergen zal de leien op het kerkdak repareren. Tevens werd bij deze kerkrestauratie in de steunbeer aan de Noordwestzijde, rechts van de deur, een nis gevonden met 2 schedels. Deze zijn op deze plaats nog aanwezig.

Als in mei 1897 de president kerkvoogd Wittermans overlijdt, wordt de heer Huijskes de nieuwe president kerkvoogd. Vermeldenswaardig hierbij is dat als secretaris der kerkvoogdij fungeert de toenmalige burgemeester Sytzama.

In de vergadering van 31 mei 1905 stelt de heer Huijskes in de kerkvoogdij-vergadering voor, om plannen te maken voor de bouw van een nieuwe pastorie ter vervanging van de bestaande. Hij legt enige tekeningen over, en zegt dat hij het voorlopig het best acht, boven 5 kamers te laten maken. Verder wenst hij het gebouw niet direct aan de straat, doch iets achteruit te plaatsen met een tuin in 't front.

Hij acht het geschikt de bouw aan te besteden, behoudens enige onderdelen, die hij gaarne aan speciale personen gegund zou zien. (De pastorie werd gebouwd door aannemer Nales, de voorganger van firma Reukers.)
Verder deelde hij de vergadering mede, dat Mevrouw zijne Echtgenote en hij het besluit hadden genomen, om de pastorie en een nieuw aan te leggen kerkhof met lijkenhuisje voor hunne rekening te nemen, en dit aan de Hervormde Gemeente ten geschenke te geven.
Waarschijnlijk door deze nieuwe toezegging overbluft, hoorden de aanwezigen haar stilzwijgend aan, doch uit het zwijgen sprak zeker ook grote dankbaarheid aan de milde gevers, die reeds zoveel voor de Gemeente hadden gedaan.

De heer Huijskes stelt een stuk grond op de Halve Maan ter beschikking, in de volksmond "de Mussenbarg" genoemd. Het is een eikenhakhoutbosje, waarvan men de bast vroeger gebruikte bij de leerlooierijen, Op een vraag uit de vergadering bij monde van de Heer Heringa omtrent het toekomstig onderhoud van deze nieuwe begraafplaats, antwoordt de heer Huijkes, dat zolang hij leeft, hij hiervoor de kosten op zich neemt.
In de vergadering van woensdag 10 maart 1908 kwam het voorstel van kerkvoogden ter sprake om de volgende overeenkomst aan te gaan met de heer de Groen alhier. Deze zal zich dan eigendom verschaffen van de percelen behorende aan Reukers en Huitink en zich verplichten vanaf den hardenweg (Eibergseweg) tot aan het kerkhof een weg aan te leggen lang 170 meter en breed 4 meter en dezen tot publieken dienst te bestemmen in ruil daarvoor zal de Nederlands Hervormde Gemeente hem in eigendom afstaan het zgn. Kösterstuintje aan de Eibergseweg (hier staan nu de kantoren van de brouwerij).
In de vergadering van 30 oktober 1908 wordt mededeling gedaan van de schenking van het Köstershuis aan de Schoolstraat.
Zeer bijzonder is de notulering van een klacht die werd geuit, dat er tijdens begrafenissen en preken bepaalde politieke betogingen werden gehouden en in preken tot uitdrukking gebracht. Wat dat betreft is er nu niets nieuws onder de zon.

In de vergadering van 28 januari 1910 werd besloten het nieuwe kerkhof in te delen in 26 vakken. Links de vakken A t/m M en rechts N t/m Z. Bij de bestemming blijft vak D volgens wens van de schenker de heer Huijskes H.G.Zn ter beschikking van hemzelf en de familie Lasonder. Zodat van dit vak geen gebruik kan worden gemaakt ten behoeve van anderen.

De heer Huijskes verenigde vele functies in zijn persoon. Hij was immers boer, koffiebrander kruidenier enz. In die tijd waren de sociale voorzieningen nog nihil. Toch was Huijskes zijn tijd ver vooruit. Hij was een zeer sociaal bewogen man. Jaren geleden vertelde mij de toen op zeer hoge leeftijd zijnde Hendrik Luttikholt, hoe men 's winters wanneer men niet op het land kon werken, hij zijn arbeiders niet, zoals toen veel voorkwam, naar huis stuurde zonder enig inkomen. Nee, hij hield ze in dienst en dan moesten ze b.v. de bomen in de eikenallee op het Laarberg met een bezem op een lange steel ontdoen van het groene mos. De genegenheid en eerbied ging bij sommigen zelfs zover dat, wanneer men zijn huis in de Beltrumsestraat (nu Radio Hissink) voorbijging, men zijn pet afnam of knikte in het voorbijgaan. In zijn stal aan de Beltrumsestraat hield hij een 7 tal koeien, die hij door zijn personeel liet verzorgen. Het melken deed Dina Seggelink, de latere Mevrouw Wennink-Seggelink uit Avest. De melk werd gekarnd tot boter met een hond in een zgn. karnton met rad. Vast dienstpersoneel waren o.a. Dieks Seggelink (de Snieder), Hendrik Luttikholt (Hemsink), Gerrit ter Bogt (de vader van onze oude koster Jan ter Bogt) en Bernhard Haller.
Waar nu de woningen op de Papendijk staan bezat hij een groot stuk weiland genaamd de Pastoorsweide (waar die naam vandaan komt heb ik niet kunnen achterhalen). Tegenover het Station bezat hij een perceel land groot 4 Ha genaamd "de Bromaat" (nu industrieterrein "Brandemate"), waarvan 1 Ha met fruitbomen. Typerend voor hem was het antwoord dat hij gaf aan de stationschef van Groenlo, die hem vertelde dat een aantal arbeiders van hem al enkele dagen practisch niets uitvoerden: "Wie betaalt hen, jij of ik."
Vele stukken land en weiland had hij verhuurd. De huur van het losse land was toen geregeld met de zgn. derde garve. Dit was 2/3 van de oogst voor de pachter en 1/3 voor de grondeigenaar. Evenzo was dit geregeld met een stuk weiland aan de Papendijk. Hiervoor was een jaarlijkse hoeveelheid boter vastgesteld als pacht. Vandaar nog de namen "Bottergat" en "Botterpeter".
Tevens bezat hij vele landerijen en boerderijen. Om enkele te noemen: Geelink (Heuzelman), Schurink (Beltman-Houwers), Buurserweide (Groot-Wassink), Geerdink (Groot-Antink), Pleiter (Laarberg).
Verder was hij op grote schaal 1e Hypotheeknemer op vele boerderijen in Beltrum, Halle, Varsseveld, tot in Gendringen toe.

In 1910 is hij kinderloos gestorven. Al zijn personeel heeft hij bij testament een stuk land vrij op naam geschonken, zodat zij zelfstandig een boerenbedrijfje konden voortzetten. Vele boerderijen en gronden heeft hij nagelaten aan zijn erfgenamen, die ze voor het merendeel na korte of langere tijd verkochten aan de pachters. Op 12 februari 1910 kwam, na enkele jaren sukkelen met de gezondheid, aan dit welbestede leven een einde. Pikante bijzonderheid is dat juist hij als eerste op het nieuwe kerkhof werd begraven.

Op 27 april 1910 wordt op de 1e kerkvoogdijvergadering na het overlijden van de heer Huijskes als voorzitter, deze door de secretaris Sijtzama herdacht. Hij wijst op ht vele goede dat de overledene voor de Kerk heeft gedaan, en bracht in herinnering hoe weldoordacht, eerlijk en trouw zijn adviezen waren. Was er reden tot weemoed, ook was er aanleiding tot vreugde nu de heer Lasonder zich bereid had verklaard deze plaats in het College in te nemen.

Na het overlijden van de heer Huijskes komen we nog eenmaal de naam van zijn vrouw tegen in de kerkboeken.

In de vergadering van 31 mei 1910 wordt melding gemaakt van een schenking van de erven B.A. Lasonder van ƒ 900,- om de kerk te witten. Achteraf bleek dit bedrag niet toereikend, waarna de weduwe Huijskes-Lasonder zich bereid verklaarde het ontbrekende aan te vullen.

Op de kerkvoogdijvergadering van 25 september 1917 wordt mededeling gedaan, dat de op 1 augustus 1917 overleden weduwe Huijskes-Lasonder, een schenking heeft gedaan aan de Kerk te Groenlo, welke schenking voorwaardelijk wordt aanvaard.

De schenking werd als volgt ter kennis van het College gebracht:

"Als executeurs-testamentair der nalatenschap van wijlen mevrouw de weduwe E.H. Huijskes-Lasonder te Groenlo hebben wij de eer U mede te delen dat door de erfgenamen besloten is overeenkomstig aan hun door vermelde overledene te kennen gegeven wensch, aan de Nederlandsche Hervormde gemeente te Groenlo te schenken een bedrag van vijftig duizend gulden (ƒ 50.000,-), vrij van alle rechten, benevens de drie banken genummerd 1, 2 en 42 in de N.H. kerk aldaar.

Deze schenking geschiedt onder voorwaarde

1e: dat het <u>kapitaal</u> niet vervreemd mag worden en ten allen tijde moet blijven bestaan.

2e: dat de renten <u>alleen gebruikt mogen worden voor onderhoud der kerk, pastorie, kostershuis en lijkenhuisje en voor verhooging van traktementen:</u>

voor a den Predikant op ƒ 2000,-
" b de kerkvoogdboekhouder op ƒ 150,-
" c de organist op ƒ 150,-
etc. etc. "

Men kan zich indenken welk een enorme schenking dit voor die tijd was. Wel dient elke kerkvoogd te beseffen, hoe groot en mooi deze schenking ook is, wel het nadeel is dat men alleen de rente voor bepaalde doelen mag gebruiken, en het kapitaal ten allen tijde moet blijven bestaan, hoezeer men het soms voor een goed doel ten bate van de Gemeente zou willen gebruiken. Doet men dit wel, dan schendt men het testament, met alle eventuele gerechtsprocedures die dit kan uitlokken. Hierdoor kunnen kerkvoogden weleens ongewild in conflict komen met andere bestuurscolleges die deze geschiedenis niet kennen.

Voor al hetgene de heer Huijskes voor de Kerk en zijn Gemeente heeft betekend, is er op zijn grafheuvel een gedenkzuil opgericht, als dank en eerbetoon aan Geert Hermanus Huijskes. Op deze zuil treft men enkele gebeitelde herinneringen aan deze mens aan.

Links: "HIJ DE EERSTE DIE HIER RUST VOND, SCHONK OOK DEZE BEGRAAFPLAATS"
Rechts: "EEN HALVE EEUW WAS HIJ één DER BESTUURDERS EN VERZORGER ONZER GEMEENTE"
Achter: "HIJ IS WAARDIG DAT GIJ HEM DIT DOET WANT HIJ HEEFT ONS VOLK LIEF. Lukas 7 4B en 5A."
Voor: "DE NED.S HERV. GEMEENTE AAN DE HEER G.H. HUIJSKES H.G.ZN"

Groenlo, mei 1988. Johan Pleiter.

Egbert Hermanus
Huijskes H.G.Zn.
Geboren 20 sept 1836
Overleden 12 feb 1910

Opname 1900

Grafkelder van de familie Huijskes

Gedenksteen met opschrift
van de Nederlands-
Hervormde Gemeente

Het gerestaureerde lijkenhuisje op de begraafplaats
van de Nederlands-Hervormde Gemeente

De tynsheffing te Groenlo in de periode 1395-1583.

door Raymond Boekelder

Inleiding.

Onderzoekingen in het Rijksarchief te Arnhem hebben er toe geleid iets te kunnen mededelen over erven waarvan de tyns (pachtgeld) opgebracht werd door die van Groenlo aan de hertog van Gelre.
De basisinformatie werd verkregen uit de hertogelijke tyns- en schattingsregisters.

Om de gegevens in een breder kader te kunnen plaatsen heb ik dankbaar gebruik gemaakt van het boek 'Belasting, bevolking en bezit in Gelre en Zutphen, 1350-1550' geschreven door R. van Schaïk.

Het overzicht dat nu volgt moet gezien worden als een eerste aanzet dat door uitgebreid (lokaal) historisch onderzoek uitgewerkt zou kunnen worden en waar nodig gecorrigeerd.

Voor een goed begrip van de tynsplicht is allereerst kort ingegaan op de betekenis van de gebruikte termen.

1. Nadere aanduiding van het begrip 'tyns'.

De tynsheffing vindt zijn oorsprong in het begin van de 15de eeuw wanneer Arnolt hertog van Gelre tal van goederen uit de horigheid ontsloeg en ze tot erftynsgoederen maakte.
Deze verandering bestond uit het feit dat bepaalde herendiensten werden omgezet in betaling van tyns.
De tyns werd meestal gevorderd op een z.g. 'hof' een grote hoeve dat vaak bewoond werd door de landrentmeester, zoals het hof te Lochem, 'de Grevenhoff bynnen Zutphen onder de Eyckenboem', het 'hof to Roderlo' en het hof te Grol.
De hoven (in totaal 28) van de hertog van Gelre lagen met uitzondering van die te Groenlo, Hengelo en twee te Gendringen, allen in het oude graafschap Zutphen. [1]
Oorspronkelijk waren vrijwel alle boeren in deze streek pachters van horige hoeven. Ze betaalden de pacht (tyns) in de vorm van een deel der opbrengsten. Deze bedragen werden als 'herfst- en meibeden' genoteerd (de betaling op 'sunt martensdage' - 11 november en 'op de Mey' - 1 mei).
Dit wil zeggen dat de pachtgelden in twee termijnen per jaar geïnd konden worden.
Het begrip 'bede' stond voor datgene waarom gebeden of gevraagd werd, hoewel zeker al in de 13de eeuw de 'bede' een

jaarlijkse afdracht was met een verplichtend karakter dat beschouwd werd als iets waarop de graaf, later hertog van Gelre zondermeer recht had.
In de 14de en 15de eeuwse rekeningen zien we deze jaarlijkse inkomsten ook als 'renten' geboekt staan.
Aanvankelijk werd de tyns betaald in natura, dat nog terug te vinden is in begrippen als 'wastyns, koekewede of tynshoen, rookhoen, koppelhaver en woltrogge'.

Onder 'wastyns' verstond men het leveren van bijenwas.
'Wastynsige lieden' waren oorspronkelijk vrije boeren die zich zelf uit vroomheid tot het leveren van bijenwas verplichtten.
Zowel de kerk als de adel had deze vrome intensie aangegrepen om die lieden tot horigen te verklaren.
Onder 'wastynsig' werd dan ook de verplichting verstaan tot het leveren van bijenwas aan de geestelijke instellingen die er kaarsen van maakten. Deze van oorsprong kerkelijke afdracht werd later dus door de graven en hertogen van Gelre overgenomen.
'Koekewede' stond voor kuikengeld (vergelijkbaar met tynshoen) en was de betaling in hoenderen.
Ook was sprake van 'rookhoen', ieder huis waar rook opging gaf een cynshoen. Het hoen heette daarom ook wel 'rookhoen'. [2]. 'Koppelhaver' was de jaarlijkse afdracht in haver opgebracht, voor het weiden van beesten op de nog onverdeelde markegronden, ookwel weidegeld of grasgeld genoemd. 'Coppel' stond voor gemeenschappelijke weide.
'Woltrogge' werd betaald om woeste grond te mogen ontginnen.
'Wolt' duidde op woud, woeste grond en 'rogge' gaf aan dat men dit recht betaalde met rogge. Van dorpen als Hengelo en Zelhem is bekend dat zij 'walt- of woltrogge' moesten betalen aan de landrentmeester van het graafschap Zutphen om gebruik te mogen maken van het 'Synwede' (Zieuwent).
In feite zijn alle genoemde begrippen niet meer dan een nadere aanduiding voor de betaling van tyns, dat later in geld werd opgebracht.

2. De inning der tynsgelden.

Hoe de heffing van de tyns en pondschatting nu in de praktijk in zijn werk ging is duidelijk te maken aan de hand van het volgende voorbeeld dat door R. van Schaïk werd gegeven.

In augustus 1460 werd Zutphen gemaand tot uitzetting van de schatting over te gaan. Pas een jaar later namelijk op 28 september 1461, slaagden de schatmeesters Gerrit Hackfort en Steven de Bose erin een begin te maken met de zetting in het Zutphense kwartier.
Zij belegden eerst een vergadering met alle richters en zetters in de herberg van Johan Bueck te Zutphen. Daarna reisden ze in de tweede helft van oktober naar Doesburg en verbleven er vijf dagen. Dan volgden bezoeken aan Doetinchem, Lochem en Ruurlo. Boden werden o.a. naar Groenlo en Terborg gezonden om achterstallen te innen. Op dat moment had de inning in de kleine Zutphense steden nog niet plaats gehad. De stadsbestuurders hadden hun medewerking opgeschort. Ook elders bleken de stadsbesturen weinig inschikkelijk maar lukte het op het platteland wel de procedure voortgang te doen vinden.
De schatmeesters konden van het Zutphense kwartier in de loop van 1462 al een bedrag van 996 Rijnse guldens afdragen aan de overste landrentmeester. In 1463 hadden de schatmeesters hun taak volbracht en de opbrengst van het platteland bedroeg ruim 1453 schilden. Groenlo had echter in het geheel niets betaald en de inkomsten uit Lochem werden niet in de rekening verantwoord.
In het Zutphense kwartier was het verzet tegen de invoering van de pondschatting massaal en langdurig. De Lochemers hadden bij de eerste pondschattingen na Karels inhuldiging (1492) betaling geweigerd omdat de stad naar hun zeggen verbrand was. Inwoners van Groenlo motiveerden hun weigering met de mededeling dat al hun goederen in de heerlijkheid Borculo lagen. Hertog Karel had de bannerheren van Bergh, Wisch, Bronckhorst en Borculo dan ook verzocht hun onderzaten te bevelen in de pondschattingen bij te dragen. Hier zal wel bedoeld zijn de onderhorigen van betreffende heren voor zover ze gegoed waren in het land van Gelre.
Al in 1470 werd de toegekende schatting in grote delen van het Zutphense kwartier tegengewerkt. De inning hiervan sleepte vanwege de onwil onder de bevolking voort tot ver in het jaar 1472. Telkenmale werd door de schatmeesters een verband gelegd met de afwezigheid van de hertog.
Voor het Zutphense kwartier kwam daar nog bij, dat er in deze periode Kleefse aanvallen op Groenlo plaatshadden. Die stad moest met man en macht verdedigd worden, zodat tal van ambt-

lieden zich ook nog intensief met de landsverdediging moesten bezighouden.
In de loop van 1476 groeide de ongehoorzaamheid. Gerrit Schimmelpenninck, rentmeester van het Zutphense kwartier, slaagde er tijdens de tweede helft van 1476 nauwelijks meer in enig belastinggeld te innen.
In juni 1477 was de rust nog niet weergekeerd en moest het Zutphense stadsbestuur meedelen dat met name in Hengelo, Zelhem en Ruurlo het landvolk nog zeer opstandig was. [3]

3. De tynsheffing te Groenlo in de periode 1395-1583.

Het oudste tynsregister van Groenlo dateert uit 1395. Bovenaan dit register stond vermeld: 'Dit synt die renthe die myn leve here van Gelre hevet in den kerspell Gronlo'. Er volgt dan een opsomming van maar liefst 31 goederen waarvan een deel lag in Beltrum en een deel in Lievelde. [4]
Van het 'Baginengoet' (het oude klooster of Willekenskloos-ter) werd 1 molder haver en 2 hoenderen afgedragen aan de hertog van Gelre.
'Her Herman guet ten Walle' leverde 2 molder haver en 4 hoenderen. Herman van den Walle, priester en domheer in de St. Martinuskerk te Munster, stichtte in 1407 de vicarie van St. Jan te Groenlo. De goederen die het bezit van deze vicarie vormden lagen in de buurtschappen Somers, Lintvelde en in Lochusen in de parochie Neede. [5]
'Heer Engelbert die Pape' betaalde van 'des hartogen hove' 1 molder rogge, 1 molder 'coerns' en 1 molder haver.
Deze priester genaamd Engelbert van Enschede stichtte samen met anderen in 1359 de vicarie der twaalf apostelen en omstreeks 1360 de vicarie St. Catherina en de vicarie van de 10.000 Martelaren.
Op 27 april 1364 werd door Engelbert van Enschede, pastoor te Bentheim, de vicarie der twaalf apostelen belangrijk vergroot in haar bezittingen door schenking van zijn huis dat bij het kerkhof te Groenlo lag, voorts een gaard aan de Haghene, de tyns op Wolbertinck, Lo, de Hoghemude, de Eggemansmat, visscherij en weide, ende Grutersmat, voor uitdeling aan de armen. [6]
Op 28 juli 1464 verklaarden de schepenen van Groenlo dat Wessel ten Keveler, Stijne zijn huisvrouw en zijn zoon Henrick verkocht hadden aan heer Albert Assingk ten behoeve van het altaar der 10.000 martelaren een rente van 1 rijns

gulden per jaar, gaande uit hun huis gelegen bij het oude 'beghynenhues' ter vervanging van de rente van ½ Munsterse Mark, welke Herman -Wessels vader- eertijds van het altaar overgegedragen had. [7]
Genoemde 'Engelbert die pape' werd ook nog in een tynslijst uit 1460 vermeld. De afdrachten hebben dan betrekking op het goed 'Strohues', later Lutticken Halckenborch genaamd, gelegen in het Zieuwent. [8]
Van de erven Rietberg in Zieuwent en Kruckenstoel in Zwolle bij Groenlo werd in 1460 tyns betaald door heer Otto van Thonen. [9]
Deze goederen waren waarschijnlijk van St. Catherina vicarie, hoewel van het Rietberg ook afdrachten bekend zijn aan de vicarie St. Barbara te Borculo.
Op 29 juni 1380 verklaarde Everd van Doernynck ookwel Loneke genoemd dat hij met toestemming van Lize zijn echtgenoot en zijn broers en kinderen, aan de ambtlieden van het H. Kruis van Groenlo 'tot des Hilligen cruses behoef' verkocht had 'den volschuldigen eigen man' Hinrix zoon ten Cate, Fenne's zoon. [10]
Het genoemde 'Ambt van het H. Kruis' te Groenlo, stelde zich ten doel horigen vrij te maken. [11]
In 1501 werd opgetekend: 'Hilla to Blomendaill alias Berenschaete in Ruerlo an Henric to Blomendaill hoirt den hilligen cruse to Grolle'. [12]
Zo werd in 1533 vermeld dat de vrouw van Herman Gex, wonende in Ruurlo, 'kuermeetz den hilligen kruce te Groll' was. [13]
In Groenlo waren in 1395 ook de goederen ten Morsche, Bueynck, Antinck en Snappenguet tynsplichtig.
In Beltrum waren dit de erven Lyevetinch, Boekkinck, Cullinch, Wolterdinc, Braeckinck, Hassinck, Willerinc, Backhuys en Wensinck (Avest).
In Lievelde werden in dat jaar de erven Hombeldinck, Gelsinck, Evetinck en het goed van Willem Avinx genoemd.
Onder Vragender lagen de tynsplichtige erven Schilderinck (al in 1260 vermeld), 'Henric guet Rentinc' en Benekinck.
Ook werd in 1395 tyns betaald door heer Molinch, Johan Strohuys en Willem Hardenberg die van een stuk land 4 schepel rogge betaalde. Mogelijk zijn broer Arend Hardenberghes geheten was in 1402 en 1407 schepen te Grol. [14]
Verder werd tyns afgedragen van het 'Arent Hoebensguet', 'die Wech Brake' en van een 'stucke lanes opper Hort Rysen'.

Vrijwel elk goed leverde 1 molder haver en 2 hoenderen.
Zo ontving de hertog van Gelre in 1395 uit het kerspel Groenlo 27 molder en 1 schepel haver, 9 molder en 5 schepel rogge en 53 hoenderen.
De rekening werd afgesloten met de volgende posten waarbij echter de bedragen niet waren ingevuld.

'Item vander Tolle tot Grollo des saterdages voer sunt martens dage
Item vand Tolle tot Gronlo op den sonendach
Item vand Tolle tot Gronlo vandes saterdages voer pynsteran
Item vanden Gressgelde ind van den Synweden ind dar om trent
Item vand Gruyt tot Gronlo'

In 1460 werden 49 tynsolichtigen onder Groenlo vermeld.
Deze lijst bevat namen als Geverdynck, Schuerinck, Kaerman, Mensinck, Klumperinck, Markedes, ter Bucht en Buedinck. [15]
Aelbert Wynters wonende in Groenlo bezat in die tijd het erve Winterinck te Zieuwent. [16]
Een register uit het jaar 1549 betreft de 'Thyns op Pinxteren die men buert uyte huysen binnen Grolle'. [17]
Onder de in totaal 96 tynsplichtigen werden o.a. genoemd:

'der Heylige drie Conningerhuys
die thien duysent martelaershuys
dat Gasthuys
Zwarte Walderhuys int Nye Convent
dat terminarius huys van Wesel'

Laatst genoemd huis werd bewoond door de bedelmonniken.
De in Groenlo tynsplichtigen waren o.a. Egbert Haeffkens, richter te Grol, Johan Haeffkens, hopman, Johan en Warner Graes, meester Heynrich Baertschere, Warner Dubbelden, Harmen Stroecorff, Harmen Oesterholt, Christoffel thoe Marrevelt en de Jonckvrouwen van Zuerhuysen en van Diepenbroicx.
De 'Kevelers stede' betaalde 6 'vlems' dat in vergelijking tot de andere afdrachten veel genoemd kan worden.
Het register van 'coppelhaveren' en hoenderen in Groenlo en daar omtrent uit 1583 vermeld 26 erven die allen 1 molder haver en 2 hoenderen afdroegen. [18]
Deze lijst bevat de volgende erven:

Groenlo	Vragender
Wolderbos	Tongerloe
Nerpers huis	Schilderinck

Ottinck
Antinck
Wassinck

Bennekinck
Naeberinck
Harmelinck
Sesynck

Beltrum
Willerdinck
Boyckinck
Franckinck
Mentinck
Bernynck
Lieftinck
Backhuys
Abbinck
Hussinck

Lievelde
Besselinck
Gelsinck
Iffkinck
Yckinck
Boeskinck

4. De tynsplicht te Zieuwent.

In 1395 waren in Zieuwent 22 tynsplichtigen goederen en in 1460 werd van 48 goederen of stukken grond tyns betaald.
De hertog van Gelre ontving in 1460 aan tynsgelden uit het Zieuwent: 11 groten, 5½ Brabantse en 15½ pond bijenwas. [19]
De erftyns in 1516 bedroeg: 38 groten, 8 Brabantse en 15½ pond bijenwas. De opbrengsten voor de hertog waren dus aanzienlijk vergroot.
In deze registers wordt duidelijk wie de tyns betaalde van een bepaald goed. Van een klein aantal tynsplichtigen weten we iets meer. Vergelijkingen met oorkonden en andere bescheiden maken het mogelijk na te gaan wie bezittingen in Zieuwent hadden liggen.
Voor een niet onbelangrijk deel blijken zij niet in het Zieuwent woonachtig te zijn maar in Groenlo. Het is niet ondenkbaar dat zij ook tal van goederen elders, buiten het Zieuwent in eigendom hadden. Een onderzoek op grotere schaal is hier zeer gewenst.
Genoemde groep bezet in ieder geval meerdere goederen waarvan zij belasting betaalden. Er kan echter niet altijd worden aangenomen dat zij ook daadwerkelijk de goederen bezaten. Zo kan het voorkomen dat genoemde tynsplichtingen uit hoofde van hun functie de tyns betaalden. Hierbij valt te denken aan goederen die toebehoorden aan geestelijke instellingen. De tynsheffing was niet gebonden aan de persoon maar aan het goed.

Wanneer iemand anders de tynsbetalingen overnam sprak men van 'wissel van horige luyden'.
Verschillende tynsplichtigen werden dikwijls met 'heer' aangeduid. Zij bewerkten niet persoonlijk het land maar hadden recht op het vruchtgebruik zoals Evert van Diepenbrock, heer van Harreveld, heer Godert Oveljunck, heer Otto van Thonen en heer Rotger ten Keveler.
Naast de aanduiding 'heer' vinden we ook 'bouman'. Het betreft hier de boer zelf die voor de belasting werd aangeslagen. Uit registers van latere datum blijkt wie de tyns betaalde en wie er als 'bouman' (pachtboer) op woonde. Deze pachtboeren vormden dikwijls de eerste pioniers in het Zieuwent. In de 16de eeuw vond een verandering plaats waarbij de pachter zelf eigenaar werd van het goed.
Van een groot deel der Zieuwentse erven werd de tyns gevorderd op het hof te Lochem.
In 1470 telde Lochem 855 inwoners en in 1541 slechts 666.
Groenlo telde in 1470 1026 inwoners en in 1541 rond de 1148.
Bovenstaande cijfers zijn exclusief de geestelijkheid en bewoners van instellingen.
Zutphen telde in 1492 3096 inwoners en in 1498 3357. [20]
De Groenlose ingezetenen die goederen in Zieuwent hadden liggen waren o.a. Oveljunck, Beckers, van Buerse, Rentinck, Suderais, van Esschendorp, Schurman, Schurinck, en van Diepenbroick.

5. De heren Oveljunck en Keveler te Grol.

Heer Godert Oveljunck, in 1448 schepen te Grol en stichter van de vicarie het H. Kruis schonk in 1440 aan Gheert van Diepenbroeck, heer van Harreveld, het Haviksbroek in Zieuwent (dat lag tussen Pierik en Winterink). [21]
In 1460 was Godert in het bezit van het halve goed Keveler, het Krabbenborg, het Krabbenhuis en Veluwen (te Veluwe) in Zieuwent.
Zijn bezittingen in Zieuwent waren dus aanzienlijk maar moeten waarschijnlijk niet als persoonlijk bezit worden gezien maar als goederen behorende aan de door hem en Steven van Hervelo gestichtte vicarie het H. Kruis te Groenlo.
In 1488 werd vermeld dat Gart Oveljunck zijn deel van het goed Keveler had overgegeven aan Henric te Veluwe en Gert Wychers 'tot behoeff Bernt Ovelkenns syns broiderss'. [22]

Genoemde Gert Wychers gaf jaarlijks tyns van de Havercamp (eveneens een goed in Zieuwent).
Bernt Oeveljunck, schepen te Grol in de periode 1471-1492, kwam in het bezit van het Keveler en verkocht met Henrick van Baer en Arnt Wychmonts, allen provisoren van de kerk te Groenlo, aan Godert Strampraden en Werner Duerkoepes, gastmeesters en verwaarders van het gasthuis, tenbehoeve van het herbergen en voeden van de armen, 7 stukken land op het 'Syden Hertebroke' gelegen. [23]
Sander Oveljoncks, van 1523 tot 1530 schepen te Grol, bezat het goed Sprenkeler en Luttiken Ruller te Zieuwent, waarvan de tyns in 1460 betaald werd door o.a. 'meyster' Henric van Keppel. [24] Sander verklaarde samen met andere schepenen te Grol dat voor hem in 1530 waren verschenen Derp Pyper en zijn echtgenote Stijne. Derk verklaarde dat zij aan de schepenen het recht hadden verleend om een rentebrief van twee goud gulden per jaar ten laste van het weggeld en accynzen van de stad af te lossen met 40 goud gulden. Deze losbrief werd verstrekt tenbehoeve van de 'tymerasiën der stadt. [25]
Zo werd Groenlo in 1550 door Karel V tot een sterke vesting tegen Westfalen gemaakt. Het kreeg nieuwe wallen en een gracht, welke later nog meer versterkt werd met halve manen, hoorn- en buitenwerken.
Naast genoemde Godert, Bernt en Sander was later Gerardus Oveljunck in het bezit van het Keveler dat hij op 8 november 1576 verkocht aan Johan tho Nyenhuys.
Een zekere Antonys Oveljunck was in de periode 1564 tot 1584 schepen te Grol.
Het erve Keveler kan genoemd zijn naar de geestelijken ten Keveler in Groenlo.
In 1379 kwam Theodorus ten Keveler voor als kerkelijk notaris van de Munsterse diocese te Grol. Dyderich Keveler, priester en vicaris te Grol in 1387 betreft wellicht dezelfde persoon dan genoemde Dyderich. Hij werd genoemd in een oorkonde van 2 augustus 1387 wanneer Herman Mattelyr van Borcken, kerkheer te Groenlo, verklaarde dat hij tenbehoeve van de armen een gasthuis en spittaal had geschonken. [26]
In de periode 1395-1413 was Henrich ten Keveler schepen te Grol. Op 30 maart 1411 verklaarde Albert Suderaves (die in 1394 het richtersambt van Groenlo aanvaarde) in bijzijn van de schepenen Henrick to Keveler en Henrick Rentinck, dat Fye van Borckloe, geheten Dodinckwerden met haar voogd Henrick

van Belen voor hem waren verschenen. Zij verklaarde voor richter Albert, dat zij aan de schepenen de molen te Groenlo hadden verkocht onder de voorwaarde dat jonkheer van Borculo zijn oude pacht van 30 mudde rogge jaarlijks en twee pachtzwijnen zou behouden en de St. Kalixtus jaarlijks een mud rogge zou verkrijgen. [27]
In 1410 schonken de kerkmeesters Henrick ten Keveler en Frederik Bertehorn aan de kerk te Grol uit 7 stukken land jaarlijks 1 molder rogge. [28]
Heer Rotger ten Keveler, priester en vicaris van de kerk te Groenlo in 1444, verkreeg in 1460 het goed 'Zonsbeker' dat onder Harreveld lag.
In 1533 woonden te Grol: Aleyt ten Keveler, Hadewychs schoemaekers dochter met haar kinderen: Elsken, Merie, Katryna, Anna en Bernt die 'gehylict' was 'up eyn guet Keveler genant'. [29]
Op 16 april 1558 verklaarde Johan Veldinck, koster van Grol dat Jacob then Keveler wonende te Grol overleden was.
Twee jaar later, in 1560, werd melding gemaakt van Joachim en Hille ten Keveler, kinderen van Eesken te Keveler te Grol, nu wonende 'te Antwerpen alsmen verstaet'. [30]
In Groenlo woonden in die tijd ook nog: Henrick ten Keveler, Coendert ten Keveler en Anna ten Keveler, Coenraets zuster, wonende bij haar broer.
In 1516 treffen we in Zieuwent nog aan ene Herman ten Keveler en als stadswake te Meppen in 1485 Henrick Keyveler. [31]

Noten:

1. Zie: 'Mensch en land in de middeleeuwen' door B.H. Slicher van Bath.
2. Zie: 'Het einde van de horigheid in Twente en Oost-Gelderland, 1795-1850' door mr. P.G. Aalbers.
3. Zie: 'Belasting, bevolking en bezit in Gelre en Zutphen, 1350-1550' door R. van Schaïk.
4. Zie: Hertogelijk archief nr. 107c.
5. Zie: 'Geschiedenis enclave Groenlo-Lichtenvoorde' door Th.A.M. Thielen.
6. Zie: Inventaris van geestelijke stichtingen in het kwartier van Zutphen.
7. idem.
8. Zie: 'De historie van Zieuwent' door Jan en Raymond Boekelder.

9. Zie: Hertogelijk archief nr. 105.
10. Zie: Inventaris van geestelijke stichtingen in het kwartier van Zutphen.
11. Zie: noot 5.
12. Zie: Hertogelijk archief nr. 111.
13. Zie: Hertogelijk archief nr. 138.
14. Zie: artikel 'Schepenen te Grol' door P.Th.J. Hakkenbroek.
15. Zie: noot 9.
16. Zie: noot 8.
17. Zie: Archief der Gelderse rekenkamer nr. 1130.
18. Zie: Hertogelijk archief nr. 109-113.
19. Zie: noot 9.
20. Zie: noot 3.
21. Zie: noot 5.
22. Zie: Hertogelijk archief nr. 140.
23. Zie: Oud archief Groenlo nr. 44.
24. Zie: noot 9.
25. Zie: Oud archief Groenlo nr. 25.
26. Zie: Oud archief Groenlo nr. 30a.
27. Zie: Oud archief Groenlo nr. 23a.
28. Zie: Oud archief Groenlo nr.
29. Zie: noot 18.
30. Zie: noot 17.
31. Zie: 'Meppener Urkundenbuch' door prof. Herman Wenker.

Groenlo, oktober 1988.
Raymond Boekelder